Articole care pot să rămîie

I.

OAMENĬ CARI AŬ FOST

Amintirĭ şi Comemorărĭ

DE

N. IORGA

VĂLENII-DE-MUNTE

Tipografia «Neamul Românesc»

1911

ARTICOLE CARE POT SĂ RĂMÎIE

I.

OAMENĬ CARI AŬ FOST

— AMINTIRI ŞI COMEMORĂRI —

DE

N. IORGA

VĂLENIĬ-DE-MUNTE

«Neamul Românesc» — TIPOGRAFIE. — EDITURĂ. — LEGĂTORIE DE CĂRŢI.

1911.

DOUĂ RÎNDURĬ ÎNNAINTE.

Multe scrie omul, şi e bine cînd vremea luĭ a cerut să le scrie. Ce vor zice alte vremĭ, cu alte nevoĭ şi alte credinţe, — cine poate şti? Învăţaţiĭ cari vor trăi după noĭ vor găsi gazetele şi jurnalele noastre şi vor aminti, judecîndu-le, luptele şi duşmăniile noastre. Ceĭ dintre dinşiĭ cari vor putea înţelege, vor descoperi răpede scopul ce s'a avut în vedere, şi vor preţui după dînsul. Năcazurile nu se ţin în seamă după ce se duc năcăjiţiĭ, dar orĭce ostilitate îndreptăţită împotriva oamenilor şi curentelor care împiedecă un popor în desvoltarea luĭ orĭ îĭ falsifică simţul moral şi-ĭ întunecă vederea idealuluĭ, va fi socotită, nu numaĭ ca un lucru de folos, dar şi ca o manifestaţie de energie nobilă.

Nu reneg din tot ce am scris — nicĭodată pentru a scrie, *ci pentru a da un adevăr orĭ pentru a înlătura o minciună — decît ce se răzima de o informaţie insuficientă. N'am jertfit duşmănieĭ adevărul, ci adevăruluĭ i-am jertfit multe prietenĭĭ. Dar n'aş tipări din noŭ cu plăcere paginile în care se cuprind atacurĭ împotriva unor oamenĭ cari nu se maĭ pot apăra, fiind astăzĭ dincolo de lumea greşelilor ome-*

neşti, ori nu s'ar mai apăra fiindcă în ei a răsărit altă conştiinţă, pe care tocmai mă străduiam s'o trezesc.

În foile pe care le-am condus pe rînd, în ani de războiŭ cultural, *aproape* încheiat, *după* lămurirea *care era de nevoie, ori de* războiŭ politic, *care va ţinea* încă mult timp, *aŭ apărut însă schiţe scurte în care se cuprinde amintirea unor oameni pe cari i-am cunoscut şi cu cari adesea s'aŭ dus cele mai bune prieteni ale mele, saŭ, alte ori, comemorarea celor, mai vechi, ale căror nume staŭ pe cele d'intăiŭ pagini ale culturii şi politicei noastre moderne. Din cînd în cînd aceste articole aŭ fost căutate, şi e foarte greŭ astăzi a răsbate prin colecţii rare şi necomplecte până la ele. Îmi îngăduiŭ a le înfăţişa publicului, care le-a primit odată simpatic.*

Am de gînd să daŭ pe urmă un volum de Propagandă, *în care se vor afla, culese din aceleaşi foi, îndemnuri vechi şi noua către acea viaţă de cultură naţională şi morală care mi se va părea totdeauna singura putere adevărată a unui neam, pentru el însuşi şi pentru omenire.*

I.

TEOFIL FRÎNCU.

Se vestește «din Ardeal» moartea luĭ Teofil Frîncu. S'a spus de toțĭ că răposatul, dispărut încă în toată puterea vîrsteĭ, a fost ziarist și funcționar la Ministerul nostru de Instrucție. S'a uitat însă de uniĭ titlul luĭ de căpetenie pentru recunoștința noastră, frumoasa-ĭ carte despre Romîniĭ din Munțiĭ Apusenĭ, despre falniciĭ, cerbicoșiĭ, neînduplecațiĭ Moțĭ, în cari pare că trăiește eroismul răbdător și îndărătnic al strămunilor Dacĭ, fruntașiĭ neamurilor dunărene, aceia cari fugiră de robie prin porțile largĭ ale morțiĭ. Frîncu îșĭ scrisese cartea împreună cu alt Moț, blîndul și blondul Candrea, pe care o receală-l doborî, în deplină tinereță, pe cînd căuta în străinătate, la Graz, odihna plăcută a vacanțelor: cetitoriĭ îșĭ vor fi aducînd aminte de sîrguința pioasă cu care prieteniĭ săĭ aŭ izbutit să-ĭ ridice un modest monument în cimitirul depărtatuluĭ oraș unde l-a prins moartea. Cartea, aĭ căriĭ autorĭ nu maĭ sînt astăzĭ nicĭ unul în viață, e una din cele maĭ bune lucrărĭ de etnografie ce avem până astăzĭ cu privire la poporul nostru, cu care ne fălim saŭ de care ni batem joc (de multe orĭ facem întîiul lucru pentru solemnitățĭ și publicitate,

iar cellalt în intimitate), fără să-l cunoaştem cît e de plin de interes, de coloare, de energie, — de viaţă în manifestaţiile eĭ felurile. Ceĭ doĭ Moţĭ aŭ scris cu pricepere şi cu drag despre Moţiĭ lor, — aşa cum nu şi-a maĭ amintit la noĭ nimenĭ despre aĭ luĭ din satul, din Ţinutul luĭ, după ce paşiĭ i s'aŭ pierdut pe drumul de înstrăinare al vieţiĭ.

Eĭ, Moţiĭ, şi uită maĭ greŭ de cît alţiĭ; adecă nu uită nimic. Cărturariĭ ce se ivesc între dînşiĭ şi trebuie să-ĭ părăsească, rămîn totuşĭ necontenit cu gîndul spre casă, spre văile înguste, spre munţiĭ cu suişurile grele, spre gospodăriile curate, mulţămite în sărăcia lor muncitoare... Ca şi vechiĭ Dacĭ din aceleaşĭ cuprinsurĭ, cari şi eĭ aŭ pornit din această cetăţuie, aŭ cîrmuit dintr'însa popoarele supuse şi s'aŭ înmormîntat în zidurile eĭ, supt giulgiul ceruluĭ curat şi rece, de un albastru ca al ochilor, cînd paşnicĭ în urmărirea idealelor depărtate, cînd străbătuţĭ de licăririĭ de mînie, de sete de luptă, aĭ acelor ce trăiesc şi astăzĭ pe acolo.

Întîmplarea a adus pe Frîncu la noĭ, dar el nu s'a deprins nicĭodată, de şi a stat atîţia anĭ aice, cu apucăturile noastre de vorbă multă şi uşoară, de glumă care nu prea alege oameniĭ şi lucrurile, de mulţămire cu plăcerea din fiecare clipă. Nicĭodată nu şi-a putut el călca pe suflet ca să recunoască fraţĭ romînĭ în lighioanele pripăşite care alcătuiesc în mare parte naţiunea politică în Regatul romîn, dacă nu temeiul neamuluĭ în Romînime. Cînd vorbia de aceştĭ speculatorĭ aĭ uniĭ patriĭ de care-ĭ leagă numaĭ interesul, ochiĭ Moţuluĭ, ochiĭ albaştri, mărunţĭ, scăpăraŭ răutăcios, şi faţa-ĭ căpăta o înfăţişare crudă

Cînd însă se convingea că înnaintea luĭ are un om de ispravă, care crede în legea luĭ naţională, altă lumină-ĭ venia în privirĭ, şi, în graiul luĭ apăsat, stătea bucuros de vorbă despre ce-ĭ era maĭ la inimă, despre idealul pentru care de două orĭ aceĭ munţĭ aĭ vitejieĭ s'aŭ încruntat de sîngele jertfeĭ şi al răsbunăriĭ.

Nu-l ştiam bolnav cînd l-am văzut, acum vre-o zece zile, căutînd cu lăcomie soarele înnaintea cafeneleĭ otelului unde zăcuse de piept treĭ lunĭ în capăt, după o zi de vifor ce-l prinsese nepregătit. Era aproape de nerecunoscut; figura-ĭ era scăzută ca a unuĭ copil, şi în ochiĭ plinĭ odată de atîta putere se oglindia duioşia nespusă a celor ce se stîng, ştiind aceasta. Mi-a spus de suferinţile luĭ, de slăbiciunea ce-l stăpîneşte, de apropiata luĭ plecare acasă. De această plecare vorbia maĭ bucuros ca de orĭce. Acolo, departe, în munţĭ, îşĭ are încă locul: pămîntul părinţilor şi al moşilor şi al strămoşilor, pămîntul neasămănat de scump prin două miĭ de anĭ de luptă şi de muncă aĭ celor ce aŭ vorbit şi eĭ tot graiul ce îngheţa acum pe buzele luĭ. O moşioară pe care n'a vîndut-o, o căsuţă pe care a păstrat-o, şi unde locuia fratele luĭ, care fusese ofiţer, străbătuse ţerile străinilor, dar simţise şi el nevoia neînduplecată de a se întoarce la acea moşioară şi la căsuţa aceia. Va sta acolo, dacă-ĭ va fi să maĭ trăiască: cu pensia ce i se cuvine, va trăi acolo fără să-ĭ lipsească nimic, mulţămit, fericit... Şi, ridicîndu-se glumeţ în picioare, ducîndu-şĭ mîna la pălărie: «Maĭ bine decît un profesor de Universitate în Bucureştĭ...» Iar, dacă nu se va putea întrema, el a lăsat casa luĭ —, *şcoliĭ*.

Şi şcoala se va aşeza acum în căsuţa pe care atîta timp o încunjurase de departe cu dorul luĭ Moţul înstrăinat. Iar de pe băncile eĭ se vor ridica, în ciuda tuturor străinilor de pe lume, rînd pe rînd, an de an, tinerĭ ca dînsul, cu sufletul curat şi drept, cu inima neînduplecată, cu ochiĭ scăpărătorĭ de mînie în faţa nedreptăţiĭ saŭ a uşurinţiĭ, şi scăldaţĭ în lacrimĭ de bucurie înnaintea mijiriĭ îndepărtate a idealuluĭ românesc....

25 Maiŭ 1903.

II.

UN UTOPIST: AUGUST TREBONIU LAURIAN.

Acum cîteva zile s'a desvălit, înnaintea cîtorva profesorĭ, un mic bust de marmură, lucrat cu îngrijire şi, — după cît se zice, — plin de asămănare, care e chemat să amintească şi copiilor din şcoala vecină şi puţinilor trecătorĭ din acel unghiŭ al Bucureştilor numele şi faptele luĭ August Treboniu Laurian.

August Treboniu Laurian?! Pentru cine cunoaşte trecutul de dăunăzĭ al literaturiĭ româneştĭ, aceste treĭ nume, curat, căutat, pompos latineştĭ —, o adevărată proclamaţie, ascunzînd cine ştie ce nume obişnuite prin satele de dincolo —, chiamă în memorie cărţĭ care nu se cetesc de mult, saŭ care nu s'aŭ întrebuinţat nicĭodată, de localnicĭ saŭ de străinĭ. *Tentamen criticum* — un îndrăzneţ *tentamen*, o absurdă fantasie de limbă, care avea drept scop să puie temelia uneĭ nouă ortografiĭ, uneĭ nouă alegerĭ, uneĭ curăţirĭ a cuvintelor, ce ar fi făcut din româneasca de la 1830, o limbă atît de adîncă «conruptă», vrednica fiică a limbiĭ latine, cu care s'ar fi asămănat cu desăvîrşire. Apoĭ *Istoria Romînilor*, treĭ volume îndesate de nume, de date, de fapte, por-

nind de la leagănul luĭ Romul ca să se oprească numaĭ la instalarea în România de la 1866, în secolul al douăzecĭ şi şeaptelea *ab urbe condita*, a principeluĭ străin: operă ciudată, în care neamul nostru apare ca prelungirea firească a mareluĭ popor roman, ce trăieşte în al nostru cu toate însuşirile luĭ; aşa ceva ca unul din acele decrete romane de marmură pierdute în tinda vre-uneĭ bisericĭ dunărene saŭ bucovinene şi în josul scrisuluĭ sigur al căruia un biet cioplitor, ţerănesc şi barbar, de crucĭ de morminte a zgîriat semnele creştine ale veşnicieĭ sufletuluĭ răscumpărat de la moarte. *Harta Dacieĭ*, splendid lucrată pentru şcolile Dacieĭ nouă, liberă între hotarele cu rîurĭ late, cu şira muntoasă a Carpaţilor sprijinind-o la mijloc; Dacia viitoruluĭ nebun şi a visuluĭ albastru, ca şi al trecutuluĭ vechiŭ de două miĭ de anĭ, pe care-l pomenesc nume de astăzĭ scrise cu etimologiĭ neînchipuite: Tîrgul Vasuluĭ (Vasluiŭ), Romnicul (Rîmnic), Romanaţiĭ celor născuţĭ în Roma *(Roma nati)*. În sfîrşit, *Dicţionarul*, care era menit să fie îndreptariul limbiĭ nouă, dicţionarul cu cuvintele sucite, pe care nicĭ nu le-a spus vre-odată, nicĭ nu era să le spuie o limbă omenească, dicţionarul de contrafacerĭ romane —, ca medaliĭ antice false, ce ar fi fost bătute însă, nu pentru cîştig, ci din pietate, — pe lîngă cele două monumentale volume ale căruia se ascunde sfios în umbră vistieria, — totuşĭ purificată temeinic şi ea — a vorbelor proaste, vulgare, avînd pe ele neştearsă, nu rugina timpurilor de decădere, ci tina fără nicĭo cinste a barbarieĭ —, *Glosariul*.

Îţĭ trec toate acestea prin minte: cărţĭ moarte de mult saŭ cărţĭ care n'aŭ trăit nicĭodată, şi zîmbeştĭ, — dacă ochiĭ nu ţi se opresc la figura de marmură

aspră, severă, mîndră, decît care maĭ săpat în marmură se zice a fi fost chipul bătrînuluĭ neînfrînt, care a murit crezîndu-se învins de neînţelegerea timpuluĭ săŭ.

Învinşilor nu li se ridică statuĭ nicĭ busturĭ, nu li se cîntă laude, ci numaĭ pe mormîntul uitat picură din cînd în cînd o lacrimă pioasă de la un tovarăş de luptă şi de suferinţă, pe care nu l-a cosit înfrîngerea. Dacă bustul s'a înnălţat, totuşĭ, dacă privirĭ serioase şi mişcate l-aŭ primit la desfacerea luĭ în deplina lumină glorioasă a luĭ Iulie, ce l-a cuprins de-odată în aureolă, dacă de pretutindenĭ aŭ venit glasurĭ care cuprindeaŭ, cu maĭ multă saŭ maĭ puţină cunoştinţă, o recunoaştere duioasă, — aceasta înseamnă că purtătorul celor treĭ nume romane, creatorul de limbă nebună şi ilusiĭ zădarnice, n'a fost, în toate urmările fapteĭ sale, un învins.

Căcĭ piedestalul adevărat al monumentuluĭ săŭ e greşala ce a făcut, în care şi-a închis, şi-a *zidit* viaţa, sufletul, — această mare şi sfîntă greşală.

Ştiţĭ legenda: o mare clădire se înnalţă; *este* tot ce s'ar părea că ajunge: var, nisip, cărămidă, piatră şi marmură; sînt mînile lucrătorilor, este rîvna ctitoruluĭ şi priceperea meşteruluĭ. Dar noaptea surpă ceia ce se înnălţase ziua. Maĭ lipseşte ceva, care nu e nicĭ ban, nicĭ material, nicĭ plan măiestrit: trebuie jertfa unuĭ suflet, care se *fură* aicĭ saŭ se *jertfeşte* aicĭ, şi prin care se închiagă pietrele una peste alta, pănă se poate încununa cu florĭ şi steagurĭ vîrful săvîrşit.

Pe cînd a venit Laurian la noĭ, inginer, filosof şi

latinist, istoric, geograf şi arheolog din Viena, biet prooroc rătăcitor de felul celuĭlalt Ardelean, Lazăr, — pe atuncĭ, la 1830-40, se făceaŭ şosele şi felinare, ferme-model şi numere pentru case, fîntînĭ, grădinĭ, şcolĭ, bibliotecĭ, supt cîrmuirea unor Domnĭ funcţionarĭ turcĭ, în jurul cărora se adunaŭ puterile din ţară ca funcţionarĭ muntenĭ saŭ moldovenĭ. Gustul de traiŭ bun, de înnaintare, de faimă uşoară robise pe fruntaşĭ, un Eliad un Asachi, carĭ putreziaŭ de viĭ. Tineriĭ se zbăteaŭ să-şĭ descopere o conştiinţă a lor, din cîte lucrurĭ cetise, auzise şi văzuse. Lipsia o îndrăzneală, un ideal mare, care să smulgă această societate şi s'o arunce maĭ departe.

Laurian a fost acest mare îndrăzneţ. Visul luĭ era crearea uneĭ Rome nouă cu acest material românesc pe care-l credea vrednic să dea o asemenea operă. Prin limbă, prin amintirĭ era să se facă această minune. Şi, spre a imprima mişcarea, el îşĭ alese, ca şi Lazăr, singurul punct de plecare solid pentru o asemenea faptă: şcoala. Începu cu cele muntene, şi supt Grigore-Vodă Ghica el căpătă în mîna sa pe ale Moldoveĭ. Energia luĭ predomni maĭ tîrziŭ în acea şcoală înnaltă pentru oameniĭ marĭ care trebuia să fie Academia Romînă.

Şi, cît se putea prinde din ideile sale, cît nu era sămînţă moartă culeasă în urne antice, prinse. O mîndrie, capabilă de multe rătăcirĭ, dar şi de multe cucerirĭ trainice, se coborî în sufletele umilite din care cu cîţĭva anĭ în urmă se înnălţase fumul de tămîie recunoscător către Regulamentul Organic şi către Măria Sa Împărătească Ţarul Nicolae. Credinţa că sîntem maĭ mult decît eram, ne scăpă de o sigură peire.

Luĭ însă, visionaruluĭ, nu-ĭ ajungea aceasta, şi sufletul prins se zbătea dureros în clădirea întemeiată prin jertfa luĭ. Limba rămăsese vulgară, scrisul se păstrase barbar, Roma viitoare tot nu se apropia de pămînt. Sufletul se lovi de această realitate nevrednică, şi se stînse.

Dar, răzimată pe realitate trainică, trăieşte clădirea; lucrătorĭ tot maĭ mulţĭ îĭ adîncesc temeliile şi, în margine, străjerii, visionarĭ ca dînsul, păzesc şi aşteaptă ..

13 Iulie 1903.

III.

ANGEL DEMETRIESCU.

Acum cîteva zile a murit la Carlsbad profesorul Angel Demetriescu.

Celor maĭ mulţĭ li va rămînea amintirea unuĭ uriaş cu înfăţişarea energică şi ochiĭ strălucitorĭ de bunătate, a unuĭ convorbitor puternic, variat, adînc adese orĭ şi de cele maĭ multe orĭ original, totdeauna ales în cuvintele ce întrebuinţa şi în felul cum ele i se orînduiaŭ în graiul elocvent. Mulţĭ nu vor uita pe profesorul lor, de la liceŭ de la seminariŭ, de la şcoala particulară pe care o întemeiase şi a condus-o până la urmă: un profesor învăţat în destul pentru a nu fi lăudăros, pretenţios, trufaş; un profesor în stare să înţeleagă sufletele şi destul de bun pentru a încerca aceasta cu toată seriositatea şi dragostea faţă de sufletele nelămurite, şovăitoare încă, ale şcolarilor săĭ; un profesor hotărît, spre care se putea privi numaĭ cu respect. Cîndva, în cuvinte mişcate, cineva ca Delavrancea a plătit datoria de recunoştinţă, caracterisînd pe acest adevărat învăţător.

Angel Demetriescu era cunoscut apoĭ ca un om cu o largă şi solidă cultură clasică, un înţelegător

de latineşte şĭ greceşte cum nu se întîmpină adesea, un degustator fin al vechiĭ literaturĭ de cumpătare, măsură şi înnalt meştesug în formă, un apreciator călduros al unor literaturĭ moderne, pe atît de frumoase şi de bogate, pe cît de morale, înnălţătoare de suflet, cum sînt literatura englesă şi cea germană; un spirit doritor de a şti tot ce se scrie maĭ de căpetenie în lume, de la volumul de versurĭ saŭ de nuvele până la studiile speciale ale marilor învăţaţĭ; un amator de cărţĭ care se găsia mîndru şi mulţămit, ca într'un cerc de vechĭ prietenĭ, fără uitare şi fără moarte, în biblioteca strînsă cu dragoste timp de treĭzecĭ de anĭ, bucăţică cu bucăţică.

Aşa fiind, avînd sufletul astfel înzestrat, Angel Demetriescu trebuia să răspundă prin scris propriu la scrisul altora, care-şĭ strecura atît de deplin înţelesul în sufletul luĭ primitor de cunoştinţĭ şi frumuseţă.

A făcut întăiŭ treĭ cărţĭ de şcoală. Apoĭ Academia, care începuse din veniturile fondului Zappa a tipări traducerĭ din clasicĭ, îĭ dădu sarcina de a tălmăci pe un istoric grec al Romeĭ imperiale, care nu e, fără îndoială, tocmaĭ uşor de înţeles şi de prefăcut în altă limbă: pe retorul Dio Cassius. Traducerea luĭ Angel Demetriescu a apărut în 1878: e şi o adevărată icoană a or ginaluluĭ şi o povestire curgătoare ce se ceteşte cu plăcere. Maĭ e de ţinut samă, spre lauda luĭ Demetriescu, şi numărul mic, caracterul sobru, judicios al notelor lămuritoare; pe atuncĭ era obiceiul, introdus de d. Hasdeŭ, de a se uimi lumea cu citaţiĭ potrivite şi nepotrivite, cu reproducerĭ de texte în multe limbĭ, şi, tăcînd altfel, tînărul scriitor dovedia cît de bine se folosise de studiile si cetirile sale în străinătate, unde fusese trimes cu o bursă de filologie. Era pe

atuncĭ o îndrăzneală să nu fie cineva luxurios în podoabe scumpe, şi ieftene!

Cu cît ştia, cu firea-ĭ de om de autoritate, cu uşurinţa-ĭ de a vorbi răspicat şi lapidar, cu gustul săŭ literar, Angel Demetriescu ar fi fost un foarte potrivit profesor de filologie saŭ de istoria antică la Universitate, unde era nevoie, pentru învăţătura şi educaţia studenţilor, de *astfel* de puterĭ. Un loc de profesor pentru istoria antică se deschise peste puţin, şi, pentru a-l ocupa, alergă în străinătate un alt tînăr bursier al Statuluĭ romîn, aducînd ca dovadă a destoinicieĭ sale ştiinţifice un enorm volum, tipărit tot de Academia Romînă, *premiat* de dînsa: «Dacia înnainte de Romanĭ», cea maĭ voluminoasă operă de erudiţie alcătuită vre-odată de un Romîn. Tînărul acesta de-al doilea, cu cartea groasă, se chema Gr. G. Tocilescu. El se maĭ ocupase cu epoca luĭ Mihaĭ Viteazul, cu dreptul, cu istoria dreptuluĭ, cu limbile slave şi cu antidinasticismul, supt conducerea supremă a d-luĭ Hasdeŭ.

Nu i-a trebuit multă vreme unuĭ om ca Angel Demetriescu, ca să vadă adevăratul preţ al lucrăriĭ din care concurentul săŭ îşĭ făcuse piedestalul către faimă şi leafă. În Octombre 1881, apărea în *România Liberă* un foileton despre «Dacia înnainte de Romanĭ», intitulat — titlul era cum nu se poate maĭ potrivit —: *Ştiinţa de contrabandă*, şi iscălit cu un pseudonim foarte transparent, care nu ascundea de loc pe Angel Demetriescu. După acest foileton maĭ urmâ unul. Era în ele, într'o formă desăvîrşită, turnată după modelele clasice, o strivire complectă [1].

[1] Acelaşĭ autor indurase, în Mart-April al aceluiaşĭ an, alta, magistrală, de la d. Hasdeŭ însuşĭ (în ziarul *Binele public*).

Criticul arăta, fără putinţa uneĭ replice, că d. Tocilescu plagiase şi plagiase stîngaciŭ, naiv, grosolan, stricînd unde socotia că drege şi descoperindu-se cînd credea că se piteşte maĭ bine.

Dar foiletoanele n'aŭ fost urmate. Cu toate că însuşĭ profesorul şi sprijinitorul d-luĭ Tocilescu, d. Hasdeŭ, primise cartea cu aceleaşĭ învinuirĭ desonorante, în public nu se produse o mişcare care să poată învinge aspectul învăţat al opereĭ-piedestal. Pentru «Dacia înnainte de Romanĭ», pentru frasele eĭ împrumutate şi citatele eĭ strămutate, d. Tocilescu ajunse profesor universitar, apoĭ membru al Academieĭ şi director al Museuluĭ de Antichităţĭ.

Uriaşul Demetriescu, desăvîrşitul cunoscător al trecutuluĭ clasic, omul de gust şi stilistul, nu era însă un luptător. El lăsă reputaţia zguduită de dînsul să se cîrpească şi spoiască în umbră. Dacă nu se făcu, ca d. Hasdeŭ, bunul prieten şi camaradul de luptă al omuluĭ pe care-l atacase în onoarea luĭ, — el nu maĭ risipi nicĭun cuvînt de înfruntare. De acum înnainte, timp de douăzecĭ de anĭ, el tipări discursurile luĭ Barbu Catargiu, după rugămintea familieĭ, traduse discursurile luĭ Macaulay, pentru spiritul larg, variat, pentru forma strălucitoare, bogată în perioade, atît de clasică şi atît de modernă, a căruia avea un adevărat cult; publicâ icĭ şi colo studiĭ asupra anticităţiĭ, fără mare valoare, precum şi paginĭ, acelea în adevăr frumoase, despre oamenĭ politicĭ pe cari-ĭ văzuse lucrînd şi, maĭ ales, îĭ auzise vorbind. Activitatea luĭ, puţină, se risipi în ziare, în reviste; maĭ ales în *Literatură şi artă romînă.* Cele din urmă rîndurĭ ale sale sînt o recensie despre «Cuza-Vodă»

al d-luĭ Xenopol, în «Convorbirile literare» pe Iunie. Ajunsese un elegant eclectic, influenţat şi de relaţiile sale personale; apreciind falş — a văzut doar în d. Tache Ionescu fruntaşul oratorieĭ romîne! —, scriind cînd într'un sens, cînd într'altul, şi aceasta într'o epocă de prefacere violentă, de luptă învierşunată între curente de peire şi de înviere.

Dacă s'a ales aşa de puţin lucru durabil de la un om atît de capabil şi de inteligent, vina e, fără îndoială, şi a celor cari aŭ înnălţat pe d. Tocilescu la Universitate, Academie şi Museŭ. Dar nu numaĭ a lor. Împrejurările exterioare nu hotărăsc activitatea unuĭ scriitor, maĭ ales a unuĭ învăţat, şi acesta se preocupă foarte puţin de cîţĭ cetesc şi întrebuinţează *cum* adevărul pe care l-a fixat, poate şi într'o formă frumoasă, pentru a răspunde uneĭ necesităţĭ superioare a sufletuluĭ săŭ, pentru a *mărturisi.* Ceia ce decide nu sînt nicĭ puterile intelectuale, care se pot pierde în lecturĭ, în convorbirĭ, în petrecerĭ saŭ în reverĭ singuratece şi despreţuitoare. Varga de oţel, puterea neînvinsă e alta, încrederea în scopul căruia ţi-aĭ închinat viaţa. şi ce e mai rar la oameniĭ aleşĭ prin darurile spirituluĭ e mărgăritarul acela moral din adîncul tainic al sufletuluĭ, în care luminează sclipirile idealuluĭ. Dacă nestimata se află acolo, ce-ţĭ pasă, în largul avînt al àripilor deschise pentru un drum lung cît viaţa, de ceĭ de jos, de ceĭ din cale, asupra cărora trecĭ, tot maĭ sus şi maĭ departe!

Şi aceasta a lipsit luĭ Demetriescu, această singură însuşire hotărîtoare: avîntul spre o ţintă în care să i se încheie viaţa. O învăţătură serioasă stă în aceste puterĭ de întăia mînă, maĭ mult pierdute decît cheltuite spre binele tuturora.

3 August 1903.

IV.

UN «IDEALIST»: APOSTOL MĂRGĂRIT.

De două lucrurĭ are parte Romînul din partea alor săĭ: în viață, de cîte orĭ nu încape cineva de dînsul, îl stampilează îndată,—se potrivește orĭ nu se potrivește,—ca trădător de țară, vînzător de neam, răŭ patriot și răŭ naționalist. Iar, cînd face loc în sfîrșit, murind—, totdeauna cu mult prea tîrziŭ pentru ceĭ ce așteaptă afară, se zice din toate părțile, cu o duioasă unanimitate a prietenilor cari nu știŭ cum să laude, a dușmanilor cari, încercînd să spuie o vorbă bună, simt oarecum că prin aceasta-șĭ îngroapă și maĭ adînc adversarul, și a indiferenților, ceĭ mulțĭ, cari totușĭ nu vreaŭ să tacă la ocasiĭ marĭ; se zice: «orĭcum, a fost un bun patriot!».

Acest gînd îmĭ trecea prin minte cînd comparam, la moartea, întîmplată dăunăzĭ, a luĭ Apostol Mărgărit, strigătul de ură de odinioară, pîrile deputaților, călătoriile de tînguire ale localnicilor macedonenĭ (veniți la Bucureștĭ, cum s'ar duce la Stambul, «cu rogojina în cap», ca să-șĭ arăte focul), artileria zgomotoasă și grosolană a ziarelor de partid, ce-șĭ aveaŭ scopurile lor, și, acum, înnaintea celuĭ ce nu maĭ poate jigni și împiedeca pe nimenĭ, complimentul

funerar de «bun patriot», aruncat în treacăt de «organele opinieĭ publice», cum a fost aruncat, de sigur, şi de atîţia, în judecăţĭ spuse prin graiŭ.

Din aceste două preţuirĭ, diametral opuse, care e cea adevărată? Se spune adese orĭ că, «în focul lupteĭ», scapă osînde prea aspre, lovituri mînioase, care aduc pe urmă părerĭ de răŭ. Şi se spune iarăşĭ că la moartea cuiva trebuie să zicĭ totdeauna ceva de bine; poate chiar dacă ea nu este în viaţa celuĭ ce a dispărut, trebuie să descoperĭ acea însuşire saŭ faptă bună în închipuirea ta miloasă, de creştin.

Amîndouă îndreptăţirile n'aŭ nicĭun temeiŭ adevărat. Nicĭ oameniĭ politicĭ, nicĭ cugetătoriĭ, nicĭ scriitoriĭ vrednicĭ de acest nume nu se aprind în acel sens încît să nedreptăţească în loc să distrugă nedreptatea. Şi nicĭun om cinstit nu-şĭ poate schimba judecata asupra uneĭ personalităţĭ îndată ce aceasta nu maĭ cade supt simţurĭ, cu toate că înrîurirea eĭ nu porneşte din ceia ce se poate îngropa.

De fapt, Mărgărit a suferit pe nedrept, fără ca pentru aceasta să trebuiască a scotoci marmură pentru statuia luĭ. Căcĭ el n'a fost — păstrînd umilele proporţiĭ — nicĭ Iuda şi nicĭ Hristosul mişcăriĭ naţionale din Macedonia (cîtă a fost, şi cîtă este).

Înnainte de dînsul, fuseseră dascăliĭ, studenţiĭ, negustoriĭ iubitorĭ de neam din Pesta şi Viena: oamenĭ îmbătaţĭ de ideia nouă a romanităţiĭ, şi nu a «romînismuluĭ», Mecenaţĭ, tipăritorĭ de cărţĭ înnainte de toate, — fără gînd însă la izvorîrea unuĭ curent de cultură românească în provincia de unde eĭ pornise. Apoĭ urmâ un al doilea rînd de «fraţĭ macedonenĭ»: negustorĭ şi călugărĭ veniţĭ în Bucureştiĭ

ce se străduiaŭ către civilisaţia Apusuluĭ, eĭ *cerură* banĭ pentru şcolĭ, care, puţine la număr, se lăsară în căutarea saŭ *ne*căutarea cuĭ se găsia la faţa loculuĭ. A treia perioadă o deschide Apostol Mărgărit, şi ea a fost aşa cum a înţeles şi a voit el.

Era un om ager şi hotărît, cum se găsesc în Orient maĭ mulţĭ de cît în Apus, cu toată şcoala, disciplina şi organisaţia acestuia. Cînd i se ivi în minte ideia că se poate crea o conştiinţă, o causă, un viitor românesc în Balcanĭ, cu elementele romanice, el îşĭ găsi îndată drumul şi ajutoarele. Aşa, fără carte multă, fără creştere aleasă, fără cunoştinţă de lume cum era, el izbuti să se impuie respectuluĭ, să deştepte încredere, să încălzească simpatiĭ. Regele a crezut în cinstea şi destoinicia acestuĭ om simplu, venit de departe; vorba luĭ avea o mare trecere în cercurile înnalte ale dregătorilor turceştĭ; consuliĭ, misionariĭ catolicĭ vedeaŭ cu ochĭ bunĭ silinţile luĭ «latine»: un cunoscător ca d. Weigand a socotit causa românească bine represintată printr'însul. E sigur că pe urma luĭ, dacă s'aŭ încasat baniĭ noştri, aŭ răsărit şcolile noastre.

* * *

Acţiunea luĭ n'a fost cea maĭ bună ce se poate închipui. Dar, cînd staĭ s'o judecĭ, trebuie să ţiĭ samă de două lucrurĭ, care aŭ fost uitate. Întăiŭ că era un Oriental, lucrînd între Orientalĭ, şi apoĭ că şi-a început şi urmat lupta supt influenţa normelor de propagandă greceştĭ.

La Bucureştĭ, unde păcatele se acopăr cu mănuşĭ franţuzeştĭ de făţărnicie vicleană, se auzia cu indignare despre tirania luĭ Apostol Mărgărit, despre risipa

luĭ Apostol Mărgărit, despre desfrîul luĭ Apostol Mărgărit. E evident că ar fi fost maĭ bine ca inspectorul atotputernic al şcolilor româneştĭ din Macedonia, represintantul politic neoficial şi omul de încredere al Guvernuluĭ romîn să fi avut toate virtuţile unuĭ apostol: şi blîndeţa, şi iubirea de sărăcie, şi castitatea unuĭ apostol. Dar el nu era un apostol, şi nu s'a înfăţişat niciodată în această calitate. Era *un om de ispravă* răsăritean, cum e călăuzul uneĭ caravane, păzitorul vieţiĭ unuĭ Sultan, apărătorul uneĭ mărirĭ ameninţate, uneltitorul saŭ potolitorul uneĭ răscoale. El garantează de succes: caravana va ajunge la ţintă, nimenĭ nu se va atinge de viaţa stăpînuluĭ, duşmaniĭ nu vor ruinà situaţia ameninţată, va fi liniştea saŭ neliniştea dorită. Dar să se lase toate lucrurile pe sama luĭ, şi să nu se iea socotelĭ! Cu atît maĭ puţin să i se impuie un cod de maniere saŭ un catechism de moralitate privată, să i se poruncească sfinţenie saŭ cuviinţă. Era destul că-şĭ punea viaţa luĭ în primejdie: încolo, în pîrile, în prigonirile, în cheltuielile şi chefurile luĭ să nu se amestece nimenĭ. Îĭ trebuia adecă întreaga stăpînire asupra unuĭ fond secret al Macedonieĭ.

În utilisarea acestuĭ fond, în toată combinaţia mişcărilor sale, el avea înnainte întrecerea cu Greciĭ. Aceştia voiaŭ toată provincia, unde nu cunoşteaŭ încă pe atuncĭ alt popor decît al lor, alte drepturĭ naţionale şi istorice decît ale Elenismuluĭ, vechiŭ ca Omer, trecînd prin Constantin-cel-Mare. Spiritele trebuiaŭ pregătite pentru ceasul cînd Europa va da Eladeĭ regeluĭ Gheorghe Macedonia luĭ Filip şi Alexandru-cel-Mare. Apostol Mărgărit ştia geografia şi vedea bine că de la el pănă la Dunăre maĭ sînt

hotare, dar, numaĭ pentru că idealul luĭ cuprindea o şi maĭ mare ilusie romantică, doar nu era să se dea învins, să se facă de batjocură, cerînd şi sfătuind nimicurĭ ca şcolĭ primare în dialect şi îndemnul spre emigraţie *economică* în România. Se jucă şi el cu sutele de miĭ de oamenĭ, născoci cifre şi aruncâ baniĭ «poetic», pentru forme şi închipuirĭ.

Se găsiră însă alţiĭ, printre foştiĭ luĭ ucenicĭ, cari găsiră că baniĭ noştri se pot împărţi altfel, şi, după mult zgomot, Apostol Mărgărit căzu, pentru «imoralitatea» sa, şi fu uitat.

Dar *sistemul* luĭ rămase. Statul romîn îl luă în regie şi pretinse a face de la Bucureştĭ ceia ce nu se putuse face de la Bitolia, şi nu se poate face nicĭ din Cer, nicĭ din Iad. Aşa se începu a patra fasă a chestieĭ romîne din Macedonia, al căriĭ resultat îl vedem cu ochiĭ.

Dar ceia ce a fost la o anumită persoană un joc de bursă al politiceĭ, iar, la ceĭ cari n'aŭ apucăturile politice, desorientare, — era la Apostol Mărgărit de sigur idealism. Acesta e meritul luĭ.

19 Octombre 1903.

V.

DOCTORUL DAVILA.

Acum cîteva zile s'a ridicat în faţa frumoaseĭ, dar dositeĭ Facultăţĭ de Medicină de la Cotrocenĭ, o statuie generaluluĭ-doctor Davila. S'aŭ ţinut cu acest prilej cuvîntările de rigoare, dar prin meşteşugul de vorbă, maĭ mare saŭ maĭ mic, al oratorilor de serbătoare se desfăcea necontenit — cum se desfăcea şi la discursurile de la îngroparea luĭ Davila, acum nouăsprezece anĭ — o notă de sinceritate, de caldă recunoştinţă, de înnaltă admiraţie, de adevărată iubire. Ba încă, pe lîngă bătrînii de astăzĭ aĭ învăţămîntuluĭ medical de la noĭ, a venit de peste Dunărea vrăjmaşă, pentru a mărturisi aceleaşĭ sentimente de recunoştinţă, un Bulgar, care şi el păstra în amintirile depărtate ale tinereţeĭ sale petrecute la noĭ icoana binefăcătoare a doctoruluĭ Davila.

Davila a fost şi profesor la Facultatea înnaintea căreia se va vedea de acum înnainte chipul săŭ, dar fără îndoială că această Facultate a avut profesorĭ maĭ străluciţĭ, cărora însă nicĭun om cu măsură nu se va gîndi vre-odată să li ridice o statuie. El a inventat, pe vremurĭ de holeră în războaie ce se desfăşuraŭ şi pe pămîntul nostru, vestitele, neplăcutele

«picăturĭ», care aŭ rămas în farmacopeia romînă, dar adevărata holeră trece lesne, în mersul eĭ ucigător, peste acest duşman, şi alţiĭ, cari nu sînt meniţĭ la onorurĭ postume, se pot lăuda cu descoperirĭ maĭ frumoase, în cursul cercetărilor lor metodice şi stăruitoare. El a scris, înnainte de a veni la noĭ, o bună tesă de doctorat despre anumite boale, însă activitatea luĭ de învăţat s'a oprit aicĭ, şi marele doctor Davila n'are bibliografie, pe cînd alţiĭ cari o aŭ, şi încă îmbielşugată, nu vor primi nicĭun bust măcar, dela o posteritate recunoscătoare în piatră cioplită saŭ în bronz vărsat.

Fără Carol Davila, care e vrednic totuşĭ de glorificarea ce i s'a făcut, am fi avut, neapărat, o Facultate de medicină, o şcoală de veterinărie, o şcoală pentru farmaciştĭ, asilurĭ pentru copiiĭ schilozĭ şi fetele fără părinţĭ, am fi avut, pentru binele ştiinţiĭ, musee medicale şi o grădină botanică. Orĭce civilisaţie organisată are nevoie de asemenea aşezăminte pentru a răspunde nevoilor eĭ maĭ înnalte, demnităţiĭ eĭ, saŭ nevoilor practice, zilnice; şi noĭ, pe vremea activităţiĭ creatoare a doctoruluĭ Davila, eram îndreptaţĭ, prin necesităţĭ geografice, istorice, economice maĭ tarĭ decît voia oamenilor conducătorĭ, spre reproducerea civilisaţieĭ Apusuluĭ. Dar fără iniţiativa îndrăzneaţă, fără lărgimea de vederĭ, fără talentul de a aduce pe ceĭlalţĭ la părerile sale folositoare, de a-ĭ încălzi pentru sentimentele sale de iubire a oamenilor, fără priceperea-ĭ, adevărat francesă, de a face multe şi trainice lucrurĭ din banĭ puţinĭ, toate aceste instituţiĭ medicale, care sînt *cea maĭ netăgăduită faimă a noastră astăzĭ*, toate aceste stabilimente-model ale mileĭ de aproapele sărac saŭ

fără de puterĭ, în care iarăşĭ se vădeşte ce e maĭ bun în firea compătimitoare, jertfitoare, a adevăratuluĭ Romîn, n'ar fi fost *atuncĭ*. Şi, în grabă năvalnică a popoarelor, care deosebeşte epoca noastră, în prefacerea văzută cu ochiĭ a ţerilor, înseamnă ceva să fi cîştigat un pas maĭ înnainte decît alţiĭ. Şi, iarăşĭ, fără el toate aceste temeiurĭ de viaţă orînduită şi de mîndrie naţională n'ar fi fost *astfel*.

Căcĭ, în întemeiarea care ne-a apropiat de vechea Europă muncitoare, şi răsplătită pentru munca eĭ, se descopăr răpede două marĭ avînturĭ, despărţite printr'o perioadă de preocupărĭ aproape numaĭ politice. La ultimul avînt aŭ fost de faţă şi tineriĭ de astăzĭ: am auzit şi noĭ vîjîitul prin văzduh al ploiĭ milioanelor împrumutate, ploaie căzînd pe ţarinĭ roditoare ca şi pe stînca goală a trufieĭ şi a interesuluĭ particular, şi am văzut răsărind oastea în stare să apere patria şi să-ĭ cinstească numele, şcolile elementare ale oraşelor şi satelor, drumurile de fier care ne leagă cu lumea şi pe care se pot mişca în voie bogăţiile noastre, podurile şi porturile, în acelaşĭ timp cu palate babilonice, urîte şi nepractice, pentru lucrurĭ care nu sînt, saŭ, fiind, se puteaŭ mulţămi cu maĭ puţin, cu instituţiĭ pentru nevoia celuĭ maĭ zgomotos saŭ a celuĭ maĭ folositor în lupta politică. În această vreme cînd anume miniştri te trăgeaŭ de mînecă pentru a primi ceva din aurul rămas în fundul lăzilor risipeĭ, *a întemeia* ajunsese o ocupaţie ministerială care, aducînd laude de organisator, nu cerea nicĭ jertfe, nicĭ muncă, nicĭ cunoştinţĭ, nicĭ pricepere.

Dar Davila a fundat în alte timpurĭ, în timpurile umilinţiĭ, sărăcieĭ şi nepriceperiĭ, cînd puţinĭ înţelegeaŭ, cînd nimenĭ nu vedea viitorul cu încredere (aşteptam

a fi anexaţĭ din zi în zi!) şi banii se drămăluiaŭ de o mie de orĭ până să iasă la lumină, chiar pentru cea maĭ vajnică nevoie. Atuncĭ nu era în stare să întemeieze, pentru gloriola sa, orĭce omuleţ de rînd care avea una din cheile Vistieriei de împrumut.

Davila a venit în ţară, ca «Ştab-doctor», doctor militar, în 1853, Mart. În toată Muntenia eraŭ numaĭ cîţĭva medicĭ saşĭ, nemţĭ, grecĭ, cari tămăduiaŭ cu arginţĭ pentru folosul lor propriu; şcoala pentru «felcerĭ», pentru ofiţeriĭ sanitarĭ-ajutătorĭ a meritosuluĭ dr. Creţulescu trebuise să se închidă, satele trăiaŭ şi muriaŭ în voia luĭ Dumnezeŭ şi a babelor. La 3 April încă, apare în *Buletin* legea pentru organisarea sanitară, care instituie medicĭ de plasă cu un ajutor şi un felcer. La 22 Iunie gazeta oficială dă lista celor numiţĭ: Romînĭ sînt numaĭ printre felcerĭ. Dar, în Decembre al anuluĭ următor, Davila întemeiază la Mihaĭ-Vodă — o ruină bună pentru orĭce — «un museŭ de anatomie şi hirurgie», pentru studenţĭ, şi anume «cu a sa cheltuială». Nu trece mult, şi Cîrmuirea luĭ Vodă-Ştirbeĭ iea asupră-şĭ museul, ajuns o *şcoală* de «meşteşugul felcerieĭ». Peste doĭ anĭ, Davila călătoreşte în Franţa şi capătă de la Guvernul împărătesc deschiderea pentru absolvenţiĭ săĭ a porţilor Facultăţiĭ francese. Restul a venit de la sine.

Acestea — şi altele — s'aŭ făcut într'o vreme cînd nu se dădeaŭ lefĭ, saŭ ele eraŭ micĭ, cînd nu se asiguraŭ pensiĭ, cînd nu se împărţiaŭ decoraţiĭ, cînd nu eraŭ ziare ca să cînte lauda celor bunĭ, pe lîngă a celor răĭ. Şi nu merită să fie amintit nicĭun lucru care nu porneşte din inimă curată, dintr'o simţire altruistă.

Davila era un străin : născut în Parma, crescut în Angers, un străin care n'a avut vreme să învețe românește în peste treizecĭ de anĭ ce a stat la noĭ. *El n'a spus nicĭo singură dată că ne iubește.*

Dar *aicĭ* stă al doilea merit al săŭ. Maĭ tîrziŭ aŭ venit, îmbrățișînd pe toate cărările, sărutînd și aierul românesc, — numaĭ buze lacome și brațe deschise, — filoromînĭ, cari aŭ făcut banĭ și aŭ escaladat situațiĭ, căcĭ brațele aveaŭ ghiare și buzele acoperiaŭ fălcĭ harnice. El, Davila, a venit *chemat,* și a făcut înzecit isprava pentru care-l chemaseră. Dacă ne-a iubit, ne-a iubit *pe urmă,* pentru binele pe care ni-l făcuse, — și, maĭ ales, n'a spus-o nimăruĭ.

*

Dar el are și un al treilea merit, care nu e celĭ maĭ mic. A fost un învățător — ceia ce e maĭ mult decît un învățat —, un sfătuitor prin exemplu și un călăuz.

Nu prin discursurĭ și prin cărțĭ nu atîta chiar prin lecțiĭ. Văzutul și nevăzutul *sînt* de o potrivă, și se amestecă necontenit în lucrurile omenestĭ. Celĭ maĭ mulțĭ îndeplinesc ceia ce se vede, se aude, cade supt simțurĭ. Dar, la puținĭ de tot, pe lîngă fapta materială, pe lîngă *orĭce* faptă materială a lor, se maĭ adauge ceva, o emanație necontenită a sufletuluĭ lor mare și bun, care înnalță fapta, *o idealisează.* Și acest prisos personal, de aur curat, cade adînc în inimĭ, și alcătuiește aicĭ o statuie, pe care numaĭ foarte slab o pot imita pe urmă — cînd se ridică și *dacă* se ridică — statuile de piatră saŭ de bronz.

26 Octombre 1903.

VI.

ŞTIRBEĬ-VODĂ

— CU PRILEJUL TIPĂRIRIĬ CORESPONDENŢEĬ SALE [1] —

Domnia luĭ Ştirbeĭ-Vodă e, pentru prietenĭ, pentru duşmanĭ şi pentru istoricul nepărtenitor o perioadă, de şi scurtă, dar interesantă din istoria noastră contemporană.

Aceştĭ cincĭ-şese anĭ represintă întăiŭ un regim special, acel al Convenţieĭ încătuşătoare de la Balta-Liman, al tirănieĭ celor două suzeranităţĭ bănuitoare. Domnĭ numiţĭ, Domnĭĭ cu soroc, Divane ad-hoc, chemate numaĭ pentru luarea socotelilor saŭ pentru împrejurărĭ neobişnuite. Acesta e cadrul vieţiĭ politice, care se zbuciumă maĭ mult decît orĭcînd, zguduită de patimĭ ce urmăresc bietul «tron» de îndoită vasalitate orĭ locurile de trufie saŭ de cîştig din apropierea luĭ.

Apoĭ în aceştĭ anĭ cade rătăcirea pribegilor de la 1848 în lumea largă a Apusul . a postolatul lor, cînd folositor, cînd serios numaĭ, cînd maĭ puţin decît serios, dar totdeauna călduros, desinteresat, patriotic.

---

[1] Formează prefaţa la: *Corespondenţa luĭ Ştirbeĭ-Vodă. I, Corespondenţa politică*, Bucureştĭ, 1904, în 8°.

Atuncĭ se scriŭ pentru a pregăti viitorul cărţile, articolele de revistă, coloane de gazetă care aŭ răspîndit în Europa cunoaşterea numeluĭ românesc, a trecutuluĭ şi idealelor româneştĭ, şi aŭ făcut astfel mult bine.

Tot în această perioadă se face în ţară o excelentă politică practică. Apărîndu-se faţă de străinătatea cotropitoare prin cea maĭ corectă şi maĭ politicoasă, — dar nu umilită, — dintre purtărĭ, Domniĭ Convenţieĭ, veniţĭ după Domniĭ, ceva maĭ puţin nenorociţĭ, aĭ Regulamentuluĭ Organic, caută gospodăreşte de trebile mărunte şi de problemele cele marĭ, de carantine, de jandarmerie, de grănicerĭ, de oastea cea nouă, care trebuia să-ĭ asigure şi de primejdia uneĭ răsturnărĭ ca a Bibesculuĭ la 1848; se îngrijesc de muniţiĭ, de tunurĭ, cumpărate unele, cerute altele de la stăpînul din sus saŭ de la stăpînul din jos, de şcolĭ micĭ şi de şcolĭ înnalte, de instituţiĭ boereştĭ pentru învăţătura copiilor bogaţĭ şi de ferme-model, de şosele, de căĭ ferate chiar — de care se vorbeşte acum întăia oară —, de porturĭ, de flotilă, şi de atîtea altele. Dar, în acelaşĭ timp, eĭ aŭ curajul trebuitor ca să se apropie, aşa şubrezĭ cum se simţiaŭ eĭ, de întrebărĭ atît de grele cum era legea agrară, care a fost prefăcută de dînşiĭ, ca situaţia călugărilor grecĭ şi a mănăstirilor închinate către Locurile Sfinte şi chestia vămilor după tratatele nouă.

Ţerişoarele din care s'aŭ alcătuit, peste cîţĭva anĭ după plecarea luĭ Grigore Ghica din Moldova şi a luĭ Barbu Ştirbeĭ din Ţara-Românească, Principatele-Unite, adecă România una şi nedespărţită, — s'aŭ

folosit fără îndoială de pe urma acesteĭ cîrmuirĭ, prea stingherită şi supraveghiată, prea mărgenită ca să poată îndrăzni ceva strălucitor, dar destul de luminată, de harnică, de iubitoare pentru ca să nu lase nicĭo singură zi neîntrebuinţată. în cercul îngust de activitate pe care-l trăsese, după înnăbuşirea Revoluţieĭ din 1848, sabia Muscaluluĭ şi a Turculuĭ.

De Grigore Ghica, un luptător pentru unire şi o frumoasă figură de visător nenorocit, căruia prigonirĭ nemeritate i-aŭ pus maĭ tîrziŭ pistolul la tîmplă, de Grigore Ghica, prietenul revoluţionarilor cari aŭ impus felul lor de a vedea şi în judecarea evenimentelor trecutuluĭ —, posteritatea şi-a adus aminte, şi cununa laudelor nu se usucă nicĭodată pe mormîntul săŭ înstrăinat, unde s'a aruncat însuşĭ în clipa desperăriĭ.

Ea a fost maĭ aspră cu Ştirbeĭ, asupra căruia căzuse necontenit, în cursul celor cîţĭva anĭ de stăpînire, batjocura aruncată de Eliad, care avea să-şĭ răzbune prăbuşirea sa din Olimpul Republiceĭ romîne, şi de Bolintineanu chiar. El a fost în ochiĭ urmaşilor un «gospodar», trăind din mila Ruşilor, în tovărăşia Ruşilor, cu gîndul la îmbogăţire şi la păstrarea cît maĭ mult timp în Scaun; un om al fiecăriĭ zile şi al fiecăruĭ ceas, fără scopurĭ depărtate şi cu totul lipsit de pasiune, de poesie; — pe lîngă aceasta, îndărătnic prigonitor al oamenilor de la 1848, pe cari nu i-a lăsat să se apropie de pămîntul patrieĭ, nicĭ atuncĭ cînd ochiĭ lor lacomĭ de lumina zărilor de acasă se acoperiaŭ de negurile morţiĭ, ca Bălcescu. Dacă n'ar fi Bibescu, şi maĭ urgisit, nu s'ar recunoaşte poate luĭ

Ştirbeĭ nicĭ guvernul săŭ priceput şi activ, *gospodăria* bună a răuluĭ «gospodar».

Judecata aceasta, care se înţelege de altmintrelea, e nedreaptă. Sîntem destul de departe ca să spunem aceasta.

Ştirbeĭ avea marĭ însuşirĭ, care trebuie ţinute în seamă cel puţin cît defectele. Era unul dintre ceĭ maĭ luminaţĭ oamenĭ aĭ generaţieĭ sale, era un lucrător de o hărnicie deosebită şi avea o conştiinţă a datorieĭ sale cum numaĭ foarte puţinĭ se întîmplă s'o aibă; pe lîngă aceasta, spiritul de bună şi cuminte orînduială îl stăpînià în toate împrejurările, făcîndu-l să înceapă numaĭ lucrurĭ pe care le putea duce la capăt bun. Sentimentele sale le exprima fără nehotărîre, şi se putea răzima cineva pe prietenia luĭ. Era, de sigur, un perfect om de onoare, într'un timp cînd intriga plăcută Orientalilor, minciuna lăudată ca o dibăcie, reaua-credinţă prefăcută într'o putere, rămăşiţe ale veacurilor rele, eraŭ încă în toată înflorirea lor şi se putea vedea un Suţachi, director al uneĭ foarte însemnate Instituţiĭ de caritate, coborîtor al uneĭ familiĭ domneştĭ, luînd calea hotaruluĭ cu banĭ de haram supt haina sa stropită cu decoraţiĭ.

Sentimente de apostol n'avea, ce-ĭ dreptul, şi el cerea să i se plătească până într'un ban lista civilă, precum el plătia tuturor până într'un ban. Ţinea la putere, poate şi flindcă era încredinţat că o întrebuinţează maĭ bine decît altul. Măsurile sale sînt aspre une orĭ până la cruzime, dar aceasta venia din nemlădierea pricipiilor din care porniaŭ. În societatea internaţională a marilor centre el e simţia prea mult acasă, dar cine n'avea atuncĭ stfel de

aplecărĭ, ce trebuie să se osîndească cu toată energia cînd e vorba de oameniĭ de astăzĭ, trăine în Statul romîn şi în mijlocul culturiĭ romîne, care lipsiaŭ de o potrivă la 1840-50?

El era un fiŭ de boier, crescut în Franţa Restauraţieĭ, ocrotit apoĭ de Chiselev. Treĭ împrejurărĭ care explică în de ajuns spiritul săŭ conservator fără şovăire, cultul săŭ pentru ordine, pentru disciplină, pentru orînduiala neclintită în toate lucrurile; adevărata groază pe care o avea faţă de orĭce însemna saŭ amintia Revoluţia. Nu era, de sigur, maĭ puţin patriot decît alţiĭ, — măcar pentru munca pe care o cheltuise pentru ţara sa —, dar se temea de vorbele marĭ aşa de mult, încît nu zicea decît «limbă valahă», «limbă moldovenească», văzînd în cuvîntul «Romîn, românesc», un fel de steag tricolor al anarchieĭ. Gîndul luĭ mergea până la Unirea Principatelor, până la răscumpărarea de la Turcĭ printr'o plată pentru totdeauna, dar pentru ca să ajungă acolo el ştia o singură cale: a stabilităţiĭ roditoare, a siguranţeĭ statornice în toate. Deosebirea între el şi revoluţionariĭ pe cari nu i-a iertat nicĭodată poate, era aceia că luĭ i se părea maĭ grabnică întemeierea înlăuntru decît liberarea de legăturile cu străinul, pe cînd ceĭlalţĭ înţelegeaŭ să înceapă întăiŭ cu aceasta, nefiind timp de aşteptat între fălcile deschise.

Eĭ aŭ fost — cu toată tinereţa lor — ceĭ cu dreptatea, dar aŭ uitat prea mult pe urmă, după izbîndă, programul de muncă modestă în interior pe care-l desfăşurase şi începuse a-l realisa Ştirbeĭ. În faţa biruinţiĭ lor, Domnul de la 1849-56 s'a retras în umbră, căutînd în străinătate, la care ţinea de sigur prea mult, odihna bătrîneţelor sale. Dar, cînd pe tronul

românesc stătu principele Carol, el se întoarse în ţară şi sprijini din toate puterile sale, prin el şi prin fiiĭ săĭ, stăpînirea cea nouă, de la care aştepta — şi nu s'a înşelat — împlinirea idealuluĭ săŭ: *stabilitatea*.

14 Mart 1904.

VII.

ŞTEFAN ORĂŞANU.

Miercurĭ, în 12 Novembre 1903, s'a stins în Bucureştĭ, unde se întorsese sfărîmat de boală după un an petrecut în străinătate, Ştefan Orăşanu, critic şi istoric.

Dacă strălucitele însuşirĭ ale acestuĭ suflet ales s'ar fi întrupat într'un lanţ de lucrărĭ răspîndite pretutindenĭ, dacă numele luĭ ar fi în gîndul tutulor celor ce înţeleg şi iubesc ştiinţa cinstită, dacă viaţa luĭ ar fi fost maĭ lungă şi maĭ puţin retrasă, aşa încît maĭ mulţĭ să fi avut prilejul de a cunoaşte spiritul său neobişnuit de viŭ şi inima luĭ deosebit de bună, — n'aş fi scris aceste rîndurĭ, care, într'un moment cînd căldura luminoasă a minţiĭ luĭ superioare pare că ne încunjură încă, îmĭ par curioase şi mă înspăimîntă. Plîngîndu-l în singurătatea durerii mele, aş fi îndeplinit şi dorinţa nemărturisită a prietenuluĭ care s'a ascuns înnaintea orĭcăriĭ recunoaşterĭ a meritelor sale şi a adormit cerînd de la ceĭ ce-l încunjuraŭ: pace şi linişte.

Dar, cînd viaţa luĭ s'a strecurat astfel, în margenĭ înguste şi prin marĭ greutăţĭ şi suferinţe, ceĭ ce l-aŭ cunoscut şi pot să facă astfel dreptate pentru dînsul,

înscriindu-ĭ numele printre ceĭ maĭ destoinicĭ aĭ generaţieĭ sale, n'aŭ dreptul să tacă. Dacă morţiĭ nu maĭ cer nimic, din lumea lor nestrăbătută, — cere rostul bun şi cuviincios al lucrurilor de aicĭ.

Orăşanu a început scriind versurĭ, supt influenţa uneĭ şcolĭ care ispitia, în tinereţa luĭ, pe maĭ toţĭ tineriĭ de talent. În numărul jubilar al «Convorbirilor literare» se află două din poesiile sale, iscălite cu pseudonimul Z. Miron. Făcea versurĭ musicale şi plastice, care n'ar fi trecut aşa de puţin observate, dacă el nu s'ar fi smuls de pe această cale, pentru a urmări cu ochiĭ luĭ străbătătorĭ, în locul minuniĭ frumosuluĭ, severă culme a adevăruluĭ.

Întîmplarea i-a dat un loc la Biblioteca Academieĭ, şi el ajunse ceva maĭ tîrziŭ şi funcţionar al Fundaţieĭ Carol. Atîţia dintre colegiĭ săĭ de Universitate îşĭ luară licenţa, se risipiră în străinătate şi se întoarseră de acolo pentru a ocupa locurĭ în învăţămîntul superior. Orăşanu ar fi putut face uşor acelaşĭ lucru, dar dragostea de a cunoaşte şi de a descoperi, nevoia de a se luminà asupra întrebărilor celor maĭ felurite ale ştiinţiĭ, de a se împărtăşi de cît maĭ multă frumuseţă din scrisele celor marĭ şi aleşĭ aĭ omeniriĭ, îl oprirà în loc, facîndu-l să uite că el îşĭ datoreşte luĭ însuşĭ, şi tuturor celor ce ar fi putut să înveţe de la dînsul, o carieră. În ţara nemulţămiţilor pe cari i-aŭ copleşit totuşĭ, din copilărie încă, toate binefacerile lumiĭ, el nu găsia nicĭun motiv de plîngere împotriva vre-uneĭ nedreptăţĭ ce ar suferi şi nu cheltuia nicĭo silinţă pentru a-şĭ dobîndi un loc maĭ potrivit cu valoarea luĭ. Avea opt ceasurĭ de biuroŭ pe zi, ceasurĭ de muncă ma-

terială pentru alţiĭ, de lecturĭ personale întrerupte prin cererea cărţilor şi lămuririlor, aşa că luĭ nu-ĭ rămîneaŭ pentru studiĭ liniştite decît serile, a căror întrebuinţare costă scump, adesea. În cursul lor şi-a strîns el totuşĭ o bogăţie uimitoare de cunoştinţĭ, deplin organisate în limpedea luĭ inteligenţă. Le avea la îndemînă, aşa cum un altul are, după multă trudă, un biet colţişor de specialitate; fără să fi cercetat un *seminariŭ* de pregătire în ţară saŭ străinătate, o şcoală de erudiţie care învaţă cu critica, el era stăpîn pe metoda modernă de cercetărĭ, şi spiritul săŭ pătrunzător nemeria fără îndoială adevărul. Îşĭ dădea seamă cu totul de puterile sale, rîdea cu o minunată vervă de slăbiciunile de ştiinţă, de judecată şi de gust ale altora, — dar nu scria. Între altele şi fiindcă se simţia foarte străin.

Tîrziŭ de tot şi-a găsit tovarăşiĭ, cărora nu li-a jertfit decît cu greŭ sfiala sa de a împărtăşi altora cugetul săŭ intim. Pe încetul însă s'a lăsat atras la scris şi la luptă, pentru a face buna alegere între falsele părerĭ şi între lucrurile care sînt şi rămîn.

* * *

Şi atuncĭ însă, el nu vroia să apară cu o carte, cu o cercetare care să pară venite din dorinţa luĭ de a i se recunoaşte şi atribui ceva. În aparenţă, el nu făcea de cît dărĭ de samă. Revolta contra insuficienţeĭ supt toate formele eĭ îl scotea din umbra în care ar fi fost bucuros să trăiască şi maĭ departe, cetind cărţĭ bune, strîngînd note, redactînd capitole, închise apoĭ cu scumpătate, glumind cu prieteniĭ pe cari-ĭ iubia frăţeşte, din toată inima luĭ bogată în sentimente nespus de delicate. Darea de samă însă, care distrugea cu si-

guranţă, printr'o logică implacabilă, de o puritate liniştită cum nu se maĭ găseşte la altul, toată confusia şi toată minciuna, — nu se încheia nicĭo dată negativ. Alăturĭ de conclusiile sale nimicitoare, el amesteca lucrarea sa de înnălţare a clădiriĭ adevărate, şi rămîneaĭ uimit cînd o vedeaĭ desfăcîndu-se întreagă la capătul lupteĭ. Iar el se înfăţişa până la capăt ca şi cum n'ar face alta decît a curăţi terenul de o zidire netrebnică.

Logicianul fără greş, raţionalistul puternic era în acelaşĭ timp — însuşire care aminteşte pe ruda sa, polemistul politic Nicolae Orăşanu —, un desăvîrşit om de spirit, un sarcastic corosiv. Şi aicĭ însă fără violenţă, cu conştiinţa că, dacă prostia trebuie sfărîmată din causa urmărilor eĭ, prostul nu e vinovat de dînsa. Humorul luĭ, noŭ totdeauna, avea aceiaşĭ discreţie aristocratică, aceiaşĭ nuanţă aleasă care colora orĭce gînd, orĭce spusă, orĭcare din sentimentele şi orĭcare din faptele luĭ.

Pentru cine nu-l cunoştea personal, admirabilele sale studiĭ critice despre cărţile d-luĭ Bengescu, d-luĭ Damé, d-luĭ Eliade, d-luĭ Gîdeiŭ, tînăruluĭ O. Lecca, cercetarea luĭ despre botanica populară, eraŭ uimitoare. Un necunoscut aproape, fără nicĭo situaţie din acelea care impun respectul, apare, azĭ pe un teren, mîne pe altul, şi vădeşte orĭcînd şi pretutindenĭ o competinţă perfectă. Dar noĭ, ceĭ ce-l cunoaştem, ştiam cît de puţin sînt aceste studiĭ, întîmplătoare maĭ mult, faţă de tot ce ar putea să maĭ dea încă.

Pentru că nicĭodată în literatura noastră o boală grozavă, o moarte înnainte de vreme n'aŭ distrus maĭ mult. Orăşanu-şĭ luase de aicĭ titlul universitar

pe care de multă vreme îl putea privi ca al săŭ, de şi nu voià să întindă mîna ca să-l primească, el ţinuse cîteva săptămînĭ la Universitate prelegerĭ care arătaseră toată bogăţia ştiinţeĭ sale; o bursă în Germania-ĭ dăduse mijlocul de a cunoaşte de aproape ştiinţa apuseană, de la care el n'avea să maĭ ieie decît orientărĭ şi îndemnurĭ. Nu vedeam nimic prea greŭ şi prea sus pentru dînsul. Faţă de boala luĭ, grija noastră dureroasă nu pornia numaĭ din iubirea ce aveam pentru cel maĭ bun şi sigur prieten, ci şi din frica de a pierde un astfel de tovarăş de studiĭ.

El se ştia lovit de moarte, dar i se păru că nu trebuie să vorbească de teribila luĭ taină, care-l privia numaĭ pe dînsul. Pănă dăunăzĭ vorba luĭ atingea, une orĭ glumeaţă, orĭce alte subiecte, asupra cărora se opria sufletul săŭ tot vioiŭ şi puternic, şi din ce în ce maĭ clar, maĭ senin. Pănă ce, într'o dimineaţă de odihnă, după lungĭ zile de chinurĭ, el se duse în pacea, în odihna pe care o doria de mult.

Şi, cînd sicriul alb a pornit sus, în lumina de apunere a soareluĭ blînd de toamnă,—cu atîta din trecutul nostru, din fericirea şi din sufletul nostru, simţiam că înmormîntăm şi o largă parte din viitorul ştiinţific al neamuluĭ nostru.

23 Novembre 1903.

VIII.

ANDREĬ SAGUNA.

Cu prilejul zileĭ de Sf. Andreĭ, o parte din Romînimea de dincolo — aş fi dorit să pot zice: toată, căcĭ vrednicia omenească şi meritele faţă de neam nu pot fi umbrite în mintea oamenilor cu o cultură modernă de deosebirĭ confesionale —, a comemorat prin scrierĭ şi cuvinte pe Andreĭ Şaguna, Mitropolit al Romînilor neuniţĭ din Ardeal şi Ungaria, baron din graţia Împăratuluĭ, şi din mila luĭ Dumnezeŭ unul din mariĭ binefăcătorĭ ai naţiuniĭ sale. Ceĭ de peste munţĭ au dovedit astfel încă odată putinţa lor de a fi recunoscătorĭ, pe care, precum se ştie cu prisos, n'o împărtăşim cu dînşiĭ.

Puţine nume sînt aşa de populare în Ardealul romănesc ca al luĭ Şaguna. Chipul luĭ cu ochiĭ străbătătorĭ şi larga barbă răsfirată e în mintea tuturora, şi în conştiinţa generală, mult maĭ simţitoare şi maĭ statornică acolo, a întrat faptul definitiv că acest maiestos bătrîn a fost de pe Scaunul săŭ de episcop, ca de pe un tron de r
oamenĭ şi un îndreptător al vremilor, — cărora nu li s'a supus ca exemplarele obişnuite ale omenirii, ci le-a întors de pe povîrnişul lor spre culmea luĭ.

Cît se va vorbi limba noastră pe cealaltă clină a munţilor-părinţĭ, Ardeleanul de legea Răsărituluĭ — şi poate mîne şi cel unit cu Roma — va ţinea minte acest fapt.

* * *

Nu orĭce laudă se potriveşte cu orĭce om, şi cele pe care le aruncă o admiraţie, fie şi sinceră, care nu-şĭ găseşte cuvintele, cununile banale de la capul tuturor morţilor, nu se potrivesc decît cu aceĭ ce nu merită o adevărată şi deosebită laudă. Totuşĭ Şaguna a avut din bielşug parte de dînsele.

Un scriitor n'a fost, — cu toate că a scris, şi încă mult. Era fără îndoială un om învăţat, de o cultură care întrecea cu mult a clericilor neuniţĭ pe cari ajunse să-ĭ păstorească. Dar cărţile sale n'aŭ o valoare durabilă, şi nicĭo frumuseţă nu s'ar putea descoperi în ele. Cînd îl pune cineva alăturĭ cu Timoteŭ Cipariu, canonicul din Blaj, gramatic şi istoric, deschizător de cale în studiul limbiĭ româneştĭ, spirit neobişnuit de bine hrănit prin cunoaşterea întregiĭ literaturĭ, nouă şi vechĭ, sacre şi profane, minte originală şi îndrăzneaţă, — înţelege răpede că temeiul vieţiĭ şi al faimeĭ acesturĭ om trebuie căutat aiurea. Scrierile luĭ Şaguna aŭ fost maĭ ales pentru întăia învăţătură a celor mulţĭ şi represintă, venind de la înnălţimea sa, maĭ mult un puternic îndemn decît un monument.

Pe paginile, cînd senine ca o albă idilă din vremile păstorilor patriarhalĭ, cînd pătate de sîngele mucenicilor şi al jertfelor uneĭ răzbunărĭ răsplătitoare, ale Revoluţieĭ de la 1848, numele luĭ Şaguna luminează numaĭ icĭ şi colo, şi nu totdeauna de o

lumină puternică şi egală. La dreptul vorbind, el a avut în acele zile de avînt, de încercare şi suferinţe, care aŭ adaus la un răbuş secular, o singură clipă mare, pe care o împarte cu acela care 'n acea clipă i-a fost un frate, şi nu un rival, cu arhiereŭl Uniţilor din Blaj. Înnaintea uneĭ mulţimĭ fără de număr, ţeranĭ din toate unghiurile ardelene, veniţĭ ca la propoveduirea uneĭ nouă Evangheliĭ, apărură Vlădiciĭ, amîndoĭ Vlădiciĭ, în cîmpul de pe Tîrnave, lîngă Blaj. Cine ştie ce va fi avut de gînd să spuie unul şi cellalt, dar vorbele pregătite rămaseră nespuse: căcĭ din suferinţa, din nădejdea, din adînca iubire gata de jertfe a acestor săracĭ şi necărturarĭ se desfăcu de odată ca o neoprită suflare a Duhuluĭ Sfînt şi făcu pe ceĭ doĭ păstorĭ să se mărturisească fraţĭ înnaintea luĭ Hristos mîntuitorul şi a sărmanuluĭ lor popor umilit, ce-şĭ aştepta mîntuirea de la Dînsul, şi de la dînşiĭ.

De almintrelea, anul Revoluţieĭ a fost şi cel d'intăiŭ din cîrmuirea luĭ Şaguna. Fiŭ de Romînĭ macedonenĭ, nepot de negustor din Pesta, crescut în lumea ungurească, străbătut de învăţămintele Sîrbilor de aceiaşĭ lege, el nu putea găsi de la început înţelegerea adevărată a roluluĭ săŭ. Şi, în negurile grele ce ascundeaŭ depărtările, cine ar fi putut descoperi atuncĭ calea cea sigură?

Dar, cînd mişcarea naţională ungurească se mîntui printr'un desastru, în lupta întreită cu Împăratul, cu naţionalităţile duşmane şi cu străinul, se văzu în sfîrşit limpede înnainte. Pe multă vreme, forţa austriacă şi spiritul austriac eraŭ să stăpînească peste ţerile Coroaneĭ Ungarieĭ, şi cine se luptase pentru tron avea dreptul la răsplată. Încă de la 1850, Scaunul

episcopal din Blaj căpăta demnitatea metropolitană, şi Vlădica Alexandru Şuluţ era după Atanasie, îndeplinitorul Unirii cu Roma, cel d'intăiŭ Mitropolit românesc.

Biserica neunită, care pornise de la ceĭ ce nu voiseră să urmeze pe Atanasie în ruperea de vechea Biserică a Răsărituluĭ, reclamà însă pentru dînsa, păstrătoarea ortodoxieĭ străbunilor, mitra archiepiscopală a Albeĭ-Iuliĭ. Titlul de independenţă al Mitropolieĭ îĭ era, de altfel, de nevoie pentru existenţa eĭ: căcĭ, precum Ungurii ameninţaŭ se cotropească Biserica Unită, primejdia sîrbească stătea înnaintea Neuniţilor.

Dar această Biserică răsăriteană trăise în despreţ şi luptă: abia după şeĭzecĭ de anĭ i se dăduse un Vlădică sîrb, apoĭ altul şi altul, tot sîrbĭ; tocmaĭ tîrziŭ un Romîn, om slab şi cu mînile legate, şi acesta, Moga, fusese predecesorul nemijlocit al luĭ Şaguna. Ceĭ cu credinţa tolerată puteau aştepta eĭ ce se dăduse acelor cari fuseseră patronaţĭ totdeauna?

Însă norocul voi ca Şaguna să fie acuma *omul împrejurărilor*. În lăcaşul de umilinţă al episcopieĭ din Sibiiŭ, el se purtă şi vorbi ca un vechiŭ aristocrat, ca un mare senior, ca un principe al Bisericiĭ celeĭ maĭ glorioase. Vaza *luĭ* crea parcă un trecut respectat dieceseĭ ce cîrmuia. Şi astfel la 1864 şi el fu Mitropolit, şi el căpătă neatîrnarea de străinĭ.

Şi aicĭ vine cea maĭ cuminte faptă a învingătoruluĭ. El nu se maĭ simţi preot înnainte de toate, ci Romîn, şi prin Statutul Organic, care dădu alcătuirea noiĭ Mitropoliĭ, hotărînd împărtă irea laicilor la sinoadele conducătoare, el dărui B serica neunită poporuluĭ săŭ.

* * *

Cine vrea să judece mărimea faptelor luĭ Şaguna, meargă la Răşinarĭ, frumosul sat românesc, curat românesc, din vecinătatea aceleĭ cetăţĭ a Sibiiuluĭ unde e Mitropolia şi unde mînĭ va fi Museul Naţional romîn. La Răşinarĭ aŭ stat ceĭ d'intăiŭ episcopĭ pentru Romînĭ neuniţĭ: Sîrbiĭ despreţuiţĭ cu cari-ĭ miluise Viena. «Reşedinţa» unuia dintre dînşiĭ se arată încă: o biată căsuţă cu fereştĭ oarbe, între bălăriĭ: pe prispa pustie o pisică toarce a ruină.

Iar în faţă, lîngă una din înnaltele bisericĭ de astăzĭ, vezĭ o capelă funerară, peste cununile bogate în florĭ ale căreia se încrucişează bandele largĭ ale tricoloruluĭ românesc, de care *aicĭ* nu cutează să se atingă nimenĭ. E mormîntul luĭ Şaguna.

14 Decembre 1903.

IX.

ALEXANDRU ODOBESCU.

— CU PRILEJUL TIPĂRIRII UNEĬ SCRISORĬ DIN ADOLESCENȚA LUĬ —

Sînt aproape zece anĭ de cînd a murit Alexandru Odobescu, cea maĭ desăvîrșită înfățișare a eleganțeĭ în literatura și în știința românească, cel maĭ aristocratic spirit printre scriitoriĭ noștri, și în acelașĭ timp unul dintre ceĭ maĭ bunĭ cunoscătorĭ aĭ graiuluĭ românesc, al graiuluĭ de la țară, bogat în cuvinte, mlădios în legătura lor vioaie și plin de înțelesurĭ cuminți, tot așa de potrivit pentru săgetarea glumiĭ ca și pentru deschiderea adîncurilor înțelepte.

Odobescu a scris puțin, — de și maĭ mult decît a pus în mîna publiculuĭ ediția într'ales (aleasă de dînsul cu o zgîrcenie neobișnuită), făcută acum vre-o douăzecĭ de anĭ de librăria Socec. Avea toate însușirile unuĭ nuvelist istoric: cunoștea, ca archeolog, înțelegea ca om de gust și putea chema la viață nouă ca poet priveliștea amănunțită și colorată a viețiĭ altor timpurĭ, care sînt pentru uniĭ o fantasie strălucitoare, iar pentru alțiĭ nume și date. Condeiul săŭ ușor, penelul săŭ delicat, cu tonurĭ blînde și discrete, romantismul săŭ dulce și plin de o taină străvezie, eraŭ potrivite să dea chipurĭ plutind între ceia

ce se întoarce din mormîntul realităţiĭ şi ceia ce se înnalţă din gîndul creator al cîntăreţuluĭ. Dar el n'a scris decît *două* nuvele.

Cercetător artist al anticităţiĭ, el avea simţul frumuseţiĭ, care trebuie maĭ mult decît orĭce învăţătură pentru ca să cuteze cineva a proiecta lumina lămuririlor asupra corpuluĭ de curată şi veşnică marmură al arteĭ greceştĭ. El ajunsese archeolog — pentru el cuvîntul sună oarecum pedant, şi s'ar putea zice maĭ cu dreptate că el avea o *catedră* de archeologie — prin iubire, şi astfel rămase totdeauna, căutînd a înţelege maĭ mult ca să poată admira maĭ deplin ceia ce i se impunea de la început prin neîntrecutul farmec al celeĭ maĭ senine armoniĭ, al măsuriĭ celeĭ maĭ matematic exacte, al cumpătăriĭ celeĭ maĭ aspre cu sine însăşĭ. Dar el n'a dat decît o serie de lecţiĭ universitare, care sînt, — maĭ degrabă decît *Istoria archeologieĭ*, cum se intitulează, — o convorbire spirituală, strălucitoare prin digresiĭ dibaciŭ împleticite, asupra întinsuluĭ domeniu al arteĭ de acum cîteva sute saŭ de acum două miĭ de anĭ. Acelaşĭ caracter de diletantism pasionat, de şagă adîncă, de desordine foarte meşter orînduită, de trecere în fugă fără ca nimic de căpetenie să scape din vedere, o are şi marea sa lucrare francesă asupra *Tesauruluĭ de la Pietroasa*, care nu e o carte de ştiinţă obiectivă, ci o carte cu totul personală, cu mult maĭ mult a autoruluĭ decît a subiectuluĭ.

Acest închinător al idealuluĭ elin, care nu vede sufletul decît prin trup, era totuşĭ un înţelegător, credincios până la induioşare, al idealuluĭ arteĭ creştine, care urmăreşte ţinta imposibilă de a găsi o frumuseţă nouă, *num* sufletească. Pe o vreme cînd

înstrăinarea claselor noastre conducătoare ajunsese foarte departe, el, care pornise din ele şi trăia în mijlocul lor, a descoperit, se poate zice, comorile de artă în clădire, săpăturĭ şi zugrăveală, ce sînt mănăstirile noastre, în care se văzuseră până atuncĭ numaĭ venituri şi pisaniĭ. El a cercetat toate lăcaşurile maĭ însemnate, notînd tot ce merită a fi admirat saŭ cunoscut. El a fost până acum, şi în această *archeologie* maĭ puţin archaică, singurul care, în acelaşĭ timp, să ştie, să simtă şi să poată scrie într'un chip vrednic de ştiinţa şi simţirea sa aplicate la rămăşiţele artistice ale vieţiĭ noastre de demult. Dar rapoartele sale către Ministeriŭ n'aŭ văzut lumina decît într'o mică parte, şi, cînd a stat să-şĭ adune *Operele*, el a jertfit şi din puţinul care fusese publicat.

Odobescu avea ca puţinĭ alţiĭ talentul de cronicar, acela de a prinde lucrurile ce se strecoară, supt unghiul cel maĭ interesant, şi de a spune despre dînsele aşa, încît orĭcine să se poată luminà, să le vadă maĭ adevărat, maĭ întreg şi maĭ frumos, fără să simtă umilinţa că primeşte o dojană saŭ măcar o învăţătură, socotind maĭ mult că a găsit un tovarăş de părerĭ în acest priceput convorbitor, care, zîmbind, îşĭ urmăria necontenit scopul de a instrui, de a convinge, de a îndrepta. Dar n'a colaborat decît puţină vreme la unul din ziarele marĭ de pe la 1870-80, şi apoĭ nu s'a maĭ văzut un rînd al luĭ în presa zilnică, de care a fost acoperit de ocărĭ în aniĭ din urmă aĭ vieţiĭ luĭ.

Era prea cochet pentru ca să fie un scriitor cu stăruinţă. Ţinea prea puţin la metodă — care stă la îndămîna orĭcuĭ —, la disciplină —, care e din darurile ce se capătă —, ca să fie un învăţat sistematic

Era prea ironic pentru a crede în el saŭ în alţiĭ. Nu era de loc ambiţios, şi mîndria luĭ, marea luĭ mîndrie, care nu voià însă să stăpînească pe ceĭ mulţĭ, cari-ĭ vor fi părut vulgarĭ, era maĭ mult un «Nu te atinge de mine». Iubirea sa pentru frumos se mulţămia prin sine însăşĭ, prin fulgerul trecător al admiraţieĭ, şi n'avea nevoie de scris. Prin societatea noastră legată de pămînt cu multe fire, el a trecut doar —, fără să despreţuiască de loc lucrurile de aicĭ, căcĭ el era, ca anticiĭ săĭ, un idealist al materieĭ, un entusiast al vieţiĭ prin tot ce are ea maĭ frumos, până în clipa cînd a sfărmat însuşĭ păharul golit al vieţiĭ, fără nicĭo părere de răŭ.

Scriitorul murise maĭ de mult încă, — şi el, nu din nevoie, ci din voinţă. Lumea l-a uitat răpede, şi din multele lucrurĭ netipărite ce aŭ rămas de la el, nicĭun rînd n'a văzut până astăzĭ lumina [1].

În deosebĭ n'avem în tipar nicĭo scrisoare intimă a acestuĭ om care povestia cu atîta drag şi ştia aşa de bine să se facă plăcut. Bunătatea d-neĭ Ana Odobescu, cumnata scriitoruluĭ, mă face să pot da astăzĭ o scrisoare a luĭ care înfăţişează îndoitul interes de a fi bine scrisă şi de a fi fost scrisă la... *patrusprezece anĭ*.

Căcĭ ea poartă data de Iulie 1847, şi însemnările de familie ale tatăluĭ săŭ, colonelul reacţionar de la 1848, spun aşa :

[1] Le însemn aice: amintirĭ dintr'o călătorie de tinereţă la Londra, paginĭ, ilustrate frumos, din călătoriile sale la mănăstirĭ, o conferinţă de cuprins pedagogic şi interesante scrisorĭ. D-na Odobescu mi le-a încredinţat pentru a găsi un editor; ginerele luĭ Odobescu, d. Damian, le a reclamat însă după puţin timp. — Unele scrisorĭ le-a dat răp. V. A. Urechiă într'un Anuar al Facultăţiĭ de litere din Bucureştĭ.

«1834, Iunie 23, s'aŭ născut fiu-mieŭ Alecsandru, la 6 cĭasurĭ dimineaţa, în zio de Sîmbătă.

«1834, Septemvre 14, s'aŭ botezat Alecsandru.»

Scrisoarea e redactată într'o franţuzească bunişoară — noĭ dăm, fireşte, o traducere —, şi totuşĭ Alexandru Odobescu — numele pare a-ĭ fi fost dat după al Domnuluĭ din 1834, Alexandru Ghica, prietenul «polcovniculuĭ» săŭ, căruia i-a adresat o sumă de scrisorĭ, păstrate, — nu ieşise încă din ţară, şi numaĭ la 13 Decembre 1853, după o scrisoare din 14, el a trecut la Paris bacalaureatul în litere înnaintea uneĭ comisiunĭ presidate de vestitul St.-Marc Girardin.

Mama luĭ Odobescu, către care e adresată scrisoarea, era Catinca, — fata doctoruluĭ scriitor Caracaş, şi una din cele maĭ frumoase şi maĭ culte femeĭ ale timpuluĭ.

Balta-Albă, satul Grădiştea-din-Vale; Miercurĭ, 8 Iulie 1847.

Dragă mamă,

«Va să zică iată-ne şi la Balta-Albă, unde sîntem de o săptămînă aproape: din fericire, sîntem foarte bine cu toţiĭ, şi tateĭ îĭ este maĭ bine la mînă. Copiez în această scrisoare jurnalul mieŭ din săptămîna trecută. Iată-l:

«Joĭ, 2 Iulie, am plecat la Călăreţĭ cu poşta, şi am stat acolo o parte din zi, şi, se poate zice, o parte din noapte, căcĭ am plecat Vinerĭ, în ziua de 2 Iulie, la 5 ceasurĭ dimineaţa, şi ştiĭ că, pentru ca să poţĭ pleca la 6, trebuie să fiĭ sculat de la 3 şi jumătate. Drumul a fost foarte lung. După cincĭ poşte grozave am sosit la Buzăŭ, unde am prînzit la d. Perticari (ispravnicul). Pornind din noŭ, am ajuns sara la

Rîmnic. Nu era chip să mergem maĭ departe: nu era lună, şi noaptea era întunecoasă. Decĭ ne-am dus la d. Niculescu *(le maître de grâces* [1]), la care am petrecut noaptea. Drumul a fost foarte frumos, însă cam lung. De o parte vedeam munţiĭ, până la cari era o jumătate de poştă, de alta, un şes întins şi roditor. Am trecut şi multe rîurĭ, dar cele maĭ multe eraŭ secate. Ţin minte şi treĭ sate foarte frumuşele.

«În sfîrşit, Sîmbătă (4 Iulie), după o poştă destul de lungă, am sosit în satul Balta-Albă, care e departe de lac un şfert de ceas. Satul e plin de lume: Munteni, Moldoveni, orĭ Evreĭ şi Nemţĭ. Pe lîngă casele ţeranilor, s'aŭ clădit baratce de lemn, care samănă de departe a grajdurĭ; comparaţie care poate măguli mult pe locuitoriĭ lor.

«Locul e foarte întins. Dar în jurul luĭ nu sînt adăposturĭ trainice, aşa încît bolnaviĭ şi ceĭ sănătoşĭ (cari sînt maĭ mulţĭ decît ceĭlalţĭ) aŭ fost siliţĭ să-şĭ înnalţe pe mal căsuţe de scîndurĭ, orĭ să-şĭ întindă corturĭ. E foarte ciudat să vezĭ acest şir lung de astfel de locuinţĭ, aşa de hazliŭ alcătuite.

«Vezĭ acum în ele prăvăliĭ de mode, cofetarĭ şi alţĭ negustorĭ, cari vin să-şĭ vîndă vechiturile la oameniĭ din tîrgurile de prin prejur. Stradeĭ acesteia i se zice Podul Mogoşoaiĭ al Bălţiĭ-Albe. În această înşirare de colibe, fiecare neam se deosebeşte: aşa încît nu vezĭ într'o parte decît Munteni, în alta decît Moldoveni, şi aşa maĭ departe.

«Apa laculuĭ e sărată-amară, noroioasă în fund şi foarte limpede în faţă. Se află şi multe buruieni de apă, aşa încît nu poţĭ înnota până la mijlocul Bălţiĭ,

---

[1] Alusie la lucrurĭ pe care nu le putem lămuri astăzĭ.

unde e foarte adînc, de teamă să nu ţi se prindă de picioare orĭ de mînĭ. Nicĭ mirosul apeĭ nu o foarte plăcut: e de pucioasă.

«Am uitat să spun că în satul Balta-Albă este de două orĭ pe săptămînă bal mascat şi o represintaţie de circ.

«Dar trebuie să ne întoarcem la povestea noastră, adecă să povestim ce am făcut şi unde am fost Sîmbătă. Astfel dar, după ce trecurăm, cum am spus, acea aleie de case de lemn şi de corturĭ, am sosit în satul Grădiştea-din-vale saŭ Turtoiŭ, maĭ aproape de apa Buzăuluĭ decît de Balta-Albă. Colonelul Engel (comandantul Brăileĭ) ne-a primit acolo: el pregătise o odaie pentru noĭ în casa unde stă. Eraŭ abia 10 ceasurĭ; cele treĭ care ni rămîneaŭ până la prînz, trecură cu îmbrăcatul, cu orînduirea odăiĭ şi primirea visiteĭ colonelului Horbaţchi *(Garbatzki)*, care sta într'un sat lîngă al nostru. La 1 am prînzit: până la 6 am dormit, am învăţat şi m'am primblat. Apoĭ la 6 plecarăm spre Balta-Albă: atuncĭ am luat cea d'intăiŭ baie; apa era foarte caldă, dar, din păcate, neplăcută prin adîncimea eĭ mică, prin miros şi prin gust. După o baie de 20 de minute (căcĭ doctoriĭ nu te lasă să staĭ maĭ mult), am ieşit şi am făcut o primblare prin aşa-zisul Pod al Mogoşoaiĭ. La întorsul acasă, am cinat şi m'am dus să mă culc; tata şi colonelul Engel aŭ maĭ rămas.

«Duminecă, 6 Iulie. Ziua aceasta nu e prea însemnată: a plouat după amiazi. Am petrecut seara la d. Horbaţchi, de la care ne-am întors pe jos, şi, fiind foarte obosit, m'am culcat îndată.

«Lunĭ, la 7, colonelul Engel a plecat la Brăila, unde mă voiŭ duce şi eŭ cu dînsul, Lunea cealaltă. După

obişnuita baie de la 6 ceasurĭ, ne-am întors acasă; şi colonelul s'a întors îndată: mi-a adus o puşcă, cu care ucid în fiecare zi vrăbiĭ; pun să le frigă; şi le mîncăm cu multă poftă. Aş fi vrut să-ţĭ trimet şi ţie, dar păcat că nu se poate. Puşca asta e acum pentru mine o distracţie foarte bună; merg foarte des la vînat, dar totdeauna cu cîte cineva.

«Miercurĭ, maiorul Lenz a prînzit la noĭ. M'a luat cu el sara, şi am petrecut noaptea în satul Balta-Albă. Acolo se face danţ în fiecare sară şi bal în toată forma de două orĭ pe săptămînă. Petrecerile, balurile acestea se daŭ într'un casino, o sală lungă de scîndurĭ, acoperită cu postav. Acolo se joacă cărţile, biliardul, se dănţuieşte şi se prînzeşte. Aşa dar, sera am mers la petrecere, dar danţul n'a început decît tocmaĭ cînd plecam eŭ: eraŭ acum II ceasurĭ.

«A doua zi am stat tot la vînat. Tata a prînzit la Balta-Albă. Prînzul era destul de bun, dar trebuie să aĭ o straşnică răbdare ca să aştepţĭ felurile. Pe cînd stăteam la masă, a început o ploaie tare. Ni era frică să nu ni facă un duş, căcĭ ploua în sală prin maĭ multe locurĭ, ceia ce nu e aşa de mirare, căcĭ acoperişul e de pînză; dar avurăm norocul că, în partea unde eram, ploaia n'a răsbătut. După-amiaza a fost foarte tristă din pricina ploiĭ acesteia păcătoase: de aceia am dormit numaĭ. Sara era bal, dar noĭ am plecat înnainte de a se începe. Noaptea aceasta era minunată: de aceia am şi făcut o descriere foarte romantică:

«Ne întoarcem de la Balta-Albă. Luna-şĭ desfăşura farmecul pe un cer albastru stropit de norĭ finĭ (nuancés); stelele eraŭ puţine, şi acele pe care le vedeaĭ chiar aveaŭ strălucirea lor slăbită de a luniĭ,

care-şĭ răsfrîngea razele de aur în apele laculuĭ, pe care un vîntişor blînd le făcea să se zbeguiască graţios. De jur împrejurul laculuĭ se maĭ zăriaŭ focurĭ mărunte, care păreaŭ că-ĭ fac o cunună de stele. Fulgere slabe ţişniaŭ icĭ şi colo din toate părţile, şi păreaŭ nişte vulcanĭ depărtaţĭ în mişcare.

«Dar părăsim malul, şi, în curînd, printr'un şes sterp, sosim acasă. Mă miram cum se poate ca un lucru care e aşa de *material* la lumina soareluĭ, să fie aşa de romantic supt lună. Aşa încît, dragă mamă, vezĭ cum ni trecem vremea. Pe Micul nu l-am văzut de zece zile, dar, cînd l-am lăsat, era foarte bine. D. Arnold mi-a făgăduit că, dacă Micul s'ar îmbolnăvi, mi-ar scrie îndată, dar, din fericire, nu mi-a scris încă, şi doresc ca nicĭ să nu-mĭ maĭ scrie, adecă doresc ca Micul să fie tot sănătos. Sărut de miĭ de orĭ pe draga mica Marie[1].. Daţi-mĭ, vă rog, ştirĭ despre voĭ. D. Engel îţĭ înfăţişează complimentele sale: el trimete răspuns Marieĭ să-ĭ aducă ceva de la Paris, şi să nu-l uite. Adio, dragă mamă.

Fiul tăŭ foarte devotat:
ALEXANDRU.»

7 Mart 1904.

---

[1] Sora luĭ Alexandru Odobescu, d-na Adolphe d'Avril, soţia cunoscutuluĭ scriitor.

X.

ANTON PANN.

Tipografia «Minerva» a pus în vînzare volumul ĭntăiŭ dintr'o nouă ediţie a operelor (fiind vorba de *acest* om, eŭ aş zice maĭ bucuros: scrierilor) luĭ Anton Pann.

A! ştim, vor zice uniĭ, ceĭ maĭ mulţĭ; ştim ce e Anton Pann: un poet pentru băieţiĭ de băcănie, un cîntăreţ de glume nesărate, represintantul literar al mahalalelor şi tejghelelor, al stranelor în care ţircovnicul cîntă luĭ Dumnezeŭ, trăgînd cu ochiul la cele maĭ gingaşe din făpturile luĭ; al cîrciumelor îndosite, unde feţele maĭ simandicoase beaŭ vin vechiŭ în odaia din fund, cu perdelele trase. Acela e Anton Pann. Pe vremea luĭ, cînd calfele şi ucenicii nu eraŭ încă romanticĭ, nu vorbiaŭ cu neologisme franţuzeştĭ, va fi avut şi el rostul luĭ, pentru astfel de cetitorĭ, cam de o seamă cu dînsul. Astăzĭ însă i s'a încheiat rostul şi acolo. Publicul săŭ de odinioară a trecut la istoria haiducilor, şi s'a înnălţat de acolo la foiletoanele fioroase ale gazetelor, de care nu prea eraŭ pe vremea lĭ Anton Pann; iar literatura umoristică a aceluiaşĭ public despreţuieşte une orĭ «Şapte fete p'un flăcăŭ» ca să cetească odată pe săptămînă

ziarul ilustrat «*Veselia*». Atuncĭ pentru cine o ediţie nouă a luĭ Pann? Amatoriĭ de literatură veche şi istoriciĭ literarĭ vor găsi doar la Academie cărticelele luĭ cu buchĭ, care pot cîştiga oarecare farmec măcar prin această înfăţişare bătrînă a lor.

Alţiĭ, ceĭ puţinĭ, foarte puţinĭ, îşĭ vor fi aducînd aminte de inscripţia pusă de Eminescu pe mormîntul literar al bietuluĭ Pann:

«[Anton Pann], finul Pepeleĭ, cel isteţ ca un proverb»,

şi vor socoţi cu totul altfel. Anton Pann? Dar el e una din întrupările cele maĭ bogate şi maĭ depline ale literaturiĭ populare, căreia îĭ stă poate maĭ bine în anteriul de paracliser al acestuia, decît în haina boierească, croită nemţeşte, a luĭ Alecsandri. Rare orĭ s'a văzut aşa o albină de folclorist! În ce părţĭ din Romînime n'a mers el, ca să adune comoara de cîntece, poveştĭ, snoave, zicale, cuvinte, credinţĭ şi datine ale poporuluĭ: maĭ că s'ar zice că de aceia a cîntat el ca băietan în biserica rusească din Chişinăul Basarabieĭ, că de aceia a colindat drumurile de ţară şi bîlciurile muntene, că de aceia a fugit la Braşov cu Anica, frumoasa nepoată a Stariţeĭ, că de aceia, în sfîrşit, a răsărit odată, tipărindu-şĭ cărţĭ, la Sibiiŭ. Cine nu crede ce factor de cultură a fost, în vremea luĭ, Anton Pann, n'are decît să cetească bibliografia analitică, de nu maĭ puţin decît 133 de paginĭ, pe care i-a alcătuit-o în 1891 cel maĭ mare lăudător, descoperitorul luĭ în multe privinţe, răposatul G. Dem. Teodorescu!

Întru adevăr, Anton Pann n'a fost nicĭ una nicĭ alta, — saŭ, dacă voiţĭ, a fost şi una şi alta.

* * *

Biograful săŭ, Teodorescu, ni-l înfăţişează ca Romîn, fiul adecă al unuĭ căldărar romîn, aşezat în Bulgaria, la Slivden, şi al uneĭ Grecoaice, Tomaida. Ni e îngăduit însă să ne îndoim de romînitatea căldărarilor de la Slivden. Saŭ poate această romînitate era macedoneană, căcĭ se ştie că în unele ţerĭ balcanice, ca în Bosnia, căldărariĭ aromînĭ se află în mare număr. El, Anton, avea însă figura grecească a mameĭ sale, care a trăit până tîrziŭ în Bucureştĭ lîngă fiul eĭ *Antonachi*. Iar sufletul săŭ nu era nicĭ bulgăresc, nicĭ macedonean, nicĭ grecesc, ci întocmaĭ ca al ţeranuluĭ şi mahalagiuluĭ romîn de pe malul nostru al Dunăriĭ. Dacă în adevăr a venit în Bucureştĭ, fugind din Rusia, unde fugise din Turcia, după războiŭ, — abia în 1812, cînd avea 18 anĭ, — apoĭ trebuie să recunoaştem că rare orĭ s'a văzut un om care să se prefacă maĭ desăvîrşit, să se identifice maĭ deplin cu aceia în mijlocul cărora soarta l-a făcut să trăiască. El, care face haz de felul de vorbă al Greculuĭ şi al Sasuluĭ, se fereşte a glumi se seama Bulgarilor, şi nu uită să spuie că e «străin»: dar se poate zice că nicĭun scriitor de atuncĭ, afară de Eliad în scrierile sale în prosă, n'a avut o sintaxă aşa de *adevărată*, — mlădioasă, limpede, mirosind a florĭ de cîmp şi a vîzdoage de psalt, — ca dînsul; pe lîngă el, atîţia marĭ scriitorĭ din aceiaşĭ anĭ pare că scriŭ într'un jargon schilod, tîrîndu-se în cîrje franţuzeştĭ!

Anton Pann a fost cîntăreţ la maĭ multe biserĭcĭ din Bucureştĭ, profesor de musică — *musichie!* — la seminariul din Rîmnic şi la cel din Bucureştĭ. Musicant şi psalt a fost şi alt scriitor romîn din Bucureştiĭ cu multe şi urîte biserĭcĭ: Filimon. Dar Filimon

a fost înnainte de toate scriitor, critic, nuvelist, romancier, pe cînd Anton Pann era cîntăreţ de strană înnainte de toate.

Pann mărturiseşte el singur că făcea cărţile sale de literatură, cu care a început foarte tărziŭ, ca să-şĭ treacă vremea — «scriind cîte ceva, mi se pare că-mĭ petrec vremea foarte dulce» — şi ca să cîştige banĭ albĭ pentru nevoile caseĭ, pentru petrecerile, la vin bun, cu prieteniĭ şi pentru modele răsăritene saŭ apusene ale nevestelor şi ţiitoarelor sale, persoane foarte cheltuitoare, după însăşĭ mărturia victimeĭ lor. Astfel de lucrărĭ, calendare, cîntece de lume, poveştĭ în versurĭ, i se păreaŭ, de altmintrelea, o nimica toată, «lucrurĭ micĭ»: li dădea aşa de puţină însemnătate, nu din despreţ pentru sine, ci din despreţ pentru literatura uşoară a orĭşicuĭ, încît, publicînd «Spitalul amoruluĭ», el n'a însemnat totdeauna supt feluritele poesiĭ numele alcătuitoruluĭ, judecînd că, pe un astfel de teren, tot una e dacă poporul, saŭ mahalaua, saŭ un poet vechiŭ, saŭ el însuşĭ, saŭ altul din zilele luĭ a aruncat în lume cîntecul de dragoste.

Dar ia să fi poftit cineva să-ĭ tăgăduiască drepturile de autor asupra melodiilor pe care le înseamnă cu note bisericeştĭ, vă rog, la sfîrşitul fiecăruĭ caieţel, — şi nicĭ n'ar fi primit el asupră-şĭ răspunderea uneĭ melodiĭ închipuite de altul! Marea luĭ dragoste şi marea luĭ mîndrie aŭ fost totdeauna musica. Întăiŭ cea bisericească, în slujba căreia a stătut nu maĭ puţin de 44 de anĭ, cîntînd condace şi irmoase din copilărie până cînd în cele din urmă timpurĭ ale vieţiĭ sale şi căreia i-a consacrat o mulţime de publicaţiĭ teoretice lucrate şi prelucrate, în tipăriturĭ speciale în *Magazine Antologiĭ, Gramatică*

şi *Principii*. El a început a trăi într'o vreme cînd musica bisericească suferia, ca atîtea alte lucruri, supt înrîurirea nouă a ideilor Apusului, o schimbare hotărîtoare. Revoluţia musicală a fost patronată îndată în Moldova de marele Veniamin, iar în Ţara-Românească de Mitropolitul Dionisie Lupu. S'au trimes tineri în străinătate ca să înveţe noua *musichie*, şi, după istoricul Dionisie Fotino, — care a fost, cel puţin în aceiaşi măsură, şi musicant, — vestitul Macarie a tipărit luxos, în Austria, anumite cărţi de cîntări. Pribeagul fecior de căldărar, care, cum se plînge singur, nu cercetase nicîodată vre-o şcoală, învăţă noul meşteşug al cîntecului dela «Dionisache Moreotul» (adecă Fotino). O psaltichie scrisă de dînsul la 1823 recunoaşte această ucenicie: în ea Anton fiul lui Pann îşi desluşeşte numele cărturăreşte, Anton Pantaleon, adăugind, de bună samă după locul de origine al tatăluĭ săŭ: «Petrovanu».

Începu să dea cărticelele sale literare, spre scrierea mai departe a cărora îl îndemna tot mai tare mulţimea cumpărătorilor, dintr'un împătrit motiv.

El moştenise manuscripte de la dascălul Dionisachi, şi, ştiind bine greceşte, se gîndi fireşte a le tălmăci după obiceiul timpului. Astfel tràduse, pe lîngă atîtea tratate de musică, şi «Noul Erotocrit», care ieşi la Sibiiŭ în cinci volume la 1837.

Ca un alcătuitor de melodii profane, Pann trebui să simtă nevoie de a da lumii şi cuvintele: de aici micile sale culegeri de cîntări şi cîntece, care pornesc dela 1822 şi se încheie cu «Spitalul amorului».

Scriitori ardeleni, pe cari Pann i-a cunoscut de sigur, treziseră gustul de cetire în popor prin po-

vestirĭ, luate tot de la popor saŭ prelucrate după deosebite cărţĭ. Astfel şi-aŭ cîştigat o faimă care ţine până în zilele noastre, Vasile Aron şi Ioan Barac. Pann se luă pe urmele lor. El traduse în prosă isprăvile luĭ Nastratin Hogea, după originalul turcesc. El puse în versurĭ lungĭ, presărate cu o mare bogăţie de proverbe (care, nu trebuie să uităm, se strîngeaŭ pe atuncĭ şi de marele boier Iordache Golescu) fel de fel de snoave româneştĭ, de fabule (e vremea luĭ Donicĭ şi luĭ Grigore Alexandrescu), de apologurĭ orientale şi de închipuirĭ proprĭĭ, în cărticele care aŭ format la sfîrşit «Povestea Vorbeĭ» (1851-3). El a pus în versurĭ de acelaşĭ fel cîteva poveştĭ, ale noastre şi răsăritene, în cadrul uneĭ şezătorĭ, intitulîndu-le «O şezătoare la ţară» (1851-2).

În sfîrşit, Pann, un om al bisericiĭ, avea aplecărĭ spre misiunea de moralist, şi-l vedem traducînd odată o «*Hristoitie*», adecă o carte a purtărilor bune. În «Povestea Vorbeĭ» şi în alte lucrărĭ de acest fel, el înţelegea şi aceia ca să înveţe pe oamenĭ a fi harnicĭ, blînzĭ, fără vicĭĭ, fără superstiţiĭ, primitorĭ, darnicĭ, foarte supuşĭ orĭcăriĭ cîrmuirĭ, fie a «Mărieĭ Sale Iorgu Bibescu», fie a Revoluţieĭ dela 1848, pe care i-a cîntat de-o potrivă:

Ce nu ar face Crăimea de n'ar fi stăpînitorĭ,
De n'ar fi temniţe, ocne şi n'ar fi pedepsitorĭ!
De aceia totdeauna trebuie să mulţămim
Stăpînirii ceĭ înnalte, cărĭĭ supuşĭ ne numim.

*

Care e acum valoarea scrierilor literare ale luĭ Anton Pann?

Foarte amestecată. Limba e totdeauna bună, spiritul vioiŭ, naivitatea atrăgătoare, versul corect. Însă

unele bucăţĭ din «Povestea Vorbeĭ» sînt prea lungĭ, multe se mîntuie stîngaciŭ: dar sînt cîteva care întrec cu mult toate încercările de literatură populară făcute în urmă de un Speranţă saŭ un Dulfu; ele sînt adevărate micĭ capodopere, cum e Vînătorul fără cap saŭ Căsătoria vulpiĭ. Sînt şi versurĭ cărturăreştĭ care ne miră, aşa sînt de bune:

Zguduí îndată toată frunza vîntul
Cît de groază multă jos se scuturară:
Păsările 'n aer de prin crăcĭ zburară.

Judecata Strugureluĭ e plină de o noutate fermecătoare, şi luĭ Pann i-a trebuit o minte îndrăzneaţă ca să dea chip, înrudire şi acţiune tuturor buruienilor şi fructelor de pe lume (gîndiţi-vă numaĭ la jupăneasa Ceapă, care:

Se 'mbrăcă îndată iute cu mînie,
Dousprezece haine puse, de dimie,
Şi cămăşĭ atîtea, albe, supţirèle,
Îmbrăcînd binişul roşu peste ele.
Pieptănînd şi barba albă şi bătrînă,
Scuturînd-o bine de pămînt, ţărînă...

Cea maĭ desăvîrşită dintre lucrările sale — şi care se pare nouă până astăzĭ — e Şezătoarea: aicĭ povestirea drumuluĭ, vorbele schimbate, tonul, basmele ce se înşiră, formează un tot armonic şi una din cele maĭ bune scrierĭ româneştĭ.

El a fost astfel povestitor, — popular, dar nu vulgar, vesel, dar nu batjocuritor, simplu, dar nu monoton. Versurile sale lirice, afară de cutare pomenire de primblărĭ

Sara, pe lună, de mînă..,
Cu vorbă dulce şi lină, —

sînt maĭ toate plicticoase, falşe, fără putere şi cu totul fără avînt. Melodiile luĭ, cine le maĭ cîntă? Povestirile luĭ, acelea vor rămînea: pentru popor, — dar nu numaĭ pentru popor!

25 April 1904.

XI.

GHEORGHE BARIŢIU

— CU OCASIA INAUGURARII MONUMENTULUI SĂU —

Sînt abia optsprezece anĭ de cînd a murit Gheorghe Bariţiŭ, care a fost atîta vreme fruntaşul pe toate terenurile şi conducătorul Romînilor din Ardeal, şi totuşĭ se pare că poporul nostru s'a despărţit de foarte multă vreme de dînsul. Însă la 12 Maiŭ 1892 el primia încă, la a optzecea aniversare a naşteriĭ sale, urărĭ venite din foarte multe părţĭ, dacă nu din toate părţile româneştĭ (căcĭ neînţelegerea şi nerecunoaşterea între sine a fost totdeauna cel maĭ mare păcat al Romînilor); cu cîtva timp înnainte, în 1891, el vorbia la prînzul dat de Rege Academieĭ Romîne, care împlinia douăzecĭ şi cincĭ de anĭ, şi el aducea regaleĭ scriitoare muiţămirea femeilor din Ardeal pentru paginile pe care le-a dat şi literaturiĭ romîne. Atîţia printre aceĭ cari nu sînt bătrînĭ, îşĭ maĭ pot aduce aminte de moşul cu fruntea înnaltă, ochiĭ vioĭ şi nasul în vînt, un nas de glumă şi de isteţime. Dar, de cîte orĭ se aude numele luĭ, i se pare orĭcuĭ că acest nume e cules dintr'un capitol maĭ depărtat al istorieĭ literaturiĭ noastre; el a fost în presentul

culturiĭ noastre, dar venia dintr'un trecut pentru care puţinĭ aveaŭ înţelegere.

Aceasta, pentru că scrierile luĭ Bariţiŭ nu eraŭ în mîna nimănuĭ. Poet n'a fost, nuvele n'a scris, în istorie n'a dat până în aniĭ din urmă decît puţine memoriĭ de erudiţie, în care nimic nu chiamă şi nu reţine pe cetitor. Pentru publicul cel mare, şi chiar pentru acea parte din publicul cel mic căreia i se poate vorbi numaĭ prin frumuseţă, n'a rămas nimic de la dînsul. Numele săŭ singur pluteşte de-asupra opereĭ sale, care pare înnecată, dar slujeşte de temelie pentru ceia ce se vede la suprafaţă.

Şi totuşĭ acest scriitor, căruia uitarea i-a luat operele complecte, a fost un foarte harnic om de condeiŭ, care a scris fără întrerupere, zi de zi aproape, de la douăzecĭ şi şase până la optzecĭ şi unu' de anĭ. Enorme volume s'ar înfăţişa într'o lungă serie dacă ar fi să se cuprindă la un loc tot ceia ce el a împărtăşit pe încetul, din cunoştinţile, părerile şi simţirile luĭ, Romînilor de dincolo, iar, în anumită vreme, şi în oarecare măsură şi maĭ tîrziŭ, celuĭ de dincoace.

*

Căcĭ Gheorghe Bariţiŭ a fost un gazetar. Nu, bine înţeles, un gazetar al intereselor celuĭ ce plăteşte, ci un gazetar al conştiinţeĭ şi al idealelor sale şi, pe lîngă aceasta, ca o întregire neapărată, fiindcă e vorba de un spirit aşa de înţelegător şi de cuminte, un gazetar «pentru toţĭ», gazetarul poporuluĭ romîn supus în Ardeal uneĭ stăpînirĭ străine. A scos pe rînd, de la 1838 înnainte, «*Foaia pentru minte, inimă şi literatură*», apoĭ «*Gazeta de Transilvania*», care trăieşte şi astăzĭ în Braşov, supt un nume puţin

schimbat, şi, la sfîrşit, «*Observatoriul*». În aceste foĭ s'a cules învăţătură în formă uşoară şi plăcută, sfătuirĭ morale, îndreptărĭ naţionale, îndrumărĭ de călăuz încercat în nesiguranţele şi primejdiile unuĭ popor care se luptă zilnic cu grele împrejurărĭ. De la o vreme, alţiĭ, de vrîsta luĭ saŭ maĭ tinerĭ decît dînsul, aŭ arătat alte căĭ şi aŭ înţeles altfel ţinta lungiĭ călătoriĭ de muncă şi ostenelĭ, dar, până în apropierea anuluĭ de deşteptare şi de prefacere 1848, el a fost marele duhovnic al poporuluĭ săŭ.

Decĭ scrisul luĭ Bariţiŭ, aşa de îmbielşugat, a fost practic şi trecător: el a fost ca acea parte din apa cerurilor pe care pămîntul o înghite fără a maĭ da rîurĭ veşnice, dar din care se înnalţă pe cîmpiile de catifea verde şi de aur palid hrana miilor de oamenĭ, cari adesea uită să mulţămească. Sînt oamenĭ a căror chemare e de a fi ziariştĭ: oamenĭ cari înţeleg repede, se înflăcărează o clipă, vorbesc cu convingere şi uşurinţă, dar nu păstrează totdeauna pe a doua zi ideile care păreaŭ că-ĭ stăpînesc şi sentimentele de care se arătaŭ zguduiţĭ. Cu Bariţiŭ nu e însă aşa. El era o fire adevărat românească şi ţerănească, avînd o reflexivitate adîncă, îndărătnicie în urmărirea scopurilor sale, o deplină consecvenţă şi darul de «a ţinea minte» din care se întemeiază caracterele puternice şi vrednice de respect. Avea în adevăr talent literar: un talent foarte sobru, cu multă pază în alegerea şi orînduirea cuvintelor, putînd să mişte însă foarte mult atuncĭ cînd un sentiment de revoltă saŭ un avînt ce nu se maĭ poate opri, rupea zăgazul cel tare. În chestiĭ culturale foarte înnalte şi gingaşe, el avea de mult părerile care aŭ învins pe urmă, tîrziŭ de tot, în zilele noastre: încă din

1865 el striga, în *Calendariul pentru poporul romîn*, împotriva «stricărĭĭ limbiĭ» şi era în stare să cuprindă într'un articol de treĭ paginĭ critica întreagă a pornirilor spre latineşte, franţuzeşte, nemţeşte şi ungureşte, care împestriţaŭ vocabularul şi conrupeaŭ sintaxa. Ar fi putut să se manifeste pe orĭce teren cu onoare şi, cînd Academia l-a invitat, pe dînsul, septuagenarul, să-şĭ însemne amintirile, puind în acelaşĭ timp vremea sa în legătură cu vremile trecute, el a dovedit că poate descoperi şi strînge toată informaţia, că o poate preface într'o povestire netedă şi că se poate feri de orĭce patimă în expunerea lucrurilor în care fusese acea *magna pars* de care vorbeşte vechiul cîntăreţ.

Dar el a ştiut să descopere totdeauna locul, punctul unde trebuia dusă lupta pentru neamul săŭ şi să se înfăţişeze acolo cu steagul în mînă, jertfind odihna sa, interesul săŭ şi, ceia ce e şi mai mult, jertfind soarta reputaţieĭ sale după moarte. În aceasta-ĭ stă meritul cel mare.

Era în 1835-6. Pleiada marilor scriitorĭ ardelenĭ se stînsese. Eĭ lăsaseră cărţĭ, dar nu eraŭ şcolĭ. Cele micĭ, din vremea luĭ Iosif al II-lea, eraŭ în decădere; cele marĭ se resumaŭ încă în şcoala înnaltă din Blaj. Pentru ceĭ ce nu eraŭ de confesiune unită, şi se feriaŭ de dînsa, pentru ceĭ ce nu încăpeaŭ la Blaj, pentru ceĭ ce voiaŭ să ştie şi lucrurĭ care nu se predaŭ acolo, eraŭ şcolile străine (şi Bariţiŭ a învăţat la Cluj), cu toate urmările lor. «Şcolĭ sînt de lipsă, şcolĭ», proclamâ la 1835 tînărul profesor de fisică din Blaj, exprimînd cea d'intăiŭ nevoie a timpuluĭ. Unit, el primi să fie dascăl la Neuniţiĭ din Braşov, nu pentru leafă, care era sărăcăcioasă, ci

pentru însemnătatea aceluĭ centru românesc din Brașov și pentru foloasele ce trebuiaŭ să izvorească pentru neam din aducerea la crezul național a vechiuluĭ cuib de negustorĭ interesațĭ și de drept-credincioșĭ înnainte de toate. Barițiŭ fu învățătorul Brașovenilor cît a fost de nevoie, și la 1844 el nu stătu pe gîndurĭ să dea altuia locul unde presența sa nu maĭ era neapărată.

O altă necesitate a timpuluĭ era presa de literatură ușoară, dar cu miez moral și cu orientare națională: un fel de școală a celor ce nu maĭ puteaŭ veni pe băncile ucenicilor și eraŭ răspîndițĭ în tot cuprinsul Romînimiĭ. *Foaia* sa, maĭ populară, maĭ puțin personală decît publicațiile periodice, ceva maĭ vechĭ, ale luĭ Eliad și Asachi, cu care el trebuie pus în acelașĭ rînd, a răspîndit gustul de cetire și a pregătit condițiile materiale ale literaturiĭ de maĭ tîrziŭ. A fost o vreme cînd ea, rămîind singură, a cîștigat și cetitoriĭ din Principate.

La 1848 și după această dată, activitatea politică venia pe planul întăiŭ pentru Romîniĭ din Ardeal. El se supuse și veni și la acest asalt, în rîndul întăiŭ. Și, iarășĭ, pe cînd Asachi făcea mătăniĭ înnaintea Sfințiilor Lor Muscaliĭ, iar Eliad, pierzîndu-șĭ cumpătul, se improvisa dictator revoluționar și semizeŭ în numele Libertățiĭ, Barițiŭ fu omul poporuluĭ.

Un «om representativ», o expresie a nevoilor neamuluĭ săŭ, o personalitate binefăcătoare care n'a crezut niciodată că are drepturĭ și asupra sa însășĭ: acesta a fost Barițiŭ. Și pentru aceia el e așa de greŭ de desluşit pentru ceĭ ce caută în el *omul* și atît de lesne de respectat pentru aceĭ cari-ĭ văd munca.

9 Maiŭ 1904.

XII.

O ICOANĂ CURATĂ: MITROPOLITUL VENIAMIN COSTACHI.

— CU PRILEJUL POMENIRII SALE —

Comemorațiile nu învie morții. Dar ele scot din colțul lor de nemurire, unde arde înnaintea lor numai lumina săracă a recunoașterii din partea celor puțini, chipurile mari ale trecutului și le aduc, în lumina făcliilor de pomenire, înnaintea atîtora cari până atunci sau nu știau nimic despre acei oameni sau îi uitaseră. Și poporul întreg pentru care se face comemorația (și nu pentru mortul de cîțiva ani sau de cîteva veacuri), se simte în adevăr trăind mai puternic în clipele procesiilor, rugăciunilor și cuvîntărilor, căci la puterea lui se adauge atunci, în ceasul de recunoștință, puterea, păstrată în scrise, așezăminte și fapte, a celui care se pomenește.

De aceia a fost bine că, în anul închinat lui Ștefan-cel-Mare, un gînd pios s'a îndreptat către Veniamin Costachi arhipăstor al «Moldaviei și Sucevei», a căruĭ școală de preoție a împlinit la 1-iŭ Ianuar trecut cel de-al sutălea «an noŭ».

El n'a fost, ca unii episcopi și Mitropoliți ardeleni,

o întrupare a neamuluĭ nostru, în nevoile şi speranţele luĭ, şi n'a luptat în rîndurile mirenilor saŭ în fruntea lor pentru învierea şi neatîrnarea ţeriĭ şi poporuluĭ săŭ. N'a fost un om al războiuluĭ care cucereşte şi mîntuie, şi duşmaniĭ noştri nu s'aŭ temut înnaintea luĭ. Scaunul săŭ de arhiereŭ n'a ajuns un înlocuitor al vechilor tronurĭ mîndre din vremea vitează. Energia, hotărîrea, ca şi asprimea soldatuluĭ, aŭ fost străine de dînsul.

Nicĭ scrisele luĭ, multe, foarte multe tălmăcirĭ — dintre care una e să vadă lumina acum, prin îngrijirea părinteluĭ Atanasie episcopul Rîmniculuĭ —, nicĭ aceste cărţĭ saŭ prefeţele la cutare lucrărĭ — prefeţe ce s'aŭ strîns iarăşĭ cu acest prilej — n'aŭ însemnătate literară. Orĭcît aĭ vrea, nu veĭ putea găsi o mare pagină caldă, clară, nemuritoare, lamură veşnică a sufletuluĭ săŭ bun şi curat, pe care s'o tornĭ în bronz, scriindu-ĭ dedesupt numele ca pe soclul uneĭ statuĭ. Ca şi purtarea şi firea sa întreagă, scrisul harniculuĭ tălmăcitor era smerit şi sfios. Tablele legiĭ pentru vremĭ nouă nu le putea da el.

Însă, dacă aĭ fi întrebat acum şeĭzecĭ-şeptezecĭ de anĭ, în Iaşiĭ luĭ Mihaĭ Sturza Voevod, în care trăiaŭ însă, pe lîngă mulţĭ tembelĭ şi svăpăiaţĭ, şi aţîţia oamenĭ cu frumos caracter şi cu multă rîvnă pentru cele bune, atîţia bătrînĭ cuminţĭ şi atîţia tinerĭ gata de multe jertfe, dacă aĭ fi întrebat pe boierul de modă veche ca şi pe studentul din Paris, pe creştinul drept-credincios ca şi pe Evreŭ chiar, cine e omul cel maĭ bun din Moldova, eĭ ar fi răspuns într'un glas: «părintele Veniamin». Dacă aĭ fi cercetat pe lîngă aceiaşĭ oamenĭ care e omul cel maĭ harnic din ţară, acel care nu lasă nicĭo clipă fără

o întrebuinţare folositoare altora, ţi s'ar fi arătat în căsuţa săracă a vechiĭ Mitropoliĭ dărăpănate un bătrîn călugăr de aproape optzecĭ de anĭ care-şĭ maĭ aprindea candela vegherilor pentru a cîştiga şi a împărtăşi învăţătura Scripturilor, ce i se părea luĭ călăuza cea maĭ sigură pe grelele drumurĭ ale vieţiĭ. Dacă aĭ fi vrut să ştiĭ care e cel maĭ sărac, cel maĭ lipsit, cel maĭ vîndut de dator dintre făcătoriĭ bineluĭ care se vede şi aĭ multuluĭ bine pe care nu-l ştie nimenĭ, ţi s'ar fi şoptit acelaşĭ nume venerat al octogenaruluĭ Mitropolit. Într'atîta lume amestecată şi împărţită în ceia ce priveşte judecăţile, era înţelegere deplină în această singură privinţă. Pentru că avea o altă părere, — saŭ poate tocmaĭ pentru că împărtăşia părerea tuturora —, deşteptul, dar egoistul şi lacomul Voevod goni pe arhipăstorul Moldoveĭ din Scaunul săŭ, şi, într'o aspră zi de iarnă, în Ianuar 1842, Ieşeniĭ vedeaŭ pe atît de bătrînul Mitropolit luînd drumul munţilor, unde la Slatina, în vechea mănăstire a luĭ Alexandru Lăpuşneanu, îl aştepta chilia simplă în care sufletul săŭ putea porni în linişte către «veşnicele lăcaşurĭ» la care rîvnia el de mult. Şi, adunînd şi cernînd aicĭ cu mintea toate cîte le făcuse şi le îndurase, el scria cu o mînă tremurătoare, în voinţa luĭ de pe urmă, această mărturisire, smulsă din cea maĭ deplină şi curată conştiinţă a vieţiĭ sale: «Totul ce mi-a stat prin putinţă am făcut, şi cu sfatul şi cu fapta, ca să sporesc, şi sufleteşte şi materialiceşte, înflorirea sfinteĭ Bisericĭ şi patrieĭ». Acolo a şi murit, în 1846, şi oasele sale obosite s'aŭ aşezat, după datina smerită a celor maĭ marĭ înnaintaşĭ aĭ săĭ, *afară* din biserica unde se rugase în ceĭ de la sfîrşit anĭ aĭ vieţiĭ sale, la dreapta lîngă zid,

unde se vede şi acum simpla piatră cu iniţialele numeluĭ şi dregătorieĭ sale bisericeştĭ.

*
* *

Veniamin nu venise din bordeiŭ ţerănesc saŭ de peste munţĭ, ca atîţia dintre ceĭ maĭ marĭ păstorĭ aĭ Bisericiĭ moldovene. Leagănul săŭ fusese pus, în mijlocul serbătorilor de iarnă ale anuluĭ 1768, supt un acoperemînt boieresc din Roşieştĭ, în Ţinutul Fălciiuluĭ. Tatăl prunculuĭ Vasile se chema Grigore Costachi, un boier ca orĭcare, ce se coboria, prin străbunĭ îndrăzneţĭ şi lacomĭ de putere, de moşiĭ şi averĭ, din răzăşĭ de la Tutova. Copilul era să samene însă în partea mameĭ, o Cantacuzină, Maria, al căriĭ tată, Dinu, venise de la Muntenĭ: în acest neam de împărătească obîrşie, ambiţia faptelor marĭ şi aplecarea spre binefacerĭ fusese o moştenire obişnuită, şi strămoşiĭ Marieĭ, Constantin Postelnicul şi Elina, fiica luĭ Radu-Vodă Şerban — din care, astfel, se coboria Veniamin —, se înfăţişează urmaşilor ca o păreche sfîntă.

Vasile trăi până la vîrsta de şese anĭ în frămîntările războiuluĭ, căcĭ Turciĭ şi Ruşiĭ se urmaŭ în Iaşĭ, aruncînd pe boierĭ prin casele lor de la ţară. Mamă-sa muri, apoĭ, cînd băiatul avea acum şeĭsprezece anĭ, tatăl. Vasile rămase supt epitropia episcopuluĭ de Huşĭ, Iacov Stamati, care a fost apoĭ un vestit Mitropolit. Cu puţin înnainte, el fugise spre mănăstirea Neamţuluĭ, unde stareţul Paisie făcuse o harnică şcoală mănăstirească: *voià să fie călugăr.* Iacob nu se îndurâ să-ĭ împiedece chemarea, şi astfel, în acelaşĭ an cînd rămăsese orfan, frumosul copilandru cu părul bălan şi ochiĭ albaştri luă la Huşĭ,

din mînile epitropuluĭ săŭ, rasa călugărilor, şi cu dînsa numele, potrivit cu vrîsta şi făptura luĭ, dulcele nume de Veniamin. Peste cincĭ anĭ el era Vlădică la Sfîntul Spiridon şi, îndată, mîna dreaptă a nouluĭ Mitropolit Iacov. După ce păstori la Huşĭ şi Roman, el ajunse la 1803, pentru aproape patruzecĭ de anĭ, Mitropolit al Moldoveĭ.

El găsise o mişcare spre tălmăcirea întreagă, de iznoavă, pe o limbă «nouă», maĭ bună, a tuturor cărţilor bisericeştĭ. Paisie o începuse, şi Nemţeniĭ, cari aveaŭ şi o tipografie — a doua fiind la Iaşĭ —, lucraŭ necurmat pentru acest scop. Mitropolitul li dădu tot ajutorul săŭ, ca patron şi ca traducător el însuşĭ. În acelaşĭ timp, după modelele din Ardeal şi Rusia, el făcea, la 1804, seminariŭ în mănăstirea Socoleĭ.

Dar Veniamin nu căpătă desăvîrşirea sufletuluĭ săŭ decît după 1821, cînd cuvîntul «patrie» suna pretutindenĭ ca o mustrare şi un îndemn. Atuncĭ întăiŭ el sfărîmâ păreţiĭ înguştĭ aĭ cugetăriĭ călugăreştĭ şi răsuflâ aierul limpede al întinderilor largĭ deschise înnaintea luĭ. «Părintele Veniamin» se făcu «patriot», şi aşa rămase pănă la sfîrşitul zilelor sale.

Abia aŭ trecut şeĭzecĭ de anĭ de la moartea luĭ, şi trăiesc încă bătrînĭ cari l-aŭ văzut în copilăria lor. De la dînsul a pornit o puternică mişcare de morală şi cărturărie religioasă, care a trecut şi peste Milcov. Un Mitropolit Grigorie al Ungrovlahieĭ, un Chesarie de Rîmnic, şi, maĭ încoace, un învăţat ca Melchisedec de Roman, un sfînt ca răposatul Mitropolit Iosif al Moldoveĭ vin toţĭ de la Veniamin. Şi cine ştie dacă în vre unul dintre copiiĭ ceĭ mulţĭ,

învăţăceĭ de preoţĭ, cari, la serbarea de la Seminariŭ, ascultaŭ rugăciunile privind chipul de marmură al bătrînuluĭ Mitropolit nu se trezia o conştiinţă de puterĭ şi chemarea de a fi acel noŭ Veniamin Costachi pe care-l aşteptăm pentru a împăca iarăşĭ, prin bunătate şi înţelegere, Bisserica veşnică şi ideile de astăzĭ ale poporuluĭ nostru ?

17 Octombre 1904.

XIII.

EMINESCU ŞI GENERAŢIA DE ASTĂZI.

— CU PRILEJUL UNEĬ CĂRŢĬ NOUĂ [1] —

E un lucru hotărît astăzĬ că fiecare generaţie, fiecare «rînd de oamenĬ», cum se zicea odată şi în scris, şi se zice astăzĬ numaĬ în graiul neprefăcut al ţerănimiĬ, vede altfel lumea, judecă altfel, în problemele de căpetenie ca şi în lucrurile micĬ, şi are, pentru oamenĬ şi natură, o simţire deosebită. Logica de evoluţie ce se află în orĬce proces de cultură şi felul particular în care generaţiile se pregătesc pentru viaţă, cer această necontenită prefacere.

Faima ca şi felul de înţelegere a unuĬ scriitor cresc saŭ descresc şi se preschimbă în această frămîntare de ideĬ şi sentimente nouă a unor mulţimĬ omeneştĬ înnoite. Măruntele articole de modă intelectuale pierd orĬce căutare, şi fabricanţiĬ lor îşĬ înneacă, într'un faliment definitiv, reputaţia. Operele marĬ şi traiñice pot să aibă o eclipsă, o întunecare, ce corespunde cu o încetineală saŭ o oprire în mersul civilisaţieĬ

[1] Ioan Scurtu, *Mihail Eminescu 's Leben und Prosaschriften*; Leipzig, 1903; 158 pp. în 8⁰. E cea d'intăiŭ bună biografie a unuĬ scriitor romîn.

naţionale, dar lumina lor călăuzitoare tot învinge la sfîrşit. Sufletele văd şi se desvoltă la această lumină, dar într'un timp se deosebesc unele liniĭ în focarul binefăcător şi i se daŭ unele explicărĭ, iar în timpurile ce urmează, altele. Bogăţia eĭ pare că nu poate fi cuprinsă de odată, şi se desfac părţĭ pentru a fi înţelese. Iar începutul e totdeauna acelaşĭ pentru mărimile dominante: soarele a răsărit, iar veghetorul întîrziat ce scrie slove micĭ la raza roşiatecă a lampeĭ se simte îndemnat a coborî perdelele ca să împiedece întrarea crudă a luminiĭ albe, care-l tulbură. Peste cîteva clipe însă, lumea întreagă va cînta imnurĭ de recunoştinţă astruluĭ triumfător.

*

Ce vicisitudinĭ şi în soarta reputaţieĭ şi tălmăciriĭ luĭ Eminescu!

Acum treĭzecĭ de anĭ «Convorbirile literare», pe atuncĭ o foaie din Iaşĭ, o foaie revoluţionară în materie de limbă, de orientare culturală şi de preţuire a trecutuluĭ şi presentuluĭ literar, tipăriaŭ din cînd în cînd, în paginile lor lungăreţe, poesiĭ de M. Eminescu. Un nume simplu, *schlicht*, supt rîndurĭ iarăşĭ simple, populare se poate zice, în care se exprimaŭ toate adîncurile tragice şi toată gingăşia de colorĭ superficiale ale sentimentelor, toată înţelepciunea uneĭ minţĭ cu experienţa largă şi nenorocită, toată bogăţia unuĭ spirit de o vastă şi felurită cultură, toată noutatea strălucitoare a unuĭ gînd deprins a străbate până la capăt, neînrîurit şi neînfricoşat. Aşa cum vorbia el, în ritmurĭ de o musică îmbătătoare şi tainică, orĭcine dintre ceĭ umilĭ putea să se mîngîie

şi să se îndemne, să înveţe şi să fie maĭ bun: rostul armonios al lumilor găsise încă un glas omenesc prin care să se învedereze întru cît e îngăduit aceasta.

Şi în ce stătea mulţămita faţă de acela care n'o cerea, care, într'o mişcare de mîndrie, se făcea a o răspinge chiar, dar care s'ar fi încălzit, de sigur, de dînsa?

Ceĭ de aproape, membriĭ «Junimiĭ» — afară de unul singur — găsiaŭ că tînărul sărac, care părea străin în mijlocul lor şi a căruĭ prietenie cu Creangă era legată maĭ mult prin păharul cu vin şi prin gluma rustică, — are ceva talent, dar că nu e încă stăpîn pe un scris limpede şi că păcătuieşte în privinţa limbiĭ şi a gustuluĭ; ca ideĭ, îl găsiaŭ cam înnapoiat. Ca oameniĭ cu priinţă pentru dînsul şi pentru literatura românească, aceştĭ prieteniĭ de o dată pe săptămînă îşĭ dădeaŭ osteneală pentru a-ĭ pieptăna stilul, şi eraŭ oarecum jigniţĭ cînd îl vedeaŭ că, în loc de a fi recunoscător, se îndărătniceşte. Cînd poesiile apăreaŭ, i se răspundea de la Bucureştĭ, — unde unul din corifeĭ era d. Hasdeŭ, plin de un adînc despreţ pentru Eminescu —, prin hohote de rîs batjocoritoare. Iar omul trecea înnainte, înfăşurat în platoşa luĭ de diamant, iscodind necontenit, în cursul zilelor luĭ singuratece, şi aruncînd apoĭ, nepăsător, în urmă aurul uimitor al frumuseţiĭ nouă.

Într'o zi, nebuni, — de nebunia uneĭ boale urîte, de nebunia neamuluĭ săŭ fară noroc, de nebunia oboselilor uneĭ muncĭ de gazetar făcută cu prea multă sinceritate, cu prea multă jertfă şi cu o uitare aşa de desăvîrşită de sine însuşĭ, încît dădea dreptul orĭcuĭ să-l uite. D. Maiorescu făcu atuncĭ să apară un

volum de poesiĭ alese ale luĭ Mihail Eminescu. În toată ţara spiritele romantice ale tinerilor de amîndouă sexele se entusiasmară pentru poetul nebun: băietaniĭ şi băieţoiĭ îşĭ lăsară plete, vorbiră gros, se uitară crunt, împărtăşiră cu scumpătate gîndurĭ tenebroase şi sentimente oculte, se prefăcură că aŭ halucinaţiĭ şi pornirĭ bolnăvicioase; iar, pe de altă parte, eĭ strînseră ceva banĭ, pentru a avea dreptul să se numere între binefăcătoriĭ poetuluĭ, ale căruĭ versurĭ le declamaŭ cu atîta admiraţie pentru... sine-însuşĭ.

Duşmaniĭ literarĭ primiră, fireşte, cu alte sentimente noutatea fatală pentru literatura noastră. În nebunia luĭ Eminescu eĭ vedeaŭ ca o consfinţire a nerecunoaşteriĭ lor. Mintea încîlcită a poetastruluĭ trebuia să fie cuprinsă odată de acest mare întunerec. Uniĭ o spuseră prosteşte şi cinic, alţiĭ, maĭ isteţĭ, dar nu maĭ puţin bucuroşĭ, nu uitară să adauge de acum înnainte la vorbe de laude ce nu li ieşiseră din gură până atuncĭ, calificativul injurios de «nenorocit», care se dă cu mîndria mileĭ. Aceştĭ oamenĭ nu s'aŭ desminţit nicĭ până astăzĭ.

Dar o generaţie nouă de scriitorĭ se ridica. Uniĭ se iviră în zodia luĭ Eminescu şi călcară întru cîtva pe urmele luĭ. Alţiĭ scriseră cu totul neatîrnat, arătînd însă cu orĭce prilej cultul lor pentru Eminescu şi căutînd în viaţa luĭ norme pentru viaţa lor artistică, în modul de producţie al luĭ canoane pentru artă. Eĭ înţeleseră pe Eminescu ca pe un romantic: din voia luĭ el se despărţise de lume, pe care «artistul» — termin importat, cu nouă teoriĭ estetice, din Franţa — are dreptul şi datoria de a o despreţui,

iar, întîmplător, chiar de a o minţi, exploata şi înşela. Trăise cu toată demnitatea schivniculuĭ într'un «turn de fildeş», — «nepăsător şi rece», cum singur s'a zugrăvit. Avea oarecare simpatie pentru vremĭ de tot vechĭ, compătimire pentru ceĭ de tot săracĭ şi, încolo, dorise pentru neamul omenesc distrugerea pe care o merită. Scrisese puţin şi greŭ, amestecînd blestemul pentru realitate în rugăciunile luĭ către Ideal. Un zeŭ sinistru, tăiat în marmură neagră. Cît răŭ a făcut această concepţie, — nu se poate spune în de ajuns.

Însă iată că ea se dovedeşte falşă. Se scot la lumină articolele poetuluĭ, şi se vede că el nu le-a scris pentru pîne, făcîndu-şĭ rîs de ceĭ ce i-o dădeaŭ cu o cumpănă prea mică, ci din căldura adevărată a unuĭ suflet ce voĭà să facă bine, nu şie însuşĭ, nu prietenilor de cafenea şi berărie, nu membrilor unuĭ cenacul literar, ci neamuluĭ întreg, maĭ presus de clase şi maĭ presus de hotare. Se destăinuiesc scrierĭ ale luĭ pierdute prin ziare, se comunică o sumă de caiete, in care se cuprind poesia şi prosa pe care nu le-a tipărit. *Dar nicĭ nu le-a distrus*, căcĭ el ştia bine că sînt în ele diamante care aşteaptă numaĭ ceva maĭ multă tăietură pentru a străluci deplin. Se văzu astfel că Eminescu, marele cetitor, era şi un mare comunicativ, un foarte harnic scriitor, şi se înţelese că el nu s'a născut beteag în aripile voinţiĭ sale de a produce, ci că aceste aripĭ aŭ fost frînte prin duşmănie, şi maĭ ales prin acea prietenie neînţelegătoare care le distruge maĭ sigur.

Un noŭ Eminescu apăru: minte setoasă de a şti, suflet doritor de a se împărtăşi altora, inimă revărsîn-

du-se în bunătate, ochĭ puternicĭ ţintind necontenit idealul.

Şi tineriĭ timpuluĭ noŭ, desmorţiţĭ de beţia formulelor misantropice şi individualiste, simţind, odată cu puterile uneĭ rase sănătoase, nevoia de a le exercita pentru izbînda uneĭ culturĭ adevărate, aŭ primit cu bucurie solia cea bună. La lupta lor eĭ aŭ maĭ găsit un îndemn în icoana, curăţită astăzĭ de ceaţă, a celuĭ maĭ strălucit represintant al minţiĭ româneştĭ creatoare, în timpurile moderne.

16 Novembre 1903.

XIV.

UN ORATOR AL GENERAȚIEĬ BĂTRÎNE: NICOLAE IONESCU.

A murit Nicolae Ionescu, oratorul generațieĭ înnălbite astăzĭ, tribunul unor lupte uitate de multă vreme, șeful liberal al unor prefacerĭ care s'aŭ săvîrșit cu totul.

E ciudat că a maĭ fost vorba odată, acum cîteva lunĭ, de moartea acestuĭ om, atuncĭ cînd de mult ēl nu maĭ trăia cu adevărat. Căcĭ nu era traiŭ, nicĭ pentru un om de o solemnă indolență ca a luĭ, ațipirea în odaia răŭ îngrijită de la cel maĭ ieften rînd al unuĭ otel bucureștean, alegerea la Cameră saŭ la Senat, după multe stăruințĭ umilite și fără ca alesul să se fi putut mișca până la alegătorĭ, să fi putut desmorți o clipă coardele de aramă ale vestituluĭ, ale *uniculuĭ* săŭ glas, pierderea fără gîndurĭ și fără simțire în marea viață roditoare a cîmpuluĭ, supt cine știe ce șopron de șindilă veche, la o răzeșie părăgenită din Roman și, iarășĭ, țintuirea într'un scaun la Academie — era așa de bătrîn, de scorțos, de pecetluit în încheieturĭ, încît pentru dînsul părea cu totul nepotrivită așa o jucărie de lemn cum sînt

acelea din sala sărăcăcioasă a şedinţelor, ci vedeaĭ bine că i s'ar fi cuvenit uu mare jilţ de piatră aspră, cu care să se fi făcut una trupul săŭ împietrit. Nicĭ ca agitator, nicĭ ca orator parlamentar, nicĭ ca profesor — a fost profesor de istorie universală la Universitatea din Iaşĭ —, nicĭ ca om în societate, el nu maĭ era de mult între ceĭ viĭ. Îl amintia numaĭ celor puţinĭ cari-l ştiuseră în viaţă acel chip de pustnic părăsit, înnodat în articulaţiĭ şi cu graiul mort, acea faţă de o gălbeneală de ceară foarte liniştită, aceĭ ochĭ stînşĭ supt ochelariĭ bătrîneştĭ cari păreaŭ înfipţĭ în carne şi părul buhos, miţos, care în bogăţia şi neorînduiala luĭ dădea acesteĭ feţe de patriarh încremenit şi o ilusie de tinereţă zglobie.

Sînt oamenĭ la mormîntul cărora nu poţĭ vorbi decît de viaţă, de viaţa întrupată odată în eĭ, care n'a zburat de la dînşiĭ decît în clipa din urmă, aruncînd în urmă trupul zdrobit al învinsuluĭ, şi care, pecetluită cu firea, cu numele luĭ, va merge şi de acolo înnainte anĭ şi zecĭ de anĭ încă, stăpînind minţile încălzind inimile, îndemnînd şi poruncind. Aşa, în acest înţeles, mor şi tinerĭ de douăzecĭ de anĭ şi bătrînĭ cari aŭ ajuns cele din urmă hotare ale traiuluĭ. Dar sînt şi alţiĭ, altfel oamenĭ cari aŭ avut un nume, o glorie, înnaintea cărora s'aŭ descoperit capetele mulţimilor admiratoare, şi pe cari moartea-ĭ găseşte morţĭ şi-ĭ iea, nu numaĭ fără luptă, dar fără bărbătească supunere senină, îĭ iea cu un fel de desilusie, ca din mormînt. Departe trebuie să te coborĭ în urmă, îmbrăcînd formele de cugetare şi de simţire ale uneĭ epoce cu totul stînse, pentru ca să poţĭ înţelege întru cîtva, şi spune, care a fost pentru acel om rostul ce i-a dat numele, faima şi admiraţia celor

ce-l așteaptă, în cea maĭ mare parte, de mult în lumea morților.

*

Neculaĭ Ionescu sună foarte puțin boierește; e un nume șters, răspîndit pretutindenĭ în mulțimile tîrgoveților. Înseamnă Neculaĭ fiul luĭIon. A fost decĭ, în Roman, un preot Ion care a botezat Nicolae pe unul din feciorii săĭ. Altul s'a chemat tot Ion ca tatăl săŭ, și, pentru a se deosebi de atîția alțiĭ cu numele luĭ, și-a zis maĭ tărziŭ, după locul unde-șĭ dovedise la urmă, după multe rătăcirĭ economice și politice prin lumea largă, cunoștințele de agronom, Ion Ionescu *de la Brad*.

Era pe vremea cînd Ion, fratele maĭ mare, și Nicolae, fratele cel mic, aŭ ajuns tinerĭ, o clipă de prefacere în ceia ce privește stratele societățiĭ noastre. De la 1821, boieriĭ noștri făceaŭ liberalism, dar tot între boierĭ, vorbind de constituție, cerînd senate parlamentare și învinuindu-se de *ciocoinicie* și de *carvunarism* (carbonarism).

Fiiĭ acestor boierĭ aŭ făcut revoluția de la «patruzecĭ și opt», revoluția pentru Drepturile Omuluĭ, așa cum le vestiseră și le cuceriseră luptătoriĭ francesĭ de la 1789: eĭ vorbiaŭ de îndreptățirea tuturor oamenilor la stăpînirea pămînturilor și la stăpînirea societăților. Pe cerul tînăr al sufletuluĭ lor plutiaŭ ușoare negurĭ albe, ca niște aripĭ de îngerĭ, și multora li se părea că sînt de fapt îngerĭ cari vin miloșĭ, cu trîmbița desrobiriĭ pe buze.

Se făcuseră școlĭ la noĭ, supt regimul, european ca forme, al Regulamentuluĭ Organic. Cu multă pază și sfială se învățaŭ și lucrurĭ bune în ele. Feciorii de țeranĭ, de tîrgovețĭ nevoiașĭ, de preoțĭ fără avere,

primiţĭ într'însele, se pregătiaŭ pentru o viaţă care nu fusese îngăduită de multă vreme lăstarelor sărăcimiĭ. Cîte unul a mers şi în străinătate cu bursa Cîrmuiriĭ. Şi astfel printre frasele sunătoare ale boierilor tinerĭ din Bucureştĭ, stăpînĭ la 1848 pe «România» regenerată, se auzi şi graiul luĭ Ion Ionescu Moldoveanul, un graiŭ aşa de frumos, de cuminte şi de bun, aşa de priincios muncitorilor încătuşaţĭ aĭ cîmpuluĭ, încît nu poate să-l creadă nimenĭ până nu l-a cetit.

Ion era agronom, economist, om de ştiinţă şi de practică. Nicolae nu s'a ales aşa. În curînd el a înţeles că în gîtlejul săŭ e o musică rară, puternică şi felurită, care poate fermeca oameniĭ. S'a descoperit cuvîntător. Pe cînd Ion, izgonit din ţară ca revoluţionar, era pus să administreze nu ştiŭ ce averĭ ale Vizirului prin Asia-Mică, Nicolae, rămas în Moldova, se pregătia pentru cariera unuĭ om politic în stil mare, cum îĭ înfăţişa pe atuncĭ Franţa, modelul nostru, în persoana de visionar vibrant a unuĭ Lamartine. El a scris şi în ziare, ba a întemeiat ziare, dar chiar pentru acele timpurĭ scrisul săŭ părea slab. Învăţase franţuzeşte, englezeşte chiar, cetia mult, dar învăţătura nu era chemarea luĭ. Avea glasul: deprinse gestul, larg saŭ energic, mersul solemn, atitudinea de dictator. El desăvîrşia pe încetul *mijloacele din afară* ale oratoruluĭ. Din ce în ce maĭ mult, lumea le cunoştea şi le admira.

Dar pe atuncĭ, prin aniĭ 1850, cînd el atinsese treĭzecĭ de anĭ şi deplinătatea însuşirilor şi puteriĭ sale, noĭ n'aveam Cameră, Senat, întruniri publice, care i-ar fi trebuit luĭ. Domnul liberal al Moldoveĭ, Grigore Ghica, se încunjurase de «tinerĭ din popor»:

un Codrescu, un Vasile Alexandrescu, un Nicolae Ionescu, pe cari-ĭ întrebuinţa la gazetărie şi corespondenţă, Ghica fiind căpetenia mişcăriĭ pentru reforma situaţieĭ româneştĭ cu ajutorul Europeĭ. Peste cîţĭva anĭ se ajunse însă la «întrebarea» de această Europă a «locuitorilor Principatelor»,: în fierberea celeĭ d'intăiŭ marĭ lupte dintre partide, celeĭ d'intăiŭ marĭ frămîntărĭ a mulţimilor, Nicolae Ionescu se arătă în sfîrşit ceia ce doria să fie, fermecătorul pentru frumoasele ideĭ marĭ ale deşteptăriĭ neamuluĭ, ale neatîrnăriĭ şi împodobiriĭ luĭ cu toate aşezămintele de libertate, egalitate şi fraternitate pe care le cunoştea lumea. *Causa* învinse: România se făcu, şi mîndrul Alexandru Ioan I-iŭ răsări din figura de om şters şi stors a colonelului Cuza.

Acum e vremea luĭ Nicolae Ionescu,—vor fi zis atîţia.

Şi se înşelaŭ: era vremea luĭ Ion. Omul practic şi inimos care înţelegea că, fără alt ţeran decît al vremilor de umilită robie, România nu înseamnă decît o pană de papagal într'o căciulă spartă, îşĭ încordă toate puterile pănă se ajunse la împroprietărirea ţeranuluĭ. În acel timp Nicolae căuta ce trebuie să facă. Şi, neînţelegînd că fără de iubire către oamenĭ, uu mare talent de orator e o mare primejdie, el se opri ascultîndu-şĭ cîntecul, acelaşĭ cîntec: întăiŭ duios şi noŭ, apoĭ cunoscut, nesuferit pe urmă, iar, la sfîrşit, ridicol. Cînd înţelese şi el aceasta, tăcu. Şi pentru el tăcerea era moartea,— căcĭ Universitatea, ştiinţa, studiile istorice, de care trebuia să-l lege catedra luĭ, acestea nu-l puteaŭ stăpîni nicĭodată. Aşa a trăit Nicolae Ionescu de

prin 1880, de cînd l-am cunoscut, cînd ni făcea treĭ lecţiĭ pe an, până acum, în 1905.

Pentru tineriĭ de astăzĭ este un învăţămînt în trista carieră a acestuĭ meşter al cuvîntuluĭ, — al cuvîntuluĭ *sterp*.

6 Februar 1905.

XV.

UN SCRIITOR PENTRU POPOR: I. POP RETEGANUL.

În satul Reteg, din Ţinutul Bistriţeĭ ardelene, sat în care acum aproape şase sute de anĭ aŭ cîrmuit dregătoriĭ luĭ Petru Rareş, Domn al Moldoveĭ, şi asupra căruia s'aŭ întins drepturile cetăţiĭ Ciceuluĭ, pe care Ştefan-cel-Mare a căpătat-o de la Matiaş Corvinul rege al Ungarieĭ, — a murit sînt cîteva zile, Ioan Pop Reteganul, adecă Ioan fiul luĭ Pop din Reteg. Pe la noĭ nu s'a prea auzit de dînsul, cu toate că *Noua Revistă Romînă* a tipărit în vremurĭ cîte o schiţă din ale luĭ. Odată chiar numele acesta, care se părea ciudat într'o ţară unde poreclele greceştĭ şi bulgăreştĭ aŭ un oarecare gust ales aristocratic, a fost luat în batjocură de un scriitor al căruĭ spirit se arată, din fericire, de cele maĭ multe orĭ altfel. În Ardeal însă, el era printre ceĭ maĭ cunoscuţĭ, maĭ căutaţĭ şi maĭ iubiţĭ.

Să nu se creadă pentru aceasta că Ion Reteganul a avut o «viaţă literară», că dădea interviewurĭ la gazetă, că avea teoriĭ artistice, că încerca să creeze o şcoală, că rîvnia la demnităţĭ academice şi la ve-

niturĭ potrivite cu talentul ce avea, că se uita cu ură la aceia cari lucraŭ lîngă ogorul de lîngă al luĭ, că-ĭ acoperia cu batjocurĭ ca să-ĭ smomească de la munca lor. Nu, fecior de ţeran, «venit pe lume la patru anĭ după ştergerea iobăgieĭ», cum scrie însuşĭ ca uşurat de o grea povară, el n'a călătorit în copilărie la şcolĭ maĭ înnalte decît cea din Năsăud, centrul cel maĭ românesc al acelor locurĭ, şi preparandiile pentru învăţătorĭ din Gherla şi Deva. S'a întors ca să înveţe copiiĭ satuluĭ săŭ de naştere, ceia ce a făcut până la vrîsta de patruzecĭ de anĭ. Apoĭ ieşi la pensie, ca «biet dascăl sărac, care trăieşte din mica pensie de 26 coroane lunar, cu şepte membri», spunea el într'o scrisoare. A maĭ trăit zece anĭ acolo, trecînd abia de vrîsta de cinzecĭ de anĭ. O viaţă maĭ tăcută şi maĭ smerită decît aceasta nu se purea închipui.

Scriitor nu l a făcut ambiţia — căcĭ, zice el, «în mine fudulia nu s'a putut nădăjdui: am fost pururea mult maĭ ocupat decît să mă gîndesc la fuduliĭ», nicĭ lăcomia de banĭ, căcĭ a trăit toate zilele luĭ în acea sărăcie grea pe care ni-a arătat-o maĭ sus, tot el, în acelaşĭ graiŭ moale şi supus ca al poporuluĭ săŭ întreg; l-a făcut scriitor destăinuirea ce a primit încă din cea maĭ fragedă copilărie despre frumuseţile de închipuire pe care le păstrează în sufletele lor întunecate ceĭ mulţĭ şi umiliţĭ din acest neam. Şcoală de gîndit, simţit şi scris, Facultate de litere şi «cerc literar», i-aŭ fost luĭ pe rînd căsuţele Reteguluĭ, unde meşteriĭ spuneaŭ poveştĭ. «Cînd eram încă mic — şi până mă înstrăinăiŭ de acasă, veniaŭ la noĭ în serile de iarnă vecinĭ, prietenĭ de aĭ tateĭ, şi staŭ în «poveştĭ» până cînd trebuia dat de cină

la vite. Îĭ auziam decĭ cum puneaŭ la cale trebile economieĭ, cum părîndaŭ preţul vitelor, al bucatelor, al lemnelor, umblarea vremiĭ, ş. a. Apoĭ, cînd prindeaŭ a căsca, în semn că-şĭ gătaseră poveştile zilnice, începea unul orĭ altul: «Spuneţĭ careva o poveste, să ni treacă somnul».

Cu cîţĭva anĭ în urmă, alt fecior de ţeran asculta dincoace de munte, în Humuleştiĭ-Neamţuluĭ din Moldova, tot poveştĭ de acestea «ca să treacă somnul», şi le păstra şi el în minte pentru a le face cunoscute apoĭ cărturarilor de la oraşe, cari aŭ povestitorĭ «ca să li vie somnul». Între Ioan Reteganul şi cellalt Ion din sat, Ion Creangă, era o mare deosebire, cu toate că, dacă s'ar fi întîlnit vre-odată, s'ar fi privit ca fraţĭ şi ar fi înnecat graniţele în cîteva păhare cu vin vechiŭ. Reteganul nu era un poet, n'avea nicĭ închipuire şi nicĭ puterea de a idealisa, ridicînd lucrurile din această lume spre desăvîrşirea altor lumĭ care nu sînt decît în dorinţa şi în avîntul inimilor noastre. Dar el ştia povestea aşa de bine, cît o poate şti cineva, şi cunoştea graiul ţeranilor din Ţinutul săŭ, care-ĭ plăcea aşa cum era şi pe care n'ar fi cutezat să-l îndrepte saŭ să-l îmbogăţească. Un graiŭ scurt, noduros înfrînat, de sigur aspru, dar pecetluind puternic luarea aminte, şi nu se văd oare urmele acestuĭ graiŭ în felurita şi îmbielşugata poesie a luĭ Coşbuc, care ni-a venit tot de acolo, coborîtor al sătenilor din Hîrdăŭ?

Reteganul era şi un om foarte harnic, cu o viaţă măsurată şi cuminte. E o uimire ce a strîns el într'o viaţă destul de scurtă şi plină de atîtea greutăţĭ. Broşurile luĭ de literatură a poporuluĭ — cea maĭ

bună e cea apărută la Pesta în «Biblioteca poporuluĭ romîn», supt titlul: «De la moară, poveştĭ şi snoave»— înfăţişează o minimă parte din tot ce avea în lada luĭ de acasă: «manuscrise multe-multe, care conţin vre-o 4000 de poesiĭ poporale, apoĭ multe legende...»

El nu înţelegea rostul acestor lucrurĭ în alt chip decît ca o cetire potrivită cu mintea poporuluĭ, ca o cetire sănătoasă şi morală. El nu era *povestaş*, cît scriitor poporan, moralist pentru ceĭ cari primesc cu maĭ multă dragoste buna morală creştină. Pe această cale el urmà unor înnaintaşĭ cărora de mult li se plăteşte cu recunoştinţă osteneala ce aŭ cheltuit: Barac şi Vasile Aron, ceĭ ce aŭ pus cartea «de lume» în mîna poporuluĭ, care nu ştia până atuncĭ decît de cartea bisericească. Pentru aceia a tălmăcit şi alcătuit el nuvele luate din viaţa satelor (o culegere din ele ar împodobi orĭce bibliotecă pentru popor). Pentru aceia a făcut el «foiţa» — noĭ zicem foiletonul — la atîtea gazete de peste munţĭ, pentru aceia a scos el «Revista ilustrată», care n'a mers, şi a primit să ajute la «Gazeta Duminecii» din Şimlăŭ.

*

Acum vre-o două săptămînĭ am primit din Ungaria o lungă scrisoare, aşternută în slove groase, rare, pe hîrtie de format mare, de la Reteganul, pe care nu-l cunoaştem. El cetise «Sămănătorul» şi-ĭ plăcuse; ca pe unul ce căpătase astfel încredinţarea că sînt un om de omenie şi un om cum se cade, «îl prinsese un dor de a-mĭ scrie cîteva şire». Îmi arăta ce viaţă duce: «acu-s uitat aci la poalele Ciceuluĭ, maĭ mocoşesc cît pot, dar nu cît aş vrea şi cît m'ar trage inima; necazurile de multe felurĭ s'aŭ ridicat pe

umerii mieĭ slabĭ de mă maĭ cotropesc. Dar bun e Domnul: cît pot, nu mă daŭ răului!». Iar, ca să-mĭ facă o bucurie, el îmĭ făgăduia să mă ducă la Ciceŭ, sus la cetate, la Ştefan-Vodă, la dreptatea cea veche de demult, spre care se uita el în fiecare dimineaţă: «dacă la vara viitoare aĭ fi bun să mă cauţĭ, nu atît pentru mine, cît maĭ mult pentru ruinile şi împrejurimile Ciceuluĭ». Aceasta, fireşte, dacă el va maĭ fi acolo, supt cetate, căcĭ «în mîna zeilor din Olimp e soarta muritorilor».

I-am trimes «Pomenirea luĭ Ştefan-cel-Mare» ca unuia dintre aceia pentru cari fusese scrisă, apoĭ exemplarul mieŭ din «Sămănătorul», pe care-l ceruse (pănă atuncĭ îl cetise numaĭ cînd mergea la tîrg). Mi-a trimes o legendă pentru revistă, şi mi-a mulţămit de două orĭ; în cel din urmă răvăş, de la 19 Mart trecut, el amintia iarăşĭ drumul la Ciceŭ: «De abia aştept să vină vara, doar voiŭ avea norocul să te văd aci, să mergem la Ciceŭ».

Şi nu i s'a făcut pe voie. La Ciceŭ nu vom merge nicĭodată, dar, dacă este ceva după viaţă, tot îl voiŭ vedea cîndva, acolo unde el a crezut că pleacă spre a aduce stăpînuluĭ din Ciceŭ vestea durerii neprecurmate a poporuluĭ săŭ nenorocit.

3 April 1905.

XVI.

SERBĂRILE PENTRU SCHILLER.

Intreg neamul german a pomenit printr'o măreață serbare, care s'a întins, se poate zice, de la un capăt al Europei la cellalt, a încălzit o parte din America nouă și a găsit răsunet în atîtea puncte din alte continente — deci o serbare universal-germanică —, ziua cînd a murit Schiller, în mijlocul activității sale producătoare, într'o epocă de maturitate bucuroasă, bogată în idei nouă și în planuri înnalte. Dintre cîte popoare trăiesc pe lume, nu e unul care să aibă o viață mai armonică, mai echilibrată, și printr'aceia că la dînsul curentul spre bunurile materiale ale vieții e totdeauna precumpănit de iubirea statornică, în forme necontenit nouă, pentru ideal: pentru adevărul cugetării, pentru elaborarea științii, pentru îndeplinirea frumuseții. Aici nu e ca în America de Nord, unde un biet suflet de împrumut tremură ticălos în uriașul trup, care se luptă pentru tot mai multă hrană. Nu e iarăși ca în cutare Spanie decăzută, unde focul sălbatec pentru ideale moarte, saŭ care nu se vor atinge niciodată, mistuie o carne săracă. În clipa cînd bate mai puternic inima de fier a industriei, a negoțului german, cînd, după produsele slabe ale

literaturiĭ, dacă nu şi ale arteĭ de astăzĭ, mulţĭ ar putea crede — şi atîţia se grăbesc să şi proclame — că s'a dus pentru totdeauna dulcea fecioară Germania cu umeziĭ ochĭ albaştri şi părul bălaiŭ îmbălsămat de toate florile primăveriĭ, — în acea clipă Germania cea mare, întinsă cu mult şi peste hotarele largĭ ale Împărăţieĭ, uită grijile aspre şi lupta necruţătoare şi, parcă întinerind cu o sută de anĭ, simţindu-se ca în vremile blînde de prietenie şi filosofie umanitară ale luĭ Schiller, încunjură acest mormînt, care e, ca toate mormintele oamenilor marĭ, şi un altar.

Frumoasă priveliște, care pe uniĭ îĭ va îndemna să facă şi eĭ tot astfel, iar pe alţiĭ — nu se apropie oare serbarea luĭ Alecsandri, n'a trecut oare destul de ştearsă, cît priveşte pe orăşenĭ, pomenirea luĭ Ştefan-Vodă cel Mare? —, pe alţiĭ îĭ va umplea de părerea de răŭ că nu pot face tot aşa, fie şi în măsura restrînsă a uneĭ puterĭ maĭ micĭ.

* * *

Cu prilejul acesteĭ serbărĭ s'aŭ scris o sumedenie de articole, s'aŭ desgropat şi împărtăşit publiculuĭ biografiĭ, chipurĭ de rude uitate ale poetuluĭ — multora li va fi fost jale că nu pot publicà şi chipurile autentice ale bucătăreselor luĭ Schiller —, s'aŭ făcut ediţiĭ nouă, la înnălţimea criticeĭ de astăzĭ, în acelaşĭ timp şi tipăriturĭ frumoase şi cărţĭ aşa de ieftene, apărînd şi în fascicule, pentru maĭ multa uşurinţă a cumpărătorilor, încît ele s'ar putea găsi în casele celor maĭ umilĭ cetitorĭ; oraşele, marĭ şi micĭ — numaĭ în Rădăuţiĭ Bucovineĭ, astăzĭ un «Radautz» evreo-germanic, un venerabil habotnic din Consiliul

comunal n'a vrut să voteze pentru serbarea luĭ Schiller, fiindcă: «Îl cunosc, mă rog, pe dînsul? Mi-a făcut el o visită?» —, editoriĭ, societăţile aŭ lucrat pe întrecutele pentru a se glorifica după cuviinţă «marele German».

Şi aicĭ vine întrebarea: ce fel de «mare German» a fost Schiller? Ceia ce înseamnă: întru cît merită el ca poporul săŭ să fi trăit cîteva zile supt raza întinerită, strălucitoare a steleĭ sale?

* * *

Două felurĭ de spirite nu s'aŭ încălzit nicĭ acum de numele şi amintirea luĭ Schiller. Spuind care sînt ele, se vede lesne ce a fost el.

Înnainte de toate, nu-l iubesc şi nu l-aŭ iubit, de vre-o jumătate de veac încoace, *scriitorii* Germanieĭ nouă, cu poeţiĭ în frunte. Eĭ sînt, de atuncĭ înnainte, oameniĭ arteĭ, preoţiĭ Frumosuluĭ, aĭ frumuseţeĭ care se chibzuieşte, se pregăteşte, şi, cînd apare, nu îngăduie nimic lîngă dînsa. Dacă aŭ nevoie de un înnaintaş, eĭ îl caută sus de tot, în marele, în luminosul Olimp rece, unde tronează pe un Scaun de diamant, zeŭ cu stăpînirea fără de margenĭ în loc şi timp, Goethe: «Schiller şi Goethe», mormăie autoriĭ de manuale, în stupiditatea tradiţională a meşteşuguluĭ lor. De ce «*Schiller* şi Goethe»? Unul ajunge pentru un urmaş orĭcît de mare. Acest adevărat părinte a atins toate coardele lireĭ veşnice şi nu s'a coborît să zbîrnîie strunele din maţe de oaie, pe care cîntă, la bucuriile şi durerile oamenilor, poeţiĭ-lăutarĭ. Schiller a fost întru cîtva dintre aceştia. Orĭcît a făcut filosofie estetică, orĭcît a desbătut principiĭ cu Goethe, orĭcît a studiat în baia de abur a metafisiceĭ, el a

rămas visătorul, idealistul din specia pe care Napoleon I-iŭ, un Goethe al cuceririlor, a înfierat-o «ideologĭ»; el a murit umanitarul cu ochiĭ în lacrimĭ. Pentru acel sfîrşit al veaculuĭ al XVIII-lea şi al vechiuluĭ regim, în care aleşiĭ vărsaŭ lacrimĭ de apă dulce, care nu înroşesc ochiĭ, nebănuind că aşteaptă la uşă vremea plînsetelor de sînge, — el era omul *chemat* şi care venise la ceasul luĭ. Primind de la Goethe cel tînăr revolta, sorbind îl el toată compătimirea, cam pregătită şi uşuratecă, a saloanelor, a cercurilor de «prietenĭ», a cugetătorilor asupra «mecanismuluĭ de Stat», distilînd dintr'însa un nectar de dulce adormire visătoare, el a fost recunoscut îndată, iubit foarte mult şi plîns amar, la moartea-ĭ înnainte de timp.

Veni însă îndată epoca de bronz, în care şi el trăi zece anĭ şi maĭ bine din scurta luĭ viaţă. În zgomotul sălbatec al armelor învălmăşite i se păru însă că aude zurnăiala triumfătoare a lanţurilor care cad, şi el voi să creadă că groparii ce lucraŭ pe urma bătăliilor celor marĭ nu fac decît să sape la temeliile statuiĭ nouă a libertăţiĭ. Ceĭ ce luptaŭ însă, credeaŭ altfel.

Alţĭ tinerĭ veniră însă la rîndul lor, cu altă primăvară a oamenilor, după ce acum barbariĭ trecuseră, şi eĭ îşĭ găsiră destulă umbră supt ramurile ocrotitoare ale poesieĭ luĭ Schiller. Apoĭ iarăşĭ frămîntările uneĭ vremĭ nouă. Şi tot aşa se merse, pacea visătoare înlocuind încrucişarea armelor, până ce la urmă nu se maĭ găsiră tinerĭ pentru Schiller, bunĭ tinerĭ cu inima podidind de iubire, cu gîndul pierdut în smirna albăstrie a visurilor, ci tinerĭ atleţĭ ce se încingeaŭ pentru întăiele lupte.

Ceĭ ce se războiesc astăzĭ pentru dreptate aŭ altă temelie a credinţeĭ lor şi întrebuinţează alte mijloace de izbîndă. Acel cîntec frumos e prea depărtat de dînşiĭ.

*

Dar toţĭ ceĭ cari înţeleg că o stare de spirite pregăteşte pe alta, nu pot face nedreptate *tinăruluĭ* Schiller, aşa de bătrîn astăzĭ. Iar în abstracţiile luĭ blînde şi alţiĭ decît adolescenţiĭ pot să găsească un adăpost şi o mîngîiere.

15 Maiŭ 1905.

XVII.

CÎTEVA RÎNDURĬ DE «DINCOACE» ÎN AMINTIREA LUĬ TIMOTEIU CIPARIU.

Se făcu, acum cîteva săptămînĭ, şi serbătorirea luĭ Timoteiŭ Cipariu. Cum e şi firesc la oamenĭ cari trăiesc în împrejurările fraţilor noştri de dincolo, n'a fost nicĭo solemnitate mare, nicĭun amestec oficial saŭ măcar oficial-bisericesc. S'a făcut un parastas, rugăciunĭ de pomenire, care eraŭ şi de mulţămită, într'un biet sat al Ardealuluĭ apusean, de unde a pornit spre şcoala din Blaj, spre munca de anĭ îndelungaţĭ în acest centru de cultură, spre o curată glorie în toate colţurile Romînimiĭ care cugetă, copilul care era să fie canonicul metropolitan Cipariu. În Blaj chiar, alt luminat om al Bisericiĭ şi al neamuluĭ, alt priceput şi harnic, canonicul Augustin Bunea a vorbit, cald, însă cuminte, despre începătorul adevăratelor studiĭ ştiinţifice cu privire la limbă, cultură şi istorie, în Ardealul românesc. Aud că s'a scris şi o broşură, de profesorul Raţiŭ din Blaj. Apoĭ visitatoriĭ aceluĭ sat smerit şi sărac s'aŭ întors înapoĭ încunjuraţĭ de bune amintirĭ, îndemnătoare şi mîngîietoare pentru toate timpurile.

Cetind până aicĭ, cutare animal de gazetă bucureşteană saŭ ieşeană se va întreba cu indignare: «Şi cine e acest Cipariu, despre care se cutează a vorbi astfel? Nu e preotul acela ciudat care-şĭ scria numele într'un fel şi-l cetia în altul? Am auzit doar că a voit să strice limba şi ortografia, că a scris lucrurĭ la care, cum te-aĭ uitat, şi pufneştĭ de rîs... N'a fost el învins strivit şi înmormîntat în batjocură de ceĭ cari aŭ venit după dînsul? Atuncĭ de ce să ţinem isonul celor cîţĭva cari, din interes de clopotniţă, i-aŭ făcut serbare în satul Pănade?»

Nu animaluluĭ de gazetă, care, să vrea şi tot nu poate înţelege deplin, adecă şi cu sufletul şi cu inima, ci publiculuĭ celuĭ mare românesc — către care, orĭ de ascultă, orĭ de nu, am căpătat deprinderea să vorbim, — se pot da aceste lămuririĭ.

Şcoala cea mare a Ardelenilor din veacul al XVIII-lea, apărătorĭ aĭ romanităţiĭ desăvîrşite şi nepătate, eterne şi imutabile ca însăşĭ Roma, îşĭ găsise în Petru Maior şi represintantul cel maĭ logic, maĭ sistematic, şi cel din urmă represintant. Căcĭ toţĭ cari aŭ apărat pe urmă aceste ideĭ, fie şi Laurian, meşterul dicţionaruluĭ limbiĭ care *trebuia să fie*, toţĭ aceştia nu se pot asămăna cu înnaintaşiĭ lor în ceia ce priveşte însemnătatea lor adevărată în mişcarea poporuluĭ românesc.

Ca orĭcare altul din aniĭ 1810-20, cînd a învăţat Cipariu la şcoala mică şi la cea mare, copilul din Pănade a primit, din graiŭ şi din scris, ideile intransigente. Gîndul la Roma, — şi atît. Dar, cînd el ajunse a judeca fără epitropie şi constrîngere, Cipariu avu şi simţul că limba românească, de a căreia îndreptare şi întocmire din noŭ, de a căriĭ schilodire se

tot vorbia, că decĭ această limbă *trebuie* să fie cum este. Urmărind-o în timp şi în spaţiu, peste veacurĭ şi peste ţerĭ, cu iubire de fiŭ, şi nu cu despreţ de pedagog, el o văzu în toată întinderec eĭ largă şi vechimea eĭ venerabilă, în toată *mărimea* eĭ. Ea nu maĭ era un derivat fără preţ, o rătăcire vrednică de compătimire a limbiĭ latine, un copil pierdut care se duce înnapoĭ la vatră, spăşit şi cu ochiĭ în pămînt, ci un voinic ce-şĭ croise drumul în lume, pe care-l ştiaŭ multe plaiurĭ şi prin care se îndepliniseră multe isprăvĭ. După toţĭ aceia cari tămîiaseră înnaintea sepulcruluĭ antic al limbiĭ latine, crezînd că de acolo se va înnălţa viitorul nostru, el, Cipariu, înţelese că viitorul se desface întăiŭ din viaţa care *este*, şi decĭ o îmbrăţişă cu iubire pe aceasta.

Astfel autorul «Principiilor» şi al «Gramaticeĭ» fu apropiat de trecutul cel noŭ, românesc maĭ mult decît orĭcare înnaintea luĭ. Şcoala cea veche latinistă se cufundase în cronicĭ pentru a da povestirea uşcară a luĭ Clain şi analele masive ale luĭ Şincaĭ, numaĭ la începutul eĭ, cînd nu i se desluşiseră încă însuşirile deosebitoare. Pentru un Petru Maior însă, nu maĭ aveaŭ nicĭun interes povestirile despre Voevozĭ sălbatecĭ, cari sămănaŭ aşa de puţin a Cesarĭ, şi, dacă el a vorbit despre Vlădicĭĭ necărturarĭ şi grosolanĭ în «Istoria bisericească», aceasta a făcut-o cu alte scopurĭ, şi nu de hatîrul lor numaĭ. Pentru Cipariu, care înţelegea pe deplin şi gusta, întrebuinţînd-o ştiinţific, limba vechilor scriitorĭ, şi chipurile însemnate de dînşiĭ trebuiaŭ să trăiască. Luĭ i-aŭ plăcut episcopiĭ ardelenĭ din vremile maĭ puţin luminate, pentru cunoaşterea cărora a lucrat şi el.

Viaţa românească de la Dunăre îĭ vorbia apoĭ, de-a dreptul, de la suflet la suflet.

Cercetînd deosebirile de graiŭ de la un Ţinut la altul, interesîndu-se de dialecte, care aveaŭ mare preţ pentru acest începător al studiuluĭ lor, Cipariu se apropia în sfîrşit, acum cînd era un mare cărturar, şi de viaţa poporuluĭ românesc de pretutindenĭ, care se poate zice că nu i-a fost străin în nicĭuna din manifestările sale. Mintea luĭ *se complectà* astfel necontenit.

De noĭ, ceştĭ de dincoace, nu i-a fost ruşine nicĭodată, ca altora. În vremurĭ grele, la 1836, a călătorit în principatul muntean, şi a avut bunătatea să ducă înnapoĭ cu dînsul numaĭ amintirile cele bune. A venit bucuros la deschiderea Academieĭ Romîne, pe care ar fi ajutat-o şi maĭ mult dacă n'ar fi învins de la început rigiditatea latină a luĭ Laurian, care era în România, unde Cipariu venise numaĭ ca oaspete, acasă la el.

*

Şi o inteligenţă mică poate folosi dacă lucrează cu disciplină într'un cîmp potrivit cu dînsa: ea poate chiar apleca până la sine arboriĭ ceĭ maĭ înnalţĭ prin vîrfurile ramurilor de jos. N'a fost aşa Cipariu. Cine a străbătut vre-odată salele, astăzĭ prăfoase şi părăsite, ale bibliotecĭĭ sale, a trebuit să rămîie uimit de larga rază a interesuluĭ săŭ ştiinţific, a interesuluĭ săŭ literar, şi, maĭ bine, a interesuluĭ săŭ *uman*. De la manuscriptul de cronicĭ a Moldoveĭ, până la versurile arabe legate în marochin roşu, şi până la poesia lirică a timpuluĭ săŭ, — n'a făcut şi el versurĭ? —, totul se întîmpină acolo. În aceste încăperĭ a cetit

el mulţĭ anĭ de zile după ce noĭ nu maĭ ştiam să-ĭ cerem a scrie. Stătea închis în frăţia cu duhurile morţilor celor marĭ, şi nu-ĭ păsa de lumea care judecă migălos, cu o cumpănă de spiţer, greşelile făuritorilor de înnalte clădirĭ ale minţiĭ avîntate. In bătrîneţa ca şi în tinereţa luĭ, el n'avea nevoie decît de foarte puţină odihnă, şi ceĭ ce l-aŭ cunoscut ştiŭ să spuie despre uşurinţa cu care trecea de maĭ multe orĭ pe noapte de la întunerecul somnuluĭ la lumina cetirilor de învăţătură şi de frumuseţă, în odaia unde lampa — ca un simbol! — nu se stîngea nicĭodată.

Acesta a fost bătrînul cu ochiĭ vioĭ supt fruntea înnaltă pe care ni-l înfăţişează chipurile: un muncitor, un cugetător şi un om deplin. O ştiŭ aceasta Blăjeniĭ, cari vorbesc despre dînsul până astăzĭ cu acelaşĭ respect ca şi cum l-ar avea supt ochĭ şi astăzĭ; şi ar trebui s'o ştie şi alţiĭ. Căcĭ puterea unuĭ popor vine şi din conştiinţa limpede a tuturor oamenilor aleşĭ pe cari i-a avut şi-ĭ are, şi din cultul desinteresat al acestor «eroĭ».

26 Iunie 1905.

XVIII.

C. NEGRUZZI

CU PRILEJUL UNEĬ EDIŢIĬ NOUĂ A OPERELOR LUĬ ÎN PROSĂ.

«Minerva» a început, supt îngrijirea d-luĭ Il. Chendi şi d-reĭ E. Carcalechi, o ediţie nouă, şi data aceasta în adevăr complectă, a Operelor luĭ C Negruzzi, povestitor măsurat, fin şi clasic, unul din întemeietoriĭ proseĭ noastre moderne. Volumul I-iŭ a apărut de cîteva săptămînĭ şi cuprinde întreaga «Prosă» a acestuĭ autor. Se scot din uitare şi unele lucrurĭ maĭ micĭ pe care nu le găsiseră editoriĭ de maĭ înnainte. «Prosa» luĭ Negruzzi e însă tăria, însemnătatea, valoarea luĭ de căpetenie. În acest volum avem ce-ĭ trebuie maĭ mult publiculuĭ din toate scrierile luĭ, destul de felurite, de şi foarte puţine la număr.

Sînt rarĭ scriitoriĭ clasicĭ pe carĭ şcolariĭ să-ĭ înţeleagă şi să-ĭ guste, la carĭ să se gîndească apoĭ cu plăcere şi după amintirile din clasă. Nu-mĭ aduc aminte să ne fi mişcat Alecsandri, care suna şi trecea ca o musică, nicĭ chiar Bolintineanu, cu toţĭ eroiĭ luĭ tăiaţĭ grosolan, coloraţĭ tare şi încăieraţĭ sălbatec Decĭ, cînd profesorul de romînă din clasa a IV-a a liceu-

luĭ din Botoşanĭ, un Ardelean entusiast, care păstra acasă la el ca o comoară vechea ediţie Socec, legată scump, a scriitorilor noştri celor marĭ, cînd decĭ acest aspru profesor de inimă deschise volumul elegant al luĭ Negruzzi şi alese pentru cetire pe «Alexandru Lăpuşneanu», nu eram maĭ bucuroşĭ decît de o cetire obişnuită, — adecă nu eram de loc bucuroşĭ. Pe încetul însă acele frase simple, cuminţĭ, pe care-ţĭ venia să le ceteştĭ cu un glas potolit, parcă aveaĭ să spuĭ o taină, acele frase de toate zilele, fără o comparaţie, fără o exclamaţie, fără un meşteşug şi o şiretenie, acea poveste lină ca de martur bătrîn al vechilor împrejurărĭ puse stăpînire pe noĭ. Sufletul copiluluĭ e cinstit: el nu poate fi cucerit de orĭce, dar se dă întreg. Copiiĭ urăsc cetirea în ea însăşĭ şi o iubesc numaĭ cînd ea nu maĭ este o cetire, ci fereasta limpede prin care anumite lucrurĭ marĭ, straşnice, minunate, se văd. Şi iarăşĭ copiiĭ aŭ în inima lor bogată putinţa, care lipseşte celor maĭ mulţĭ dintre oameniĭ *maĭ*, de a înţelege, de a admira şi, întîmplător, de a îndeplini *eroismul*. Cîte suflete de vitejĭ şi Feţĭ-frumoşĭ nu zugrumă şcoala şi nu îngroapă viaţa! Iar ceĭ ce rămîn vitejĭ şi Feţĭ-frumoşĭ, aceia, — uitaţi-vă la nedestoinicia lor pentru înşelare, pentru trădare, pentru linguşire, pentru socotelĭ, pentru *izbîndă*, — aceia aŭ rămas copiĭ.

Decĭ atuncĭ, într'una din odăile de slugĭ ale uneĭ vechĭ case boiereştĭ din Botoşanĭ, unde era clasa noastră şi unde acum staŭ slujbaşĭ de-aĭ Poliţieĭ aceluĭ oraş, am văzut noĭ — vre-o douăzecĭ de copiĭ, cari pot fi orĭcînd marturĭ despre aceasta — pe Alexandru-Vodă Lăpuşneanu — groaznic om! —

şi pe fricoasa Doamnă Ruxanda, care poate însă să-şĭ otrăvească bărbatul cu învoirea şi binecuvîntarea Mitropolituluĭ, pe Moţoc Vornicul, care se zbate aşa de dureros înnaintea morţiĭ prin sfăşierea de către norod — noĭ îl vedeam ca un şarpe căruia stă să i se zdrobească capul! — şi cîte unul din ceĭlalţĭ. Vedeam cămărĭ de prînz, în care vinul roşu se amesteca în revărsarea încleştărilor cu sîngele roşu pentru ca să îmbete de o potrivă, până la nebunie, pe tiran, vedeam tăcuta odaie de umbră în care bolnavul nelegiuit hîrcîia asupra morţiĭ, năpădit de sîngeroase vedeniĭ, şi aveam un suspin de uşurare cînd aflam că s'a îndeplinit fapta, că a murit acel Voevod răŭ, cu hohotul de rîs al draculuĭ în gîtlej.

Şi profesorul ni dădu să bem maĭ departe din băutura visurilor.

Parcă cetesc astăzĭ pe «Sobieski şi Romîniĭ». Iarăşĭ, nu îndeplinim această treabă mecanică de a depăna slove negre în odaia cu mirosul de muced, ci privim de pe culmile de ziduri negre ale Cetăţiĭ Neamţuluĭ cum vine regele, «riga», şi Hatmanul, şi stolul strălucitor de oaste către cuibul nostru de plăieşĭ, aşa de puţinĭ numaĭ pentru ca să fie aşa de marĭ. Rîdem cu despreţ, noĭ, toţĭ ceĭ douăzecĭ din clasa a IV-a, cînd crainicul cu trîmbiţa lungă ne îndeamnă spre închinare. Şi stăm noĭ aşa zi de zi împotriva mulţimilor, tot maĭ flămînzĭ şi tot maĭ eroicĭ, până ni se îngăduie de Sobieski, uimit, ieşirea cu cinste din cetatea moldovenească. Şi ni cresc àripĭ, àripĭ marĭ cît idealul, cînd putem spune cotropitoruluĭ regal că sîntem numaĭ şese oamenĭ, după ce «zece din noĭ aŭ perit din Mila Mărieĭ Tale».

Ba am pătruns şi hazul de ghiduş, foarte *istoric*,

de altfel şi îmbătrînit, din descrierea provincialuluĭ de la Iaşĭ, saŭ din alte chipurĭ şi scene ale Scrisorilor la un prieten. Acel afurisit stil limpede, uşor, care începea ca în gramatica luĭ Manliu saŭ ca în *Războiul* luĭ Weiss, pănă te lua întreg în braţe, acela ne momia. Şi doar atuncĭ întîiaşĭ dată învăţam istoria Romînilor, cu un bun profesor molîŭ, care dormia cînd nu ne adormia, aşa încît nimic, dar nimic nu ni se prindea de inimă! Şi doar atuncĭ am mers să vedem mănăstirea Păpăuţiĭ a luĭ Ştefan-cel-Mare şi ne-am întors de acolo ca şi cum am fi văzut la ţară nişte vechĭ grajdurĭ dărîmate! Numaĭ prin Negruzzi am avut multă vreme vedenia trecutuluĭ.

Peste doĭ anĭ cetiam pe Eminescu şi pe... d. C. Mille. Ceva maĭ tîrziŭ, puţinii *cetitorĭ* dintre noĭ dădeaŭ iama prin noutăţile librărieĭ francese. Ce departe rămăsese în urmă Cetatea Neamţuluĭ şĭ iatacul de agonie al Lăpuşneanuluĭ!

Cînd pe urmă am cetit, cu ochiŭ «critic», data aceasta, pe C. Negruzzi, am găsit, odată cu slova luĭ, şi impresiile, *vedeniile* mele. Numaĭ în Scrisorĭ zîmbetul era cam vestejit de vreme; rîsul acela batjocuritor şi răŭ al satiriculuĭ fără îndrăzneală, fără ideal, îmĭ hihia la ureche prea bătrîneşte. Mă întrebam din cînd în cînd, desmorţindu-mă de monotonia aceluĭ scepticism uşuratec, totdeauna asemenea cu sine însuşĭ, mă întrebam dacă pe acel timp de prefacerĭ marĭ, în acele zile de luptă încordată, cînd ni făuriam viitorul, nu era şi cîte ceva care să zguduie sufletul, să mişte inima într'un ritm larg, să înţepenească de seriositatea patimiĭ acea faţă mică,

bătrîncioasă, răutăcios-zîmbitoare pe care o vedeam în locul portretuluĭ cunoscut al luĭ Negruzzi. «Flora romînă», scrisorile acelea cam *preţioase*, alcătuite din rămăşiturile anilor din urmă, mi se părură cu totul uscate. În *Zoe* — povestea uneĭ fete care moare de iubire —, în *Alergarea de caĭ*, un cadru de moravurĭ romantice, uşoare şi spirituale, care s'ar potrivi de sigur maĭ bine în Parisul din 1830 decît în Chişinăul Basarabieĭ, cu eroĭ din Rusia şi din Moldova —, în acestelalte două marĭ *nuvele*, m'a răspins sentimentalitatea falsă, cuvîntările recĭ pentru patimă caldă. Maĭ dăunăzĭ aflăiŭ printr'un articol al celuĭ maĭ bun cunoscător de scrierĭ din acest timp, d. G. Bogdan-Duică, aflăiŭ că vestita schiţă «*Cum am învăţat româneşte*» e pregătită, nesinceră şi neadevărată, şi că a făcut multă durere unuĭ biet dascăl cum se cade, care n'a uitat-o până la moarte. Scrisorile pe care le daŭ editoriĭ ceĭ noĭ, n'aŭ nicĭ concentrare a sufletuluĭ, nicĭ lumină. Iar din articolele foiĭ oficioase, conduse de Negruzzi, îl văd că avea cea maĭ proastă ideie despre ţerănimea din vremea sa.

*

Toate acestea se explică de sigur. N'a fost în străinătate ca alţiĭ; a cetit la întîmplare. A trăit ca mic funcţionar. A scris după stăruinţa prietenilor: a luĭ Eliad, a luĭ Asachi, a luĭ Kogălniceanu. Şi n'a avut public. N'a avut ideal. Dar toate timpurile şi toate vrîstele vor arăta aceiaşĭ admiraţie pentru *Alexandru Lăpuşneanu*, pentru *Sobieskĭ şi Rominiĭ*.

3 Iulie 1905.

XIX.

CEL D'INTĂIU VOLUM DIN OPERELE ÎN PROSĂ ALE LUĬ EMINESCU.

A fost cîndva un Eminescu de o învăţătură, de o bogăţie, de o sinceritate şi de o putere uimitoare. El a scris versurĭ de cîteva felurĭ şi proză de foarte multe felurĭ. Numaĭ cele d'intăiŭ aŭ fost luate în samă, şi o îngrijire prea scumpă a prietenilor alesese într'un timp, pentru a le răspîndi, numaĭ o mică parte, cea socotită fără slăbiciunĭ şi pete, a versurilor poetuluĭ. Tinerimea de prin aniĭ 1880-90 a fost robită de farmecul măiestru al acestuĭ cîntec de iubire neobişnuit de cuceritor pentru inimĭ, de voluptatea amară a strigătuluĭ de revoltă, de desnădăjduire, de blestem aruncat asupra oamenilor şi vieţiĭ, de sfînta seninătate, împăcată cu neajunsurile şi mărgenirile ursite omeniriĭ, pe care cugetarea înnaltă o aşternuse asupra patimilor obosite. S'a maĭ întîmplat, pe lîngă întîmplarea acesteĭ publicaţiĭ parţiale, — nebunia mareluĭ scriitor. Şi aceasta a merş de-a dreptul la inimă tinerilor romanticĭ aĭ unor timpurĭ neaşezate şi neînţelepte. S'a ivit atuncĭ în închipuirile aprinse şi nestăpînite idolul furţunatec şi răŭ al

genialuluĭ nenorocit, al uriaşuluĭ fără conştiinţă şi fără îndreptare, al măreţuluĭ demonic, care ispitia spre un scris cu toane şi spre o viaţă rea. Mulţĭ oamenĭ s'aŭ nenorocit, la o vrîstă fragedă, prin acest păcat de închipuire, şi pe altarul luĭ Eminescu, ca şi pe al luĭ Byron, al luĭ Musset, la alte popoare, s'aŭ jertfit suflete, dintre care nu toate eraŭ netrebnice.

Din fericire pentru dînsul, Eminescu n'a fost martur al acesteĭ rătăcirĭ, pe care altfel ar fi căutat din răsputerĭ s'o înlăture, reclamîndu-şĭ personalitatea cea adevărată, impuind conştiinţeĭ publiculuĭ adevăratele luĭ părerĭ şi scopurile luĭ adevărate. El n'ar fi primit nicĭ într'un chip să sămîie un tip al poetuluĭ nimicnicieĭ, al mucenicului unuĭ *eŭ* nestăpînit. Şi încă maĭ puţin ar fi putut el să se învoiască cu părerea că ale luĭ sînt numaĭ acele versurĭ cu limba, cu ritmul îmbătătoare şi că tot ce a scris prin ziare e numaĭ lucru de meşteşugar plătit şi despreţuit, de suflet vîndut saŭ închiriat, de insultător şi proslăvitor cu simbrie, ca dumnealor ceĭ mulţĭ din spurcătoriĭ ziarelor zileĭ de astăzĭ. Nicĭ ca să se înnalţe pe cerul negru unde trece Hyperion cu zîmbetul de durere şi despreţ al razeĭ sale, nicĭ ca să se împietrească în chipul unuĭ sublim zeŭ fără legăturĭ cu toate ale pămîntuluĭ, nicĭ pentru această mare glorie falsă n'ar fi jertfit el ceia ce trebuia să preţuiască maĭ mult decît orĭce: conştiinţa sa deplină de om care ştie, crede, înţelege, iubeşte şi urăşte şi care, decĭ, până la sfîrşitul zilelor ce-ĭ sînt îngăduite, alege, propoveduieşte şi luptă. Nu, el n'ar fi consimţit, de dragul nicĭuneĭ teoriĭ şi nicĭunuĭ ideal estetic, să se isoleze din viaţa întreagă a poporuluĭ săŭ, dintre

ceĭ pe cari-ĭ avea materialiceşte lîngă dînsul, dintre şirurile înnaintaşilor, de la poarta viitoruluĭ prin care zăria aşa de departe; el n'ar fi simţit plăcere să se rupă din curentul îndelung, aşa de firesc şi de binefăcător, care de la întăia licărire a sufletuluĭ românesc duce până în zilele noastre, trecînd de la un ales al neamuluĭ la cellalt.

*

Cine, ca d. I. Scurtu, editorul «Scrierilor politice şi literare» ale luĭ Eminescu, din care avem astăzĭ înnaintea noastră cel d'intăiŭ volum, în cea maĭ mare parte noŭ, cine decĭ cercetează, întregeşte şi scoate la iveală scrierile necunoscute saŭ nerăspîndite ale aceluĭ ce n'a fost numaĭ poet, fiind totuşĭ aşa de poet în toate, acela restituie pe Eminescu continuităţiĭ sufleteştĭ, desfăşurăriĭ literare a neamuluĭ românesc; el ajută să ni se dea înnapoĭ cu totul. E o faptă aşa de bună aceasta, încît în Olimpul de oţel şi ghiaţă al supra-oamenilor poate să lipsească un oaspete rătăcit pe nedrept.

Ce vedem, în adevăr, din volumul ce s'a publicat dăunăzĭ şi se va împrăştia în măsură ce va izbîndi curentul sănătos şi în cugetarea noastră de astăzĭ?

Un student care a lăsat Moldova, de care-l leagă numaĭ aniĭ celeĭ d'intăiŭ copilăriĭ, pentru a culege învăţătură, după voia luĭ şi pe căile luĭ de adevărat *om mare*, la Cernăuţĭ, la Blaj, la Viena, la Berlin. În fiecare din aceste locurĭ, sufletul săŭ alege cîte o anumită înrîurire, care e cea maĭ bună. Din Bucovina iea, pe lîngă cunoştinţĭ de limbă folositoare, idealismul curat al luĭ Pumnul, fără a-ĭ lua rătăcirile; în Ardeal se pătrunde şi maĭ mult de conştiinţa lup-

tătoare a raseĭ; în Viena, în Berlin gustă cu patimă filosofia germană curentă, pe care a cetit-o în chip întins şi a pătruns-o aşa de bine, încît a făcut din ea un element al sufletuluĭ săŭ, un element menit să se amestece de acum înnainte în tot ce va gîndi, simţi şi exprima el, de la generalităţile politice şi sociale până la nuvela fantastică, până la versurĭ în care fierb închegările şi desfacerile lumilor.

Scrierile în prosă din acea vreme privesc maĭ mult chestiĭ de drept ale poporuluĭ nostru; ele pleacă de la principiĭ generale, urmează într'o formă strînsă şi fără podoabe, şi după o logică strictă caută a stabili principiĭ ideale. E siguranţă şi avînt fără îndoială; aĭ necontenit conştiinţa lecturiĭ întinse şi aptitudiniĭ pentru mînuirea abstracţiilor ce poseda foarte tînărul scriitor, care publică fără iscălitură prin diferite foĭ de «dincolo» saŭ îşĭ uită scrierile în saltar. Dar forma e încă rece şi grea, avînd construcţiĭ silite şi cîte un cuvînt care nu era menit să rămîie în limbă.

Aceasta era prin aniĭ 1869-73. Pe urmă studentul se Intoarce în Moldova sa, de care-l leagă deocamdată numaĭ foarte puţin. Schimbă un mediu de aspiraţiĭ ideale curate, de iubire pentru ştiinţă cu altul în care se fac frase, se croiesc feţe de împrejurare, se scriŭ cărţĭ şi ziare fără miez, se urmăresc situaţiĭ materiale şi băneştĭ saŭ se servesc utopiĭ împrumutate cu neînţelegere de la Francesĭ, în altfel de anĭ de studiĭ decît aĭ luĭ Eminescu. Oamenĭ cu cari el să se poată înţelege, sînt foarte puţinĭ, iar ca să-l înţeleagă pe el, *toate* puterile ce eraŭ gata în sufletul şi inima luĭ, — cine? N'avea nicĭ diplomă, nicĭ cunoştinţĭ personale; puterea de a înşela şi de a se înşela i-a lipsit totdeauna. I-ar fi trebuit un noroc

escepţional, care n'a venit. A fost decĭ pe rînd director de bibliotecă fără rost, revisor de cîteva lunĭ, destituit *motivat* la schimbarea de guvern, şi redactor al părţiĭ neoficiale dintr'o gazetă de încunoştiinţărĭ judecătoreştĭ «Curierul de Iaşĭ», din care nu se cetia decît partea oficială.

Cu cîtă cinste şi conştiinţă a fost atuncĭ redactor cel d'intăiŭ om din generaţia sa! Fiinţa sa se întregise acum, într'un chip aşa de larg şi de cuminte încît aminteşte pe Mihaĭ Kogălniceanu în maturitatea sa. E o uimire cîtă bogăţie, noutate, logică, prevedere, căldură, cîtă mare şi curată înţelepciune de om superior, genial, se cuprinde în acele buletine politice, dărĭ de seamă teatrale, notiţe despre cărţĭ, care aveaŭ singura menire de a umplea coloanele goale ale bieteĭ foiţe ieşene. La fiecare moment marea sa putere de intuiţie fixează puncte saŭ deschide perspective cu totul nouă. Din viaţa sa de maĭ înnainte, cunoştea tot presentul Romînilor, în cîţĭva anĭ căpătase o vedere clară asupra trecutuluĭ lor întreg, păstrase toată vigoarea spirituluĭ săŭ filosofic, şi, orĭcînd, el stăpînia subiectul săŭ, fie şi atins în treacăt, de la o uimitoare înnălţime. Avea în mînă în orĭce clipă toate legăturile româneştĭ şi omeneştĭ ale subiectuluĭ.

Şi aceste strălucite paginĭ nu eraŭ cetite de nimenĭ. De nimenĭ în cel maĭ deplin şi maĭ grozav înţeles al cuvîntuluĭ. Şi moarte aŭ zăcut ele pănă în clipa de faţă, fără ca de la dînsele să fi plecat, într'o epocă de rătăcirĭ primejdioase şi de crisă straşnică, cea maĭ mică influenţă asupra vieţiĭ culturale româneştĭ.

Ce soartă tragică!

10 Iulie 1905.

XX.

MOMMȘEN

Un amănunt de fisiologie, ruptura uneĭ artere osificate de bătrîneță, a înlăturat din viața intelectuală a mariĭ Germaniĭ sufletul de înțelegere deplină, de caldă simpatie, de neobosită luptă pentru adevăr al minunatuluĭ moșneag Mommsen. Un loc a rămas liber pe care altul îl va ocupa, dar nu-l va putea cuprinde, jilțul de stîncă al unuĭ uriaș. Neamul german care după Bismarck recunoscuse în învățatul de la Berlin pe cel d'intăiŭ dintre maĭ mariĭ săĭ, va fi silit să se coboare mult pentru a găsi o frunte pe care s'o încunune cu aceiașĭ glorioasă coroană de «întăiŭ German». Și, pe cînd adevărul bătut în monedă universală cu efigia luĭ — ideile, constatările, lămuririle luĭ — vor circula maĭ departe îmbogățînd, — între sufletele admiratorilor și sufletul luĭ se va întinde de-acum înnainte tragica perdea prin care nu poate străbate lumina noastră.

Între un noŭ Ministeriŭ unguresc, o întrevedere împărătească și un răspuns al Sultanuluĭ din Constantinopol la cererile de reforme ale Europeĭ milostive, — lucrurĭ marĭ care interesează trupurile oamenilor, ce trebuie orĭ nu tăiate, — patriarhul gînduluĭ,

care în viaţa luĭ n'a cunoscut Canaanurile de odihnă, a fost fulgerat în cale.

*

În timpurile noastre cea maĭ bogată biografie o aŭ aventurieriĭ şi aceia dintre oameniĭ politicĭ cari samănă cu dînşiĭ. Rostul material al uneĭ vieţĭ ca a luĭ Mommsen se încheie în puţine cuvinte. S'a născut în Schleswig-Holstein, în acele Ţinuturĭ aproape scandinave în care cresc oamenĭ cu oasele tarĭ şi sîngele bogat, pregătiţĭ la munca îndărătnică orĭ-unde-ĭ aruncă întîmplarea saŭ îĭ aşeză chemarea lor. Dintre fraţiĭ luĭ, Tycho a fost o frumoasă inteligenţă, iar August şi-a deschis un drum de îndrăzneţ în ştiinţă. Teodor, care a dat numeluĭ părintesc un răsunet de glorie, a învăţat dreptul la Universitatea din Kiel, Universitate a regeluĭ Danemarceĭ, în locul căruia tinerimea înflăcărată din cele două provinciĭ doria un stăpînitor german. A scris o tesă de doctorat în latineşte despre un subiect de antichităţĭ. Peste un an, în 1844, a atacat, într'un scurt şi substanţial studiu despre Triburile romane, o teorie a luĭ Niebuhr, care-l cucerise întăiŭ şi pe dînsul. S'a ocupat apoĭ de dialectul Oscilor şi, urmînd aceste studiĭ de filologie, a scris maĭ tîrziŭ o lucrare definitivă asupra tuturor dialectelor italiene din sudul Peninsuleĭ. Între aceste studiĭ flacăra de liberalism sentimental şi zgomotos a anuluĭ 1848 a strălucit şi pentru dînsul ca stîlpul de foc aprins ca să lumineze veşnic drumul popoarelor desrobite: în imnurile de triumf ce răsunaŭ pretutindenĭ de pe altare fără trăinicie i s'a părut că aude şi o chemare către viitorul naţional, german, al miciĭ sale patriĭ încătuşate.

La 1856 i se oferi să scrie o istorie a Romanilor, şi el înnălţă din bogăţiile de ştiinţă ce îngrămădise, nu o practică lucrare de fier şi ciment, ci un strălucit monument de marmură, în armonioasa desfăşurare a căruia se vădi un mare artist.

Dar în sufletul luĭ de lucrător fără odihnă, de urmăritor al adevărurilor nouă, lauda entusiastă a întregiĭ lumĭ învăţate nu trezi nicĭ-o mîndrie moleşitoare, şi învietorul vechiĭ Rome nu-şĭ găsi în acest triumf Capua. Şi maĭ mult: i se păru că, mergînd înnainte, el ar duce pe drumurĭ maĭ puţin sigure, şi avu curajul superior de a-şĭ întoarce ochiĭ de la ispita frumosuluĭ ce-ĭ răsăria tot maĭ departe înnainte. Aruncâ jos mistria meşteruluĭ şi luă iarăşĭ, cu jertfire de sine, sapa muncitoruluĭ ce caută marmura.

De atuncĭ până în clipa neprevăzută a morţiĭ, grijile, bucuriile şi răsplătirile luĭ fură grijile marĭ, bucuriile cu prisos meritate şi răsplătirile puţine ale erudiţieĭ, care îngrădeşte cîmpurĭ micĭ pentru a scoate toată roada pe care pot să o dea, saŭ sfarmă realitatea vie şi înşelătoare prin farmecul eĭ în fragmente abstracte, a căror taină se poate găsi numaĭ prin pironirea îndelungată a unor privirĭ străbătătoare. Studiile sale, strînse apoĭ la un loc, dădură opere clasice, de care nicĭun cercetător al Romeĭ antice nu se poate despărţi: Istoria monedeĭ romane şi Instituţiile romane.

De la o vreme, dîndu-ĭ fericirea luĭ şi a omenirii lungile zile care s'aŭ încheiat erĭ, cînd le începuse înnainte de 1820, Mommsen ajunse stăpînul, familiarul, intimul vieţiĭ romane întregĭ. Mintea luĭ avea unghiurĭ pentru cele maĭ mărunte probleme ale trecutuluĭ Romeĭ. Cînd Academia din Berlin se hotărî

să tipărească într'un *Corpus* inscripţiile romane, «Academia» nu putea să însemne decît, în rîndul întăiŭ, Mommsen, şi el porni vesel pentru o muncă titanică, al căriĭ sfîrşit nu se putea prevede. A şi îndeplinit-o.

Aceasta e viaţa luĭ Mommsen.

A fost un scriitor, un artist, atîta timp cît aripile i se destinseră întregĭ în aierul luminos al frumuseţiĭ, dar el îşĭ opri zborul şi se închise iarăşĭ în umila chilie de jertfă din care pornise. Ceĭ ce nu sînt specialiştĭ nu-l vor cunoaşte decît prin volumele de «Istorie romană» —, de a căror scriere, cu cît vedea ceia ce maĭ este încă de descoperit, i-a părut răŭ, fără îndoială, uitînd că pe lîngă fapte e înţelegerea lor, ce fulgeră, din maĭ mult saŭ maĭ puţin, înnaintea celuĭ chemat să înţeleagă.

A fost un cugetător, în acel sens că, în principala sa operă, nicĭ-un lucru nu i s'a înfăţişat vre-odată deosebit, smuls din pămîntul săŭ, din mijlocul vecinătăţilor sale, de supt cerul care-l chemase la viaţă şi-l hrănise cu lumina sa. Printre miile de umilĭ răbdătorĭ cari pricep şi spun abstract puncte de vedere şi soluţiĭ parţiale, el a primit organic şi a reprodus organic subiectul săŭ, în toată ramificaţia delicată şi puternică pe care subiectul o avuse, cînd *fusese*.

A fost un sfătuitor al vremiĭ sale, ieşind adese orĭ dintre coloanele templuluĭ săŭ de marmură antică pentru a spune în furtunile vremiĭ, care se potoliaŭ o clipă la glasul săŭ curat, lăsînd mulţimilor răgaz ca să-l asculte, cuvinte oraculare. Dar de atîtea orĭ, şi fiindcă era prea mult mărginit într'o singură epocă, într'un singur popor al omeniriĭ, părerea luĭ a fost falşă, şi ascultătoriĭ nu s'aŭ ţinut de dînsa. Pentru

Mommsen Englesiĭ nu s'aŭ înfrăţit cu Germaniĭ cari rîvnesc şi eĭ o dominaţie economică asupra lumiĭ şi Austriaciĭ nemţĭ n'aŭ părăsit tendinţele lor de unire cu Imperiul german.

* * *

Ca artist, cugetător şi profet, Mommsen, care întrece pe un Curtius, pe un Droysen, cercetătoriĭ antichităţiĭ greceştĭ, nu ajunge pe un Ranke, care acesta a murit în timpurĭ cînd Germaniĭ eraŭ maĭ puţin cultivaţĭ, decĭ maĭ puţin recunoscătorĭ. E maĭ mare însă decît orĭcine prin cuceririle făcute în cîmpul săŭ de cercetare, prin formidabila sa muncă de învăţat.

Şi astfel, cînd atletul binefăcător ajunse la acea vrîstă care ridică pe un om mare maĭ presus de rîndurile tuturor celorlalţĭ tovarăşĭ aĭ săĭ, îl *impersonalisează*, îl preface într'un simbol de venerat, cînd asupra luĭ, desluşitorul lor, se revărsă această maĭ înnaltă favoare a zeilor Vechimiĭ, o bătrîneţă sănătoasă şi însetată de muncă nouă, poporul german recunoscu în Mommsen, cum recunoscuse în Bismarck, cea maĭ admirabilă din însuşirile sale: stăruinţa orînduită, îndărătnicia metodică. Astfel ceremonia funebră de la Charlottenburg, înnaintea viitoruluĭ Împărat al Germanieĭ unite, n'a fost îngroparea obişnuită a unuĭ om mare, ci, în înfrăţirea tuturor inimilor ce bat acolo pentru idealele înnalte ale omeniriĭ, un imn către însuşirile, către munca şi către viitorul naţiuniĭ întregĭ.

2 Novembre 1903.

XXI.

STATUIA LUI CUZA-VODĂ [1].

O statuie luĭ Cuza-Vodă! Sîntem, ce e dreptul, în epoca ridicăriĭ de statuĭ. Cîţĭva oamenĭ marĭ le aŭ până acum —, precum şi cîţĭva oamenĭ maĭ micĭ. Va veni rîndul altora, dintre ceĭ d'intăiŭ, şi maĭ ales dintre ceĭ de-aĭ doilea. Mulţĭ oamenĭ cu avere şi cu grijă de faima lor după moarte vor prevedea în testament suma trebuitoare pentru cumpărarea loculuĭ, pentru plata sculptoruluĭ frances la care se va face comanda, pentru trenul delegaţiilor, pentru coroane, pentru oratorĭ, pentru fotografĭ şi litografĭ, pentru editoriĭ de cărţĭ postale ilustrate, pentru ziarişţĭ şi pentru paznicĭĭ nemuririlor de bronz saŭ de marmură. Se vor vedea în toate părţile domnĭ înduioşaţĭ cari vor saluta cu respect, mergînd la afacerile zileĭ, pe răposatul lor oferit admiraţieĭ trecătorilor. Iar străinul care va străbate stradele noastre între statuile din dreapta şi din stînga — poate că locul nu va maĭ ajunge, şi atuncĭ se va lua numaĭ cu chirie, pe cincĭ, pe zece anĭ, după expirarea cărora alt bine-

[1] În jurul ideiĭ uneĭ statuĭ pentru Cuza-Vodă se dădea o înverşunată luptă de oposiţie, cu ascuţiş şi contra Suveranuluĭ-

făcător al patrieĭ va fi aburcat pe piedestalul glorieĭ — străinul acela, uimit de cîţĭ zeĭ se află în acest Olimp istoric românesc, va zice: «E drept că Romîniĭ sînt un popor care nedreptăţeşte, cleveteşte, huiduieşte, ponegreşte, şi une orĭ ucide, pe maĭ mariĭ săĭ, dar fie că la urmă aceste păcate sînt ispăşite prin dărnicia lor în monumente de expiaţie nemuritoare. Ce popor capabil de recunoştinţă!»

Să fie aşa? Sîntem noĭ, Romîniĭ, adecă aceia cari aŭ răgaz să se gîndească la înmulţirea statuilor, un popor care să regrete loviturile crude date în mijlocul lupteĭ şi să puie cu căinţă în suflet temelia monumentelor răscumpărătoare?

E vădit că nu. Orĭcine e privit aicĭ, de mulţime, supt unghiul interesuluĭ personal, şi e astfel foarte mare saŭ foarte mic, genial saŭ idiot, arhanghel al Providenţeĭ saŭ iazmă răsărită din Iad, după cum întrebĭ pe primitivul X saŭ pe primitivul Y, ale căror pofte sînt diametral opuse. Dacă moartea ar rupe legăturile acestea, singurele în adevăr trainice, ale interesuluĭ, numele, amintirea s'ar astupa de aceiaşĭ ţărînă grăbită care ascunde răspingătoarele rămăşiţe ale uneĭ fiinţe omeneştĭ.

Dar morţiĭ nu mor totdeauna întregĭ, fiindcă trăieşte, prin urmările eĭ, fapta lor, şi aceste urmărĭ se întind tot maĭ departe în timpurĭ pe care mortul nu le maĭ vede. Sînt oamenĭ saŭ grupe de oamenĭ cari se sprijină pe morminte. Şi cultul adus acestora e o măsură egoistă de conservaţie proprie. Şi, iarăşĭ, sînt morţĭ cari se întorc înnapoĭ în vălmăşagul vieţiĭ, pentru a face, pe răspunderea altora, bine saŭ răŭ, pentru a păgubi şi folosi. Vezĭ, de aceia e aşa de

recunoscător poporul romîn, represintat prin cărturariĭ şi oameniĭ săĭ politicĭ...

* * *

Maĭ bine decît în orĭce se vede aceasta din *casul* statuiĭ luĭ Cuza-Vodă.

La 1859, Unirea stătea să se coboare în faptă. Puterile întemeietoare ale viitoruluĭ românesc n'o încuviinţaseră, dar se putea trece pe lîngă voinţa lor. Moldova avea să aleagă întăiŭ un Domn, pe care-l putea alege apoĭ şi Muntenia. Pentru ca acest din urmă lucru să fie cu putinţă, trebuia un *om noŭ*, fără trecut şi fără legăturĭ, dar ager, energic şi avînd o putere în mînă. Alexandru Cuza, din boierimea moldovenească de a doua treaptă, om cult şi încă tînăr, glumeţ şi original, emigrat de la 1848, apoĭ colonel din creaţiunea fulgerător de răpede a Caimacamuluĭ anti-unionist Vogoridi, ispravnic al aceluiaşĭ, dar demisionat cu zgomot ca o protestare în potriva ingerinţelor căimăcămeştĭ, locţiitor al Ministruluĭ de Războiŭ, părea căzut din cer anume pentru o asemenea alegere. După Moldovenĭ, Munteniĭ îl proclamară cu unanimitatea alegătorilor.

Şi el ajunse Alexandru-Vodă, Alexandru Ioan I-iŭ (după datina Domnilor de până atuncĭ de a pomeni după numele lor de botez pe acela al părinteluĭ). Un principe cavaleresc, impunător în frumoasa-ĭ uniformă cu brandeburgurĭ; un excelent om de salon şi un convorbitor cu vorba strălucitoare şi incisivă, caustică, crudă; un prieten sigur şi fără pretenţiĭ îndatoritor şi plin de iertare ca în zilele de sărăcie şi obscuritate, un frate bun cu ceĭ maĭ umilĭ din neamul săŭ, spre carĭ se coboria adese orĭ necu-

noscut, şi vădindu-se de o dată prin darul domnesc, împărătesc al dreptăţiĭ şi faceriĭ de bine; un înţelegător al celor maĭ înnalte ideale, în stare să ţie, pentru apărarea lor, pieptul înnaintea duşmanilor; un vrednic campion al ţeriĭ, a căriĭ demnitate a exprimat-o în cuvinte de mîndrie ce nu se pot uita. Aceasta pentru ceĭlalţĭ: prieteniĭ, oropsiţiĭ şi patria, cărora li-a dat — cu ajutorul altora, dar *cu riscul luĭ* — situaţiĭ şi onorurĭ, mica proprietate rurală, pămînturile mănăstireştĭ, o armată, — şi *o conştiinţă de mîndrie pe care n'o aveaŭ*. Iar el pentru el a fost răŭ, fără îngrijire şi cruţare, cam leneş şi terfelindu-se în viciĭ [1], de la care porniaŭ exemplul răŭ pentru alţiĭ, iar pentru dînsul neorînduială, nemulţămire şi bătrîneţă precoce. Într'un cuvînt, un boier moldovean al timpuluĭ săŭ, cu însuşirile şi păcatele tipuluĭ —, cu o loialitate simplă însă şi o mărinimie fără răbuş, care eraŭ numaĭ ale luĭ.

Pentru ce-a făcut el, bine şi răŭ, ţara, cufundată încă în incultură, a rămas nepăsătoare, afară de ţeranul care a primit pămînt şi a binecuvîntat numele celuĭ ce i-l dăduse cu primejdia tronuluĭ săŭ. Partidelor şi individualităţilor nu li convenia: fiindcă era prea original, prea stăpîn pe ceĭ întrebuinţaţĭ de dînsul, prea incalculabil şi prea *jenant*. După o lungă campanie de nepotolită ură, *toţi* oameniĭ marcanţĭ aĭ ţeriĭ, cari nu puteaŭ să încapă de dînsul,

[1] E o datorie de onestitate să păstrezĭ neschimbat tot ce aĭ scris: astăzĭ însă anumite mărturisirĭ explică într'un chip care nu se poate da încă publicităţiĭ şi acea legătură neîngăduită pe care cu atîta farisaism aŭ exploatat-o şi împotriva memorieĭ luĭ Vodă-Cuza duşmaniĭ săĭ neîmpăcaţĭ.

l-aŭ răsturnat, pe o cale ce a pătat un număr de ofiţerĭ, cari s'aŭ făcut vinovaţĭ de trădare.

El s'a dus. A lăsat tronul şi a lăsat şi petrecerile. A pornit în largul lumiĭ străine, sprijinit pe desăvîrşita iertare a sufletuluĭ nobil ce fusese maĭ sîngeros jignit de rătăcirile sale. Acest singur suflet l a ierţat; el a iertat pe toţĭ. A murit răpede, poate de greşelile sale, poate de dor. L-aŭ îngropat cu multă pompă într'un colţ de ţară, la Ruginoasa, unde stă acuma, mi se pare, un arendaş evreŭ. Apoĭ l-aŭ uitat.

Doar cîte un credincios a maĭ plîns pentru dînsul lacrimĭ de amărăciune răsbunătoare, care nu plac morţilor. Dăunăzĭ un bătrîn istoric, d. Xenopol, i-a consacrat o carte slabă, în care lipseşte maĭ ales, în locul laudeĭ raţionaliste, o caldă suflare de simpatie înţelegătoare. Totuşĭ cartea a fost cetită cu interes, şi un comitet s'a înjghebat la Iaşĭ pentru ridicarea statuiĭ luĭ Cuza.

Cea maĭ bună statuie, aceia pe care ar fi primit-o *el*, ar fi un pios monument, fără parade pretenţioase, pe singuratecul săŭ mormînt, păzit de acum înnainte de orĭce profanare, o rugăciune trainică în colţul de umbră unde el a voit să se coboare. Dar nu!, acesta ar fi pentru dînsul, şi sînt şi oamenĭ cari voiesc ca marea statuie impunătoare a luĭ Cuza-Vodă să fie pentru dînşiĭ pentru setea lor de cîrmuire, pentru speranţele lor şi pentru ameninţările pe care le mîrîie spre înnălţimĭ unde asemenea zgomote nu pătrund.

Şi aţîţătoriĭ de turburărĭ n'aŭ nemerit la mormîntul care li trebuie. Omul care, cu o desăvîrşită resig-

nare, a înţeles să clădească, pe piatra morţiĭ sale politice, edificiul viitor al patrieĭ, nu e dintre strigoiĭ ce se chiamă prin urîte farmece, ca să facă rău[1].

9 Novembre 1903.

---

[1] Astăzĭ neamul nostru întreg, prin ceĭ micĭ şi mulţĭ aĭ săĭ şĭ prin ceĭ de departe neliberĭ, a risipit urîta negură a patimilor politice; el a scăpat încă odată pe Cuza-Vodă de duşmaniĭ săĭ, ajunşĭ şi duşmaniĭ urmaşuluĭ săŭ, din aceleaşĭ motive; el vede în Statuia luĭ Vodă-Cuza aşezată în Piaţa Unirĭĭ din Iaşĭ plata unei vechĭ datoriĭ de recunoştinţă şi un îndemn către viitorul de energie şi demnitate pe care îl doreşte.

XXII.

O LACRIMĂ PENTRU GEORGE POPOVICĬ.

Acuma două săptămînĭ aveam bucuria de a vedea în casa mea pe George Popovicĭ. Era bucuria prietenuluĭ care-şĭ revede prietenul şi bucuria pe care o simţĭ totdeauna la desfăşurarea uneĭ inteligenţe aşa de puternice, de largĭ şi de fine, cum era inteligenţa luĭ. *Era*, căcĭ acum nu maĭ este. Aflarăm pe rînd moartea aceluĭ care plecase de lîngă noĭ plin de o aşa de puternică viaţă a minţiĭ luminoase şi a frumosuluĭ trup de viteaz, de cavaler mîndru, apoĭ moartea silnică, moartea prin otravă, într'un otel oarecare, moartea în chinurĭ şi fără o faţă iubită, fără o faţă cunoscută lîngă dînsul. Aflarăm şi pentru ce a făcut jertfa vieţiĭ sale scumpe: pentru ca să nu aibă ruşinea de a nu putea plăti o datorie pe care n'o făcuse pentru dînsul, ci pentru viitorul poporuluĭ nostru din Bucovina, căruia i-a fost lumina cea maĭ curată şi călăuzul cel maĭ chemat. Ierĭ, Vinerĭ, am primit din Cernăuţĭ, unde întrebasem, această ştire scurtă: «S'a înmormîntat astăzĭ». Sînt acum ceasurĭ de cînd zace supt pămînt, şi nicĭodată n'o să maĭ văd ochiĭ blînzĭ, zîmbetul bun, mîna luĭ n'o să se maĭ razime pe umărul mieŭ, şi în nopţile lungĭ de

iarnă, cînd te simţĭ maĭ singuratec, nu voiŭ maĭ auzi nicĭodată glasul luĭ cald şi tînăr, vorbind cu aceiaşĭ măiestrie, cu acelaşĭ simţ ales pentru adevăr şi frumos, cu aceiaşĭ bogăţie uşoară despre lucrurĭ şi despre oamenĭ cari-ĭ eraŭ cunoscuţĭ, aşa de intim şi aşa de adînc. Numaĭ cine n'a trăit o grea viaţă de luptă, în care toate gîndurile îţĭ sînt prefăcute, toate sentimentele cele maĭ bune tălmăcite în răŭ în care zilnic vezĭ plecînd un prieten maĭ fricos saŭ maĭ iubitor de sine şi te înfiorĭ cîte odată de cît gol este împrejurul tăŭ şi al idealuluĭ pe altarul căruia slujeştĭ, numaĭ cine n'a fost ofensat şi batjocurit, prigonit şi urmărit pentru acel puţin bine ce este în sufletul săŭ, numaĭ acela nu va înţelege nemărgenita durere ce simt acum cînd scriŭ cu lacrămĭ încete pomenirea bunuluĭ mieŭ prieten George Popovicĭ. Mi se pare aşa: că aceasta e ultima scrisoare pe care i-o scriŭ, o scrisoare la care nu maĭ poate răspunde sufletul luĭ frumos şi deplin, pe care nu maĭ ştiŭ unde să-l caut.

*

Să ajung eŭ să-ĭ spun viaţa pentru ca s'o ştie aceĭ cari vor ceti aceste rîndurĭ ca orĭce altă pagină de biografie, ca un necrolog de toate zilele...

Prietenul nostru săvîrşit din viaţă era fiul părinteluĭ Eusebiu Popovicĭ, cleric şi profesor la Universitatea din Cernăuţĭ. Între cîţĭ preoţĭ aŭ urmat cursurile Facultăţiĭ de teologie bucovinene nu este unul singur care să nu pomenească cu evlavie numele acestuĭ venerabil bătrîn, care e pentru dînşiĭ şi pentru orĭcine-l cunoaşte un sfînt, un sfînt al ştiinţeĭ şi al Bisericiĭ sale şi care e acum şi mucenicul

fără mîngîiere al celeĭ maĭ marĭ durerĭ ce o poate suferi pe lume un suflet omenesc. În casa acestuĭ mare învăţat, acestuĭ devotat învăţător al şcolarilor săĭ iubiţĭ, acestuĭ Romîn bun şi harnic şi acestuĭ om de o superioară valoare morală — numaĭ bunătate şi jertfă — George Popovicĭ a primit o creştere asemenea cu aceia ce se dădea în cele maĭ nobile timpurĭ ale anticităţiĭ.

Cu puterea luĭ de cugetare, frumosul student voinic — căcĭ Popovicĭ era însăşĭ icoana celeĭ maĭ puternice frumuseţĭ bărbăteştĭ, — a mîntuit jucîndu-se Facultatea de drept, pe care a urmat-o, nu în Cernăuţĭ, unde e slabă, ci în centre marĭ ale ştiinţeĭ germane din Austria, în Innsbruck şi Viena. Zîmbia vorbind de acele zile de şcoală cînd profesoriĭ rămîneaŭ uimiţĭ de cunoştinţele ce avea studentul care nu părea capabil de atenţie şi de sîrguinţă. A trecut în chip strălucit doctoratul.

Cariera funcţiilor, a uneĭ advocăturĭ răsplătitoare îĭ stătea deschisă. El însă voià altceva. Coborîtor al ţeranuluĭ romîn din Bucovina, fiŭ de preot romîn bucovinean, el îmbrăţişă cu o caldă iubire pe acest purtător, pururea jertfit, al conştiinţeĭ noastre naţionale din pămîntul luĭ Ştefan-cel-Mare, supus străinilor. Dorinţa luĭ era să fie deputatul ţeranilor. S'a dus între eĭ, li-a vorbit în graiul lor, ca un învăţat frate maĭ tînăr, i-a unit aşa de mult în suflet cu dînsul, încît dăunăzĭ la Putna, după ce el îşĭ părăsise ţara de naştere, unde venia acum numaĭ ca un oaspete al serbărilor pentru Ştefan-cel-Mare, ţeraniĭ adunaţĭ în preajma mormîntuluĭ sfînt purtaŭ pe pieptul lor cinstit chipul deputatuluĭ de odinioară, pe care

nu-l uitaseră şi pe care acum îl vor fi plîngînd ca pe un binefăcător şi un consîngean în căsuţele lor din muntele Cîmpulunguluĭ.

Popovicĭ a fost ales cu o mare majoritate. În Camera din Viena el a ţinut memorabile discursurĭ, predicînd o alipire către Austria a Romînilor din toate părţile, cari ar fi asiguraţĭ prin această alianţă sinceră de peirea cu care-ĭ ameninţă alte neamurĭ.

A doua oară, s'aŭ luat măsurĭ ca să nu maĭ fie ales. Om sărac, împovărat cu toate sarcinile ce-ĭ puseseră pe umerĭ nişte alegătorĭ de prin oraşe cari nu înţelegeaŭ să-şĭ aibă degeaba deputatul la Viena, el nu putu să lupte cu presiunile şi conrupţia, pornite din locurĭ ce eraŭ în stare să-l răpuie. Peste cîteva lunĭ, era în România, ca un învins şi ca un pribeag fără nicĭo nădejde.

*

Aicĭ — şi atîţia ar trebui să simtă cele maĭ straşnice mustrărĭ de cuget, — aicĭ el n'a fost înţeles, recunoscut şi sprijinit, — ceia ce era cu atîta maĭ de nevoie, cu cît el însuşĭ era cel maĭ îndatoritor faţă de alţiĭ şi omul cel maĭ lipsit de grijă pentru sine, chiar pentru interesele de căpetenie ale vieţiĭ luĭ, pe care l-am cunoscut vre-odată. Văzîndu-l că nu se înfăţişează şi nu-şĭ face loc dînd în lăturĭ atîţia netrebnicĭ şi nemernicĭ cari nu meritaŭ locurile lor, toţĭ l-aŭ uitat.

În orĭce parte, el ar fi fost un factor neobişnuit, prin nobleţa luĭ desăvîrşită, prin bogăţia culturiĭ sale temeinice, prin frumuseţa elocvenţeĭ sale — de care ni-a dat dovadă, vorbind odată româneşte la Ateneŭ —, prin experienţa luĭ politică şi legăturile ce păstrase

în Austria şi care s'aŭ văzut acum la moartea luĭ neaşteptată, cînd cuvintele cele maĭ pioase şi maĭ înţelegătoare aŭ venit de acolo. Dar pentru ca să facă politică în România i-ar fi trebuit o mlădiere morală, un despreţ pentru credinţa faţă de principiĭ şi de oamenĭ, o îndrăzneală în afirmarea însuşirilor sale, — pe care nu le avea. Puţiniĭ săĭ prietenĭ ştiŭ însă ce bine şi ce aspru judeca el acele partide ale noastre, care aŭ crezut cu toatele că n'aŭ nevoie de un om ca dînsul.

Odată scrisese versurĭ de care zîmbia, însă fără dreptate, căcĭ baladele, tipărite în «Convorbirĭ literare», ale luĭ «T. Robeanu» sînt maĭ frumoase decît cîntările atîtora cari, cu maĭ puţin talent şi maĭ multă stăruinţă, sînt azĭ pentru orĭcine poeţĭ recunoscuţĭ aĭ neamuluĭ. Inspiraţia versurilor sale era cea istorică, şi, prin cetirĭ necontenite, Popovicĭ ajunsese cel maĭ bun cunoscător al vechiĭ istoriĭ moldoveneştĭ, iar în cunoaşterea dreptuluĭ nostru de odinioară, el era singurul.

A tipărit însă puţin: în «Convorbirĭ literare» şi în «Prinosul D. A. Sturdza», chiar în cîte un ziar, Tratà puncte speciale din trecutul Moldoveĭ şi aşezămintelor eĭ, dar, în margenile înguste ce-şĭ impusese, se grămădia un material nespus de bogat şi în mare parte cu totul noŭ, care dădea încredinţarea că acel ce a scris puţinele paginĭ ale memoriuluĭ e stăpîn desăvîrşit al întreguluĭ cîmp, pe o brazdă a căruia se oprise, adîncind-o. De curînd începuse a lucra la opera luĭ cea mare: Istoria dreptuluĭ romîn, şi dăunăzĭ încă el spunea că vrea să rămîie în Bucureştĭ toată vara pentru a lucra la cartea aceia pe care el n'a scris-o şi multă vreme n'o va putea scrie

nimenĭ; o carte a căriĭ pierdere trebuie s'o deplîngem cu atît maĭ mult, cu cît ea era întreagă, ca ideĭ conducătoare şi ca amănuntele cele maĭ micĭ, în gîndul şi în notele sale, carte de maturitate deplină, definitivă şi mănoasă pe care aŭ nimicit-o urmările otrăviĭ.

Academia-l alesese membrŭ corespondent, şi trebuia să fi văzut cineva sfiala cu care el luă, în şedinţa trecută, un loc pe care atîţia l-aŭ compromis şi-l compromit. Era vorba, — era dorinţa luĭ, şi cu mult maĭ mult dorinţa noastră, — să fie profesorul de drept *romîn* al Universităţiĭ din Bucureştĭ dar, cînd se cunoscu această dorinţă, o mare furtună se stîrni împotriva luĭ, din toată duşmănia sufletelor neisprăvite şi păcătoase: un Bucovinean făcu scandal în ziare, în ziarul «Conservatorul», acoperind de insulte pe acest om corect şi bun, modest şi delicat, care n'a jignit nicĭodată pe nimenĭ; o tabără intreagă se alcătui în Facultate pentru a-ĭ opri întrarea. Noĭ ştim cît de adînc l-a rănit acea insultă, pe al căriĭ făptaş îl ştia şi tocmaĭ de aceia vedea că nu poate cere nicĭo satisfacţie şi, faţă de împotrivirea acelor profesorĭ de Universitate, neînţelegătorĭ şi răĭ, ştim cu cît desgust spunea că «nu maĭ ţine astăzĭ la acea catedră».

*

Dacă a fost vre-odată o viaţă de om chinuită şi jertfită pentru aleasa gingăşie, pentru nemărgenita bunătate, pentru mărinimia superioară a sufletuluĭ regal care o stăpînia şi nu putea să stăpînească şi împrejurările unor vremurĭ nenorocite, a fost viaţa prietenuluĭ nostru George Popovicĭ. Între învinşiĭ

păcatelor noastre, între aceĭ pe cari i-a ucis prostia şi răutatea din acest neam, nu ştiŭ nicĭunul pe urma căruia să trebuiască atîtea lacrimĭ. A fost aur curat în calea acelora cari, împodobindu-se cu plumbul, l-aŭ călcat în picioare.

Aceasta nu se va înţelege nicĭ acum, cînd asasinatul s'a săvîrşit. Iar, cît despre noĭ, puţiniĭ luĭ prietenĭ, cărora n'a fost bine pe care să nu ni-l dorească, nicĭ îndatorire pe care să nu ni-o ofere, rugîndu-se numaĭ să nu-ĭ maĭ vorbim de dînsa, — astfel mie mi-a revăzut stilul întregiĭ istoriĭ a Romînilor în limba germană şi a stăruit hotărîtor ca numele luĭ să fie trecut supt tăcere —, noĭ nu vom putea scrie un rînd fără să vedem necontenit lîngă noĭ, peste hotarele morţiĭ, pe omul acela care s'ar fi bucurat maĭ mult de scrisul nostru, de munca şi de izbînda noastră.

24 Iulie 1905.

XXIII.

JUBILEUL D-LUI P. PONI.

Dumineca trecută, fruntaşiĭ intelectualĭ aĭ Iaşilor şi cîţĭva represintanţĭ aĭ societăţilor ştiinţifice din Bucureştĭ — între eĭ bătrînul secretar al Academieĭ Romîne, d. D. A. Sturdza, — se adunaŭ la Iaşĭ pentru a serbători jubileul de profesor şi învăţat al d-luĭ Petru Poni. Aŭ fost mulţĭ de faţă, de şi uniĭ numaĭ cu trupul; aŭ fost însă foarte mulţĭ cari aŭ lipsit. Orĭcum, cu toate lipsurile şi stîngăciile, a fost de sigur una din cele maĭ frumoase serbătorĭ culturale, din cele maĭ limpezĭ fapte bune, şi, fiindcă d. Poni, fostul ministru, nu va maĭ fi, cum nicĭ nu voieşte să fie, un ministru, a fost şi una din cele maĭ curate mulţămirĭ pe care le poate primi un om în vrîstă de la foştiĭ săĭ şcolarĭ, de la toţĭ aceia cărora li-a folosit sufleteşte prin activitatea sa, de la publicul ştiinţific al ţeriĭ lor.

D. Petru Poni a fost de două orĭ, scurtă vreme, Ministru al Instrucţieĭ Publice, demnitate pe care a primit-o fiindcă doria să aducă la îndeplinire un proiect de reformă a Învăţămîntuluĭ. A fost ales multă vreme senator al Universităţiĭ din Iaşĭ, până ce majoritatea profesorilor aceleĭ Universităţĭ aŭ că

pătat, şi aŭ împărtăşit-o prin votul lor şi altora, încredinţarea că d. I. Găvănescul, cunoscutul pedagog dulce, îĭ poate represinta mult maĭ bine. A vorbit însă foarte rar, şi numaĭ în chestie de învăţămînt. Om politic, în înţelesul de om care se lăcomeşte după putere şi o primeşte orĭcînd şi prin orĭce mijloace, n'a fost nicĭodată, cu toate că a avut totdeauna o mare autoritate în clubul liberal din Iaşĭ.

D. Poni a scris şi cărţĭ de ştiinţă şi cărţĭ pentru şcoală. Academia Romînă, al căriĭ preşedinte a fost, a tipărit un întins studiu al săŭ asupra petroliuluĭ, şi specialiştiĭ aduc cele maĭ marĭ laude acestuĭ studiu, în care se adună un îndelungat şir de cercetărĭ de amănunte. Şcolariĭ din generaţia mea aŭ avut în mînă cele două cărţĭ de fisică şi chimie ale d-luĭ Poni, şi eĭ nu vor uita nicĭodată forma exterioară plăcută, tiparul îngrijit, împărţirea metodică şi bogata ilustraţie a acestor manuale, cu care puţine puteaŭ să se asemene, precum eĭ vor ţinea minte totdeauna bielşugul acestor cărţĭ, care li cădea cam greŭ, şi scurtimea unuĭ stil ştiinţific, care nu încărca, dar nu împodobia şi nu uşura înţelegerea unor lucrurĭ destul de grele. Dar de sigur era de vină şi vechiul program, care voià să facă din copiĭ nişte specialiştĭ în toate ramurile enciclopedieĭ, şi firea pedantă, neiertătoare şi necruţătoare a multor profesorĭ de pe vremurĭ, carĭ cereaŭ cu atît maĭ mult, cu cît eĭ înşiĭ înţelegeaŭ maĭ puţin.

O altă faţă din personalitatea d-luĭ Poni am cunoscut-o noĭ însă numaĭ cînd am intrat în Universitate. Pe atuncĭ eraŭ foarte puţinĭ studenţĭ şi încă

maĭ puţine studente. Nu se pomenia pe atuncĭ de împărţirea Facultăţiĭ de litere în atîtea şi atîtea secţiunĭ, care, alcătuite şi îndreptate prost, trebuiaŭ să ajungă a-şĭ fi rivale şi chiar duşmane. Nu numaĭ că privirea studenţilor «de la litere» se întindea asupra tuturor ramurilor de studiĭ cuprinse în Facultate, dar aveam un oarecare interes şi pentru alte Facultăţĭ. Ca nişte tinerĭ simpli şi foarte aplecaţĭ spre admiraţie ce erem (unde maĭ sînt astăzĭ asemenea suflete de *ucenicĭ* bunĭ, plinĭ de sfială copilărească şi de cuviinţă fiască!), cercetam adesea pe colegiĭ din alte Facultăţĭ despre profesoriĭ lor, maĭ ales despre aceia ale căror nume le cetisem întâiŭ cu respect pe titlul cărţilor scrise de dînşiĭ. Aşteptam cu nerăbdare, cu bătaie de inimă, să-ĭ vedem, şi, în loc să scoatem ochiĭ cu ţigara, ca studenţiĭ de astăzĭ, «profesorilor străinĭ»[1], ni făceam o cinste să ni descoperim capul înnaintea lor.

Despre nimenĭ dintre învăţătoriĭ lor nu vorbiaŭ «ceĭ de la ştiinţe» ca despre «domnul Poni». Ciracĭ n'avea, linguşitorĭ nu puteaŭ să-l încunjure, şireţĭ nu puteaŭ să-l înşele la examene, limbuţĭ nu puteaŭ să-l uimească; prin nicĭun mijloc nimenĭ nu putea să-l clintească de la dreptatea care-ĭ împodobia sufletul. Maĭ eraŭ ca d. Poni profesorĭ cari nu lipsiaŭ nicĭodată de la oara lor (puţinĭ eraŭ ceĭlalţĭ — o timpurĭ! — cari făceaŭ altfel), maĭ eraŭ profesorĭ cari-şĭ amintiaŭ şi se opriaŭ în chipul cel maĭ sever de la gluma prea tare, de la critica necuviincioasă, de la orĭce spontaneitate originală, greşind, de sigur, în această

[1] Din fericire o educatie morală îngrijită a făcut ca aceste moravurĭ să fi dispărut astăzĭ cu totul. O spun cu o deosebită bucurie.

din urmă privinţă; maĭ eraŭ dascălĭ de aceştia cu faţa senină, cu mersul încet, cu o înnaltă demnitate impunătoare în toate mişcările şi vorbele lor. Însă o dreptate aşa de sigură, aşa de *inexorabilă* ca la profesorul de fisică şi chimie nu se maĭ afla la altul. Cunoscutul zîmbet rece şi vestita exclamaţie «păcatele mele!» sublinia la examine orĭce încercare de şiretenie ca şi orĭce dovadă de neştiinţă. Cine o păţia odată, pleca hotărît să nu maĭ încerce fără o pregătire deplină. Astfel se înnălţa în ochiĭ studenţilor şi profesorul, şi materia luĭ, şi ştiinţa însăşĭ.

Învinşiĭ de la examine vor fi avut poate năcaz, dar numaĭ pe dînşiĭ. Biruitoriĭ plecaŭ cu siguranţa că nu li s'a dat nimic de pomană. Şi uniĭ şi alţiĭ căpătaŭ la începutul carierei lor încredinţarea că munca sfîntă nu se poate înlătura, nicĭ încunjura.

*

Şi de sigur că prin această însuşire a luĭ maĭ ales jubilarul de astăzĭ a strîns în juru-ĭ acel public de oameni învăţaţĭ cari-ĭ mulţămiaŭ aclamîndu-l, — prin această magistratură a profesoratuluĭ pe care a represintat-o. Va maĭ trece multă vreme până ce o serbare culturală de recunoştinţă va putea să plece de la acest sentiment.

22 Ianuar 1906.

XXIV.

JUBILEUL EPISCOPULUI POPEA.

La 17 Februar trecut unul din archiereiĭ bisericiĭ ortodoxe din Ungaria a serbat una din acele aniversărĭ înnaintate pe care nu orĭcine are norocul să le ajungă şi care daŭ celuĭ ce se învredniceşte de ele un prestigiu deosebit pe lîngă acela pe care şi l-aŭ ştiut cîştiga, prin muncă spornică şi prin purtărĭ curate, prin iubire faţă de poporul lor în mulţiĭ anĭ ce aŭ acuma în urmă. P. S. S. episcopul Nicolae Popea, al Caransebeşuluĭ, adecă al Banatuluĭ romîn de confesiune ortodoxă, a împlinit atuncĭ cinzecĭ de anĭ de viaţă călugărească şi optzecĭ de anĭ aĭ vrîsteĭ sale.

Un episcop de optzecĭ de anĭ, un episcop romîn de această vrîstă trăind în astfel de împrejurărĭ cum sînt ale conaţionalilor noştri din acele părţĭ de peste munte se impune şi prin singură această însuşire a bătrîneţeĭ sale adîncĭ şi a situaţieĭ sale înnalte respectuluĭ tuturora. Dar episcopul Popea are şi calităţĭ personale care-l înnalţă înnaintea lumiĭ româneştĭ saŭ — fiindcă nu avem o singură lume românească măcar în astfel de sentimente frumoase — *ar trebui* să-l înnalţe înnaintea Romînilor de pretutindenĭ.

Anume Prea Sfinția Sa represintă în Biserica ortodoxă din regatul unguresc cu toată desăvîrșirea un vechiŭ tip simpatic de cleric: «șagunistul». Iar, în timpul cînd nu maĭ găsim acolo scriitorĭ printre archiereiĭ noștri de amîndouă confesiile, episcopul de Caransebeș e un om deprins cu lucrul literar, un om de o înnaltă cultură, care a simțit încă din tinereță iubirea de știință și a înțeles că un popor nu se ține numaĭ din materialitatea bunurilor, orĭcît de îmbielșugate, ale acesteĭ lumĭ, ci și din pînea sufletească, prin care capătă conștiință de sine, încredere în viitorul săŭ, mîndrie față de alte neamurĭ, simț pentru idealul care unește pe oamenĭ maĭ presus de interesele și de patimile lor, trecătoare și nemernice, și-l fac să se poată păstra în mijlocul celor maĭ vrăjmașe vijeliĭ și pornirilor celor maĭ îndîrjite împotriva luĭ. Și, în sfîrșit, Romîniĭ de orĭunde, și nu printre ceĭ din urmă și noĭ din Regat, trebuie să ni amintim cu acest prilej că Vlădica Nicolae din Caransebeș a fost ales membru al Academieĭ Romîne și că, aflînd această veste, și-a pus bătrînețele pe drum, a venit, spre spaima fricoșilor, în Bucureștĭ, a cetit cu o vrednicie, cu un înnalt simț al demnitățiĭ sale care a impresionat până la lacrimĭ pe toțĭ ceĭ de față, cuvîntul săŭ de deschidere înnaintea regeluĭ Carol, patron al culturiĭ românești, care presida ședința de primire a venerabiluluĭ archiereŭ. Episcopĭ aĭ noștri eraŭ de față la această neobișnuită serbare a cărturărieĭ. a Bisericiĭ și a unității de cultură care ne leagă pe toțĭ în amintirea trecutuluĭ și în pregătirea viitoruluĭ. Și de sigur a fost pentru orĭșicine, pentru sufletul cel maĭ acrit și maĭ hîrșit, una din acele privelișteĭ care nu se uită întîlnirea în aceiașĭ

sală închinată ştiinţiĭ noastre, scrisuluĭ nostru, limbiĭ noastre, geniuluĭ neamuluĭ nostru a acestor bătrînĭ dintre cari doĭ eraŭ purtătoriĭ cîrjelor archiereştĭ din două marĭ Ţinuturĭ, iar cel de-al treilea era însuşĭ suveranul Românieĭ libere. A fost mişcătoare şi pomenirea din partea bătrînuluĭ episcop a Mitropolituluĭ aceluia mare, mulţămită căruia Romînii ortodocşĭ, «neuniţĭ» din Ardeal şi-aŭ cîştigat neatîrnarea ierarchică faţă de străiniĭ de aceiaşĭ lege şi o alcătuire înţeleaptă care, pe departe, nu are numaĭ o însemnătate bisericească, ci e încă un zid de cetate tras în jurul vieţiĭ naţiuniĭ noastre. Nimenĭ nu putea lăuda cu maĭ multă cunoştinţă, cu maĭ multă căldură, cu maĭ multă evlavie de ucenic, de fiŭ după suflet pe Andreĭ Şaguna, decît acela care a crescut în preajma luĭ, i-a primit învăţăturile, i-a văzut viaţa de toate zilele, — ceia ce înseamnă şi maĭ mult în pregătirea uneĭ firĭ omeneştĭ de către alta — şi i-a cules oarecum moştenirea de tradiţiĭ. După această cuvîntare, episcopul bănăţean s'a îmbolnăvit şi a stat cîtva timp în primejdie în Bucureştĭ, ca şi cum întîmplarea ar fi vrut să ni aducă dovada jertfeĭ pe care o făcea bătrînul pornind la un drum aşa de lung pentru a-şĭ face datoria faţă de cartea românească şi faţă de poporul căruia ea trebuie să caute totdeauna a-ĭ sluji.

*

Activitatea literară şi ştiinţifică a episcopuluĭ Popea începe încă de pe cînd era student la Cluj, prin participarea la silinţile de literatură ale tinerilor romînĭ de la Universitatea din acel loc. Tocmaĭ peste vre-o douăzecĭ de anĭ, studentul de odinioară, care a maĭ mers la Pesta şi chiar la Viena, dă o lucrare însem-

nată, Istoria «vechiĭ Mitropoliĭ ortodoxe romîne a Transilvanieĭ, suprimarea şi restaurarea eĭ». Această carte din 1870 nu maĭ are pentru noĭ preţul pe care l-a avut pentru contemporanĭ: şi ortografia, şi limba noastră, şi informaţia ştiinţifică, şi punctul de vedere — pe care, din fericire, şi clerul tînăr, de amîndouă confesiunile, îl are cu mult maĭ larg, cu mult maĭ puţin aplecat spre duşmănirea pentru Papa şi *filioque* saŭ contra luĭ *filioque* şi a Papeĭ, în mijlocul unuĭ biet neam primejduit şi abia atins de cultură —, nimic decĭ din acestea nu maĭ sînt astăzĭ ca atuncĭ. Dar orĭcine va lua în mînă această scriere întinsă şi «contra-critica» menită să o apere, va căpăta impresia că are a face cu un cercetător îngrijit, cu un om într'adevăr cult, cu un cleric ce-şĭ impune seninătate şi cuviinţă chiar atuncĭ cînd are să se învingă cu greutate pe sine însuşĭ.

Nu va fi cu putinţă să scrie cineva despre Şaguna fără să iea ca basă mărturisirile şi actele pe care Veniaminul luĭ le-a răspîndit supt maĭ multe forme, dar maĭ ales în *Memorialul* din 1889. A urmări însă viaţa luĭ Şaguna e a te strămuta în mijlocul întregiĭ activităţĭ de crisă a Romînimiĭ din Ungaria după anul 1848. Academia Romînă ar putea să iea asupră-şĭ continuarea acesteĭ publicaţiĭ, care s'a oprit la vol. I, cu toate că autorul are de sigur toate materialele pregătite, ca unul ce a copiat cea maĭ mare parte din archiva învăţătoruluĭ săŭ.

Acesta ar fi un frumos dar pentru ştiinţă şi ar aminti aniversara de optzecĭ de anĭ a episcopuluĭ Popea în acel chip care l-ar mişca maĭ mult şi pe venerabilul jubilar.

26 Februar 1906.

XXV.

UN SCRIITOR NECUNOSCUT: MIHAIL TELIMAN.

Ce slabe eraŭ până ierĭ legăturile dintre Romîniĭ deosebitelor Ţinuturĭ! Pe cînd în Cernăuţĭ abia dacă pătrundea în casele româneştĭ cîte o carte de-a scriitorilor noştri celor maĭ bunĭ, pe cînd nu se simţia nicĭo nevoie de o librărie românească, ce nu s'a întemeiat acolo, în haosul limbilor şi veneticilor, nicĭ până acum, cu toate că mica Suceava are astăzĭ una, — în acest timp decĭ, nimic din scrisul bucovinean, răspîndit prin ziarele de acolo, nu ajungea până la noĭ, unde, de alminterea, nimenĭ n'avea gîndul că s'ar cuveni să-l trimeată. Parcă nicĭ n'ar fi fost timpurile cînd Alecsandri era primit ca un tînăr zeŭ biruitor în casele şi cercurile româneştĭ din Bucovina, cînd scriitoriĭ moldovenĭ cari treceaŭ dese orĭ de gîrliţa Molneĭ se simţiaŭ ca acasă la dînşiĭ pe acest petec înstrăinat al pămîntuluĭ nostru; parcă n'ar fi trăit nicĭodată un Petrinò, tot aşa de preţuit pentru cînturile sale în Moldova de dincoace şi în acea Bucovină, Moldovă de dincolo, din care plecase. Parcă nicĭ n'ar fi trăit Hurmuzăcheştiĭ, Mol-

dovenii trecuţĭ în Bucovina, cari, iubind două ţerĭ româneştĭ, aveaŭ o îndoită iubire pentru neamul nostru, întemeietor şi împodobitor al amîndurora!

Prin aniĭ 1880-90 abia dacă treziaŭ oarecare luare-aminte la noĭ năzdrăvăniile prigonitoare ale cutăror guvernatorĭ al Bucovineĭ saŭ confiscaţiile şi ciopîrţirile, caraghioase prin desimea şi neîndreptăţirea lor, împotriva unora din ziarele noastre bucovinene, ale căror coloane albe pomeniaŭ zi de zi o grosolană încătuşare a cugetăriĭ. Incolo, despre oameniĭ de frunte, ca şi despre împrejurările însemnate de acolo, nu se ştia şi nu se vorbia nimic.

De aceia în 1902 nu s'a găsit nimenĭ să scrie cîteva rîndurĭ cu înţeles şi simţire la vestea morţiĭ ziaristuluĭ şi scriitoruluĭ Mihail Teliman, care se stînsese de oftica uneĭ biete vieţĭ sărace, umile, singuratece, cu rostul sfărîmat. Ce puteam noĭ şti despre frumuseţile literare de mîna întăiŭ care se perîndaŭ, abia ţinute în samă şi acolo, acasă, în foiletonul uneĭ foĭ care nu ajungea aicĭ decît în mîna cîtorva Bucovinenĭ desţeraţĭ, ce-şĭ maĭ aduceaŭ aminte de obîrşia lor! Cele cîteva cuvinte de plîngere pe care le-aŭ scris Bucovineniĭ înşiĭ, aŭ fost reproduse şi la noĭ, tot aşa cum se reproduce buletinul funebru al uneĭ celebrităţĭ din Asia Răsăriteană. Şi, firește atît.

Ba, o clipă, şi bietul Teliman şi-a avut norocul literar în România. «Convorbirile literare» din 1899 eraŭ în cea maĭ desăvîrşită neînţelegere cu toată literatura tînără din regat, pe care în ruptul capuluĭ nu voiaŭ s'o recunoască. Scriitorilor celor noĭ din ţară li s'aŭ scos decĭ înnainte, cu o deosebită bucurie, scriitoriĭ de dincolo, unde se spunea că se află

adevăratul izvor al literaturiĭ viitoruluĭ. Ca mărturie a fost adus şi Teliman. El a fost înfăţişat cu o schiţă din cele maĭ slabe ale luĭ, o glumă cu privire la o greşală de tipar, şi încă din acea schiţă, pentru unitate, s'a scos partea de la început, nepotrivită, de sigur, cu cea din urmă, dar cu mult maĭ bine scrisă. S'a întîmplat că paginile reproduse maĭ cuprindeaŭ şi cîte un cuvînt de întrebuinţare locală, care la noĭ suna ciudat. Aşa încît pentru acea bucată din «Moartea luĭ Dule» nimenĭ dintre cetitoriĭ puţinĭ aĭ «Convorbirilor» din 1899 n'a păstrat numele luĭ Teliman. Cîteva paginĭ în care s'ar fi vorbit cu căldură despre scrisul luĭ întreg ar fi fost neapărat cu mult maĭ folositoare decît o asemenea retipărire.

*

Tineriĭ bucovinenĭ cari cetiaŭ pe băncile şcolilor schiţele şi atacurile, glumele şi blestemele luĭ Teliman n'aŭ uitat însă de dînsul. Aceştĭ tinerĭ aŭ astăzĭ merite însemnate faţă de cultura românească; eĭ aŭ urmărit cu sîrguinţă şi iubire toată literatura nouă a neamuluĭ lor din toate părţile; eĭ aŭ izbutit să se adune în jurul uneĭ nouă reviste româneştĭ pentru Bucovinenĭ, unde orĭce scînteiere de talent e bine venită şi ajutată. Pentru a dovedi, pe de o parte, că, în timpurile nouă chiar, Bucovineniĭ aŭ totuşĭ o literatură şi pentru a zgudui încă odată pe amorţiţiĭ şi adormiţiĭ, pe ghiftuiţiĭ şi cocoţaţiĭ de acolo, pentru a dezmetici pe năucĭ şi a pedepsi pe vînzătorĭ, s'a pus la cale strîngerea într'un volum a celor maĭ bune din foiletoanele luĭ Teliman. D. G. Tofan, care se desvoltă ca spiritul conducător în noua generaţie bucovineană, a făcut acest lucru cu

hărnicie şi cu gust şi a pus înnaintea scrierilor luĭ Teliman o notiţă, foarte bine orînduită, foarte limpede scrisă, în care se vede puterea de a înţelege şi de a caracterisa o epocă de cultură saŭ o individualitate literară.

Nu pot să-mĭ daŭ samă de felul cum va fi primit acest dar de către Bucovineniĭ însişĭ; dacă eĭ, de la baron până la învăţător şi până la studentul sărac, se vor grăbi să iea cartea pentru a-şĭ hrăni sufletul dintr'însa, dacă vor îndemna astfel la culegerea altuĭ volum din schiţele luĭ Teliman, eĭ vor dovedi, maĭ cu folos de cum încearcă s'o facă d. Tofan în prefaţa sa, că este în adevăr la Bucovineniĭ de astăzĭ acea iubire pentru cartea românească în care se recunoaşte cea maĭ senină formă a dragosteĭ de neam. Dacă nu, constatările pe care le-am făcut de curînd, cu maĭ multă durere de cum aŭ simţit aceia cari le-aŭ cetit, se vor întări încă.

Cetind pe Teliman, nimenĭ nu va face o jertfă a timpuluĭ săŭ. Din două, treĭ rîndurĭ culese orĭunde se desface îndată un om cu gînd adînc şi cumpănit — asemenea, în maĭ mic, cu al luĭ Eminescu (şi firile lor nu se asamănă numaĭ întru aceasta), un cetitor cu stăruinţă al bunelor opere din literaturile străine, un înfocat iubitor al neamuluĭ săŭ aşa de nenorocit, un descoperitor fără silinţă al celor maĭ strălucitoare icoane, un umorist, un ironist cu totul noŭ ale căruia apropierĭ de ideĭ, a căruĭ închipuire răsturnătoare a legăturilor obişnuite dintre lucrurĭ, a căruĭ putere caustică, arzînd fulgerător, ar fi făcut cinste orĭcăriĭ literaturĭ. Cu maĭ multă cunoaştere a ve-

chiului scris românesc, într'un mediu zilnic mai puţin înstrăinat, între prietenii şi preţuitorii adevăraţii, nu se poate afirma în de ajuns că el s'ar fi ridicat până la marii înnălţimi.

Aşa cum a fost, el trebuie privit ca unul din aceii mucenicii ai sufletului lor puternic şi neînduplecat, cari se întîmpină la micile individualităţii etnice osîndite. Orice rînd al lui, orice scăpărătură a acestui mare duh vioiŭ ne interesează. Şi cerem d-lui Tofan, cerem indirect Bucovinenilor, să caute şi mai departe într'o zgură de prosă gazetărească unde sînt încă fără îndoială strălucitoare diamante.

9 April 1906.

XXVI.

UN EROU MODERN: HENRIC IBSEN.

Norvegia are un doliu literar *național* (în România nu se știe ce înseamnă aceasta: înseamnă că un neam întreg plînge ca pe un părinte, ca pe un frate, pe un bun prieten, de mult iubit, pe unul din tagma aceia a scriitorilor, care e întrebuințată la noĭ de Guverne pentru făcutul și împodobitul gazetelor, pentru cărțĭ de ocasie, pentru îndeplinirea unor anumite funcțiunĭ de biuroŭ). A murit Henric Ibsen. Era de mult bolnav bătrînul cu ochiĭ pătrunzătorĭ supt ochelarĭ, cu favoritele răsfirate ca barba unuĭ viching, unuĭ rege al Măriĭ bătut de vîntul vrăjmaș, cu părul alb ridicat pe frunte în neorînduială ca aureola de zăpadă a unuĭ sălbatec zeŭ de supt cenușiile cerurĭ ale Miazănopțiĭ, cu gura tăiată ca de sabie, deslușită în rostul eĭ de energie neînfrîntă prin buza de sus rasă. Boala veche-l strămutâ pe mulțĭ anĭ de zile în buna Italie caldă, care cruță pe omul plăpînd, înfășurîndu-ĭ slăbiciunea în raze și florĭ. Apoĭ, mînat, parecă, de presimțirea sfîrșituluĭ, el se întoarce la el acasă, în Cristiania norvegiană cu apa de leșie și aierul aspru. Are norocirea să vadă ceia ce dorise în tinerețe: neatîrnarea țeriĭ sale, desfăcută de acea

unire cu Suedia pe care patrioţiĭ norvegienĭ aŭ privit-o totdeauna ca o umilinţă. Supt ochiĭ luĭ obosiţĭ a fluturat în sfîrşit steagul leuluĭ nordic fără de lanţurĭ. Apoĭ, după această ultimă răsplată a silinţelor sale, moartea cu ochiĭ de ghiaţă a prins în giulgiul eĭ alb pe bătrîn şi l-a lăsat, după o clipă de străbatere a lumilor, în cercurile veşnice ale luĭ Odin străbunul, ca pe un luptător tînăr şi vînjos, care de la sine şi-a luat locul la cupele de mied spumegător, lîngă mariĭ războinicĭ din toate timpurile, cari povestesc şi cîntă, unul în auzul altuia, faptele marĭ săvîrşite de dînşiĭ în viaţă pentru Norvegia oamenilor de fier.

Şi e vrednic de această tovărăşie a tuturor eroilor cari n'aŭ rîvnit triumful, ci aŭ iubit lupta, aŭ iubit-o fără de margenĭ şi înnainte de toate înţelegînd că ea este pentru viaţa morală ceia ce este tragerea aieruluĭ viŭ în plămînĭ pentru viaţa fisică. Un războinic cu arma totdeauna gata, un asaltator al idealuluĭ, un rîvnitor, nu prin visurĭ, ci prin faptă, nu prin şoaptă, ci prin strigăt, prin comandă, un închinător prin jertfa care sufere, — acela a fost Henric Ibsen. Vechiĭ haiducĭ de Mare cari n'aveaŭ altă odihnă decît aceia pe care o legănaŭ valurile, cari n'aveaŭ alt sălaş decît pînza luntriĭ saŭ pînza cortuluĭ, cutreierătoriĭ tuturor ţermurilor, răscolitoriĭ tuturor neamurilor, aceia cari alegeaŭ ca patrie libertatea şi ca neam pe tovarăşiĭ de isprăvĭ, — aceia-l pot recunoaşte, fără să scadă eĭ şi fără a-l face pe dînsul să scadă. Nicĭodată un om n'a făcut parte maĭ mult din poporul săŭ, cu tot trecutul acestuia, decît bătrînul demon al cugetăriĭ moderne care s'a stîns în depărtata Capitală nordică.

A fost poet? Da, în tinereţă a scris versurĭ, care alcătuiaŭ bucăţĭ lirice scurte, saŭ lungĭ, foarte lungĭ drame istorice saŭ fantastice, *Comedia iubirii*, *Brand*, *Peer* (Petru) *Gynt*. A fost lăudat pentru că prin el limba norvegiană a căpătat, cu sila, frămîntată de vînjoasa mînă a uriaşuluĭ, o formă nouă, de încă maĭ mare energie. A fost un dramaturg? Da, a scris acele drame ale *vichingilor* vechĭ şi ale noilor rătăciţĭ pe lumea fără minunĭ şi fără farmec. A scris apoĭ, în al doilea avînt al sufletuluĭ săŭ, acel care a ţinut pănă la urmă, drame moderne, într'un stil scurt, smuncit, chinuit, de prosă puternică şi neobişnuită. În ele a discutat, cu o îndrăzneală, o lipsă de cruţare unică, pentru orĭce şi orĭcine, viaţa omuluĭ în toate legăturile cu aĭ săĭ, în familie şi în societate şi, iarăşĭ, în legătură cu idealul moral, cu legea de fier a *necesităţii* morale, înnaintea căreia îşĭ ard toate averile şi fericirea aceia cari sînt eroiĭ săĭ.

Fireşte că bucăţile luĭ în versurĭ sînt poesiĭ, că scrierile luĭ pentru teatru sînt drame, care s'aŭ şi represintat în faţa salelor europene, pe rînd înduioşate, zguduite saŭ aprinse de mînie faţă de noutatea cugetăriĭ revoluţionare a acestuĭ om. Dar el n'a cîntat nicĭodată frumuseţile naturiĭ pentru ele însele, mişcările sufletuluĭ omenesc pentru durerea, dorul saŭ duioşia ce se cuprinde în ele. Şi, iarăşĭ, el n'a pregătit în dramele sale *efecte*, n'a făcut din ele alcătuirĭ meşteşugite, n'a urmărit scopul de a covîrşi prin potriviri dibace sufletul ascultătorilor. Pe de altă parte, el n'a înfăţişat patimile omeneştĭ pentru plăcerea ce ar fi avut de a cerceta şi desluşi, de a înfăţişa expresiv şi puternic aceste fapte. Şi el ar fi putut spune, în alt înţeles: «ce-mĭ este mie Hecuba»,

— bătrîna regină care a pierdut pe toţĭ aĭ săĭ şi care rătăceşte prin lumea străinilor, învinsă, roabă, sfărîmată? Luĭ îĭ era în adevăr, nu de durerea saŭ de fericirea omenească în sine, privită naiv saŭ lămurită cu artă; luĭ îĭ era de altceva: de motivele dureriĭ, de ţinta spre care se îndreaptă omul stăpînit de dînsa şi care trebuie să fie şi înviorat, înnoit de crisele eĭ.

Na fost decĭ un Sardou, meseriaş mare al teatruluĭ, n'a fost un Cossa, trezitor al vieţiĭ trecute, n'a fost un Sudermann, ale căruĭ drame, înnainte de toate *reale,* trăite, să se poată tălmăci într'un fel şi în altul. Şi, în lumĭ maĭ apropiate de a sa, n'a fost nicĭ ca un Gerhard Hauptmann, căutînd durerea mulţimilor saŭ durerea fiecăruia pentru a ĭ da un glas noŭ, nicĭ ca un Alexandre Dumas fiul, expert de morală a uneĭ societăţĭ îmbătrînite. El era, el se privia însuşĭ ca întăia căpetenie, menită tuturor urletelor şi tuturor săgeţilor, a celeĭ maĭ înnaintate cete de luptătorĭ pentru prefacerea lumiĭ întregĭ după norme de adevăr şi de dreptate, de cea maĭ deplină şi nemiloasă stăpînire a dreptăţiĭ şi a adevăruluĭ.

Revoluţiile care daŭ o altă înfăţişare societăţilor nu-ĭ ziceaŭ nimic; partidele răsbunăriĭ şi prefaceriĭ nu-l mişcaŭ. Sămăna cu Tolstoĭ în această privinţă şi, ca şi el, aştepta totul numaĭ de la prefacerea *înlăuntru* a fiecăruĭ om din societăţile noastre năpădite de tot felul de datine, împiedecate de deprinderea tuturor concesiilor şi compromisurilor, stăpînite de vechĭ stafiĭ răŭfăcătoare, ca acea corabie, cîntată de dînsul, care-şĭ ducea pe scîndurĭ, tot maĭ departe, morţiĭ.

Dar, pe cînd Tolstoi cere omuluĭ numaĭ să iubească după propovedania frăţească a legiĭ creştine, să iubească şi să se roage, Ibsen are ochiĭ numaĭ asupra pămîntuluĭ, şi acesta-ĭ pare un cîmp de luptă pentru desăvîrşirea ereĭ de libertate. Va fi ea vre-odată ajunsă în adevăr? El nu credea. Dar, şi atuncĭ, el nu putea să înţeleagă seninătatea odihneĭ saŭ a munciĭ mulţămite, ci lupte nouă eraŭ prevăzute pentru altă formă, şi maĭ înnaltă, a libertăţiĭ sufletuluĭ oamenilor. Libertatea, în ea se adună toate însuşirile: de la ea pleacă, fireşte, de sine, acea *dreptate* căreia i se închinaŭ în rîndul întăiŭ fraţiĭ de gîndire aĭ săĭ, radicalul creştin Carlyle şi Multatuli, anarhistul fără Dumnezeŭ.

*

Şi de aceia nu-l putem vedea după moarte în Panteonul creştin al mînilor încrucişate pe piepturĭ, al ochilor ridicaţĭ spre lumină, ci în păgîna Walhala a celor cari urăsc maĭ mult pacea decît înfrîngerea însăşĭ, fiindcă şi din înfrîngere şi din robia braţeloĭ sufletul îşĭ hrăneşte libertatea.

21 Maiŭ 1906.

XXVII.

UN POET DIN VREMILE NEHOTĂRÎTE: N. NICOLEANU.

D. G. Bogdan-Duică dă în culegerea de autorĭ maĭ vechĭ, de «clasicĭ» a «Minerveĭ» o ediţie-model, după cari vor trebui să se iea de acum înnainte şi ceĭlalţĭ cari fac astfel de publicaţiĭ pentru Casa de editură bucureşteană. Într'un singur volum se cuprinde, pe lîngă multe paginĭ de informaţie literară, întreaga operă a luĭ Cîrlova şi a luĭ N. Nicoleanu, precum şi bucăţĭ alese din scrierile luĭ Stamati Basarabeanul.

Despre Cîrlova a maĭ fost vorba aicĭ, cu prilejul studiuluĭ pe care i l a închinat d. I. Raţiu, şi cele maĭ bune lămuririĭ asupra luĭ rămîn acelea pe care le-a dat tot d. Bogdan-Duică în această revistă. Despre Stamati va fi vorba într'un număr viitor. Să încercăm astăzĭ a statornici chipul de scriitor al luĭ Nicoleanu.

Acesta e, printre scriitoriĭ de acum jumătate de veac, cari nu se maĭ cetesc de nimenĭ, unul cu o maĭ bună reputaţie. Ni amintim cu milă de viaţa

luĭ zvînturată, pe rînd băieţaş oploşit la o Episcopie unde se mînca puţin supt un Vlădică zgîrcit, apoĭ dascăl de franţuzeşte pe la casele oamenilor cu dare de mînă, maĭ pe urmă student în Paris, pe socoteala nu ştiŭ cuĭ, după aceasta, în curs numaĭ de şepte anĭ (1861-8), revisor financiar rătăcitor al rolurilor de plată ale contribuabililor, director de liceŭ şi de internat în Iaşĭ; pentru oda ce închină răsturnătorilor luĭ Cuza-Vodă, el e făcut apoĭ de oameniĭ d'n Februar, cîrmuitoriĭ ceĭ noĭ aĭ ţeriĭ: revisor şcolar, funcţionar la Ministeriul de Instrucţie, secretar la archive. Nu se uită aşa de uşor ca versurile luĭ soarta grozavă a nebunieĭ care atinse la începutul anuluĭ 1868 pe acest tînăr care abia trecuse de treĭzecĭ de anĭ, orĭ întunerecul desăvîrşit al zilelor sale din urmă. Rămîne înfipt în minte şi chipul săŭ neobişnuit, de romantic luptător: părul zburlit în şuviţe revoltate de-asupra înnalteĭ frunţĭ albe, privirea cam nehotărîtă şi tulbure de visător care nu se încrede în el, şfichiurile zburdalnice ale mustăţilor şi barbişonuluĭ săŭ după moda luĭ Napoleon al III-lea. Din scrierile sale aŭ rămas anume avînturĭ de mînie, bogată în frase retorice, anume pornirĭ de indignare, anume gesturĭ de răspingere neiertătoare a ticăloşiilor şi slăbiciunilor omeneştĭ. Tînăr, frumos, nenorocit, pletos, purtîndu-şĭ cravata ca un steag, gata să fulgere împotriva «tirancieĭ», împotriva «laşităţiĭ», a «trădăriĭ», a «corupţieĭ», — aşa se înfăţişează el înnaintea noastră. Cu toate multele schimbărĭ săvîrşite din vremea luĭ până astăzĭ, cu toată raritatea scrierilor sale puţine, cu toată deprinderea altor cetirĭ stăpînitoare, ceva din el a trăit, încunjurat de cearcănul de lumină cu care iubirea oamenilor încunjură totdeauna fruntea

celor ce aŭ pătimit şi n'aŭ ajuns să stăpînească vreodată, celor ce aŭ murit ducînd cu dînşiĭ talantul pe care n'aŭ putut să-l facă a rodi pe lume aşa cum s'ar fi cuvenit.

El se zicea Craiovean, şi într'una din bucăţile sale a pus alăturĭ cele treĭ Capitale pe care le-aŭ avut Romînii de dincoace, alegînd din ele Craiova, care ar vorbi maĭ mult sufletuluĭ săŭ prin biruitoarele amintirĭ ale copilărieĭ şi tinereţeĭ. Aiurea el spune desluşit că «a văzut lumina zileĭ, a scos primul săŭ suspin»

Lîng'a Oltuluĭ măreaţă, iute, falnică şoptire.

Un Ardelean, însă, profesorul Ţircă (ce se scria Circa), asigura că ar fi copilărit cu cel ce era să fie poetul Nicoleanu, pe vremea cînd acesta era numaĭ Neagoe băiatul luĭ Tomoşoiu, ţeran din Cernat, unul dintre cele şepte sate ale Săcelelor din margenea de munte a Braşovuluĭ. Ar fi trecut cu aĭ luĭ, la vrîsta de treĭsprezece anĭ numaĭ, pentru a hoinări prin ţară, până ce nemeri într'o chilie de la Buzăŭ, unde alt fecior de Mocan, al luĭ Perşoiu, ajunsese Vlădică, — Filoteiŭ cel cu punga legată strîns la gură. Numaĭ pe urmă, profesorul Caloianu l-ar fi luat cu dînsul la Craiova, unde era şcoala cea bună a luĭ Ioan Maiorescu.

Pare că aceste ştirĭ sînt cu totul vrednice de crezare. Nimic ardelenesc n'a rămas totuşĭ în sufletul pribeaguluĭ din satul Mocanilor. Nicoleanu scriitorul nu aminteşte prin nimic pe Tomoşoiu cel de acasă. Abia dacă e vre-o legătură între dînsul şi viaţa românească de dincoace de munte chiar. A trăit la o

parte, ferit de oamenĭ; a trăit puţin. Întîmplarea cîte unei slujbe-l ducea doar prin Roman, und se scîrbia văzînd în undele Moldoveĭ albastre ce a dat numele uneĭ ţerĭ, în locul voinicilor şi frumoaselor de odinioară, pe

Jidoavca neruşinată şi cu Jidovul murdar.

Tot acestor călătoriĭ de funcţionar li datoreşte el şi şederea în Iaşĭ, unde avu norocul să fie unul dintre ceĭ d'întăiŭ scriitorĭ ce se strînseră în jurul steaguluĭ «Junimii». Întipărirea ce a purtat-o el totdeauna a fost însă aceia a literaturiĭ francese din aniĭ 1850: o primise cetind mult în ţară şi trăind cîtva timp în mediul Parisuluĭ, de unde s'a întors aşa cum era să rămîie toată viaţa. A tradus ceva din Musset; în cutare bucată se vede limpede imitaţia vestituluĭ sonet al luĭ Arvers; e şi ceva din Lamartine în unele bucăţĭ ale luĭ maĭ senine, ca acelea pe care le închinase luĭ Cîmpineanu saŭ fraţilor Goleştĭ. Dar Musset îl stăpîneşte maĭ mult, şi anume prin partea de vehemenţă în aruncarea cuvintelor abstracte, de vijelioasă luptă cu entităţile metafisice. «Geniu», «mormînt», «sărăcie», «bogăţie», «libertate», «tiranie», «iubire», «voluptate», «speranţă», «proscris» sînt cuvintele cu care el se joacă maĭ bucuros, în lungĭ versurĭ de cele maĭ multe orĭ şterse, rare orĭ aprinse de un foc ce se stinge îndată în gheţurile abstracţieĭ incolore şi insipide. Morţĭ înnainte de vreme:

A candeleĭ lucire d'odată tremură,
Iar dulcea creatură tăcu şi expirâ,

iubirĭ sfărîmate de trădare, desfăşurarea obrăznicieĭ ce întovărăşeşte puterea şi bogăţia nemeritată, cam acestea sînt temele sale.

Ar maĭ merge încă dacă Nicoleanu — care punea de alminterea foarte puţin temeiŭ pe scrierile sale şi pe chemarea care-l îndemna la ele —, dacă tînărul romantic de moda francesă ar avea o limbă bogată, vînjoasă, nouă. Din nenorocire însă, e jargonul acela boieresc, curăţit, frisat şi parfumat, adus în acea vreme de o strivitoare înrîurire franceză, care ne făcea să ne ruşinăm de tot ce e maĭ vioiŭ, maĭ adevărat şi maĭ frumos în graiul pe care-l vorbesc milioane de oamenĭ cu suflete răspicate şi focoase. Se maĭ adaugă în sfîrşit şi un simţ foarte slab al armonieĭ care nu-l împiedecă de a schilodi foarte adese orĭ intonaţia firească a cuvintelor.

Astfel se înfăţişează el în cărticica iscălită modest N. N., pe care o scotea la Iaşĭ în 1865 şi în care turna la un loc, fără a ţinea în seamă timpul, cîntece de tot vechĭ, de prin anii 1850, foarte slabe acestea, lîngă altele, cu maĭ multă înţelegere a armonieĭ, cu o maĭ puternică suflare, care făceaŭ să se prevadă în el un adevărat poet.

La 1866, cînd d. Hasdeŭ începe a scoate ziarul *Satirul*, aĭ căruĭ colaboratorĭ se iscăliaŭ cu pseudonime chinezeştĭ, sufletul luĭ Nicoleanu se desăvîrşise în foarte multe privinţĭ. El era în stare acum să înţeleagă şi greutatea şi menirea cea mare a cînteculuĭ. În notiţa sa despre o piesă proastă a luĭ Pantazi Ghica vezĭ un om de gust, în conferinţa sa de la Ateneŭ se desvăluie un deplin înţelegător al legăgurilor neapărate ce trebuie să aibă arta cu societatea, atît în originile sale, cît şi în acea înrîurire pe care, orĭce-ar face, o va exercita asupra oamenilor. Păstrînd aceiaşĭ aplecare către satira omenească generală, fără privire la o anume vreme şi la un

popor deosebit, rămănînd lipsit de comparaţiĭ, de icoane, de coloare şi de realitate, el dă, din Februar până în Iunie 1866, în paginile *Satiruluĭ*, singurele luĭ bucăţĭ desăvîrşite, singurele care ar trebui puse înnaintea altora decît istoriciĭ literarĭ: de la frumosul «În carnaval» până la Oda către biruitoriĭ din Februar. Icĭ şi colo e o putere eminesciană în unele versurĭ şi îmbinărĭ de versurĭ, deşi, pentru a putea fi comparat cu Eminescu, i-ar fi trebuit luĭ Nicoleanu acele marĭ însuşirĭ care sînt o cultură largă, multă cunoştinţă de oamenĭ şi locurĭ, vederea realităţilor, puterea de străbatere în adîncul temeiurilor lumiĭ şi meşteşugul ce se cere pentru a frămînta deplin o limbă pe care romanticul acesta de moda francesă o atinge numaĭ uşor.

Cînd Nicoleanu-şĭ perdu minţile, o întreagă viaţă părea că i se deschide încă înnainte, şi cine ştie ce roade de poesie ar fi putut el culege într'o maturitate de care nu i-a fost dat să aibă parte [1].

25 Iunie 1906

---

[1] «Un strănepot al poetuluĭ Nicoleanu vine să confirme ştirile r.-luĭ din «Sămănătorul» de la 25 Octombre, privitoare la naşterea, ce era aproape o taină, a acestuĭ poet. Căcĭ Nicoleanu, Neagoe Tomoşoiu cu adevăratu-ĭ nume, s'a născut la 9 Mart 1833 în Cernatul Săcelelor, în casa unde astăzĭ e şcoala românească din Cernat (în tîrg, în faţa bisericiĭ celeĭ marĭ, Sf. Adormire). Părinţiĭ luĭ: Ion Tomoşoiu şi Paraschiva, născută Chiţu, l-aŭ avut ca al optulea copil, gemen cu Nicolae, mort curînd, şi al căruĭ nume probabil că l-aŭ luat fratele săŭ Neagoe, maĭ tărziŭ Nicoleanu. Părinţiĭ luĭ, oamenĭ gospodarĭ (un fiŭ, Gheorghe, era cel maĭ avut din toate Săcelele), l-aŭ dus la carte, la seminariul ce era alipit pe lîngă episcopia din Buzăŭ, în 1846, de unde în 1849 plecă la Craiova, condus de profesorul Vasile Caloianu».

XXVIII.

UN POET BASARABEAN: C. STAMATI.

I.

D. Bogdan-Duică dă numaĭ o parte din opera, foarte întinsă şi foarte neegală, a poetuluĭ basarabean C. Stamati. Ce a apucat să se tipărească şi s'a păstrat decĭ din scrierile luĭ e, iarăşĭ, numaĭ o parte din manuscriptele pe care acest om harnic, cu multă tragere de inimă şi mult răgaz, le îngrămădise pe încetul, într'o muncă literară de o jumătate de veac aproape. Stamati, care ni a lăsat şese sute de paginĭ de literatură amestecată, era mult maĭ bogat decît atîta.

Din multe puncte de vedere, această figură literară, care n'a fost pentru public tocmaĭ vie niciodată şi care a ajuns astăzĭ ştearsă ca o foarte veche fotografie, e vrednică de luare aminte.

Nu atîta din punctul de vedere al vieţiĭ pe care a dus-o scriitorul. Despre această viaţă, fără schimbărĭ şi fără strălucire, de alminterea, se ştie foarte puţin. Era nepotul Mitropolituluĭ Iacob Stamati, care, luînd, în 1792, Scaunul arhipăstoresc al Moldoveĭ, îşĭ chemase din Ardeal, din cercurile ţerănimiĭ de

acolo, un frate, din care făcu un Păharnic, şi un vărprimare, pe care-l făcu să fie numit Vel Şătrar, Simion Stamati. Costachi, scriitorul, era fiul Păharnicului Toma, despre care, de alminterea, n'avem nicĭ un fel de lămurire, şi al uneĭ femeĭ din boierimea moldovenească.

A trăit un timp în vechea Moldovă, în prietenia feciorilor de boierĭ risipitorĭ, bătăuşĭ şi obraznicĭ, fără nicĭun fel de înţelegere pentru învăţătură, pe cari-ĭ descrie într'un clasic dialog dintre cocoana-mamă şi bietul dascăl pe plată mică, adăugînd că şi el a auzit în tinereţă aşa ceva, «din tinda caseĭ» tovarăşuluĭ săŭ de vrîstă, şi, poate de petrecerĭ.

În 1812, Ruşiĭ luară, ca o fărîmă din zdrenţele turceştĭ, Basarabia. Boieriĭ avură voie să aleagă între pămîntul împărătesc şi acela care se ţinea încă de Turcĭ. Ceĭ marĭ se hotărîră, fără deosebire, pentru Moldova rămasă în vechile eĭ datine şi pentru domnescul Scaun de stăpînire al Iaşilor. Dintre ceĭ mărunţeĭ, mulţĭ aleseră însă noua Basarabie, bine rînduită, cu privilegiĭ şi regulamente poliţieneştĭ. Între aceia a fost şi Păharnicul Toma, cunoscut numaĭ prin fratele şi fiul săŭ. Îl oprise la stînga Prutuluĭ vre-o moşioară căpătată din bunăvoinţa mărinimoasă a fratelui Mitropolitul. Feciorul de ţeran din Ardeal n'avea pentru pămîntul şi rostul moldovenesc acea deosebită iubire care opria dincoace de apa despărţitoare pe atîţia din urmaşiĭ adevărateĭ boierimĭ.

Costachi n'a maĭ făcut şcoală rusească. De sigur încă din Moldova ştia atîta grecească, încît să poată copià, la întîmplare, asămănările luĭ Omer, şi atîta franţuzească, încît să poată ceti curent, cu înţelegere şi simţire, pe noiĭ poeţĭ aĭ şcoliĭ romantice. La 1830

el făcu, pănă la iarmarocul din Folticenĭ, o călătorie moldovenească din care se alese cu credinţa că acea cultură a Apusuluĭ pe care, împreună cu cultul luĭ Napoleon, o atacaŭ cu aprindere scriitoriĭ ruşĭ, a adus în Moldova numaĭ atîta folos că a nimicit vechea evlavie şi curăţie şi a creat un tineret de vorbe uşoare, de trufie multă şi de fapte desfrînate. În 1834 vestea morţiĭ soţieĭ sale, Tinca, îl aflâ în Moldova, unde el cîntă, în *Străjerul tabereĭ*, începutul oştiriĭ nouă. Şi în 1839 el a mers în Bucovina, unde alţĭ Stamateştĭ, poate nişte rude, aveaŭ moşie, la satul Stroieştilor. Aicĭ a văzut Suceava şi Putna, poate Cernăuţiĭ. A avut a face cu Ilie Ilschi, neam de mazil, al căruĭ părinte iscălia lîngă Şătrarul C. Stamati din 1760-70, pe un Stîrcea şi pe fraţiĭ Hurmuzăcheştĭ, căpeteniile vieţiĭ româneştĭ, culturale şi politice, din aceştĭ anĭ de crisă a sufletelor. Prin Costachi Hurmuzachi a ajuns el, fost colaborator al *Albineĭ* luĭ Asachi, a tipări o poesie în *Dacia* luĭ Kogălniceanu, din 1840. În 1843 el publică la Iaşĭ *Povestea Poveştilor*, editată tot de Kogălniceanu.

De atuncĭ n'a maĭ venit pe la noĭ. Trăia în Basarabia, unde o decoraţie, cu care e înfăţişat în portrete, îĭ dăduse titlul de cavaler şi unde prin 1850 era pameşcic, sub-prefect, pe la Hotin, credem. Era un burlac, fără copiĭ, trăind maĭ mult pe la prietenĭ. Din cînd în cînd maĭ trimetea ceva pe la ziarele moldoveneştĭ din aceştĭ anĭ 1850. La 1863, manuscriptele sale ajunseră în stăpînirea luĭ I. M. Codrescu, proprietar al tipografieĭ «Buciumul Romîn», care începu o ediţie, supt titlul de «Musa Românească», oprită la vol. I. Cartea se ceti puţin, dar în destul ca să facă pe autor, în 1866, membru basarabean al Aca-

demieĭ. Nu primi această cinste, care-l făcea să se teamă de prigonirĭ. În curînd se auzi că a murit, dar sfîrşitul săŭ zăbovi până la 1870.

II.

Stamati era un foarte harnic cetitor, de cărţĭ francese fireşte, fiindcă nemţeşte nu pare să fi ştiut, şi cercul uneĭ cetirĭ româneştĭ era foarte îngust; cît despre literatura rusească, deşi a tradus dintr'însa o schiţă satirică, după Sincovschi, el pare s'o fi cunoscut foarte puţin numaĭ. Cetind, el lua condeiul în mînă şi traducea saŭ prefăcea, fără să arăte autorul, — între altele, şi fiindcă nu credea că încercările sale vor fi vre-odată tipărite. Întrebuinţa un graiŭ liniştit, bătrîncios, dar plin de cuvinte pe atît de potrivite, pe cît de rare; une orĭ cîte un vers bine închegat sclipeşte din mijlocul mărĭ moarte a stihurilor îngînate, ca o dîră de argint în plumbul topit:

Căcĭ eternul suflet nu îmbătrîneşte;

Saŭ:

Te văd în oglinda lacurilor line,
Şi, suflînd zefirul, glasul tăŭ îmĭ pare,

Orĭ, iarăşĭ:

Şi s'aude vîntul suspinînd din munte.

Aşa a «imitat» — e cuvîntul întrebuinţat de dînsul — după Lamartine (treĭ «Meditaţiĭ»), după Hugo (măcar două bucăţĭ), după Alfred de Vigny (p. 508 şi urm. din «Musă» = «Grandeur et décadence», p. 256 şi urm.), după La Fontaine (în multe din fa-

bulele sale, alcătuite după 1850), după Musset şi Béranger şi alţiĭ de sigur. Ba odată găsim două strofe din marele liric irlandes al iubiriĭ, Moore, dar nedeplin înţelese şi apătos tîlcuite, după vre-un tălmăcitor frances.

Une orĭ, el îşĭ dădea osteneala, care nu era prea grea pentru dînsul, de a sorbi poesia străină în sufletul său, plin de vechĭ amintirĭ din viaţa moldoveneasă, din poveştile veşnice, din străvechĭ letopiseţe. Aşa «Silful» luĭ Hugo ajunse frumoasa legendă românească a «Zburătoruluĭ», din care se desfac versurĭ ca acestea:

Cînd fetele care fac clacă de furcă,

ce nu se pot întîmpina în originalul frances, şi ceva maĭ departe:

Fraţiĭ mieĭ maĭ agerĭ s'aŭ dus după soare,
Alţiĭ ce rămase, prin florĭ se culcară...
Văd că joacă morţiĭ cu lină săltare,
Şi luna senină holbat îĭ priveşte...

De la o vreme, el îndrăzni să se încerce cu puterile sale chiar, fără a părăsi însă vechiul meşteşug al prefacerilor şi potrivirilor, mărturisite numaĭ în genere. Odată, inspirîndu-se din *Orientalele*, aşa de pline de coloare, ale luĭ Hugo, el cîntă, într'o bucată aproape desăvîrşită, baia cucoaneĭ moldovence. Altă dată, după străbaterea strofelor săltăreţe ale luĭ Ariosto, din *Orlando furioso*, el începe a povesti în versurĭ fără silă şi strînsoare despre Dragoş-Vodă, care

.... Umblă singur prin cetate:
Adînc întunerec, tăcere mocnită,
Numaĭ prin ferestre vîjie vîntul,

despre desrobitorul Dochieĭ, ce merge cutezător prin locurĭ unde

.... Liliecĭ, stance, cucuveicĭ şi buhne
Zburaŭ ca un nour de-asupra cetăţiĭ,

până ce apare iubita domnească :

Iat'obrajiĭ rumenĭ ca bujoriĭ proaspeţĭ
Iată ochişoriĭ plinĭ de drăgănele,
Iată o guriţă ca cireaşa coaptă,
Ce ademeneşte sărutarea dulce.
Iată coame negre chiar ca urşinicul
Îĭ învelesc pieptul, spatele şi boiul,
Ce prin el vede chiar zăpadă albă ;
Iar statul eĭ gingaş ca molidul tînăr.

În alt ritm, şi maĭ sprinten, el zice apoĭ despre Vodă Bogdan tinerelul, cules şi din romanele versificate ale Apusuluĭ şi din cronicĭ şi din basm :

Lîngă el şezu ;
Un bătrîn cu barba ţăpoşă, ciudată,
Cu ochĭ scînteiaţĭ,
Grebănos de spate, avînd cängĭ şi coadă,
Coarne şi un băţ.

cu meştere legăturĭ de vers ce arată cum

Pădurea vuieşte iar lupul, în luncĭ,
Tremura urlînd,

Orĭ :

Clocotul stăpîneşte,
Din pămînt zbucneşte
Dracu 'nfricoşat.

În alt rînd, Byron, cu alaiul săŭ de blestemaţĭ şi pecetluiţĭ de soartă fără milă, îĭ dă avîntul demonic ce trebuie pentru a scrie «Păgînul şi fiicele sale»,

istoria unuĭ bătrîn sălbatec ce s'a vîndut draculuĭ, el şi sufletele nevinovate de lîngă el.

Asemenea bucăţĭ rămîn întregĭ, prin forma plină şi vie, care cucereşte sufletul, prin amestecul dibaciŭ al credinţelor şi închipuirilor noastre, prin atîtea note de adevăr prinse din lumea trecutuluĭ pe care acuma o ştie foarte bine cîntăreţul.

Tot aşa rămîn înţeleptele fabule, în care metrul se rupe, se zbeguie, se adună iarăşĭ ca în maiestrul La Fontaine. Şi chiar unele bucăţĭ în proză, pline şi de putere şi de învăţăminte, ca descrierea ironică a Folticenilor saŭ evocarea înduioşată a Suceveĭ Voevozilor ce se mîntuie însă printr'o altă «imitaţie», foarte vădită, despre strălucirea pierdută a Romei Cesarilor [1]. Altfel, elementul personal e de tot slab şi abia tremură în versurile din 1834 pentru soţia pierdută :

Une orĭ îmĭ pare că te văd umblînd,
Îţĭ aud şi paşiĭ, ce-ĭ cunosc prea bine.

De şi a murit abia la 1870, cu douăzecĭ de anĭ înnainte menirea luĭ Stamati era încheiată : fabulele aŭ fost ultima sa scriere, de sigur. El începuse ca un răsunet slab şi grosolan al poesieĭ romantice franceze, cu care i se confunda sufletul, fără să o facă însă maĭ adevărată şi maĭ felurită. O îmbinare cu viaţa şi firea sa se săvîrşesc apoĭ în baladele de fantasie glumeaţă saŭ de închipuire straşnică. Dacă ar fi trăit chiar în Moldova, între prietenĭ şi înţele-

[1] Am să mulţămesc d-luĭ Em. Gîrleanu pentru comunicarea *Calendaruluĭ* pe 1854 (al *Buciumuluĭ Romîn*), în care se aflĭ, întreagă, bucata «Suceava» (p. 1 şi urm.) şi pentru a celuĭ pe 1855, cu poesia *Stejarul singuratec* (p. 62 şi urm.).

gătorĭ, el putea merge departe pe acest drum. În Basarabia, n'avea din ce-şĭ hrăni verva. Cînd i-aŭ venit apoĭ de peste Prut veştile că acolo prin imitarea limbiĭ latine s'a născut o «linguă nouă», deosebită de graiul «slavo-romîn», de «idiomul vechiŭ rustic», el s'a simţit cu umilinţă un «autoriŭ popular», cu totul înnapoiat: s'a mulţămit să scoată, în etimologiĭ fantastice, din latineşte până şi «cinstea» («de la Spania *chiste*») şi «slava» (de la «solvo»), şi n'a maĭ cutezat a scrie pe înţelesul ţeranilor şi tîrgoveţilor fără învăţătură. Din această umilinţă a bătrîneţelor sale i se trage decĭ încetarea scrisuluĭ, care, de şi aproape fără urmărĭ, nu e şi fără însemnătate [1].

2 Iu'ie 1906.

---

[1] Am dat o alegere din scrierile luĭ Stamati în *Poeţiĭ Romînĭ de supt stăpînire rusească*, Vălenii-de-Munte, 1910.

XXIX.

O PERSONALITATE CULTURALĂ DIN ARDEAL: IOAN LĂPĔDATU.

(1844—1878).

«Asociaţia ardeleană» a tipărit din noŭ, pentru cetirea poporuluĭ, în două volumaşe, îngrijite de d. Andreĭ Bîrseanu, «Nuvelele istorice» ale luĭ Ioan Lăpĕdatu, unul dintre ceĭ maĭ bunĭ profesorĭ pe carĭ i-a avut buna şcoală românească înnaltă a Braşovuluĭ. Cărticelele vor pătrunde, de sigur; ele vor fĭ cetite cu plăcere, căcĭ spun lămurit, limpede, foarte răspicat şi cuminte, pe înţelesul orĭcuĭ aproape, despre vechĭ lucrurĭ româneştĭ pe care, puţin supus schimbărilor, cum a fost, poporul le înţelege, le preţuieşte şi e în stare a le iubi cu mult maĭ mult decît atîţia dintre cărturariĭ foarte «modernĭ» din zilele noaştre.

Şi de aceştĭ cărturarĭ şi de alţiĭ, carĭ maĭ pot să-şĭ aducă aminte de faptul că sîntem şi noĭ un popor, cu adîncĭ rădăcinĭ în trecut şi cu o puternică tendinţă firească de a ne întinde şi desfăşura în viitor, — n'a fost ţinută în samă cîtuşĭ de puţin această retipărire, care este pentru generaţia de astăzĭ ca o scoatere din mormînt. Cîţĭ aŭ avut chiar în mînă

«Nuvelele istorice», înnoite ca ortografie şi tipar, nu vor fi mers prea departe în răsfoirea lor. Dacă e limba de astăzĭ — şi o îngrijită, o mlădioasă limbă —, anumite semne ale unor timpurĭ cu totul şterse îĭ vor fi răspins: declamaţia sentimentală ce se întîmpină pe alocurea, dar, maĭ mult decît dînsa, naivitatea, nevinovăţia pe care cătaŭ pe atuncĭ s'o dea scrierilor lor şi autoriĭ cu viaţa îndoielnică şi cu gîndul necurat şi care pornia de la sine din sufletul iubitor, prietenos, gata la muncă şi la jertfă, în cel maĭ înnalt înţeles al cuvîntuluĭ, al dascăluluĭ braşovean. Şi, astăzĭ, rînjeşte cineva maĭ bucuros decît să fie văzut zîmbind părinteşte, şi puţinĭ sînt aceia cari să nu fie bucuroşĭ de a fi crezuţĭ marĭ beţivĭ, straşnicĭ înşelătorĭ de femeĭ, trădătorĭ şi făcătorĭ de rele în cercul legăturilor lor de intimitate!

Lăpedatu n'a fost un om ambiţios; el nu s'a gîndit poate nicĭodată la preţuirea, la iubirea care-l încunjura, la sentimentele cu totul deosebite pe care le aveaŭ faţă de dînsul şcolariĭ săĭ, ce-şĭ amintesc şi astăzĭ cu duioşie de dînsul; el nu şi-a dat samă de faptul că era maĭ bine pregătit decît ceĭ maĭ mulţĭ pentru sarcina de a fi un bun îndreptător, nu numaĭ al şcoliĭ, ci şi al culturiĭ poporuluĭ nostru de peste munţĭ. Cu gîndul numaĭ la o frumuseţă artistică pe care o cunoştea din întinsele şi feluritele luĭ cetirĭ, din îndelungata petrecere pe care a făcut-o în Franţa şi în Belgia, unde a luat şi titlul de doctor, el nu-şĭ ascundea slăbiciunea mijloacelor poetice pe care le avea la îndămînă şi, cu părere de răŭ, dar fără amărăciune, el se mărturisia ca o «mediocritate» folositoare într'un timp în care lipsiaŭ cu totul în Ţinutul săŭ ardelenesc talentele cele marĭ. Pentru noĭ însă,

cari avem perspectiva, el se înfățișează altfel, — nu numaĭ ca un om simpatic, nu numaĭ ca un harnic muncitor răpus la treĭzecĭ și patru de anĭ de o muncă fără preget și fără cruțare, nu numaĭ ca un escelent om de școală, ci, maĭ ales, ca o figură interesantă prin înțelegerea nevoilor uneĭ epoce nouă și prin deslușirea acestora cu predicația învățătoruluĭ ca și cu exemplul scriitoruluĭ.

Generația de la 1848, cu puternica eĭ mîndrie latină, cu idealul eĭ de mare libertate romană, dispăruse. Ce trebuia să facă tineriĭ, dintre cari făcea parte și Lăpedatu, născut din părinți țeranĭ într'un sat din margenea Oltuluĭ, la 1844? Să repete cuvinte pe care nu le credeaŭ, să scrie pe steag ideale pe care știaŭ bine că nu le pot atinge, să încerce cu puterile scăzute de neîncredere ceia ce nu izbutise acelora ce închinaseră în serviciul aceleiașĭ cause o convingere fanatică, din acelea care pot face minunĭ? Să îmbrace șarlatanește veșmîntul care stă răŭ pe umeriĭ epigonilor? Și, în acelașĭ timp, să trăiască închișĭ în aerul specific ardelean, cam învechit fără a deschide fereștile largĭ curentelor nouă ce băteaŭ de pe plaiurile «țeriĭ»?

Mulțĭ aŭ și fost de această părere: să fim latinĭ, romanĭ, intransigenți, neîmpăcați; tot saŭ nimic: Roma saŭ Fofeldea! Alțiĭ și-aŭ dat samă că acest popor nu maĭ poate folosi la nimic, și atuncĭ s'aŭ așezat frumușel lîngă mesuța de birt, pe alba față de masă a căreia se tot înnoia halba de bere: eĭ aŭ trecut astfel de la cele maĭ înnalte negurĭ romantice în cele maĭ proaste adîncurĭ ale viețiĭ de burtăverde provincial.

Pe Lăpedatu l-aŭ scăpat de această soartă unele însuşirĭ ale sufletuluĭ şi unele împrejurărĭ ale vieţiĭ. Avea prea mult bun simţ pentru a rosti crezurĭ gigantice ca ale înnaintaşilor «cari, dincolo şi dincoace de Carpaţĭ, aŭ luat giulgiul întins peste sicriul în care zăcea mortul, adecă poporul romîn». Dar avea prea multă mîndrie, demnitate, simţ de civilisaţie şi iubire de neam pentru a putea îngădui viaţa celor mulţămiţĭ cu băuturica noastră cea de toate zilele. Se întîmplase apoĭ că el învăţase în oraşe latine, la un loc cu studenţĭ din «ţară», că-şĭ căpătase catedra la Braşov, pe unde e maĭ largă pentru drumeţĭ şi pentru ideĭ trecătoarea munteluĭ.

Decĭ el avu totdeauna înnaintea ochilor *o singură* literatură românească, o singură inspiraţie, un singur stil şi o unică ortografie. Între Romîniĭ dn «dincoace» şi ceĭ de «dincolo», el nu face nicĭo deosebire. Scrie la «Familia» d-luĭ Vulcan, dar şi în «Traian», de la Bucureştĭ, al d-luĭ Hasdeŭ. Se crede că a imitat în versurile sale, care n'aŭ nicĭo valoare originală, căcĭ acest suflet cuminte şi înţelegător n'avea nicĭ putere, nicĭ visiune, pe Murăşanu; poate într'o parte maĭ mică de cum se bănuieşte. Mult maĭ strîns se ţine el însă de gingăşia bogată în diminutive, de uşoara glumă de iubire a luĭ Alecsandri (v. d. ex. «Miriĭ»), saŭ de pledoariile înfocate ale luĭ Grigore Alexandrescu (v. d. ex. «La Provedinţă»), orĭ de fantasia romantică a luĭ Bolintineanu, ba chiar de tînguirea socială a luĭ Boliac. De la «mieluşeaua» şi «floriceaua», de la «crinul plăpînd» la oda către «Provedinţă», de aicĭ la umbrele Corvinilor din cetatea Inidoreĭ, şi în sfîrşit la orfanĭ, orfane, la «bol-

nava mamă», la «moşneagul sărac». Cînd încearcă ritmul popular în «Cucul»:

La umbră de fag şedeam
Şi la mîndra mă gîndiam;
Dar un cuc, de-asupra mea.
Tot cînta şi prorocia:
Cuce, cîţi anĭ îmĭ veĭ da
Pănă cînd m'oiŭ însura?...
. . . . . .
Eŭ plîngeam, cucul zbura,

singura poesie a luĭ ce se poate ceti cu plăcere —, e tot o înrîurire a luĭ Alecsandri.

Din viaţa ardeleană a anuluĭ 1848 el şi-a scos drama «Tribunul», lupta între iubirea pentru o femeie şi simţire pentru neam —, care cuprinde, pe lîngă un foarte frumos graiŭ, şi unele scene puternice [1]. Dar, cînd începură la noĭ studiile istorice pe urma ediţiilor şi lucrărilor d-luĭ Hasdeŭ, ca şi supt înrîurirea, astfel întărită, a publicatorilor de izvoare din aniĭ '40, Bălcescu, Kogălniceanu, — încă odată scriitorul ardelean se inspiră din mişcarea literaturiĭ de peste munţĭ. În cele două ziare ce a scos între aniĭ 1874 şi 1878, «Orientul latin» şi «Albina Carpaţilor», el a dat rost, mişcare şi chiar oarecare coloare vieţiĭ trecute a neamuluĭ în ţerile cu Domnĭ de la Dunăre saŭ în Împărăţia de păstorĭ aromînĭ a Balcanilor. «Nuvelele» acestea, din vremea luĭ Ţepeş, a Asăneştilor, a Movileştilor, a luptelor pentru stăpînire date de Cantacuzinĭ, vor rămînea de sigur.

[1] La un loc cu poesiile, în «Încercărĭ de literatură», Braşov, 1874.

Subiectul e foarte bine studiat, eroiĭ vorbesc frumos romăneşte, după datina vremiĭ lor (Lăpedatu gîceşte aşa de bine tonul, încît une orĭ ţi se pare a ceti un vechiŭ răvaş domnesc); icĭ şi colo, eĭ se mişcă vioiŭ.

Ar fi meritat un maĭ mare răsunet articolele de îndrumare pe care Lăpedatu le-a strîns în broşura din 1877 «Asupra situaţiuniĭ». Ele cuprind un întreg program de acţiune nouă care ar fi fost îndeplinit măcar în unele puncte dacă enunţătorul luĭ au s'ar fi stîns aşa de răpede.

Lăpĕdatu crede că a venit acum epoca de gospodărie, de muncă, de îmbogăţire, de consolidare şi generalisare a conştiinţeĭ. Romîniĭ să se iea pe urma Saşilor, să se facă meşterĭ, negustorĭ, să cucerească oraşele, să caute a se înţelege între sine, pentru scopurĭ maĭ înnalte. Spre a deschide calea, cărturariĭ să lupte cu arma culturiĭ. Să se culeagă, să se facă roditoare arta poporuluĭ, să se întrebuinţeze adevărata limbă a celor mulţĭ, să se scrie cărţile ce luminează. Să se închege societăţĭ pentru desvoltarea trupuluĭ şi a minţiĭ. «Asociaţia» să-şĭ întindă cercul de acţiune: să facă expositiĭ pentru naţiune, să îndemne la scrisul cărţilor învăţătoare. O întreagă operă de educaţie naţională să înceapă astfel pentru «a pune în relief caracterul propriu, fisionomia bine marcată şi originală», ce avem. Prin ea să se capete, în locul vechiuluĭ «servilism», pe care-l biciuieşte, noua încredere în sine şi avîntul ce trebuie pentru a birui.

*

În aceste credinţe s'a încheiat viaţa luĭ Lăpedatu.

Ele sînt astăzĭ ale celor maĭ mulţĭ scriitorĭ şi cugetătorĭ. Mîne, ele vor fi atmosfera vieţiĭ noastre naţionale. E vremea să îndreptăm un gînd pios către acela care le-a avut de mult şi le-a spus, de şi ştia că puţinĭ îl vor ceti, înţelege şi urmà.

9 Iulie 1906.

XXX.

UN ROMAN DE EMINESCU.

Era foarte frumos să se ştie că Eminescu a scris şeĭzecĭ de poesiĭ «perfecte», — pe cari alţiĭ aveaŭ însă toată voia să le găsească maĭ puţin «perfecte». Despre poetul însuşĭ, se povestia acum cincĭsprezece anĭ, cînd studenţimea se închina — maĭ mult saŭ maĭ puţin serios — în numele luĭ, că, atuncĭ cînd geniala frunte-ĭ răsăria din noŭ din haoticele negurĭ ale nebunieĭ, ar fi luat în mînă eleganta cărticică, ar fi privit-o lung ca o neplăcută amintire a vremurilor cînd avea şi el dreptul la aceleaşĭ bucuriĭ ca toţĭ oameniĭ, şi ar fi rupt-o în bucăţĭ cu furia mulţămită a celuĭ ce distruge un păcat. Înnainte de nenorocirea sa, el avea, fără îndoială, cu conştiinţa neobişnuitelor sale puterĭ, şi credinţa că scrisele sale întrec cu mult literatura poetică a timpuluĭ, dar, ca un spirit mare ce era, nu vedea cele îndeplinite de dînsul decît în legătura, umbritoare, cu frumuseţile pe care-şĭ simţia menirea de a le întrupa în cuvinte. Şi în cele şeĭzecĭ de bucăţĭ «perfecte», el ar fi ales, ar fi înlăturat, şi ar fi ales poate şi înlăturat *rău*.

Însă poesia luĭ Eminescu n'a căzut din cerurĭ binefăcătoare în piatra neagră a uneĭ solĭĭ dumnezeeştĭ.

Cu strălucirea, bogăţia, adîncimea şi fermecătoarea eĭ taină, cu tragicele eĭ lupte interioare, cu credinţa, cu desnădejdea şi supunerea eĭ, această operă superioară s'a înnălţat din societatea pe care a resumat-o dacă n'a putut s'o stăpînească şi s'o conducă. Poetul acesta nicĭ n'a fost *numaĭ* un poet, aşa un poet naiv şi copilăresc, — rămîind orĭcît voiţĭ de mare, — care să fi vînat tablourĭ, sensaţiĭ, sunete. Astfel de poeţĭ se ivesc în vremĭ sigure şi liniştite, la popoare cu o cultură orientată şi armonioasă. El a fost, cel *puţin* în aceiaşĭ măsură, un cugetător, un luptător, un profet, — da un profet, ca profeţiĭ vechiĭ Iudeie, biciuind şi arzînd, de o parte, sfătuind şi revelînd, de alta, în numele aceluiaşĭ Dumnezeŭ al înţelepciuniĭ. Pricina curat sufletească a nebunieĭ sale nicĭ n'a fost tragedia zilnică a celor ce se avîntă spre culmile scăldate în aur ale uneĭ Frumuseţĭ ce nu se poate atinge, şi cad, cînd maĭ sus, cînd maĭ jos, pe ascuţişurile stînciĭ, ci zădărnicia lupteĭ sale de cugetător într'o societate trîndavă şi robită plăcerilor: puterile marĭ, care puteaŭ revoluţiona în afară, zăvorîte în lăuntru prin indiferenţa mediuluĭ de plumb, aŭ distrus.

Aşa fiind, Eminescu nu se poate înţelege ca un estet al Franciei saŭ al Italieĭ secoluluĭ al XIX-lea, ca autorul, fără înţelegere omenească, sociaiă, al proprieĭ sale antologiĭ, ca resumătorul sufletuluĭ săŭ în şeĭzecĭ de bucăţĭ rimate. Un astfel de suflet, cald, comunicativ, războinic, a trebuit să se *răspîndească*. Şi orĭce a resultat din necontenita activitate a acestuĭ suflet ales merită să fie cunoscut, — pentru însuşirile ce neapărat trebuie să aibă, şi pentru lumina ce aruncă

asupra unor lucrărĭ maĭ desăvîrşite ale aceluiaşĭ maestru.

E bine decĭ că s'a tipărit romanul «Geniu Pustiŭ» pe care Eminescu-l scria între nouăsprezece şi douăzecĭ de anĭ, ca student la Viena. Să n'aibă grijă nimenĭ: nicĭun fir de iarbă de pe mormîntul poetuluĭ nu se va mişca de indignare la această «divulgare» a gînduluĭ săŭ încă nesigur, a simţiriĭ sale ce nu-şĭ găsia totdeauna întruparea statornică şi adevărată. Nu, — ci, dacă, peste hotarele vieţiĭ, se schimbă ceva între ceĭ ce sînt şi ceĭ ce aŭ fost, cel maĭ mare cîntăreţ al neamuluĭ nostru va primi aceasta ca o solie duioasă a tinereţelor sale de vultur ce-şĭ încearcă aripile pentru a pluti întăiaşĭ dată.

*

Iată ce e romanul.

Cineva rătăceşte prin urîtele mahalale bucureştene scăldate în ploaie putredă, la vreme de noapte. Într'o cafenea — cum se găsesc însă maĭ curînd la Viena decît spre margenea Capitaleĭ noastre — el întîlneşte un emigrat ardelean. E un suflet-frate, şi, în grandiosul neprevăzut al vieţiĭ de *bohème*, ceĭ doĭ prietenĭ îşĭ schimbă gîndurĭ, care zboară departe de faţa pămîntuluĭ, şi de aceia şi sînt, îndrăzneţe de sigur, dar şterse, recĭ, neorînduite, ca orĭce se desface prea mult de izvorul veşnic al vieţiĭ, de cîrmuitorul sigur prin legĭ neapărate. Un avînt de pribegie romantică duce pe Toma Nour — numele se potriveşte — tocmaĭ la Copenhaga, apoĭ tocmaĭ la Turin, şi de aicĭ, unde eroul se află — ca maĭ totdeauna — pe pragul morţiĭ, Ioan, căruia i-am putea zice Negură, primeşte un manuscript, care formează a doua parte a cărţiĭ.

Toma a crescut fără mamă. Pentru învăţătură a mers la Cluj. Aicĭ trebuia să găsească ceia ce este menit, în legea romantică, orĭcăruĭ tînăr de vrîsta sa: sufletul-frate al prietenuluĭ. Prietenul se chiamă Ioan, şi iubeşte neapărat o femeie-înger. Aceasta moare, fără îndoială, după aceleaşĭ legĭ. Pentru desăvîrşirea armonieĭ, ea are o soră — Eminescu ĭ zice Poesis, şi aceasta înseamnă: «nu credeţĭ: sînt visurĭ; luaţi-le ca visurĭ, şi veţĭ vedea că sînt frumoase» —, şi Toma iubeşte pe acea soră. Ea are un tată bătrîn, care e musicant şi sărac; el cade bolnav, şi, după normele romantice, Poesis îl îngrijeşte cu banul de jertfă al viciuluĭ. Ioan, deşi e bolnav — aţĭ înţeles: ftisic — plecase în lume. E anul 1848; el se luptă contra Ungurilor. Prieteniĭ sînt despărţiţĭ; dar Toma află trădarea iubiteĭ sale, şi aleargă şi el supt steagurĭ, unde întîmplarea-l face să-şĭ descopere fratele. Se descriŭ, cu o putere uimitoare, scene de grozăvie din Revoluţie, care i-a fost povestită luĭ Eminescu în astfel de episode de colegiĭ săĭ de gimnasiu din Blaj. Ioan moare, şi Toma, întors la Cluj, află — final de împăcare şi armonie — scrisoarea de explicaţiĭ a frumoaseĭ Poesis, moartă.

*

Povestea are totdeauna însemnătatea eĭ, dar ea nu e cea maĭ mare. Lîngă dînsa e forma şi e ţesătura împleticită a ideilor.

Judecată astfel, opera de întăie tinereţă a luĭ Eminescu e vrednică de poesia pe care o cunoaştem, şi cu anume părţĭ din care e şi *contemporană*. Ce limbă frumoasă, ce putere de icoane, ce avînt adesea! Dacă nerealitatea jigneşte aicĭ, motivul e numaĭ că

ritmul proseĭ nu liberează de legăturile vieţiĭ cu aceiaşĭ desăvîrşire ca farmecul de cristal al versuluĭ.

Fondul ideal nu e nicĭ el străin de credinţele durabile pe care le-a manifestat poetul în maturitatea sa: e aceiaşĭ convingere că numaĭ din viaţa celor mulţĭ şi curaţĭ, a ţeranilor, se poate desface şi vitejia şi frumuseţa, şi partea a doua e o epopee ţerănească în limba minunată de la ţară. Pentru stăpînitoriĭ noştri, el avea şi la 1870 despreţul de maĭ tîrziŭ, şi cum se poate spune maĭ bine despre inconştienţa lor de maimuţe-papagalĭ decît că: «eĭ sînt, cum o spun înşişĭ, Romînĭ de naştere, Francesĭ în inimă şi, dacă Franţa li-ar procura semidocţilor noştri avantagiile pe care li le dă nefericita lor patrie, eĭ ar fi emigrat de mult, — cu toţiĭ?»

Şi — adăugim noĭ: cum n'a dat Dumnezeŭ!

11 Ianuar 1904.

XXXI.

CORESPONDENȚA LUI ALECSANDRI.

Întăia parte din corespondența luĭ Vasile Alecsandri a apărut supt îngrijirea d-luĭ Il. Chendi și a d-reĭ E. Carcalechi [1].

Cine s'ar aștepta să găsească părerile poetuluĭ asupra chemărilĭ sale literare, ideile sale asupra marilor întrebărĭ ale vieţilĭ, portrete bine schiţate ale contemporanilor, descrierĭ meșteșugite, judecăţĭ despre cărţile văzute de dînsul, s'ar înșela. Alecsandri făcuse studiĭ foarte ușoare, pe care nu le-a complectat nicĭodată, într'un traiŭ din care distracţiile luaŭ cea maĭ

[1] Socec, 1904. — Se daŭ și note folositoare. O bibliografie foarte complectă și îngrijită se află înnaintea volumuluĭ. Al doilea trebuie să cuprindă scrisorile francese, multe la număr, ale poetuluĭ. Cred că n'ar trebui să se reproducă — precum s'a făcut cu corespondența luĭ M. Kogălniceanu, apărută în «Convorbirĭ literare» — chiar textul în limbă străină, căcĭ, orĭcît de multă obișnuință ar fi avut Alecsandri în vorbirea limbiĭ francese, el o scria slab și fără coloare; dacă s'ar face altfel, atîţia cetitorĭ n'ar putea deschide volumul. O ediţie franceză cu traducere ar costa prea mult și n'ar răscumpăra cheltuiala printr'un mare folos. De sigur că la sfîrșit vom avea și un indice de nume.

Astfel pentru întăia oară se va înfățișa într'un chip cu totul vrednic corespondența unuĭ scriitor romîn.

mare parte. Cetirea sa era de tot restrînsă; vara întreagă şi-o petrecea privind din cerdacul caseĭ sale din Mirceştĭ frumuseţa, totdeauna aceiaşĭ, dar veşnic nouă, a cerurilor de Iulie şi August. Cărţile clasice ale tuturor literaturilor aŭ rămas închise pentru dînsul, şi din literaturile contemporane el cunoştea numaĭ, într'un chip uşor, pe cea francesă, începînd de la romanticiĭ ceĭ marĭ, pe cari a căutat, după puterĭ, să-ĭ imite. Cărţile eraŭ pentru dînsul un mijloc de trecere a timpuluĭ: nicĭodată ele nu i-aŭ stors un strigăt de admiraţie, nicĭodată ele nu i-aŭ impus să cugete maĭ multă vreme la înţelesul lor, să scoată din ele învăţăminte şi îndreptărĭ. Veselul ciripitor n'avea privirea pătrunzătoare a vulturuluĭ, nicĭ nevoile acestuia de aier mult, de lumină bogată, de înnălţime, spaţiu şi raze.

Nicĭ oameniĭ nu-ĭ eraŭ bine cunoscuţĭ, — afară de un mic cerc de prietenĭ, între cari se simţia bine şi pe cari-ĭ chema cu bucurie acasă la dînsul, în zîmbitoarea-ĭ locuinţă de ţară. Politică a făcut puţină şi fără multă tragere de inimă: îl încălzia doar cutare chestie specială, saŭ chestia evreiască, în care era antisemitul cel maĭ hotărît.

N'a prea călătorit. În străinătate a căutat numaĭ oraşele unde se duc de obiceiŭ boieriĭ noştri şi care-ĭ eraŭ aşa de cunoscute, încît nu maĭ vedea nimic în ele. Paginĭ ca acelea ale schiţelor de drum în Maroc, alcătuite în tinereţă, nu se maĭ întîlnesc în opera luĭ. Îĭ plăcea să se strămute numaĭ în locurile unde era sigur să găsească tot confortul şi mulţămirĭ fine pe care nu le putea da ţara.

Tot *boier moldovean* tipic era el şi în ceia ce priveşte legăturile sale cu trecutul şi cu acea parte a

presentuluĭ care e viața țerănimiĭ. Scrierile istorice le privia ca făcînd parte din domeniile specialităților. Cu sătenii săĭ va fi fost bun, dar mîndria stăpînuluĭ de pămînt, a domnuluĭ de oamenĭ nu l a lăsat să-şĭ plece privirea până la smerita bogăție de simțirĭ a țeranuluĭ. Cel ce a strîns şi a prelucrat poesia populară n'a ştiut, de fapt, ce se petrece în inima celor de cari a fost încunjurat maĭ mult în viață.

Decĭ corespondența luĭ trebuie să aibă maĭ mult un interes biografic decît unul literar Şi aşa şi este.

Ea se împarte în acest d'intăiŭ volum, astfel: scrisorĭ către d. Maiorescu, scrisorĭ către d. Iacob Negruzzi, scrisorĭ către Papadopol-Calimah şi scrisorĭ către d-na Paulina Alecsandri.

Cele d'intăiŭ sînt de tot puține. Alecsandri s'a raliat la mişcarea «Convorbirilor», dar n'a avut legăturĭ personale cu conducătorul «Junimiĭ». El se adresează d-luĭ Maiorescu, maĭ mult ca ministruluĭ, cerîndu-ĭ anumite măsurĭ şi hotărîrĭ. Scrisoarea-raport despre biserica romînă din Paris, scrisoarea-schiță despre biserica din Mirceştĭ sînt dintre cele maĭ întinse şi maĭ îngrijite ale colecțieĭ Chendi-Carcalechi.

Din potrivă, poetul a scris foarte des d-luĭ Negruzzi, ca redactoruluĭ «Convorbirilor». Pentru producția literară a luĭ Alecsandri chiar, pentru felul cum el judeca scrisele altora — în general într'un chip foarte uşor, dar maĭ totdeauna prietenos pe cît se putea, chiar iertător cînd era vorba de cineva care-l jignise —, aceste scrisorĭ aŭ o mare însemnătate. Se vede maĭ ales cît de fără pregătire, fără cugetărĭ îndelungate asupra unuĭ subiect şi feluluĭ cum el s'ar putea lucra maĭ bine, începea Alecsandri scrie-

rile sale. Se vede însă iarăşĭ ce însemnătate punea el pe unele semne de recunoaştere din partea lumiĭ care de cele maĭ multe orĭ n'aŭ nicĭun preţ: complimente de salon, laude ale confraţilor, ş. a. m. d. I s'a părut totdeauna că premiarea sa de Felibriĭ din Sudul Francieĭ, cari — fără a discuta seriositatea lor — aclamaŭ pe un Latin de foarte departe, i s'a părut că această primire e o mare izbîndă şi un mare noroc, nu numaĭ pentru el, ci şi pentru ţara, pentru neamul săŭ. Tresarĭ de uimire cînd îl vezĭ punînd odată alăturĭ luarea Plevneĭ şi încoronarea luĭ la Montpellier.

Papadopol-Calimah era, în adevăr, un prieten intim, şi, faţă de acest coborîtor de Domn, Alecsandri iea un ton maĭ cald şi se spoveduieşte maĭ deplin. Iarăşĭ, foarte multe ştirĭ despre viaţa zi de zi a poetuluĭ. Multe aprecierĭ cam exagerate ale însemnătăţiĭ literare a corespondentuluĭ săŭ. Plîngerĭ mişcătoare, din aniĭ din urmă, pentru moartea fratelui săŭ Iancu, pentru boala sa proprie, pentru neplăcerile şederiĭ în Paris supt cerul răŭ, fără lumină, al iierniĭ nordice, în isolarea straşnică a marilor mulţimĭ străine în ocupaţia fără plăcere a visitelor goale, a prînzurilor de gală, în care el, ministrul unuĭ Stat mic şi privit cu bănuială, se simţia aşa de puţin, pe cînd era deprins să fie aşa de mult în palatul din Sinaia al Regeluĭ Romănieĭ unde Regina-cîntăreaţă îl privia ca pe un maiestru în arta amîndurora. Ceva desplăcut e, aicĭ stăruinţa cu care Alecsandri cere luĭ Papadopol-Calimah să-ĭ dovedească în public presupusa — şi cu totul neadevărata — obîrşie din nobiliĭ Alessandri aĭ Veneţieĭ.

Faţă de d-na Paulina Alecsandri, poetul se arată

un soț plin de cea maĭ adevărată iubire și de îngrijirile cele maĭ delicate. Scrisorile vin din străinătate, din Sinaia, din Bucureștĭ pentru a face ca soția rămasă în Mirceștĭ să se bucure și ea de cinstea ce se face soțuluĭ glorios, de izbîndele pe care el le cîștigă.

Cetitorĭĭ volumuluĭ I-iŭ din această Corespondență nu vor afla un Alecsandri noŭ, dar, alăturĭ de multe noutățĭ din viața luĭ Alecsandri, colțurĭ simpatice din sufletul celuĭ bogat și maĭ zîmbitor dintre poețiĭ literaturiĭ noastre maĭ vechĭ.

1 August 1904

XXXII.

LONGFELLOW.

America, şi împreună cu dînsa, toată lumea de limbă englesă, serbează o sută de anĭ de la naşterea luĭ Henry Wadsworth Longfellow, pe care istoria literaturilor universale îl vor pune foarte sus cînd se va judeca, în deplină siguranţă, partea ce aŭ avut-o scriitoriĭ în crearea simţiriĭ şi moralităţiĭ vremilor nouă.

Culegerile maĭ vechĭ ale operelor sale îl arată ca un tînăr cu părul mare revoltat, cu pătrunzătoriĭ ochĭ fără căldură. Aşa va fi fost cînd pleca în Europa, nu pentru călătorie de plăcere, ci pentru a învăţa de la civilisaţia eĭ bătrînă, care stăpîneşte şi inima, nemulţămindu-se cu descoperirea celor maĭ bune mijloace de a studia şi întrebuinţa natura, pentru a deprinde de la societăţile acestea cu datine, de la literaturile acestea cu tradiţiĭ, de la zidurile acelea cu trecut istoric şi de la pămîntul acela cu amintirĭ un alt fel de a înţelege viaţa decît cel pe care-l aveaŭ aspriĭ republicanĭ cu firea de oţel, tare, dar rece. A învăţat desăvîrşit nemţeşte, franţuzeşte, italieneşte, spanioleşte; a văzut peisagiĭ romantice, s'a apropiat de fruntaşiĭ cugetăriĭ şi vieţiĭ politice

contemporane, a cetit cu răbdare toate literaturile cele marĭ ale continentuluĭ vechiŭ, din care ştia o parte pe de rost. Astfel şi-a făcut o personalitate poetică fină bogată, felurită şi, pe lîngă toate acestea, deosebit de duioasă, de miloasă, de bună. Pe cînd îşĭ făcea lecţiile de istorie literară la una din Universităţile cele maĭ marĭ ale Lumiĭ Nouă, el prelucra materialul îmbielşugat pe care-l adusese cu sine Tot romantismul, cu baladele luĭ mîndre, cu suspinele luĭ sentimentale, cu groaza luĭ de taină, cu jocul luĭ de cuvinte a fost înfăţişat astfel, în cea maĭ dulce şi maĭ uşoară limbă englesă, de un American pentru Americanĭ. Pornind, ca de obiceiŭ, de la o temă europeană, el a cîntat, după modelul luĭ *Hermann şi şi Dorotea*, idila ţerănească a mareluĭ Goethe, viaţa liniştită, de fată de la ţară, iubirea curată, lunga rătăcire tristă după cel pierdut, zguduitoarea întîlnire a *Evangheline*ĭ, fiica «pădurii primitive». Învăţîndu-se după Châteaubriand a iubi pe Indienĭ, pe bieţiĭ *Peĭ-Roşiĭ* prigoniţĭ, el li-a cîntat viaţa în tablourile cîntecelor luĭ *Hiawatha*.

Cu acestea şi, în lirica-ĭ de tinereţă, cu vestitul *Excelsior*, aşa de bine tradus de St. O. Iosif, el îşĭ atinse culmea. Dar până la sfîrşit el scria pentru un public plin de nesfîrşită iubire pentru el, poetul poeţilor, ale căruĭ cîntece pătrunseseră până şi în cea maĭ depărtată colibă a căutătoruluĭ de bogăţie prin pădurile Vestuluĭ. A pus pe Mîntuitorul însuşĭ într'o tragedie, foarte curată, destul de sfîntă, plină de versurĭ armonioase, dar care nu s'a impus. De obiceiŭ însă, el lăsa să-ĭ cadă de pe buze cîntece. Era acuma un prea-frumos bătrîn, cu barba albă, cu ochĭ foarte bunĭ, şi cînd, într'un tîrziŭ, moartea cuteză

să-ĭ aducă aminte de drumul cel lung, ea-l găsi cu mierea cîntărilor pe buze.

În altă ţară, la un adevărat popor, în alte vremĭ de avînt al cugetăriĭ, el ar fi întrebat maĭ mult sufletul săŭ însuşĭ şi ar fi rîvnit maĭ sus, ar fi gîndit maĭ bărbăteşte asupra tainelor. Aşa cum era însă, viaţa luĭ a fost pentru America englesă o binecuvîntare a inimiĭ tuturora în numele poesieĭ.

Şi iată ea şi-a adus aminte.

1907.

XXXIII.

PAGINILE ALEXANDRINEĬ MIHĂESCU (1876—1895).

Într'o casă de proprietarĭ de la munte în părţile Buzăuluĭ — munţĭ dezgoliţĭ, joşĭ, urîţĭ, dintre cari se desfac rîurĭ prin locurĭ care se zic pentru aceasta *gurĭ*, — la Gura Sărăţiĭ, creştea, acum vre-o zece cinsprezece anĭ, o fată şubredă, care, prin exemplul groaznic al surorilor ce se coborîaŭ pe rînd la mormînt, era deprinsă a se gîndi la nimicnicia vieţiĭ, la zădărnicia aşteptărilor, la spaima neagră din groapă. Îşĭ vedea moartea apropiindu-se, nu ca mîngîietoarea uneĭ vieţĭ obosite, stoarse de ilusiĭ, slăbite de lupte, nu ca războinica ce vine să înfrunte puterea, ci ca hoaţa fără milă ce se răpède asupra tinereţiĭ întăiŭ, ce se învierşunează a rupe din rădăcină pomul pe care aŭ înnălbit abia florile luĭ April. Dar, cu tot straşnicul gînd ce-ĭ locuia supt fruntea deschisă între viţele păruluĭ nesupus, ochiĭ marĭ, straşnic de marĭ, se deschideaŭ lacomĭ culegînd în pripă cîte priveliştĭ putea să înfăţişeze acel colţ de pămînt, auzul fin prindea toate vorbele ce zburaŭ în toiul lucruluĭ saŭ în zgomotoasa bucurie, une orĭ brutală, a hore-

lor; sufletul nesăţios de viaţă, în a căriĭ trăinicie nu-ĭ era îngăduit a crede, prindea în sine cît putea din traiul acelora cari maĭ aveaŭ zile înnaintea lor. Şi slaba mînă albă a copileĭ însemna grăbit pe bucăţĭ de hîrtie, cu scrisoarea fină pe care i-o dădea maĭ mult gustul eĭ firesc decît învăţătura a patru clase primare de sat, versurĭ, schiţe, nuvele. Un frate—d. N. Mihăescu — a destăinuit, descoperindu-le din întîmplare, — cîteva din poesiile fetiţeĭ; alte aŭ ieşit într'un volumaş care a stîrnit uimire şi durere, după moartea eĭ, la 21 Iunie 1895. Acum ele se înfăţişează toate în a doua ediţie a *Florilor de zăpadă*, pe care o dă librăria Socec.

*

De moarte se tînguiesc toate versurile; viaţa o cîntă toate povestirile şi descrierile. Un dualism care se lămureşte uşor: de o parte setea de a trăi, de altă parte jalea, mărturisită de suflet în singurătate, de *a nu putea trăi maĭ mult.*

În poesiĭ, scrise une orĭ într'o prosă trăgănată, alte orĭ în metrele obişnuite, adesea în acela al poesieĭ poporale, pe care a auzit-o dese orĭ copila de la ţară şi pe care a si cules-o, jalea morţiĭ se cîntă în multe felurĭ, dar în acelaşĭ ton simplu, adînc omenesc, fără nicĭ-un meşteşug şi pregătire, fără nicĭo «artă» învăţată.

Vîntule răŭ şi turbat,
Multe florĭ aĭ scuturat!
Moarte, moarte rea, pustie,
Mulţĭ ochĭ plinĭ de veselie
Îĭ adormĭ pentru vecie
Supt o galbenă făclie.

Simţĭ, neapărat, că mintea din care a pornit această tînguire, e una care a primit hrana cărţilor, a conversaţiilor «culte», dar chemarea către vîntul ce scutură frunzele, *generalitatea* durerĭ, duioşia ferită, vădesc pe cineva care a băut larg la izvorul poesieĭ poporuluĭ.

Vîntul mi a stîns florile
Şi moartea surorile,

— aşa se mîntuie această tînguire. Maĭ desăvîrşită în această gamă e una din puţinele bucăţĭ scrise ca pentru viaţă, acel «Bate vîntul», în care este totuşĭ stăpînitoare nota de tristeţă, fără obişnuita perspectivă a sicriuluĭ pus pe masă şi a cimitiruluĭ unde dorm surorile:

O veni vremea vre-odată,
De-o'nfrunzi pădurea toată,
Cînd prin frunzele de nuc,
Mi-o cînta uşor un cuc....

Mirezme eminesciene dulcĭ şi îmbătătoare, se desfac din cutare cîntec de iubire:

O lasă-ţĭ braţul supt al mieŭ,
Să mergem împreună;

saŭ din acel «Noapte bună», care nu e o urare de linişte şi pace senină, ci încă o formă de amintire a morţiĭ:

În sicriŭ e întunerec, —
Noapte bună!

Florĭ, îngerĭ, vedeniĭ, raze, — în povestirĭ scurte, foarte curate şi albe cuprinzînd însă în ele acelaşĭ negru grăunte al deznădejdiĭ, nu vin de nicăirĭ, saŭ,

maĭ bine, ele vin din Cartea de cetire, dar trecînd prin sufletul adînc al unuĭ copil cum nu se află alţiĭ.

Căcĭ în colţul eĭ de lume închisă, această neobişnuită fetiţă bolnavă se înnălţase, tot chinuindu-şĭ sufletul prin îndelunga oprire dureroasă asupra luĭ, până la vederĭ filosofice personale, până la gîndurĭ asupra rostuluĭ lumiĭ, a căreĭ cheie de suferinţă o avea:

Cum de-oiŭ muri acuma,
Aceste miĭ de stele
Vor luminà ţărîna
De-asupra groapeĭ mele
Şi alţĭ simţi-vor vraja
Atîtor nopţĭ frumoase,
Cînd eŭ voiŭ fi pierdută
Prin bolţĭ întunecoase.

Saŭ în aceste patru scurte versurĭ, bogate'n înţeles:

Florĭ albastre înflorite,
Cît de trist aţĭ fost ursite:
Ierĭ înveseliaţĭ un munte,
Azĭ împodobiţĭ o frunte!

Prosa volumaşuluĭ cuprinde schiţe din viaţa de sate, în coloare romantică de obiceiŭ — iubirĭ între ciobanĭ şi domnişoare bogate de la oraş —, dar cîte una zugrăvită tare, aspru, cu trăsăturĭ de realism energic şi conştient. Se găsesc pretutindenĭ comparaţiĭ nouă şi fine – copiiĭ «mărunţeĭ ca ulcelele», luna ce se iveşte «curioasă ca o fată la geam», sălciile care «sărută cu vîrfurile lor apa străvezie», stelele ce se stîng dimineaţa «ca nişte fluturĭ argintiĭ ce în ajunul morţiĭ maĭ bat încă din àripĭ» —, cuvinte ce întrupează o psihologie întreagă —; «a, de cînd n'am maĭ băut apă din satul mieŭ», zice flăcăul

întors de departe. O adevărată capodoperă de seriositate mistică e povestea Maicei Domnului ce merge să caute pe Isus coborît de pe cruce: n'am văzut o maĭ desăvîrşită înveşmîntare în frumoase cuvinte poetice a legendelor religioase pe care le ştie poporul. Sînt apoĭ ideĭ poetice schiţate în prosă ritmată, sînt scrisorĭ care-ţĭ strîng inima de mila acestuĭ suflet superior care se stînge într'un rece mediu banal, din care nu se află nimenĭ să-l smulgă — căcĭ în alte împrejurărĭ nenorocita fată ar fi trăit, spre folosul literaturiĭ noastre —, sînt paginĭ de jurnal intim, cu scene de moarte, paginĭ care nu sînt de loc maĭ prejos de acelea care aŭ făcut pe Maria Başchirţev, autoarea cunoscutuluĭ ziar al vieţiĭ sale, întrerupte în tinereţă, o scriitoare vestită în toată lumea.

Nu e numaĭ o curiositate psihologică şi literară această cărticică, ci o parte integrantă a literaturiĭ româneştĭ maĭ nouă.

1-iŭ April 1907.

XXXIV.

UN CERCETĂTOR AL VIEȚII POPORULUI ROMÂNESC: S. FL. MARIAN.

A murit părintele Marian, blajinul membru al Academiei, care stătea așa de smerit între colegii săi din România, politicianĭ marĭ, profesorĭ marĭ, bogătașĭ marĭ, la sesiunea generală din Mart și care făcea, în țara noastră de respect pentru situațiile înnalte, pentru bogățiile triumfătoare, o așa de ciudată impresie prin haina luĭ de preot ca orĭcare altul, fără, măcar, tăietura de «reverendă» și șireturile roșiĭ orĭ vinete, căptușelile bătătoare la ochĭ ale veșmîntuluĭ clericilor de dincolo, cari fac parte din învățata Adunare. În fiecare an venia de la Suceava, se înființa de la începutul sesiuniĭ îșĭ visità prieteniĭ bucovinenĭ, pe Dimitrie Onciul, pe V. Gr. Pop de la Consiliul Permanent, care întreba pe toată lumea cu nu știŭ cîte zile înnainte dacă a venit «popa Marian, Marian popa», asculta cu o nesfîrșită răbdare toate cuvîntările, și cele bune și cele rele și cele ce se auziaŭ și cele ce nu se auziaŭ, nu dormia ca atîția membri din țară, privia cu o neturburată seninătate cele maĭ groase certe din comisiile de premiĭ,

vota cu puterea, şi pleca mulţămit acasă, fără mîndrie, dar fără desgust.

Cine nu i-ar fi cetit cărţile — atîţia decĭ din colegiĭ luĭ chiar — ar fi putut crede că acest biet preot în anteriŭ negru, care nu face nicĭodată comunicărĭ publice, e unul dintre rătăciţiĭ în Academie, că meritul luĭ e numaĭ că vine din Bucovina, că e unul din scriitoriĭ cari nu scriŭ. De fapt însă, nu era aşa. Pe cînd alţĭ membri aĭ Academieĭ nu făceaŭ măcar o comunicaţie într'un an, el dădea în fiecare an un volum întreg. Cum îl făcea, cum îl aducea, cum îl presenta, cum i se vota, — nu ştia nimenĭ. Dar deodată apărea încă una din cărţile părinteluĭ Marian. Şi atuncĭ îţĭ dădeaĭ samă că în anul acela toate lucrurile aŭ fost cum trebuie să fie.

Lucra de mult. In tinereţă, supt înrîurirea poesiilor populare, culese şi *pregătite* de Alecsandri, şi el adunase cîntece şi balade din Bucovina, pe care le-a tipărit într'o broşură la Botoşanĭ. Apoĭ de la cîntare a trecut la povestirea poetică. Fecior de ţeran din satul Ilişeştĭ, Simion Florea Marian auzise în satul unde se născuse şi copilărise, atîtea legende şi poveştĭ, şi, prin satele unde trecea ca paroh, el strîngea cîtă bogăţie de aceasta o maĭ păstra, în vremile nouă, poporul. De la un timp a prins să întrebe şi prin alte părţĭ, pe la prietenĭ, pe la colegĭ de preoţie pe la atîţia alţiĭ, pe cari-ĭ credea în stare şi cu voie să-l ajute; întrebările luĭ s'aŭ întins apoĭ şi în România. Materialele se îngrămădiaŭ şi, cînd adunătoruluĭ i se păreaŭ destule, lua condeiul şi, încetinel, într'un scris îngrijit, cu cîte o floricică icĭ şi colo, îşĭ alcătuia cartea.

A început cu cîte spune ţeranul nostru despre pa-

serĭ, pe care le ştie anume, le cunoaşte una cîte una ca pe nişte tovarăşe şi prietene. Făcînd cele maĭ maĭ silinţe de stil din viaţa sa literară, Marian a scris atuncĭ «Ornitologia poporală romînă», care s'a tipărit acum vre-o douăzecĭ de anĭ, în două frumoase volume, şi pe care a popularisat-o apoĭ reproducerea în culegerea mică şi ieftenă a «Bibliotecii pentru toţĭ».

Apoĭ, cam în aceiaşĭ vreme cu d-ra Sevastos, cercetătorul bucovinean a început, îndemnat şi de uniĭ factorĭ hotărîtorĭ din Academie, a strînge datinele de la naştere, de la nuntă, de la moarte ale ţeranuluĭ, dînd astfel capitole din adevărata «psihologie a poporuluĭ romîn». În volume marĭ se cuprindeaŭ, într'o rînduială care, dacă nu era cea maĭ bună, nu era, de sigur, nicĭ cea maĭ rea, sute şi miĭ de ştirĭ venite din toate părţile, maĭ totdeauna de la oamenĭ siguri; mica bibliografie ce se adunase asupra deosebitelor puncte era după cuviinţă întrebuinţată. Astăzĭ nu se poate încerca pătrunderea ştiinţifică în sufletul acestuĭ neam fără întrebuinţarea integrală a trebuincioaselor cărţĭ pe care le-a pregătit, poate fără a-şĭ da seamă pe deplin de toată însemnătatea lor, harnicul şi modestul cleric.

Icĭ şi colo, el încerca şi cîte o comparaţie şi cîte o explicare generală. Ca toţĭ oameniĭ generaţieĭ sale, el vedea pretutindenĭ la începuturile noastre pe Romanĭ. Aceasta trebuia să-l ducă la multe greşelĭ. Şi atîtea lămuririĭ luminoase nu le putea da, în schimb, pentru îndestularea culturiĭ sale. A avut însă bunul simţ care trebuie pentru a ocoli saŭ a atinge numaĭ uşor chestiile pe care n'aĭ pregătirea să le elucidezĭ.

Astfel a scăpat de primejdia de a pune la un loc utilul cu ridicolul.

Dar Marian nu s'a închis în această operă. Odată ieşia la lumină o culegere de «farmece» ale poporuluĭ, altă dată dădea o păreche ornitologieĭ publicînd o adunare a celor ce le spune săteanul despre gîzele pămîntuluĭ şi ale văzduhuluĭ, care îngînă saŭ se apucă să-ĭ strice lucrul, saŭ despre dobitoacele ce-l ajută orĭ îĭ fac pagubă. Povestirile despre Maica Domnuluĭ, maĭ ales despre durerile eĭ pentru fiul răstignit ca să se ierte oameniĭ, aŭ maĭ adaus un volum la opera luĭ. Două volume marĭ, de tot frumoase, cuprindeaŭ maĭ de mult calendarul serbătorilor poporuluĭ, celor creştine, prefăcute de dînsul, după părerea şi gustul luĭ, şi celor păgîne, pe care le apără de orĭce afurisenie bisericească un respect superstiţios de două miĭ de anĭ. A încercat, cel d'întăiŭ, a vorbi despre colorile pe care le întrebuinţează meşterele din sate, şi a scris cromatica poporală. In manuscript se spune că a lăsat o întinsă lucrare de botanică a poporuluĭ.

Şi să nu uităm încercarea luĭ de a da Bucovineĭ o cetire culturală, în care să se amestece totuşĭ şi discuţia realităţilor politice, să nu uităm «Revista politică» din Suceava, care a trăit maĭ puţină vreme de cum merita, şi cele cîteva scrierĭ istorice ale luĭ.

Printre tinerĭ din Bucovina văd mulţĭ oamenĭ destoinicĭ şi ambiţioşĭ, văd şi atîţia ambiţioşĭ fără a fi destoinicĭ, dar între rîndurile acelora cari prin situaţia lor socială nu pot ambiţiona prea mult, nu văd cine ar putea lua moştenirea liniştituluĭ lucrător pentru cunoşterea poporuluĭ nostru care a fost părintele Marian.

23 April 1907.

XXXV.

LEON TOLSTOĬ.

În Leon Tolstoĭ, despre moartea căruia s'a vorbit, fără temeiŭ, dăunăzĭ, nu numaĭ Rusia, dar lumea întreagă aŭ încă pe unul din ceĭ maĭ marĭ oamenĭ aĭ timpurilor de faţă, — mare prin opera, dar, înnainte de toate, prin sufletul săŭ de credinţă şi bunătate, cum nu maĭ este altul nicăirĭ în timpurile noastre.

A ajuns la optzecĭ de anĭ, vrîstă de patriarh pentru un om care are şi faţa şi graiul şi viaţa de patriarh — căcĭ de mulţĭ anĭ s'a coborît în mijlocul naturiĭ, cerînd de la simplicitatea eĭ sublimă un răspuns simplu la tainele sublime a căror deslegare îl chinuise anĭ îndelungaţĭ, şi e acuma un frumos ţeran bătrîn, cu barba lungă, sălbatecă, cu plete ca de egumen, cu faţa arsă de soare din care se desface pătrunzătoarea întrebare a neliniştitorilor ochĭ de leŭ Şi multora li se va părea că e o mare deosebire între acest bogat «om de ţară», a căruĭ bogăţie o caută şi o ţin alţiĭ, între acest predicator şi prooroc în haine de ţeran, care vede în iubirea creştină, în pacea creştină, în mărgenirea şi cumpătarea creştină

a tuturor nevoilor, în cultivarea omuluĭ creştin din fiecare, singura soluţie mulţămitoare a dureroaselor probleme superioare, şi între tînărul ofiţer, între puternicul scriitor care coboară în operele luĭ, cu o putere de evocaţie fără păreche, o lume, o vreme întreagă, cu toate tipurile eĭ deosebite, dîndu-ĭ în acelaşĭ timp întreaga viaţă morală de care era însufleţită şi zguduind-o de toate curentele de ideĭ, de toate patimile timpuluĭ, în măreţele creaţiunĭ ce sînt, după schiţele din Caucas, «Războiŭ şi pace» şi «Ana Carenin». Şi de pe atîtea buze cade cuvîntul de superficială şi lesnicioasă osîndă: decădere, slăbire a însuşirilor productive, misticism, manie religioasă!

Nu, nu aşa! Decăderea n'o poţĭ afla, nicĭ oboseala mareluĭ creator. În «Sonata luĭ Kreutzer», care vrea să desguste de iubirea cărniĭ, în marile scene de durere din romanul de bătrîneţă «Înviere», unde totul trăieşte cu o putere de vrajă, de la biserica de sat luminată de făcliile Învieriĭ până la căsuţa păcatuluĭ, până la temniţa crimeĭ şi la ispăşirea surgunuluĭ, în cuprinzătoarele schiţe care presintă pe scurt viaţa uneĭ nevinovate făpturĭ cu patru picioare a aceluiaşĭ Dumnezeŭ, saŭ povestea morţiĭ omeneştĭ, pe cîmpul viscolit orĭ în odaia luxoasă a funcţionaruluĭ înnalt, dar tot aşa de smerită, de fricoasă, de chinuită de dorinţa unuĭ razim, uneĭ mîngîierĭ, unuĭ îndemn, care nu pot fi din această vioaie viaţă a egoismuluĭ ce înfloreşte pentru împodobirea lumiĭ, — în toate e acelaşĭ gest de învietor fericit şi măreţ. Şi nu e nicĭ misticism rătăcitor, nu e nicĭ complicaţie de teoriĭ şi visărĭ religioase în părerile sale despre om, despre traiŭ şi menirea luĭ, ci e simplicitatea

evanghelică, a căreĭ supunere poate să înnalţe maĭ mult decît mîndria.

Şi e, de sigur, plină de unitate această viaţă. Vedeţĭ pînzele acelea marĭ de războiŭ, de viaţă socială scumpă, înnaltă, zgomotoasă, felurită. Sînt mulţĭ oamenĭ, sînt atitudinĭ frumoase, sînt mişcărĭ îndrăzneţe. Dar simţĭ îndată că nu pentru a le înfăţişa e scrisă cartea. Rînd de rînd, pagină de pagină, capitol de capitol aleargă flacăra întrebărilĭ, desmierdătoare asupra unuia, crudă asupra altuia, arzătoare asupra unuĭ al treilea. Şi, la capăt, cînd toţĭ se duc, se resemnează, se topesc, se acopăr de umbră, limba de foc a întrebărilĭ se mişcă maĭ departe, tremurînd dureros în marele întunerec. Îĭ trebuia, înnainte de toate, şi luĭ să ştie

Ce sînt aceste lucrurĭ ce veşnice n'or fi.

În filosofie a găsit vorbe rare care se ciocnesc, construcţiĭ înnalte ridicate pe norĭ ce plutesc, argumentaţiĭ care mulţămesc raţiunea unuĭ timp, dar nu pot rodi în inimă, pe care n'o ating; în părerile mistice a găsit creştinismul de origine fără acea simplicitate şi nevinovăţie care sînt însuşirile luĭ cele marĭ prin care a putut şi a trebuit să cucerească lumea.

Atuncĭ el abdică mîndria cugetărilĭ, îndrăzneala gînduluĭ răzvrătit cu care se lovise de porţile de aramă ale taineĭ, şi, dacă făcu jertfa aceasta, se găsi alăturĭ de durerea şi bucuria orĭcuĭ, chiar ale celuĭ maĭ umil, se înfrăţi cu zilele muncite ale celuĭ maĭ sărac, şi trăi anĭ de bătrîneţă cum puţinĭ fruntaşĭ aĭ epoceĭ noastre de luptă aŭ putut să-ĭ aibă, pe altă perină de mîngîiere.

Şi ceia ce are însemnătatea cea maĭ mare, e că el nu s'a făcut creştin după Evanghelie pentru fericirea Raiuluĭ, pe care l-a ignorat totdeauna, ci pentru suferinţa acestuĭ Iad, în care fără scop văzut se zbate şi se stoarce omenirea învrăjbită, a căriĭ mîntuire el n'o vede în civilisaţie, — oprit de brutala eĭ înfăţişare materială de astăzĭ.

15 Iulie 1907.

XXXVI.

UN ARHIEREU ARTIST: ANASTASIE CRIMCA.

Facultatea de teologie cere ca licenţiaţiĭ eĭ să-şĭ publice tesele. Pe de altă parte, licenţa în teologie e o nevoie pentru a ocupa locurĭ de preoţĭ în oraşe. Îşĭ poate închipui cineva numărul teselor de licenţă ce se tipăresc de parohiĭ noştri orăşeneştĭ! Ar fi o adevărată legiune de scriitorĭ bisericeştĭ, de maieştri în controverse, de moralişti filosoficĭ, de casuişti subtilĭ, de istoricĭ aĭ Bisericiĭ romîne. Maĭ mulţĭ chiar de cum s'ar cuveni... Căcĭ am ajunge o ţară cu preoţĭ autorĭ în toate centrele marĭ, şi n'ar fi de ajuns, dacă e vorba ca lucrările să fie şi bune, nicĭ atuncĭ cînd toţĭ oameniĭ cu chemare pentru ştiinţă saŭ cu talent pentru literatură ar veni să primească hirotonia. Şi de unde să scoatem pe ceĭ cari lipsesc?

De fapt însă, pănă maĭ ierĭ, tesa de teologie a fost o simplă formalitate. Candidatul o lucra, adecă o *prelucra*, o copià, o traducea, o cîrpogia; cu aceasta întra în lumea scriitorilor şi îndată după aceasta ieşia dintr'însa. Preotul cel noŭ nu era îndemnat măcar a scrie un articol de revistă, o notiţă politică în vre-un ziar, a ţinea cel puţin o predică acelor cari aŭ dreptul s'o aştepte de la el, de la buzele luĭ curate.

De cîtva timp nu de mult —, Facultatea e însufleţită de un spirit noŭ. Întăiŭ, s'a văzut la autorii de tese dorinţa de a fi originalĭ şi folositorĭ. Acuma eĭ încep a izbuti. Cărticica d-luĭ C. Partenie despre Mitropolitul Anastasie Crimca e o dovadă despre aceasta. E scrisă limpede, îngrijit, are o împărţire bună, strînge ştirile răspîndite cu privire la acest prelat şi, icĭ şi colo, aduce acte necunoscute, întregirĭ preţioase, îndreptărĭ care fac să înnainteze ştiinţa. Figura luĭ Crimca merită să fie împrospătată.

Era un fiŭ de bogat negustor din Suceava, rudă, nepot de soră poate, al vestiţilor boierĭ Stroiceştĭ, cu atîtea moşiĭ, atîta vază şi atîta înrîurire. Pe tatăl săŭ îl chema Ion, pe mamă Cristina, saŭ cum se zicea atuncĭ, cînd acest nume era românesc, şi nu de împrumut, Cîrstina. Avea un frate, diacul Ilie, (căcĭ n'aş crede şi eŭ că acest Ilie, călugărindu-se, s'a prefăcut în Anastasie; numele călugăreştĭ începeaŭ cu aceiaşĭ slovă ca numele purtat în mirenie). Crimca bătrînul a murit curînd. Cristina e pomenită singură în 1587, cînd Domnul de atuncĭ, Petru Şchiopul, răsplăteşte pe Ilie pentru slujba bună ce-ĭ făcuse în vremea năvălirilor căzăceştĭ. Tot Ilie, saŭ Anastasie o îngropa la 14 Decembre 1594 în bisericuţa veche de la Petrăuţĭ lîngă Suceava, unde şi astăzĭ se vede la scărĭ piatra tot maĭ ştearsă a «jupăneseĭ» («cneaghineĭ») — decĭ ea era neam de boierĭ marĭ, sora luĭ Luca Stroicĭ, cred, — «Cristina Crîmcoaia».

Anastasie crescuse pe lîngă Stroicĭ, caruia-ĭ împrumută şi felul de a-şĭ face, foarte artistic, după moda latină din Polonia, iscălitura. Nu se poate şti

unde a întrat el întăiŭ în tagma călugărească, din ce loc adecă, pentru a întrebuința cuvîntul vechiu, era «de postrig». Un Anastasie, Grec, era egumen de Galata, mănăstirea luĭ Petru Şchiopul, clădităipe unul din dealurile ce stăpînesc Iaşiĭ; acela nu e însă Crimca: el şi-ar fi îngropat mama de sigur în mănăstirea luĭ. La 1600 apoĭ, Mihaĭ Viteazul, care, cucerind Moldova, nu găsise nicĭun arhiereŭ, căcĭ toţĭ fugiseră cu neamul domnitor al Movileştilor, la care ţineaŭ, dădu ţeriĭ altă ierarhie şi puse la Rădăuţĭ ca episcop pe un Anastasie, care-ĭ jură credinţă, luĭ şi fiuluĭ săŭ, Nicolae-Vodă. S'ar crede că nicĭ acest Anastasie nu poate fi Crimca: Stroiceştiĭ eraŭ şi eĭ în tabăra Domnuluĭ fugar, şi cu greŭ ar fi putut ajunge Anastasie al nostru arhiereul iubit al Movileştilor după ce ar fi primit semnele Vlădiciei de la cel maĭ straşnic al lor duşman de moarte. Stăpînirea luĭ Mihaĭ a fost privită, apoĭ, de fruntaşiĭ moldoveni ca o nenorocire, şi el n'a putut găsi între dînşiĭ nicĭun ajutător al politiceĭ sale. Pe vechea bisericuţă, azĭ dărîmată, de la Dragomirna, tot în preajma Suceveĭ, Anastasie, unul din ctitorĭ, ar fi purtat totuşĭ titlul de «fost episcop de Rădăuţĭ».

La 1608 însă, Domn fiind Constantin Movilă, Anastasie Crimca ajunge episcop de Roman, unde stă treĭ anĭ. Încă din această vreme, dacă nu şi maĭ înainte, el începuse ridicarea bisericiĭ celeĭ nouă din Dragomirna, biserică de piatră cu podoabe gotice, ciubuce în stilul Renaşteriĭ şi rosete orientale. Ea se mîntuie numaĭ la 1610, în primăvară, şi e unul din cele maĭ strălucite monumente ale vechiĭ noastre architecturĭ, iar pentru Crimca un titlu veşnic de glorie.

La această dată, — încă din 1608, — Crimca era Mitropolit, în Domnia luĭ Constantin Movilă; înnaintarea luĭ se datorește mariĭ puterĭ pe care o aveaŭ Stroicești supt acest tînăr Domn, care nu putea cîrmui după ideile și potrivit cu cunoștințele sale. Cît stătură Movileștiĭ în Scaun, Anastasie avu aceiașĭ trecere la Curte. I-o păstră chiar noul Domn, bătrînul Ștefan Tomșa, care, cu toată asprimea luĭ brutală, nu cuteză să se atingă de dînsul. Cînd însă Doamna luĭ Ieremia trecu Nistrul, aducînd pe tinerelul eĭ cucon Alexăndrel, Crimca turnă pe pletele acestuia mirul sfințiriĭ ca Domn. Doamna nu putu să păstreze Scaunul de Domnie al Moldoveĭ, ea fu încunjurată de oștĭ turcești venite tiptil, necinstită, prinsă, dusă în Stambul, unde întrâ în haremul unuĭ Agă. Radu Mihnea, Veniaminul Turcilor, îĭ luă locul, și el sili pe Anastasie să lese cîrja din mînă.

Urmașul luĭ Radu, Croatul, catolicul Gașpar Graţiani, chemă înnapoĭ însă pe mazil. Nu știŭ ce purtare avu Anastasie în răscoala acestuia împotriva Sultanuluĭ: de bună samă, învățat de restrişte, se ţinu de-o parte. În curînd, avu bucuria să primească un Domn noŭ din sîngele Movileștilor, pe Miron-Vodă Barnovschi, lîngă care stătea evlavioasa luĭ maică Elisafta.

După sfatul luĭ, Doamna bătrînă și Domnul tînăr clădesc biericĭ nouă, frumoase: Sf. Ioan Botezătorul din «dricul», din mijlocul Iașuluĭ, astăzĭ cu totul preschimbată, deși formează vechea pisanie, Sîntămăria, nu departe de aceasta — biserica luĭ Barnovschi de astăzĭ, și ea răŭ prefăcută, ba chiar fără inscripție, și, în sfîrșit, măreața Bîrnovă, pe moșia de unde tatăl luĭ Miron îșĭ trăgea numele, căcĭ Bar-

novschi nu înseamnă alta decît Bîrnoveanul, boierul de la Bîrnova. Pe altă moşie, la Hangu, se ridică iarăşĭ un schit, iar la moşia părintească din Toporăuţĭ o biserică, şi ea păstrată răŭ. Pe toate n'are vreme să le mîntuie; rămîn începuturĭ ruinate pe care le desăvîrşesc Vasile Lupu, Istrate Dabija, după cîteva zecĭ de anĭ.

Şi tot gîndul luĭ Anastasie e în hotărîrea luĭ Miron de a moralisa clerul din mănăstirĭ, decăzut de la o vreme, de la moartea mareluĭ Mitropolit al veaculuĭ al XVI-lea, Teofan. Se introduce pretutindenĭ felul de viaţă din Dragomirna. Flăcăĭ din Ardeal să nu maĭ între în mănăstirĭ, pentru a nu se ivi neînţelegerĭ cu Craiul de acolo; călugăriĭ străinĭ să fie adăpostiţĭ numaĭ treĭ zile. Fraţiĭ să trăiască, fără avere deosebită, toţĭ laolaltă. Să-şĭ aleagă pe cîte un an, putîndu-l întări şi maĭ departe, un egumen, un număr de stareţĭ pentru administraţia întinsuluĭ domeniu, de metoşarĭ de pe la metoace, un eclesiarh, purtător al socotelilor, un econom; să nu fie primire deasă de mirenĭ, nicĭ ospeţe cu vin, ci numaĭ la visite de Domnĭ, la soboare, un păhar-două de «blagoslovie» şi mîncare maĭ aleasă; «muierile, ţigăncile, călugăriţele», şi chiar «coconiĭ», să-şĭ iea tălpăşiţa de pe la sfintele lăcaşurĭ (1626). Nu putu opri pe Domnul săŭ de a închina biserica Sîntă-Mărieĭ saŭ Adormiriĭ la Sf. Mormînt, dar hotărîse, din parte-ĭ, că Dragomirna nu va fi nicĭodată şi niciunuĭ Scaun răsăritean închinată, ci va rămînea locuită numaĭ de călugărĭ moldovenĭ.

În sfîrşit, pentru Dragomirna luĭ, Anastasie lucrase cărţile de nevoie, din care se păstrează două *Evangheliĭ*, două *Liturghiĭ* şi un *Apostol*, care dovedesc

în el unul din ceĭ maĭ însemnaţĭ miniaturiştĭ aĭ tre cutuluĭ nostru.

Anastasie nu trăi maĭ mult decît acest ultim prieten domnesc al săŭ. Cînd capul frumosuluĭ Miron-Vodă cădea la Constantinopol, unde el fusese ispitit cu nădejdĭ de Domnie nouă, trupul Mitropolituluĭ zăcea supt lespezile Dragomirneĭ, unde călugăriĭ n'aŭ fost destul de recunoscătorĭ pentru a-ĭ săpa numele pe mormînt şi el însuşĭ n'avuse trufia de a-şĭ găti încă din viaţă piatra de pomenire.

29 Iulie 1907.

XXXVII.

B. P. HASDEŬ

Inclinîndu-mă înnaintea mormîntuluĭ luĭ B. P. Hasdeŭ, n'am nimic de retras din tot răul şi nicĭ din tot binele ce am fost adus a spune, în deosebite prilejurĭ, despre dînsul.

A fost un om genial — cine i-a putut tăgădui serios această însuşire? —, a dispus de cunoştinţĭ neobişnuite în toate domeniile, aşa încît orĭcînd putea uimi pe ceĭ maĭ mulţĭ; a avut un spirit elastic cum cu greŭ s'ar maĭ putea găsi altul, şi, pe lîngă aceasta, pătrunzător, ascuţit; a fost un scriitor îndrăzneţ în luptă şi de o necruţătoare ironie, a fost un convorbitor care aducea în discuţie puncte de vedere nouă şi, cînd nu putea lumină, orbia prin scăpărarea scînteilor, şi, cînd nu putea convinge pe duşman, îl îndepărta prin jignirea crudă a mîndrieĭ celeĭ maĭ legitime, a sentimentelor celor maĭ gingaşe şi a ideilor celor maĭ îndelung şi maĭ adevărat iubite. Chiar biruit în faţa lumiĭ, el îşĭ încunjura retragerea de o strălucire meşteşugită care silia ochiĭ să se închidă şi lăsa totdeauna impresia uneĭ superorităţĭ omeneştĭ netăgăduite.

A dat culegerilor noastre de izvoare «Archiva istorică», cea d'intăiŭ carte a slavisticeĭ la Romînĭ; a strîns în «Cuvente din bătrînĭ» probe într'ales din vechea limbă, — lucru ce nu se maĭ făcuse de alţiĭ; a grăbit desvoltarea studiilor istorice, aruncînd în circulaţie, maĭ ales pentru vremile maĭ vechĭ, prin «Istoria critică», o uriaşă mulţime de informaţie nouă; a cutezat să viseze o mare Enciclopedie naţională, încercată prin «Magnum Etymologicum». În atîtea ramurĭ ale ştiinţiĭ istorice şi filologice, el a fost un deschizător de cale, care, ce e drept, s'a mulţămit adesea să arăte numaĭ drumul.

După încercărĭ poetice şi nuvelistice, el a izbutit să grupeze de maĭ multe orĭ în jurul săŭ un mare număr de scriitorĭ aĭ epoceĭ sale, de la foiţele din Iaşĭ până la «Revista Nouă». Şi în politică el s'a însemnat prin violentele paginĭ de satiră din ziarul săŭ, «Traian», închinat lupteĭ contra dinastieĭ nouă.

A lăsat cîţĭva şcolarĭ şi un număr nesfîrşit de admiratorĭ, de şi a murit între slugĭ şi linguşitorĭ de ultima treaptă.

A fost frumos, a fost iubit, a fost mîndru, a gustat larg din mierea cerească a glorieĭ; os de Domn, s'a visat Domn el însuşĭ. A fost şi bogat pe vremurĭ. A trăit mult şi a luat vieţiĭ tot ce ea poate să dea.

Şi de unde vine atuncĭ acel îndelungat zbucium, acele multe schimbărĭ de ocupaţie, care aŭ speriat şi pe ceĭ maĭ plecaţĭ credincioşĭ aĭ luĭ, acea nestatornicie în ideĭ şi părerĭ, acea veşnică înlocuire de prietenĭ, acea tristă singurătate a zilelor luĭ din urmă? De ce tăgăduirea din partea «Convorbirilor literare», care l-aŭ învins oarecum, de ce înduşmă-

nirea cu toţĭ fruntaşiĭ generaţieĭ sale, de ce întoarcerea-ĭ mînioasă împotriva tineretuluĭ care înţelegea să ducă maĭ departe opera sa, de ce atacurile nedrepte care aŭ smuls, care ni-aŭ smuls răspunsurĭ nerespectuoase, pe care nu le-am fi voit?

Fiindcă, potrivit cu cel d'întăiŭ mediu al săŭ, polon şi rusesc — a învăţat la Universitatea din Harcov şi a venit la noĭ ca tînăr format —, el avea ca normă a vieţiĭ romantismul luĭ Puşchin şi Lermontov, individualismul războinic, care dispune capricios, cum vrea, fără milă, dar cu atîta *genială* plăcere, de tot: teoriĭ, ideĭ, sentimente, lucrurĭ, oamenĭ. Sigur şi îmbătat de superioritatea sa, el, eroul în sens romantic, a înţeles să-şĭ supuie, cu orĭce silinţĭ ale sale şi suferinţĭ şi pagube ale altora, toate.

Teoriile — pentru el; ştiinţa — pentru el; pentru el literatura lirică, pentru el viaţa cu miile de izvoare ale plăcerĭ, pentru el prieteniĭ, gata a se jertfi ca robiĭ vechilor regĭ barbarĭ. Pentru el, pentru superba luĭ individualitate, căreia i se închina. Cînd rana adîncă a morţiĭ copileĭ iubite l-a oprit în avîntul biruinţelor sale şi i-a îndreptat gîndul către alte lumĭ, el a înlăturat creştinismul pentru toţĭ, legea celor mulţĭ, săracĭ, şi orfanĭ, şi, a făcut, şi dincolo de margenile traiuluĭ, palatul deosebit al mîndrieĭ sale.

Şi, în viaţă, în simţire, în scris, în gînd, cînd te uiţĭ bine, rămîne maĭ ales ce aĭ dat altora, ce aĭ lăsat de la tine, ce aĭ jertfit. Prin înstrăinarea de tine însuţĭ capeţĭ şi consecvenţa şi stăruinţa şi caracterul, şi iubirea oamenilor.

Astfel poţĭ rămînea pentru multe timpurĭ un stîlp de lumină caldă în jurul căruia creşte şi înfloreşte viaţa; *altfel*, bine înţeles, poţĭ să rămîĭ orĭcît de

mare, dar ca statuia de sare a soţieĭ luĭ Loth, uriaşă, clară, rece şi amară în mijlocul pustiuluĭ veşnic.

Aşa cum a fost însă, neamul săŭ nu-l va uita şi, chiar refusîndu-ĭ iubirea, nu-şĭ va opri admiraţia faţă de această strălucită minte omenească ce a scînteiat între noĭ, şi poate că în creştinescul «Dumnezeŭ să-l ierte», rostit la pragul mormîntuluĭ ce cuprinde uriaşa frunte a cugetătoruluĭ şi lumina ochilor isteţĭ, se vor topi, pentru ceĭ ce vin după noĭ, greşelile aĭ căror marturĭ, plinĭ de supărare une orĭ, dar maĭ adesea de durere pentru mărimea celuĭ ce le săvîrşia, — am fost noĭ.

2 Septembre 1907.

XXXVIII.

IOSIF VULCAN.

Între membriĭ de «dincolo» aĭ Academieĭ nu era unul maĭ nelipsit de la sesiunea generală decît Iosif Vulcan, care şi-a vestit, parcă, de'nnainte moartea nevenind în Martie trecut, pentru întăiaşĭ dată într'un lung şir de anĭ. La locul luĭ de mult statornicit apărea odată pe an chipul bătrînuluĭ blajin, cu mustăţile albe sucite încă dîrz, cum credea el că se cuvine unuĭ membru al Academieĭ care iea parte la sesiunea generală. Era nalt, sprinten şi avea o mare redingotă neagră. Aşa stătea şi aşa se ridica, încît maĭ mult decît faţa chema luarea-aminte acel bust impunător şi ţapăn, iar maĭ mult decît bustul însuşĭ, redingota. Aducea cîteva rapoarte, tot aşa: uscate, mîndre, foarte blajine însă. Ţinea să fie bine cu toată lumea, începînd, fireşte, cu ceĭ maĭ puternicĭ, pentru cari bunul bătrîn avea un adevărat cult; dar se gîndia şi la zeiĭ maĭ noĭ şi tinerĭ. Şi Doamne ce încurcat era dînsul cînd certe, vrăjmăşiĭ grozave dezbinaŭ Olimpul, şi divinităţile luĭ, tinerĭ şi bătrînĭ, moralĭ şi imoralĭ, cu talent şi fără, îĭ cereaŭ să aleagă! Se poate atîta cruzime faţă de un oaspete,

îşĭ va fi zis el, înţepenindu-se şi maĭ jenat în solemna luĭ redingotă! Atuncĭ făcea ce putea: unuia-ĭ vorbia măgulitor, pe altul îl lăuda în scris. Şi, dacă totuşĭ se supăra vre unul şi mergea cu supărarea până acolo încît să-l atace pe el bietul, care n'avea nicĭo platoşă, nu-ĭ întorcea răul cu răŭ. Doar redacta şi el, după multă chinuire de sine, două-treĭ rîndurĭ de tînguire elegiacă şi, apoĭ, cînd întîlnia pe duşman, nu ştia cum să se apropie de el, cum să-l descreţească şi să-l împace. Avea toată bunătatea slăbiciuniĭ, dar poate şi maĭ mult decît atîta....

Sărmanul bătrîn! Şi era uşor să-ĭ facĭ plăcere. Nu cerea laude, şi ar fi spus însuşĭ că nu i se prea cuvin marĭ. Îĭ ajungea o invitaţie, un semn de atenţie. Odată a tipărit o cartă de visită în revista luĭ! Dar, cînd era acasă, între oamenĭ pe cari-ĭ cunoştea bine, pe cari-ĭ ştia că aŭ maĭ multă bunăvoinţă de cheltuit cu el şi-şĭ aduc aminte maĭ bine de folosul ce aŭ avut pe urma luĭ, atuncĭ cînd, la adunările «Asociaţieĭ», ale asociaţieĭ pentru Fondul de Teatru, la alcătuirea căreia avuse o parte însemnată şi la care el era acuma orînduitorul şi căpetenia recunoscută, se represintaŭ piesele sale, şi se aşeza scaunul săŭ de preşedinte, şi se aclama persoana sa, o! atuncĭ redingota se umfla mîndră, mînile stîngace făceaŭ gesturĭ largĭ, cîte o scînteie scăpăra în ochiĭ paşnicĭ şi glasul, *chiar* glasul se auzia. Acolo să fi fost ca să ştiĭ cine e Iosif Vulcan...

* * *

Răposatuluĭ i se va mulţămi pentru îndemnul ce a dat în vederea introduceriĭ la Romîniĭ din Ardeal şi Ungaria a aceluĭ mijloc minunat de cultură şi

moralisare, care este, care poate fi, dacă se află în mînĭ bune, Teatrul. Cînd se va ridica în vre-un centru maĭ fericit cea d'intăiŭ zidire de teatru românesc, aceia va cuprinde poate chipul luĭ Vulcan, făcut în marmură saŭ bronz, aşa încît el să se cutremure de bucurie în mormîntul săŭ.

În istoria literaturiĭ româneştĭ maĭ nouă, el nu se va însemna prin versurile sentimentale ce a scris, nicĭ prin cele cîteva paginĭ de prosă risipită pe meleagurile uitării a doua zi după ce aŭ fost scrise: un roman, nuvele, piese de teatru, nicĭ prin solemnele-ĭ cuvîntarĭ de ocasie. Meritul săŭ cel mare e publicarea, timp de maĭ multe deceniĭ, publicarea îngrijită, gospodărească, în adevăr prietenească, a revisteĭ «Familia», care a murit dăunăzĭ, luînd cu dînsa rostul, dacă nu sufletul luĭ Vulcan.

Însemnătatea acesteĭ «foĭ literare», cu poesiĭ adesea nevinovate, cu povestirĭ bune de cetit înnaintea tuturora, cu ştirĭ de tot felul, — «salonul» luĭ Vulcan—, cu cronica măritişurilor şi a răposărilor, cu ilustraţiĭ de împrumut, de prin foile neamurilor bogate, şi chipurĭ de «oamenĭ marĭ» din Romînime, până la d. Sîrbu din Rudăria, premiat al Academieĭ Romîne—, stă în treĭ tapte:

Întăiŭ a ieşit acolo, în Oradea-Mare a Ungurilor şi Jidanilor, în părţile acelea răsleţe şi primejduite unde orĭce publicaţie românească e ca un steag rămas pe o cetate năpădită de duşmanĭ, steag care prin singură fluturarea luĭ deşteaptă simţul de onoare şi chiamă apărătorĭ.

Apoĭ că a rupt cu rătăcirile latineştĭ, cu ortografia savantă, cu limba învăţată şi a scris, urmînd miş-

cărilĭ tinerilor din ţară, românească bună şi simplă a poporuluĭ, îndemnînd, decĭ, la întrebuinţarea în viaţă a graiuluĭ acestuia ce se dovedia vrednic de literatură.

Şi, în sfîrşit, că, de la tipărirea uneĭ cărticele ilustrate, cu chipurile şi biografiile măririlor de «dincoace», până la ultimele publicaţiĭ de cărţĭ de visită şi cronicĭ bucureştene, el a ţinut legătura cu centrul firesc al culturiĭ neamuluĭ, România, despre care nicĭodată n'a vorbit răŭ.

Astfel acest om cu puterĭ modeste, dar cu atîta bunăvoinţă, a fost unul din predicatoriĭ unităţiĭ culturale, ceia ce nu trebuie să uite nimenĭ, şi noĭ, maĭ ales, ceĭ de aicĭ, nu vom uita.

9 Septembre 1097.

XXXIX.

DANTE ÎN ROMÂNEŞTE.

Versurile cele maĭ cuprinzătoare, maĭ lapidare din orĭce literatură a orĭcăruĭ timp, o adîncime până în fundul căreia nu răsbate totdeauna nicĭ cetitorul cel maĭ bine pregătit — şi pregătirea în acest cas nu poate însemna altceva decît cunoaşterea deplină a scolasticeĭ medievale şi a vieţiĭ italiene şi universale în veacul al XIII-lea —, un amestec uriaş de tragedie, de superstiţie, de închipuire înflăcărată, de simbole pline de înţeles şi de alte simbole, al căror înţeles s'a pierdut de mult, icoane care trec desăvîrşite, în fulgerul unuĭ singur vers adesea, unind lumea noastră cu altă lume care pentru noĭ e adesea poesie religioasă, iar pentru contemporanĭ înfăţişa o realitate îngrozitoare saŭ plină de mîngîiere, şi, pe lîngă toate acestea, revelaţia uneĭ limbĭ literare nouă, minunată cu mlădiere, ca energie şi putinţă de expresie, dar purtînd încă pe dînsa toată roua scînteietoare şi nevinovată a tinereţeĭ sale, — aceasta este opera luĭ Dante.

Fiecare om cult ştie ceva dintr'însa: puţinĭ aŭ străbătut-o întreagă: poate nimăruĭ altuia decît specia-

listuluĭ ea nu i-a lăsat o impresie de total—aşa sîntem de deosebiţĭ faţă de cugetarea şi simţirea aceluĭ veac bătrîn! —, ci li-aŭ rămas la ceĭ maĭ mulţĭ icoanele şi maĭ ales acele dulcĭ versurĭ de dureroasă plîngere a unor vremĭ nenorocite.

E o întrebare dacă Dante se poate *traduce*; o alta, maĭ îndreptăţită, dacă el *trebuie* tradus. Căcĭ se află oare cine să poată reda versul de bronz, bătut cu ciocanul greŭ al uneĭ convingerĭ fanatice, în religie şi politică, ce nu se maĭ întîlneşte astăzĭ? Şi se poate păstra acea melodie cu totul particulară ce se desface din strecurarea solemnă a silabelor ce aŭ în ele ceva fatidic, ca destăinuirea zdrumecată a uneĭ Sibile?

Dacă, totuşĭ, se admite că orĭce popor are dreptul să-şĭ aibă în limba luĭ capodoperele literaturiĭ universale, apoĭ traducătorul luĭ Dante se cuvine a fi un om în vrîstă, purtînd în suflet melancolia multor încercărĭ grele din viaţă, multor desilusiĭ iertate şi rănĭ tămăduite, un om bun şi blînd, înseninat prin lămurirea sufletuluĭ saŭ de-a lungul anilor, un singuratec în mijlocul vălmăşaguluĭ lumiĭ, la care să iea parte numaĭ de formă, şi, in acelaşĭ timp, un spirit care să fi păstrat ceva din naivitatea ce deosebeşte vremurĭ ca ale luĭ Dante şi care la el se avîntă, totuşĭ, spre culmile sublimuluĭ.

Între scriitoriĭ noştri cu greŭ s'ar fi găsit aceste însuşirĭ la alt cineva decît la d. Gane. Alegînd pentru aniĭ săĭ de bătrîneţă pe Dante, în lumea căruia s'a cufundat cu încredere într'o călătorie aşa de lungă, d-sa n'a greşit. Maĭ degrabă decît un meşter al formeĭ poetice, îngrijit de efectele uneĭ virtuositățĭ superioare, maĭ degrabă decît un savant, întreg saŭ pe

jumătate, care să trateze ca un şir de probleme ale cugetăriĭ şi limbiĭ textul mareluĭ Florentin, era chemat să încerce o astfel de operă grea un scriitor care să aducă o stare de spirit asămănătoare,— prin liniştea-ĭ cam tristă, prin concepţia-ĭ de un realism simplu, ce dă de la sine poesia,— cu acel model neatins care e poetul celor treĭ lăcaşurĭ ale sufletelor.

«Infernul» — i-aş fi zis «Iadul» — iese în a doua ediţie a traduceriĭ sale româneştĭ. Cetitorul va găsi armonie egală cu sine, limpeziciune de formă, pe alocurĭ energie în imaginĭ saŭ în exclamaţiĭ, totdeauna o rimă naturală şi sigură, iar, maĭ presus de toate, o *tinereţă*, o spontaneitate nouă care fac cea maĭ mare cinste traducătoruluĭ. În ceia ce a dat generaţia precedentă, în produsele literaturiĭ maĭ nouă, cu greŭ se va găsi o lucrare aşa de întinsă, de grea şi totuşĭ aşa de liniştită şi sigură, înfăţişată cu aşa de puţină pretenţie, într'o mişcare aşa de firească şi cu un zîmbet aşa de bun, ca aceasta.

Traducerea «Infernuluĭ» nu e un «eveniment literar», ci o faptă bună şi folositoare, pe atît de simplă, pe cît de meritorie. Ea poate şi trebuie să fie urmată însă de traducerea celorlalte două părţĭ din «Divina Comedie». La vrîsta sa înnaintată, d. Gane ni se dovedeşte destul de tînăr pentru a ni le da.

18 Novembre 1907.

XL.

LICIU ŞI TEATRUL LUĬ ALECSANDRI.

Pe cînd Teatrul, aşa de bine condus formal de un director care-şĭ ştie meşteşugul şi e mulţămit cu atîta, dă «Sherlock Holmes» şi operele autorilor evreo-francesĭ aĭ literaturiĭ parisiene, — Liciu cutreieră provincia. Pretutindenĭ e bine primit, şi, prin talentul săŭ, prin şcoala sa superioară şi prin deosebitul săŭ simţ de datorie, merită o asemenea primire. E altă întrebare dacă piesele de efect, foarte moderne, pe care le alege, sînt potrivite pentru un public care trebuie educat către artă — d-sale i-o spun aceasta; d-luĭ Davila însă nu, fiindcă ar fi în zădar — şi, maĭ ales, dacă ele sînt vrednice de talentul interpretuluĭ. Căcĭ cea maĭ înnaltă datorie a unuĭ artist e să nu consimtă, pentru nimic, a se coborî maĭ jos decît chemarea sa fireasca.

L-am văzut pe cel maĭ cult dintre actoriĭ noştri la o represintaţie a «Pietreĭ din Casă» şi apoĭ la aceia a «Lipitorilor Satuluĭ». În amîndouă rîndurile am avut o îndoită uimire plăcută. Pe de o parte, era înnaintea mea un artist care ar fi în frunte la orĭce teatru din lume; sigur, mlădios, demn şi adese

orĭ chiar tragic în mijlocul unor situaţiĭ care s'ar părea că nu pot da decît efecte comice. Pe de alta vedeam cît adevăr, cîtă coloare, cîtă informaţie folositoare îmbrăcată în veşmîntul literar care dă trăinicia, se găsesc în acele comediĭ pe care Alecsandri le scria maĭ mult jucîndu-se în Iaşul anilor 1840 şi 1850.

Iacă noĭ ne-am deprins cu literaturĭ rafinate, cu rîsurĭ supţirĭ şi rele, cu rînjirĭ dureroase; am avut maĭ adesea înnaintea noastră imitaţiĭ moderne, expuse crud de o şcoală francesă nemiloasă, care a fost imitată în toată Europa; ne-am învăţat a ne chinui înnaintea unor probleme care se aduc pe teatru, fără a li se da, după bunul sfat al vechiuluĭ Aristotele, acea soluţie definitivă care să ni îngăduie a pleca de acolo cu gîndul împăcat şi sufletul adus înnapoĭ în stare de armonie. De la această înnălţime ne uităm despreţuitorĭ la farsa naivă a vechiuluĭ poet moldovean, care închide şi deschide dulapurile, face pe oamenĭ a se bate pe 'ntunerec şi aduce, spre recunoaşterĭ şi împăcărĭ, pe eroiĭ săĭ din toate colţurile.

Mulţĭ vorbesc răŭ de Alecsandri, maĭ ales ca autor dramatic. Atîţia nicĭ nu l-aŭ cetit. Dar chiar dintre ceĭ ce l-aŭ avut în mînă. Cred însă că orĭcine va vedea acest teatru, în care toţĭ aŭ mişcarea aşa de sprintenă şi de sprenţară, vorba atît de iute, zîmbetul atît de bun şi hohotul aşa din toată inima, dar maĭ ales înfăţişează într'o formă aşa de simpatică o veche societate dispărută, pe urma căreia aŭ venit însă părinţiĭ saŭ buniciĭ noştri, — orĭcine din aceştĭ privitorĭ îşĭ va schimba părerea. Nu, acesta

nu e un repertoriu de uitat, de aruncat. Pentru învăţătura ca şi pentru plăcerea noastră, el trebuie chemat iarăşĭ la viaţă.

Pentru a reda figurile luĭ Alecsandri se cere însă o bunătate adevărată şi, pe lîngă dînsa, putinţa de închipuire simpatică a trecutuluĭ, în legătură cu o deosebită cultură; interpretul trebuie să aibă sînge moldovenesc curat, fire românească adevărată şi, decĭ, modestia, sfiala aceia faţă de lucrurile însemnate, care deosebeşte neamul nostru.

Şi, aşa fiind, cine ar fi maĭ potrivit pentru învierea şi purtarea prin largul ţeriĭ a întreguluĭ teatru al luĭ Alecsandri decît Petru Liciu?

Îl văd, parcă, împreună cu tinerĭ entusiaştĭ, avînd în vedere, nu succesul zgomotos şi cîştigul şi reclama de actorĭ, ci arta şi ţara lor. Prin el şi aĭ luĭ ar învia toţĭ aceĭ bunĭ cunoscuţĭ aĭ Ieşenilor de pe vremurĭ, de la Iorgu de la Sadagura pănă la cocoana Chiriţa. Ar fi o veselie, un rîs sănătos şi senin, o voie bună fără păreche: bătrîniĭ s'ar simţi tinerĭ şi ar rîde de-avalma cu tineretul cel maĭ noŭ.

Şi, în acelaşĭ timp, s'ar afla că moda de înstrăinare, cu snobismul ce tîrăşte după dînsa, e pe sfîrşite, şi că înnodăm iarăşĭ legătura, neapărată, în orĭce cultură serioasă, cu tradiţia.

28 Novembre 1907.

XLI.

LA DESVĂLIREA MONUMENTLUĬ LUI ALECSANDRI.

Cînd vor apărea aceste rînduri, ceĭ cîţĭva Ieşenĭ creştinĭ şi mulţiĭ Evreĭ ieşenĭ vor fi avut plăcerea de a vedea pe una din pieţele oraşuluĭ lor chipul de marmură al luĭ Vasile Alecsandri. Înţeleg din notiţele ziarelor[1] că desvălirea statuiĭ s'a făcut cu o pompă deosebită înaintea elementuluĭ oficial al vieţiĭ româneştĭ. Regina însăşĭ a scris versurĭ întru amintirea aceluĭ poet, şi naţional, şi de Curte, care a fost la bătrîneţele sale un oaspete iubit al palatuluĭ de libertate şi poesie din Sinaia. Fără a maĭ vorbi de alte ode, de panegirice, dintre care unele aŭ fost maĭ cumpătate, de medaliile rivale pe care le-aŭ bătut, întrecîndu-se în uriciune, dintre aceĭ librarĭ aĭ Iaşilor cari ţin să se afirme, cu tot dreptul, la orĭce manifestaţie patriotică şi culturală.

Toate aceste semne de admiraţie: statuie, discursurĭ, versurĭ, prosă, medaliĭ evreieştĭ, le-a prevăzut de sigur Alecsandri în cugetările sale asupra viitoruluĭ la care se putea aştepta. Sigur de sine însuşĭ, de uşurinţa creaţiuniĭ sale, de farmecul săŭ cuceritor, de

[1] Serbarea s'a amînat.

neapărata simpatie pentru dînsul a celor mulţĭ şi celor marĭ, el a purtat o coroană fără spinĭ şi a strălucit fără să sufere şi fără să se mistuie. Şi-a trăit viaţa toată, şi lucrul săŭ de scriitor, în loc să i-o fi scurtat prin chinurile iscodiriĭ de gînduri şi făptuiriĭ de cuvinte, prin străduinţele grele întru lămurirea simţiriĭ, i-a prelungit-o poate prin conştiinţa stăpînitoare a uneĭ gloriĭ cîştigate răpede şi pe care până la bătrîneţe a ştiut să o păstreze.

Cine a cîrtit împotriva luĭ? Vre-un nemernic a căruĭ lipsă de talent şi de caracter lua orĭce preţ spuselor sale. Cine l-a tăgăduit? Vre-un tînăr, pe care nu-l asculta maĭ nimenĭ, şi încă şi acela cu cît încunjur, cu cîtă sfială şi pietate!

Şi nu i s'a întîmplat măcar ceia ce se întîmplă rarilor scriitorĭ cu bătrîneţe lungĭ pe cari maĭ multe şirurĭ de contimporanĭ îĭ recunosc pe rînd. Nicĭ după moartea luĭ critica n'a cutezat a vorbi răspicat, a tăgădui veşnicia semizeuluĭ. Din potrivă, poetul mort a fost răsbunat foarte răpede şi de acele uşoare atacurĭ pe care avuse a le suferi fără a păgubi nimic prin ele. Pe încetul, lumea, condusă de scriitorĭ şi de criticiĭ de meşteşug, s'a întors la vechea părere de închinare fără reservă înaintea luĭ. El a rămas astfel şi de acum înnainte, cu toată întregirea culturiĭ noastre cu toată adîncirea sufletuluĭ nostru, cu toată creşterea simţuluĭ pentru adevărata limbă românească, aşa cum o vorbeşte şi o înţelege acel ce a făptuit-o: poporul, el a rămas decĭ descriitorul fericit al naturiĭ şi al oamenilor de la noĭ, armonisatorul măiestru al cîntecului popular, vrăjitorul trecutuluĭ eroic, aedul renaşteriĭ noastre, al luptelor şi triumfurilor din urmă, într'un cuvînt întruparea poetică a geniuluĭ naţional.

Un altul, foarte nenorocit de la un capăt la altul al vieţiĭ sale, creînd cu greutate, din măduva şi sîngele săŭ, opere care l-aŭ înveninat totdeauna de desnădejdea idealuluĭ neîndeplinit, un altul care n'a aflat măcar în iubirea frăţească a tovarăşilor, într'o înţelegere largă şi deplină a publiculuĭ mîngîiere pentru această mare şi veşnică suferinţă, un altul pe care duşmaniĭ nu l-aŭ cruţat, pe care proştiĭ nu l-aŭ iertat, prieteniĭ nu l-aŭ respectat, pe care nimenĭ nu l-aŭ înţeles în întregimea luĭ, un oarecare Mihail Eminescu, de profesie, rînd pe rînd, actor, revisor, gazetar şi nebun, căruia cîţĭva admiratorĭ din ceĭ guralivĭ i-aŭ închinat caricatura de bolovanĭ într'o piaţă botuşăneană şi un bust ca acela de pe mormîntul oamenilor cu avere, la Ateneul din Bucureştĭ, acela a numit pe Alecsandri, în cea maĭ scurtă şi maĭ bună caracterisare: «veşnic tînăr şi ferice». Pe cînd el, sărmanul, care lăuda aşa de frumos, fără nicĭun gînd de rivalitate, a fost bătrîn în cugetarea sa cu mult înnainte de vreme şi, prin urmarea firească a unor uriaşe însuşirĭ nestăpînite, de el însuşĭ saŭ de mediu: «veşnic neferice».

Şi iată-mă ajuns, cum se va întîmpla totdeauna orĭcăruia din generaţia mea, care va fi adus a vorbi despre Alecsandri, la neapărata comparaţie cu Eminescu. Orĭ cu cît simţ istoric ne-am înarma, orĭcît am preţui liniştea şi seninătatea, orĭcît am dori să nu jignim părerĭ respectabile, nu putem da luĭ Alecsandri, a căruĭ faptă o înţelegem şi o preţuim, inima noastră, pe care *Eminescu* o stăpîneşte.

Însă iarăşĭ înţelegem foarte bine, şi prin urmare nu învinuim, pe ceĭlalţĭ cari iubesc pe Alecsandri în acelaşĭ timp în care îĭ recunosc meritele. Ceĭ ce

fac un sport din iubirea pentru popor, din iubirea pentru trecut, din iubirea pentru neam, din arta sfîntă a poesieĭ, aceia nu pot cere maĭ mult decît ce li dă acest bogat şi strălucit diletant care a fost Alecsandri. Şi iarăşĭ *exteriorii* prudenţĭ, cumpătaţĭ, măsuraţiĭ, pieptănaţiĭ, gătiţiĭ, solemniĭ şi pompoşiĭ nu pot găsi în toată literatura românească un altul din scriitoriĭ marĭ care să-ĭ mulţămească atît. Că e un scriitor mare, nu încape vorbă. Dar la el nu va jigni nicĭodată şi pe nimenĭ un gînd adînc şi obscur, o simţire care să uimească şi să arunce în lăturĭ, o comparaţie care să izbucnească, un strigăt care să zguduie, un cuvînt măcar care să nu se poată auzi orĭcînd. Acesta e un perfect om de societate, un respectuos al tuturor formelor şi convenţiilor, un eminent «nicĭ prea-prea, nicĭ foarte-foarte».

Aşa fiind, şi luĭ i s'a consacrat ce i se cuvenia maĭ mult, şi admiratoriĭ luĭ, cari nu dispun de inima lor pentru literatură, i-aŭ dat ce-ĭ puteaŭ da maĭ scump, cînd s'a ridicat statuia de marmură de la Iaşĭ.

Toţĭ aceia cari pot face o deosebire hotărîtă între însemnătatea istorică a unuĭ scriitor şi valoarea luĭ actuală, toţĭ aceia cari cred că asemenea subiecte trebuie atinse, nu cu meşteşug de vorbe înflorite, ci cu o deplină seriositate de suflet şi cu un înnalt simţ de răspundere, în sfîrşit toţĭ ceĭ cari aŭ despre un scriitor aceiaşĭ părere şi în zilele obişnuite şi în cele extraordinare, vor iscăli această părere.

23 Octombre 1905.

XLII.

LUEGER.

Puţine nume sînt maĭ populare în Austria decît acela al oaspeteluĭ nostru. El e, nu numaĭ cunoscut până în stratele adîncĭ ale neamuluĭ săŭ german şi creştin, dar şi iubit, cu acea iubire admiratoare şi plină de recunoştinţă care se dă numaĭ luptătorilor fără preget. Primarul Vieneĭ va rămînea, în ciuda puteriĭ de sus, în ciuda intereselor băneştĭ de la mijloc, în ciuda unor anumite uneltirĭ ce vin de jos, stăpînul oraşuluĭ săŭ, atîta vreme cît va voi. Şi va voi până va avea încă de lucru.

Lueger nu e numaĭ un puternic vorbitor, care impune prin căldura ca şi prin sinceritatea fraseĭ sale. El nu e numaĭ o personalitate cu desăvîrşire simpatică, «frumosul Carol», zic ascultătoarele cuvîntărilor sale de la Primărie şi din Parlament. El e şi un foarte bun gospodar. Viena cum a găsit-o el, începuse a se ticăloşi, prin oportunismul sfios al altor primarĭ, din ceĭ cu bunăvoinţa înceată, fără program şi fără ţintă; ea se pleca umilită faţă de marea strălucire nouă, americană şi evreiască, a Pesteĭ. Datinile cele vechĭ o stăpîniaŭ în circulaţie, în luminat, în hrană. Lueger a venit cu hotărîrea de a înnălţa

iarăşĭ la locul ce i se cuvine vechea cetate împărătească, în care s'a născut, unde a locuit totdeauna şi pe care o iubeşte fără de marginĭ. Un timp a fost o revoluţie generală pe stradele vienese: groplĭ, munţĭ de pietre, tuburĭ, stîlpĭ de felinare risipiţĭ pretutindenĭ şi, în desele zile de ploaie rece, bielşug de noroiŭ negru şi cleios. Dar peste cîţĭva anĭ, nopţile Vieneĭ scînteiaŭ în lumină nouă, tramvaiele cu aburĭ încunjuraŭ *Ringul,* trenurĭ fumegaŭ supt pămînt, şi unul din cele maĭ minunate bulevarde din lume se desfăşura larg pe locul unde odată duhlià din urîta rîpă acel pîrîiaş al Wien-eĭ, care s'ar numi la noĭ... Calcaină. Încă odată, Viena se prefăcuse, cu gust şi cu îndrăzneală, după nevoile cele marĭ ale timpuluĭ.

Astfel de serviciĭ nu se uită nicĭodată, şi nu orĭcine le poate aduce. Dar numele de Lueger nu trezeşte în mintea atîtora amintirea isprăvilor de gospodărie ale primaruluĭ pe viaţă al Vieneĭ, ci el răsună ca un strigăt de chemare în luptă. Lueger înseamnă antisemitul luptător şi biruitor.

Nu un antisemit de teorie care să împartă pe oamenĭ după sînge în prietenĭ neapăraţĭ şi duşmanĭ fireştĭ. Nu, dar el, maĭ mult decît orĭcine, şi-a dat seamă de jidovirea răpede, cu toate urmările eĭ de murdărie, de demoralisare, care ameninţă Viena sa iubită. Împotriva duşmanuluĭ din Leopoldstadt a început el lupta. În zădar a scos acesta, pe lîngă toate trupele sale, şi pe acelea, puternice, ale aliaţilor, socialiştĭ, cosmopoliţĭ. Scrîşnind din dinţĭ maĭ mult decît odată, barbariĭ asiaticĭ din cetatea creştină a Împăratuluĭ aŭ trebuit să afle biruinţa luĭ Lueger.

Dincolo de Leitha însă, acest neam e adevăratul

stăpînitor, în veşmintele medievale şi supt steagul revoluţionar al Ungarieĭ. Lueger nu poate să iubească pe aceia cari s'aŭ lăsat copleşiţĭ şi cari se laudă, se mîndresc cu această copleşire, pe aceia cari înfăţişează în acelaşĭ front pe urmaşiĭ cavalerilor de la 1300 şi pe «contopiţiĭ» din veacul al XIX-lea şi al XX-lea. De aicĭ politica anti-maghiară a luĭ Lueger, care se împacă de alminterea şi cu loialitatea sentimentelor sale austriace.

Venirea luĭ Lueger la noĭ e o demonstraţie; el vine la ceĭ ce se luptă cu Evreimea şi cu prieteniĭ eĭ de pretutindenĭ. Ca o demonstraţie o primim. Strigînd: «Trăiască prietenul nostru Lueger», sîntem sigurĭ că vom afla un răsunet în toate inimile româneştĭ.

8 Iunie 1906.

XLIII.

LA MORMÎNTUL LUĬ KOGĂLNICEANU.

O parte din liberaliĭ din Iaşĭ aŭ făcut drumul până la cimitir pentru a se închina amintiriĭ luĭ Mihail Kogălniceanu.

Odată partidul făcea «pelerinagiĭ» la mormîntul luĭ Brătianu, la al luĭ Rosetti. De o bucată de vreme, ele aŭ încetat. Mareluĭ organisator şi om de ispravă, ca şi visătoruluĭ cu viaţa cinstită, politicianuluĭ fără arginţĭ, rămas până la capăt puţin poet, nu maĭ are nimenĭ să li ceară sfaturĭ. E bine că măcar mormîntul luĭ Kogălniceanu e privit încă drept un izvor de inspiraţie. Dacă toţĭ ce ceĭ aŭ mers să-l vadă, s'aŭ apropiat cu inima curată a omuluĭ ce vine să se reînnoiască prin pomenirea faptelor însemnate ale unuĭ maĭ mare decît sine, atuncĭ oracolul venit de peste pragul vieţiĭ a putut spune vorbe ca acestea:

Că nu este un adevărat om politic, patriotic şi binefăcător, înţelegător al timpuluĭ săŭ şi pregătitor al viitoruluĭ decît acela care, ca Mihail Kogălniceanu, începe întăiŭ printr'o largă cultură modernă, pe care el, Kogălniceanu, şi-o cîştigase în Germania stăpînită de marele curent idealist de la începutul veaculuĭ.

Că a fi liberal saŭ conservator, orĭ a se zice numaĭ

liberal saŭ conservator, n'are nicĭo însemnătate la un biet popor care se luptă să se ridice din cele maĭ straşnice adîncurĭ ale sărăcieĭ şi lipseĭ de lumină, dar că are o mare însemnătate pentru un om politic calitatea, puterea naţionalismuluĭ săŭ, iubiriĭ sale pentru neam. Prin aceasta găseştĭ de la sine drumurĭ, pe care nu le poţĭ descoperi cu felinarul chior şi fumegător al formuleĭ liberale orĭ cu iasca seacă a datineĭ conservatoare.

Că nu poate fi un neam trainic acela care se alcătuieşte cu adevărat numaĭ din spuma de sus, care, chiar dacă nu e murdară, se va murdări de tot praful pe care-l mătură de-asupră-ĭ vînturile cele marĭ ale lumiĭ. Ci un adevărat neam e acel ce cuprinde în sine toată viaţa, veşnic mişcată, totdeauna înnoită şi pe deplin curată, a mulţimilor muncitoare şi cinstite.

Că nu e un om politic vrednic de acest nume meşterul ce ştie să cîştige duşmaniĭ, să ocolească piedecile, să cruţe munca şi să scape de primejdie. Ci este numaĭ acela care, văzînd o neclintită şi luminoasă ţintă, merge îndrăzneţ către dînsa, înfruntînd duşmaniĭ, mişcînd din loc piedecile, primind în piept primejdiile, cu siguranţa că, perind chiar în cale, tot drumul ce a putut să-l facă e cîştigat pentru urmaşiĭ ce vor veni neapărat după vitejia luĭ. Aşa a judecat Kogălniceanu atacînd, în vremĭ foarte nesigure şi ameninţătoare, chestiĭ ca averea de moşiĭ a străinilor din mănăstirile greceştĭ şi ca lipsa de ogor şi de neatîrnare a ţeranuluĭ.

Şi, din ce *n'a* făcut el, acuma se desface şi această ultimă învăţătură: Că un om politic trebuie să-şĭ sprijine fapta pe o viaţă personală cu desăvîrşire

curată, căcĭ altfel va fi învins uşor, stăpînit şi întrebuinţat de alţiĭ, maĭ slabĭ, maĭ puţin chemaţĭ decît dînsul, cari însă n'aŭ păcate saŭ ştiŭ să le ascundă maĭ bine. Şi astfel, din nenorocire, o ţară, un neam vor pierde pe cîrmaciul cel maĭ bun cînd ar avea maĭ multă nevoie de dînsul.

Pentru cine poate auzi, — acestea le spune mormîntul luĭ Mihail Kogălniceanu.

29 Iunie 1906.

LXIV.

LA TRECEREA UNUĬ EROŬ.

Ultimul dintre Rákóczeştĭ, Francisc, s'a răsculat împotriva Caseĭ împărăteştĭ de Habsburg, stăpînă a Ungarieĭ cucerite de la Turcĭ, a urmat cu strălucire exemplul altuĭ «rege ungur», Emeric Tököly, a stăpînit o bucată de vreme Nordul Ungarieĭ, a întreţinut legăturĭ cu anumite State din Apus, ca Franţa care-l sprijinia cu căldură ca să facă în năcaz vechilor săĭ duşmanĭ de la Viena şi, la urmă, a trebuit să se recunoască învins. După anul de lichidare 1711, el a luat drumul către ţara sprijinitoruluĭ săŭ Ludovic al XIV-lea, dar n'a încăput nicĭ acolo precum ar fi dorit şi, la urmă, si-a aflat adăpostul, cu tain de la Padişahul, în Turcia, urmînd şi în această privinţă, pe regele Emeric. Pe pămîntul străin s'a stins el după lungĭ şi dureroşĭ anĭ de pribegie la 1735 şi a fost îngropat la Rodosto, pe malul Mărĭĭ Negre.

Unguriĭ nu l-aŭ uitat însă, nicĭ în timpul cît ascultaŭ de Austriacĭ, nicĭ astăzĭ. În el acest neam dîrz şi sigur de sine a văzut pe luptătorul cavaleresc şi îndărătnic, care nu-şĭ părăseşte drepturile şi nu vrea să-şĭ plece capul faţă de nimenĭ. În el aŭ maĭ respectat pe cel din urmă represintant al mariĭ

dinastiĭ rákóczeştĭ, supt care Ardealul stăpînit ungureşte a însemnat ceva în istoria lumiĭ.

De mult încă, eĭ făcuseră planul patriotic şi romantic de a aduce din groapa sa depărtată pe cel din urmă care a purtat o coroană ungurească. Împăratul-rege, care iartă aşa de mult pentru el şi care poate ierta şi pentru strămoşiĭ luĭ, cari aŭ osîndit la moarte ca trădător pe Francisc Rákóczy, n'a avut nimic de zis împotriva acesteĭ pomenirĭ naţionale. Acum cîteva zile Parlamentul din Pesta a votat reabilitarea, curăţirea de osîndă, a memorieĭ Craiuluĭ de răscoală. O corabie a marineĭ austro-ungare a ridicat oasele scumpe Ungurilor. Ea s'a oprit Joĭ la Constanţa. Un tren special a dus cosciugurile vechiuluĭ rege şi ale tovarăşilor săĭ pe lîngă Bucureştĭ, de-a lungul întreguluĭ şes al Romănieĭ, prin oraşe unde pretutindenĭ eraŭ libere să-ĭ iasă întru întîmpinare coloniile ungureştĭ cu tricolorul şi să răsune astfel accentele limbiĭ maghiare, până la Orşova, unde aştepta primirea cea mare.

Francisc Rákóczy nu e o figură antipatică pentru Romînĭ. În părţile ardelene de sus, în părţile maramurăşene, el a întîlnit, ca un viteaz ce era, sprijinitorĭ vitejĭ printre ţeraniĭ noştri. Vlădica romîn Ion Ţirca, pus de dînsul, îĭ scria ca unuĭ «Craiŭ al Ţeriĭ Ungureştĭ de sus şi Ardealuluĭ» şi-ĭ urà «să biruiască duşmaniĭ Mărieĭ Sale, cum a biruit David Craiŭ pizmaşiĭ săĭ». Şi astăzĭ se păstrează în cutare biserică veche steagul supt care ţeraniĭ noştri, mîndriĭ flăcăĭ aĭ munteluĭ, aŭ luptat pentru Craiul «Racolţea».

Stînd maĭ mult pe aiurea, până pe la Caşovia, unde-l aşteaptă pomposul mormînt al recunoştinţiĭ naţionale, Rákóczy cel tînăr n'a putut avea legăturĭ maĭ dese

cu aĭ noştri de dincoace. Dar bunicul şi străbunul săŭ, Gheorghe I-iŭ şi al II-lea, Domnĭ aĭ Ardealuluĭ, aŭ fost bunĭ şi statornicĭ prietenĭ aĭ luĭ Vodă Mateĭ din Tîrgovişte şi aĭ luĭ Vodă Vasile din Iaşĭ, şi Doamna Elina a luĭ Mateĭ scria bătrînuluĭ «Craiŭ» prin care ajunsese la Domnie acel care zace acuma în singurătatea de munte de la Arnota olteană, numindu l cu iubire: «părinte şi socotitor şi învăţător de toate lucrurile noastre» şi iscălind ca «fată a Mărieĭ Sale».

Orĭcîte am suferi de la orĭcine, e o cinste a neamuluĭ acestuia românesc că nu uită binele, măcar vorba bună pe care a primit-o odată, şi o cinste şi maĭ mare că el înţelege orĭunde şi respectă viţejia curată, iubirea de neam, jertfa de sine.

De aceia, dacă nu vor suna acum în satele ardelene clopotele pe care le cere prin poruncă Ministeriul din Pesta, noĭ toţĭ, şi ceĭ de aicĭ, cari am lăsat drum slobod sentimentelor fireştĭ ale oaspeţilor noştri maghiarĭ, şi ceĭ de dincolo, cari ştiŭ să deosebească între oameniĭ ce fac parte din acelaşĭ popor, ne descoperim înnaintea sicriuluĭ în care un eroŭ doarme, înfiorat în bătrînele sale oase de duhul ţeriĭ sale, şi vom zice viteazuluĭ cavaler care se întoarce: «fie în vecĭ pomenită la toate neamurile amintirea celuĭ ce a luptat, a suferit, a pribegit şi murit pentru neamul săŭ».

Iar a doua zi sîntem iarăşĭ noĭ, *noĭ*, şi eĭ, *eĭ*.

19 Octombre 1906.

LXV.

UN PROFESOR: DIMITRIE A. LAURIAN.

A murit zilele trecute în Bucureştĭ şi a fost îngropat în mijlocul deosebiteĭ duioşiĭ a multor colegĭ de şcoală, foştĭ şcolarĭ şi prietenĭ Dimitrie August Laurian, un om care *se vedea* fără ca supt picioarele luĭ să fie piatra ordinară a uneĭ situaţiĭ. A fost scriitor cu condeiul uşor şi mlădios, ziarist cu simţ de răspundere, om de carte care făcuse cu strălucire studiĭ înnalte, cuvîntător elegant şi armonios, dascăl iubitor de chemarea sa, a căriĭ însemnătate pentru întemeiarea uneĭ nouă societăţĭ româneştĭ o înţelegea bine; a fost un om politic, pentru că avea vederile sale lămurite şi nu înţelegea să le părăsească pentru o ispită mare saŭ o ispită mică; a fost un om de societate, ştiind să fie dînsul fără a lăsa jignirĭ în urma luĭ şi, în sfîrşit, a fost pentru aceĭ ce-l cunoşteaŭ bine, bine de tot, un prieten pe care, cum aŭ spus-o înnaintea mormîntuluĭ săŭ, nu-l vor uita nicĭodată.

Viaţa acestuĭ om ales e vrednică însă de a fi prinsă şi altfel decît într'o scurtă caracterisare generală.

Era fiul luĭ August Laurian, învăţatul cu sufletul tare, cu voinţa neînduplecată, cu credinţa nezgu-

duită, cu munca de fier. A fost crescut de dînsul în părerile luĭ: naţionalism românesc înnalt, cuprinzînd pe Romînii de orĭşiunde, mîndrie ardeleană, conştiinţă latină, cult pentru limba purificată, pentru ortografia ce lasă să se străvadă obîrşia romană, pentru fapta şi scrisul vechiĭ Rome; iubire pentru ştiinţa care mîntuie, ştiinţa naturiĭ şi ştiinţa celor în afară de dînsa, nouăle ştiinţĭ naturale şi vechea filosofie —, care eraŭ şi pentru înnaintaşul luĭ Laurian bătrînul, şi maĭ bătrînul Lazăr, cercul menit închinăciuniĭ.

A învăţat temeinic, la Nemţĭ, filologie clasică şi «filosofie naturală». După o tesă de cuprins filosofic. el întră la 1872 în viaţa publică, în acelaşĭ timp ca profesor şi ca director, şi se face, împreună cu prietenul săŭ de anĭ îndelungaţĭ, Ştefan Mihăilescu, redactor al «Transacţiunilor literare şi ştiinţifice».

E interesant să se coboare cineva prin această revistă în sufletul, doritor de luptă, necruţător şi caustic, al tînăruluĭ de acum treĭzecĭ de anĭ care la vrîstă de bătrîneţă se ducea dintre noĭ.

Laurian e un ironic care nu primeşte însă nihilismul dogmatic, afirmarea cu jurămînt că totul nu e vrednic de nimic. De sigur că nu-ĭ place starea politică şi socială de după Unire, că descopere, cu toată proslăvirea ce făceaŭ să se audă ceĭ mulţămiţĭ şi mîndri de isprava lor, «ceva mic, meschin, pocit şi putred în ceia ce avem astăzĭ», că vede, în locul pămîntuluĭ cu «rîurĭ de lapte», dar fără «florĭ de lumină», al politicianilor, «o ţară de muribunzĭ, veştejită şi în agonie, a căriĭ existenţă e pusă în chestie la primul ţipăt al unuĭ Jidan cu chibriturĭ». Dar el socoate că se pot îndrepta lucrurile; în trecut se închină marilor figurĭ eroice, luĭ Iancu, «legenda Abru-

duluĭ», luĭ Bolintineanu, luĭ Eliad; în present, el alege tinerĭ cu aceiaşĭ învăţătură ca a luĭ, pe ceĭ maĭ bunĭ din tinerimea bucureşteană de atuncĭ (Anghel Demetriescu, Gr. Păucescu, şi cîţĭva alţiĭ) şi, împreună cu eĭ, înţelege să dea lupta cea mare a educaţieĭ nouă răzimată pe ştiinţă. Ştiinţa aceasta îĭ pare mîntuitoare; preţuind, cu toate împunsăturile ce-ĭ veniaŭ din cercul de la Iaşĭ al «Convorbirilor literare», curentul literar positiv şi poporan plecat de acolo, el, înfăşat încă în ortografia şi stilul unuĭ părinte autoritar şi vrednic de admiraţie, crede că se poate aduce tot atîta folos prin cultivarea ştiinţelor exacte şi naturale şi-şĭ caută tovarăşiĭ la opera de reformă, în ţară şi străinătate, de la Tiberghien la dr. Davila.

Revista a mers un an, şi acela cu greŭ. Apoĭ Laurian şi aĭ luĭ trecură la «Revista contemporană», care luptâ cu «Convorbirile» şi fu învinsă, pentru contemporanĭ ca şi pentru urmaşĭ. Între prinşiĭ de războiŭ cari-şĭ blestemară soarta maĭ puţin, fu D. A. Laurian, emancipat de puterea părintească.

Şi pe urmă? Sînt convingerĭ fecunde şi sînt convingerĭ, maĭ puţin convinse, care ucid. Polemistul literar se făcu ziarist politic de partid, — finul ziarist de la «România liberă» şi de la «Constituţionalul», — se făcu ziarist fără iscălitură, legiuitor fără răspundere, apoĭ funcţionar fără personalitate, în sfîrşit desgustatul din ultimiĭ anĭ.

E adevărat că rămăsese profesorul, colegul, omul de societate, prietenul. Acela a murit acum, mult timp după *cellalt*.

2 Novembre 1906.

XLVI.

ALECSANDRI ŞI «LIPITORILE SATELOR».

Am văzut zilele acestea la Teatru «Lipitorile Satuluĭ». Înviorată de talentul luĭ Liciu, susţinută bine prin jocul foarte îngrijit al celorlalţĭ actorĭ, împodobită cu decorurĭ foarte potrivite, şi unul din ele — al pădurii — chiar cu adevărat măreţ, se desfăşura în acte care nu sînt, la dreptul vorbind, decît o înşirare de tablourĭ, vechea tragi-comedie a satuluĭ moldovenesc de munte din aniĭ 1840. Iată casa teslaruluĭ ţeran Ion, cu nevasta luĭ încă destul de tînără pentru a da fiorĭ unuĭ spînzurat de Grec, iată feciorul voinic al luĭ Ion, flăcăul amorezat cu atîta curăţie de nevinovata orfană Măriuca, iată argatul sîrb Gavril, beţiv şi răzbunător cînd e beat. Iată bătrînul Vîntură-Ţară, răzeş izgonit din răzăşia luĭ, care urmăreşte, rătăcind, orĭunde pe Lipitorile Satuluĭ şi se pricepe a le pedepsi. Acesta e un colţ, cel ţerănesc.

Dincolo uite cîrciuma: satul întreg se strînge la dînsa, bînd şi chiuind, făcînd haz de năcaz, de cît năcaz este încă în cuprinsul săŭ. O balabustă, care nu se vede, drege rachiul înnuntru, pe cînd la iveală

iese Moise, Moişilică pentru Romînĭ, Moisachi pentru Grec, cine ştie cum pentru zisa balabustă: un omuleţ în caftan rupt, în ciorapĭ şi papucĭ, aşa cum îl ştie Liciŭ; o pocitură fără vrîstă, fără încheieturĭ, care umblă, tremură, numără, se tîrăşte, se strecoară, se milogeşte, ca să se ridice, une orĭ, într'o mişcare de cămătar care se simte. Acesta e colţul jidovesc: în odaia din fund cu multe pene de gîscă, cu policandru şi linguriţe de alamă galbenă, cu sfîntul corn negru şi sfîntul talăs soios, sînt copiiĭ, mulţĭ «cuptiĭ», unul pe an, bucuria luĭ Moise care totuşĭ nu face credit creştinilor, «goilor» puturoşĭ şi leneşĭ şi proştĭ cari-şĭ îngăduie şi eĭ a se înmulţi odată la an.

La curte, în odaia cu velinţe frumoase, cu icoana de la Sfîntul Munte Atos, cu masa şi scaunele de lemn alb şi cu catastifele măiestre pe poliţa ascunsă stă Grecul, cheme-l cum îl va chema, «boierul» prin arendă al satuluĭ. Calcă măreţ ca din pod, are giubeaua şi fesul cel lung de acasă şi-şĭ unge mustăţile supţirĭ ca să stea dîrze. Abia mînîncă şi bea; are harapnicul în mînă, dar nu bate; ţipă, dar poate să fugă. Are o singură slăbiciune: îĭ plac fetele din sat. Pe cele ce le lasă, le tocmeşte posluşnice în casă, cu voia de a-l bate, ca mătuşa Ruxanda; pe cine se ţine mîndră, e gata s'o iea de nevastă, s'o înveţe greceşte şi s'o poarte în caleaşcă la Iaşĭ, ca însăşĭ «chiria» cocoana sa: aşa socoate să facă şi cu Măriuca. Ăsta e colţul arendăşesc.

Boierĭ nu se prea văd, — staŭ la Iaşĭ saŭ în străinătate —; dar uite la caraghiosul de «domn subprefect» cu pălăriuţa de paie şi pantaloniĭ vărgaţĭ; tinerel, spălăţel, foarte găsit. Dar, altfel, e om cum

se cade, judecă bine şi se crede dator a «civilisa» pe ţeranul moldovean.

Şi am văzut cum Moise şi Grecul ispitesc cu baniĭ împrumutuluĭ pe Ion teslarul, cum se mînie pe dînsul şi-l răpun scoţînd una din scîndurile şcheleĭ unde el lucrează şi aruncînd răspunderea pe bietul Sîrb totdeauna cu vinul în cap; am văzut cum caută apoĭ a ucide cu otravă pe presupusul ucigaş, care a fugit, dar a găsit apoĭ plăcere să se întoarcă, am văzut pe Grec curtenind, răpind la curte, scăpînd din cuşcă pe Măriuca, am văzut pe Moise tremurînd de frica tuturor felurilor de moarte şi mărturisind de frică adevărul şi pe «domnul subprefect» făcînd dreptate, luînd pe Măriuca de lîngă Grec şi dînd-o flăcăuluĭ care o iubeşte.

Apoĭ perdeaua a căzut asupra tuturor ţeranilor mulţămiţĭ şi, cînd a fost să plecăm acasă, ni-am zis cu toţiĭ: nu, nu e atîta; noĭ maĭ ştim ceva, domnule Alecsandri, tinere poet senin al anilor 1840!

Iată ce ştim noĭ, după optzecĭ de anĭ, asupra acestuĭ sat şi celor ce se aflaŭ, celor ce aŭ venit pe urmă, acolo.

A murit mama Catrina a teslaruluĭ. Părechea de însurăţeĭ, Niţu şi Măriuca, s'a aşezat în casa răposatuluĭ, bine şi gospodăreşte clădită de dînsul. Cînd începeaŭ a îmbătrîni, a venit veste în sat că Vodă-Cuza, prietenul poetuluĭ Alecsandri, a hotărît împroprietărirea ţeranuluĭ. Cum sînt eĭ însă la munte, cu pămîntul lor, s'aŭ bucurat maĭ mult pentru alţiĭ. Aŭ avut mulţĭ copiĭ, ca din dragoste bună şi sănătoasă. Fiecare din eĭ a fost de zece orĭ maĭ sărac decît părinţiĭ. Unul a nemerit la dascălul pus de un

boier binefăcător şi s'a boierit el însuşĭ. E undeva membru la o înnaltă Curte; îşĭ zice Theslard şi nu scrie nicĭodată acasă. Ceĭlalţĭ se luptă cu nevoĭ grele, şi sînt acum nişte moşnegĭ chinuiţĭ. Nişte Evreĭ marĭ, uniţĭ cu bogătaşĭ romînĭ—acum nu maĭ e o Moldovă, ci o Românie regală —, aŭ fierăstraie în munte şi taie pădurea de-o rad; acolo cară butuciĭ şi bătrînii şi copiiĭ lor. Aceştĭ copiĭ, oamenĭ în toată firea, aŭ şi eĭ copiĭ, dar din averea Măriucăĭ a rămas numaĭ un peticel de vorbă-să-fie, copleşit de datoriĭ. Cu săptămînile salahoresc bărbaţiĭ în pădurĭ; femeile se daŭ în dragoste cu orĭce ciocoiŭ şugubăţ; unele beaŭ basamac şi cad pe drumurĭ. Decorul trebuie cu totul luĭ tot schimbat. Pe un pămînt stîrpit şi sluţit trăiesc nişte bieţĭ sălbatecĭ desfrînaţĭ.

Jos căciulile, mojicilor! Trece în trăsură arendaşul munţilor, regele Carpaţilor; roşu la faţă, cu ochelarĭ pe nasul coroiat, în blană scumpă, cu o căciulă cum n'a avut-o nicĭ Vodă Vasile Lupu. Lîngă el, o elegantă doamnă, care-ĭ samănă la nas. Copiĭ în haine de marinar; guvernantă de la Paris. Se vorbeşte amestecat: cînd jidoveşte, cînd româneşte cu cîntec, cînd «franţuzeşte». E domnul Mosessohn, care aşteaptă numaĭ împămîntenirea pentru a se aşeza în «elită», lîngă cutare Scandalopulo, lîngă Cacătăev (franţuzeşte: «de Kakataeff») Bulgarul, lîngă Svinicĭ Sîrbul şi domnul de Lumpatius de la «Luceafărul romîn», societate de petrol, lîngă boierimea cea nouă internaţională, care primeşte în mijlocul eĭ şi pe cîte un beizadea de beizadea trăind din fum şi din datoriĭ. Ştiţĭ cine e însă acest Mosessohn de la societatea forestieră «Mosessohn, Găştinescu şi Compania»? Tata luĭ era «cuptil» la Moişilică pe care-l puteaĭ

scutura cu băţul peste caftanul rupt, la Moişilică cel mititel şi umil, care tremura. Nepotul, «cuptilul» de «cuptil», vine une orĭ în satul natal, unde un văr ţine cîrciumă pentru stafiile vinete ale «ţeranilor romînĭ», «preocupaţia» tuturor mesagiilor şi răspunsurilor la mesagiĭ. Maĭ este şi un cumnat — o, ce berbant drăguţ! — care stă la curte fiindcă-ĭ plac fetele. Vin toate la dînsul, care e un om dulce la vorbă şi darnic. A botezat un copil primarului, e prieten bun cu părintele de la biserică şi a dat afară cu jandarmiĭ pe un rebegit de învăţător, care făcea «socialism» pentru Romînĭ în ţara Jidanuluĭ. D. Moişilică însuşĭ şi balabusta dorm într'un cimitir din Czernowitz, unde aŭ mers să şĭ petreacă liniştit bătrîneţele, pentru că acolo mulţĭ jandarmĭ păzesc pe Jidanĭ cari n'aŭ nevoie să tremure.

Grecul a găsit o fată care l-a luat. Şi ce bogat s'a făcut, după ce a ieşit din puşcărie! Cînd a murit, fiind creştin — «hristianòs, fraţico» —, era senator. Toţĭ copiiĭ i-a crescut la Paris; pe o fată o ţine un marchis oarecare din Spania, pe alta un iuncăr din Prusia, pe a treia un baron din Sicilia, a cincea e prinţesă în Rusia, a şesea e după un sublocotenent din Atena, cu a şaptea a ajutat pe un pîrlit de boier muritor de foame, care se coboară de la Mircea-cel-Bătrîn şi de la maĭ mulţĭ Ţiganĭ din casă, cu cari samănă. Dintre băieţiĭ luĭ, a dat cîte unul fiecăruĭ departament din viaţa Romănieĭ constituţionale. Aŭ toţĭ automobile faimoase şi aŭ omorît, la un loc, zece «Valahĭ». Nu şi-aŭ schimbat numele: n'aŭ de ce; şi l scriŭ chiar cu ortografie «antică». Marĭ patrioţĭ la tribună Cînd se adună toată familia, se vorbeşte o limbă care aduce aminte dialectul jucătorilor de cărţĭ măsluite din Paris pe cari localnicĭ îĭ numesc

cu cuvîntul «grec». Rasă mîndră, stăpînitoare, dar despre trăinicia căreia n'are ideĭ marĭ Mosessohn! Cheltuiesc prea mult.

După «domnul subprefect», de la 1840 — se poate să-l uităm! — aŭ venit mulţĭ alţiĭ, la cîte jumătate de an. Din ce în ce maĭ puţin idealiştĭ şi filantropicĭ. Cel de-acuma al două-sutelea guvernator în plasă, e un «bărbat politic» în vrîstă de patruzecĭ de anĭ. Rasă nehotărîtă, vorbă moldovenească; la prilejurĭ marĭ vorbeşte însă limba ţeriĭ: franţuzeşte. Fură treĭ anĭ, treĭ anĭ rabdă. Fabrică alegerĭ. Îĭ plac şi luĭ fetele care ştiŭ bine menirea lor pe lume. I le aduc jandarmiĭ. Joacă cărţĭ. A fost de zece orĭ liberal, e acuma a cincea oară conservator.

E sigur că pentru el, licenţiat în drept, era nemerit un portofoliu de ministru, dar lumea e nerecunoscătoare. Crede că porciĭ de aiurea sînt maĭ bine trataţĭ decît un porc de cîne ca dînsul. Nevastă n'are; copiiĭ cu ţerancele iĭ cresc ţeraniĭ: se deosebesc de ceĭlalţĭ fiindcă nu vreaŭ să meargă la plug, fură găinile şi, de la patru anĭ, se ţin pe urma catrinţelor. Pentru neamul d-luĭ Iani şi neamul d-luĭ Moişilică d. subprefect e un «preţios auxiliar»: la eĭ mănîncă, la eĭ bea, de la eĭ se împrumută: cînd joacă, adesea, cărţĭ în casa lor, cîştigă totdeauna.

Am ţinut să descriem aceste tipurĭ şi fiindcă ele n'aŭ fost nicĭ într'un dulap al Exposiţieĭ Naţionale Jubilare din România anuluĭ 1906.

După optzecĭ de anĭ, cînd se va scrie urmarea la acest articol, frică mi-e că povestitorul va vorbi: saŭ de o revoluţie saŭ de o cucerire străină.

12 Novembre 1906.

XLVII.

UN DISPĂRUT: VINCENŢIU BABEŞ.

A murit Vincenţiu Babeş, membru al Academieĭ Romîne, la o vrîstă foarte înnaintată. Era un om învăţat, şi, pe timpurile sale, i se încredinţaseră de Romîniĭ de dincolo, cari voiaŭ să-şĭ despartă cu totul Biserica lor ortodoxă de Biserica Sîrbilor, misiunĭ de încredere. A fost mult timp magistrat înnalt şi deputat în Pesta. A scris puţin şi lucrurĭ de mult uitate,—între altele şi în foaia «Albina». Uitat era şi dînsul, care, trecut de optzecĭ de anĭ, putea fi privit, de anĭ de zile, ca scos din rîndul celor viĭ. Acum vre-o şese-şepte anĭ maĭ venia încă la şedinţele plenare din Mart ale Academieĭ; mărunt, slab, o umbră de om, el păstra însă o mare vioiciune neastîmpărată şi glasul supţire desfăşura nervos argumentaţiĭ pasionate.

În politica veche şi-a avut partea, cu deosebire în legătură cu bogata familie de magnaţĭ Mocioni. În numele acestora maĭ ales, el şi-a spus cuvîntul şi în timpurile maĭ apropiate, cînd maĭ venia pe la sinoade şi consfătuirĭ. El însuşĭ n'a avut nicĭodată ideĭ originale, nicĭ ţinte propriĭ, — fie măcar şi personale. Dar era unul dintre oameniĭ aceia cărturarĭ

şi dibacĭ cari servesc bine causele altora. Şi dibaciŭ era fără îndoială. Un exemplu: dîndu-i-se la Academie să facă o recensie despre o carte a unuĭ om pe care-l uraŭ ceĭ maĭ mulţĭ dintre colegiĭ săĭ, el a găsit mijlocul să scape din încurcătură, fără să atace valoarea cărţiĭ, spunînd că este numaĭ volumul întăiŭ — cartea era o culegere de documente cu o lungă prefaţă, care, aceia, era lucrarea originală şi se isprăvia în acest volum d'întăiŭ. Apoĭ s'a răspins, fireşte, şi volumul al doilea, pentru că... era numaĭ volumul al doilea.

Ar fi greŭ de spus dacă era în adevăr pentru «activitate» saŭ pentru «pasivitate», dacă-ĭ era simpatică orĭ antipatică vre-o personalitate politică. Îĭ eraŭ şi nu-ĭ eraŭ. Sufletul luĭ era ferit de toţĭ, chiar de aceia supt steagul cărora stătea, pentru un motiv saŭ pentru altul: poate chiar că era ferit de sine însuşĭ. Avea un zîmbet rece, cu o strălucire de ghiaţă în ochiĭ fără odihnă, care spunea aceasta: «Cu omul din mine n'aveţĭ a face; n'am a face, cred, eŭ însumĭ».

S'ar săvîrşi o nedreptate împotriva memorieĭ sale însă dacă nu s'ar recunoaşte că prin cunoştinţele luĭ de drept, de istorie, prin elasticitatea luĭ de spirit, prin uşurinţa luĭ de vorbă şi prin talentul de a umbla cu oameniĭ marĭ el a represintat bine pe Romîniĭ de confesia şi din Ţinutul luĭ, şi astfel a adus serviciĭ neamuluĭ. Din cînd în cînd povestitorul desvoltăriĭ moderne a Romînilor din monarhia vecină va avea să pomenească şi numele luĭ Babeş. Istoricul literar, — maĭ puţin.

28 Ianuar 1907.

XLVIII.

DR. ISAK.

Din Botoşanĭ vine trista ştire a morţiĭ bătrînuluĭ dr. Isak. De bună seamă că nu e Botuşănean care să nu-ĭ cunoască numele. Medic fără arginţĭ, om de o nemărgenită bunătate şi milostivire faţă de orĭce suferinţă, prieten statornic al tuturor celor ce fuseseră ajutaţĭ de dînsul, cavaler, nobil, aristocrat al sufletuluĭ şi al inimiĭ, aşa a trăit pe acest pămînt al răilor şi al nedrepţilor doctorul Isak. Venise la noĭ din ţara luĭ robită şi umilită, din Polonia ce sîngeră din sute de rănĭ, venise din vălmăşagul revoluţieĭ învinse, păstrînd din steagul rupt atîta cît să-şĭ aducă aminte că a luptat cu braţul săŭ de tînăr pentru neamul osîndit. Şi, din acest început al săŭ eroic, a păstrat totdeauna atîta cît să fie superior mediuluĭ săŭ până la adîncĭ bătrîneţe, cînd în ţinuta dreaptă, în privirea strălucitoare de bunătate, în cinstita şi bărbătească strîngere de mînă, în dulcea luĭ românească stricată şi în fapta luĭ largă, îĭ trăia încă partea cea maĭ bună a tinereţeĭ.

Dintre cîţĭ oaspeţĭ străinĭ a avut această ţară, nimenĭ nu ne-a înţeles, iertat şi iubit maĭ mult decît aceştĭ idealiştĭ până la mormînt aĭ revoluţieĭ polone.

Isak suferia de toate suferinţele noastre fiindcă acolo, în Botoşanii copleşiţĭ, murdăriţĭ şi demoralisaţĭ, nu se putea bucura de nicĭo bucurie ce am fi avut noĭ. Cînd l-am văzut ultima oară, după ce mi-a vorbit senin de moartea luĭ apropiată, de patria luĭ pierdută, de tinereţa luĭ stînsă, — uitîndu-mi se în ochĭ pentru a căuta icoana tatăluĭ mieŭ mort, prietenul luĭ din vremurĭ, şi sărutîndu-mă des, cum l-ar fi sărutat pe dînsul, — după ce a încheiat toate amintirile şi toate lămuririle, el făcu un mare gest de desnădejde, care se întindea parcă asupra oraşuluĭ întreg, şi zise întăiŭ aşa:

«Aicĭ, şi colo, şi colo, aŭ fost tot Romînĭ, boierĭ, prietenĭ, — acuma nu maĭ sînt. Aŭ venit în loc *cĭlalţĭ;* voĭ sînteţĭ pierduţĭ.»

Apoĭ stătu pe gîndurĭ, asămănă în tăcere cele de la dînsul de-acasă cu cele de la noĭ, şi încheiè astfel, cu această frasă ca o lovitură de topor, una singură, ce dă jos.

— La noĭ aŭ rupt ramurile Polonieĭ, dar Polonia o să trăiască. Pe voĭ, pe voĭ, v'aŭ smuls din rădăcină!

Şi, cît voiŭ trăi, n'o să uit profeţia asta grozavă.

8 Februar 1907.

XLIX.

MOARTEA GENERALULUI LAHOVARI.

În urma unei operaţii făcute la Paris a murit generalul Iacob Lahovari, ministru de Externe. Era pe vremuri un om însufleţit de dorinţa de a reformà oştirea noastră, şi a luat cîteva măsuri bune în acest sens. Pe urmă însă a fost cu totul cucerit de politicianism, pierzîndu-şi în vălmăşagul lui vulgar, pe lîngă însuşirile sufleteşti, şi sănătatea. Combaterea violentă a cumpărării tunurilor nouă din Germania l a făcut să nu mai poată ocupa portofoliul Războiului în Ministeriul de astăzi. I s'aŭ dat Externele fiindcă nu i se putea găsi alt loc. Aici a făcut o politică prea puţin dibace, în acea chestie macedoneană, care, cu tot conflictul între Statul nostru şi Grecia, cu toate expulsările şi manifestatiile zgomotoase, cu toate vorbele mari aruncate la orice prilej, în sfîrşit cu toată călătoria generaluluĭ în Apus, n'a apropiat întru nimic pe Aromîni de scopul firesc al silinţilor lor.

Moartea luĭ Iacob Lahovari, care nu era tachist, nu putea fi tachist, de şi nu se număra printre cantacuziniştĭ, va înrăutăţi şi maĭ mult legăturile dintre

cele două tabere, care fac la un loc cel maĭ slab şi maĭ nenorocit Guvern românesc.

De puţin timp, îĭ murise generaluluĭ Lahovari un fiŭ iubit; soţia sa e greŭ bolnavă. El însuşĭ căzuse în marĭ încurcăturĭ. Rare orĭ un om cu însuşirĭ marĭ de inteligenţă şi voinţă, cu o largă cultură — a fost, şi până dăunăzĭ, profesor de matematicĭ la Universitatea din Bucureştĭ — şi cu o strălucită carieră de tinereţă, frumos, bogat, purtînd un nume cunoscut, a avut un maĭ nenorocit sfîrşit decît ministrul Iacob Lahovari.

15 Februar 1907.

L.

GR. TRIANDAFIL.

A murit, Vinerĭ dimineața, președintele Camereĭ, Grigore Triandafil. Nu era un vorbitor, și-ĭ lipsia cu totul temperamentul și originalitatea. Doctor în drept de la Paris, magistrat de carieră, apoĭ avocat cu istețime și om bogat, el și-a aflat un rost în politică prin știința sa de a nu supăra și jigni pe nimenĭ. A fost primar al Capitaleĭ și ministru de Justiție, fără ca orașul Bucureștĭ saŭ Dreptatea românească să aibă a-ĭ pomeni numele pentru ceva. La locul luĭ era ca președinte al uneĭ Camere în care, dacă nu împăca, prin autoritatea ce ar fi avut, patimile, cel puțin nu le ațîța prin greșelile de tact de care mulțĭ alțiĭ s'ar fi făcut vinovațĭ.

În partidul săŭ el lasă, nu atîta un gol, cît un *loc gol*, pe care atîția s'aŭ răpezit să-l cuprindă, de la gloriosul fost ministru Vlădescu, pe care l-ar fi scos înnainte uniĭ dintre Cantacuziniștĭ, până la însușĭ d. Bădărăŭ, căruia nu ĭ lipsește, de sigur, un deosebit prestigiu, — pentru ca el să se dea, la urmă, cuiva care nu-l ambiționa, bogatul proprietar C. Cantacuzino-Pașcanu. Oposițieĭ îĭ pare răŭ de dispariția acestuĭ om blînd care nu credea că e pe

fotoliul de preşedinte ca să joace rolul de vătaf al partiduluĭ săŭ. Publicul... Mulţĭ află acuma că preşedinte al Camereĭ era paşnicul, calculatul şi prudentul Grigore Triandafil. Alţiĭ îşĭ aduc aminte de o sîngeroasă glumă a d-luĭ Carp, pe care Triandafil a primit-o, fără să rîdă de sigur, dar fără să ţie năcaz.

Era însă, un om foarte cinstit, şi chiar binefăcător în acea măsură măruntă în care ştiŭ să fie binefăcătorĭ bogaţiĭ noştri în această ţară de mare şi umilă sărăcie. Era încă printre aceia puţinĭ cari-şĭ fac datoria punctual, penă la jertfă: a murit pentru că se îndărătnicise a petrece, ca prieten, dar maĭ ales ca preşedinte al Camereĭ, pănă la mormînt, pe generalul Lahovari şi a ţinea o cuvîntare înnaintea sicriuluĭ.

În partidul săŭ, nu rămîn mulţĭ oamenĭ ca dînsul, cari să răscumpere prin corectitudine şi hărnicie lipsa de însuşirĭ positive.

1-iŭ Mart 1907.

LI.

GRIGORE ŞI ADINA OLĂNESCU.

Două suflete bune, ideal şi fără comparaţie de bune, s'aŭ stîns. Un accident de tren în Ungaria a ucis pe Grigore P. Olănescu şi pe soţia sa, Adina, care se duceaŭ să-şĭ caute liniştea în străinătate, nemaĭ putînd vedea grozăvia şi răutatea vieţiĭ româneştĭ de astăzĭ, furia oarbă a unora şi răsbunarea crudă a celorlalţĭ.

Nu se poate spune în de-ajuns ce pierde societatea românească prin dispariţia acestor firĭ nobile. Grigore Olănescu era un om de largă cultură, un economist sigur de ştiinţa luĭ, un financiar care nu se lăsa înşelat de meşteşugurile politicianilor cari fac finanţe în dauna ţeriĭ. Pe urma luĭ rămîn scrierĭ temeinice şi curagioase. D-na Adina Olănescu, născută Ghica, era o rudă a vestiteĭ scriitoare Dora d'Istria şi moştenise o inteligenţă şi o adevărată pasiune pentru cultură, în toate formele eĭ; nu era numaĭ o cetitoare cu pătrundere a scrierilor privitoare la trecutul nostru, ci şi o cunoscătoare, cum n'am maĭ cunoscut alta între doamnele noastre, a acestuĭ trecut; singură clasase mica arhivă de familie şi hîrtiile rămase de la domneasca eĭ rudă,

Alexandru-Vodă Ghica, cel nobil şi bun; cetia curent vechea scrisoare şi colaborase la redactarea genealogieĭ familieĭ soţuluĭ eĭ.

Şi unul şi altul aveaŭ, cu toată înrîurirea mediuluĭ înstrăinat care-ĭ încunjura, în cel maĭ înnalt grad iubirea literaturiĭ româneştĭ. Cînd Societatea Femeilor romîne s'a hotărît a organisa în 1904 o şcoală românescă pentru fetele din familiile marĭ şi o serie de conferinţe pentru societatea înnaltă, sufletul acesteĭ opere culturale, patriotice şi naţionale a fost Adina Olănescu. Nelipsită a fost buna doamnă la toate conferinţele, şi în ochiĭ eĭ strălucitorĭ de înţelegere răpede, în zîmbetul eĭ fin afla orĭcĭne un îndemn în expunerea sa. Cînd, în Mart trecut, s'a luat hotărîrea nenorocită de a se da, sfidînd lumea, o representaţie francesă la Teatrul Naţional de către «elita» românească, Grigore şi Adina Olănescu şi-aŭ cheltuit toate silinţile pentru ca să împiedece conflictele. Din nenorocire n'aŭ fost ascultaţĭ de aceia cari stăruiaŭ în atitudinea lor de la început. Nu voiŭ uita nicĭodată cuvintele şi scrisele amîndurora în acele zile.

După sîngeroasele ciocnirĭ de pe Piaţa Teatruluĭ, cînd neînţelegătoriĭ şi interesaţiĭ se dădeaŭ înlăturĭ înnaintea studenţilor «sălbatecĭ» şi a profesoruluĭ «deschilibrat» care i ar fi «înteţit», această familie rară a recunoscut dreptatea causeĭ noastre şi a înţeles că n'a fost voia noastră a se petrece ceia ce s'a petrecut. În casa lor s'a vorbit de atîtea orĭ cum s'ar putea face pentru a se începe din noŭ patriotica operă de înfrăţire prin cultură; stăruinţĭ aŭ fost puse de d-na Olănescu şi de o parte şi de alta, şi lămuririle ce am dat în cel maĭ împăciuitor sens în «Epoca», aŭ fost cerute de această nobilă femeie,

care voià să se păstreze opera eĭ iubită de naţionalisare prin literatură a claseĭ dominante, şi cu mîna eĭ chiar a fost scrisă acea scrisoare. Cu durere a văzut apoĭ că una din părţĭ n'a putut fi cîştigată.

Cînd s'a organisat serbarea de înfrăţire din April, în care am vorbit lăudînd vechea boierime bună şi cerînd celeĭ nouă să-şĭ facă datoria de a o imita, în loje nu era numaĭ d. N. Filipescu, care nu va fi uitat ce a spus atuncĭ «instigatorul» — aş dori s'o spuie astăzĭ, şi de la cavalerismul săŭ o pot pretinde —, ci şi Grigore şi Adina Olănescu. Eĭ răspîndiseră cele maĭ multe bilete în societatea bună. Şi, la sfîrşit, cînd pe peronul Teatruluĭ aŭ apărut blîndul bătrîn mărunţel şi impunătoarea figură de Domniţă, cu liniile energice şi cu frumoasa cunună a păruluĭ alb, care părea o înviere a femeilor trecutuluĭ nostru de credinţă şi de luptă, — uriaşe aplause s'aŭ ridicat din mijlocul tinerimiĭ, din partea lumiĭ întregĭ. A fost o clipă de triumf pe care nu vor fi uitat-o, triumful jertfeĭ prejudecăţilor de clasă pentru biruinţa sufletuluĭ naţional, cuprins în limba, în literatura românească. Adina Olănescu, fericită şi jenată, avea lacrimĭ în ochĭ.

Baniĭ resultaţĭ din represintaţie aŭ fost împărţiţĭ cu mîna eĭ; a dat cea maĭ mare parte asiluluĭ de tuberculoşĭ din Bucureştĭ, alta «Pîiniĭ Zilnice»; baniĭ oferiţĭ «Obolului» aŭ fost refusaţĭ. Şi era aşa de mîndră că a putut să ajute cu aceştĭ banĭ deosebit de curaţĭ o parte din marea suferinţă omenească...

Amîndoĭ aŭ fost dintre aceia cari nu se pot uita, dintre sufletele acelea tarĭ prin nesfîrşita lor bunătate, prin luminoasa lor inteligenţă care nu se pot crede stînse. Alţiĭ se vor aşeza în frumosul palat

alb de pe Calea Victorieĭ, a căriĭ cea maĭ frumoasă podoabă era biblioteca. Pentru alţiĭ vor înflori florile din grădină, pentru alţiĭ vor veni trăsurile, pentru alţiĭ se vor luminà ferestile în serile de primire. Dar pentru mine, pentru noĭ ceĭ cari i-am cunoscut bine şi i-am apreciat deplin, pentru noĭ toţĭ va fi necontenit acolo micul bătrîn bun, ocupat în cercetarea cărţilor sale severe, şi alba Domniţă aplecată asupra scrierilor româneştĭ. Şi numaĭ glasul lor prietenos şi dulce, care de atîtea orĭ dădea îndemn şi mîngîiere, glasul acela nu-l vom maĭ auzi. Şi aceasta va fi una din marile pierderĭ ale vieţiĭ noastre.

5 April 1907.

LII.

O FIGURĂ: VASILE LASCAR.

A murit, după o lungă boală, fostul ministru de Interne al liberalilor în două perioade de guvernămînt, Vasile Lascar.

De loc din Gorj, el a fost primar al Tîrgu-Jiiului, apoi, mulți ani de zile, deputat cu deosebită trecere printre ai săi și, în sfîrșit, a fost chemat, pentru energia sa, ca și pentru măsura de care a dat dovadă totdeauna, a conduce departamentul cel mai primejdios și mai gingaș, într'o țară unde a cîrmui înseamnă a prepara alegerile și a mulțămi, stăpînindu-i totuși — pentru ca să nu dărîme Statul —, pe partisanii politici. Și a fost un foarte bun ministru, aspru cu funcționarii ce nu-și făceau datoria, cutezînd să-i înfrunte, dacă nu să-i scoată, chiar atunci cînd erau mutre simandicoase de prefecți cu valoare electorală; fără brutalitate și fanfaronadă, a știut să fie tare; fără șiretenie și mici meșteșuguri, s'a priceput să fie amabil cu toți, afară de aceia cari aveau să-i dea seamă pentru greșeli în îndeplinirea funcțiunii lor.

Lascar era avocat, ca optzeci la sută dintre profesioniștii politicei noastre cari se schimbă la guvern. Făcuse foarte bune studii în Paris, și era privit ca

un cunoscător adînc al dreptuluĭ şi ca un sigur sprijinitor la judecată. Elocvenţa de fapte, de logică strînsă, care nu scapă din ghiare subiectul, dar nu poate zbura sus cu dînsul, de prosă bine stăpînită, de alusiĭ usturătoare şi de conclusiĭ stringente, a avocatuluĭ, a mareluĭ advocat — care nu se coboară la meschinăriĭ —, a advocatuluĭ cinstit care nu falsifică şi nu scapă prin tangentă şi nu zvîrle praf în ochĭ —, elocvenţa aceasta plăcută, distinsă şi efectivă a strămutat-o şi în domeniul politiceĭ, unde era tot aşa de greŭ să-l încurcĭ în argumentaţie, cum era de neîngăduit să-l întîmpinĭ cu o brutalitate. Figura luĭ fină, slăbită şi îngălbenită curînd de boală, întipărită prea timpuriŭ de bătrîneţă, cu uşoarele barbete albe, influenţà simpatic pe ascultătorĭ.

În ultimiĭ anĭ aĭ vieţiĭ sale, cînd abia începea să se recunoască de unele individualităţĭ isolate din partidul liberal nevoia reformelor care se proclamă astăzĭ în urletele răscoaleĭ şi în bubuitul tunurilor, Vasile Lascar a cutezat să vie cu un program de îndreptărĭ în administraţie, program care era, fără îndoială, democratic şi venia din cele maĭ frumoase intenţiĭ ale acestuĭ om care pornise, de şi de origine boierească, dintr'un Ţinut de ţerănime. A propus o nouă rînduire a comunelor şi o nouă poliţie, în care să se afle tinerĭ culţĭ, cu soarta asigurată prin inamovibilitate; a plănuit o mare operă sanitară în folosul ţeranuluĭ. Din nenorocire, el n'a aflat, în partidul săŭ ca şi în ţară, terenul potrivit pentru asemenea prefacerĭ. Tineriĭ liberalĭ înnaintaţĭ, foştiĭ socialişti, l-aŭ combătut cu învierşunare, pentru motive de tactică, învinuindu-l de nesinceritate (s'a spus chiar vorba crudă de «Oltean cu două fundurĭ la

litră»). Bătrînii reacționarĭ saŭ oportuniștĭ aŭ lucrat maĭ cu meșteșug; eĭ s'aŭ mulțămit să «amendeze» legile luĭ Lascar, să le amputeze și crîmpoțească așa încît puțin, prea puțin din construcția plănuită de autorul eĭ se întruchipâ în adevăr. O decepție și o amărăciune și maĭ marĭ îĭ eraŭ păstrate însă: era maĭ ușor să se fixeze ctrcumscripțiile «inspectorilor comunalĭ» cari înlocuiaŭ acum pe vechiĭ subprefecțĭ, să se văpsească tablele pentru Sfaturile sătești și pentru infirmeriile rurale, să se coase uniformele nouă ale gardiștilor și ofițerilor de poliție, decît să se afle *oamenii* ce trebuiaŭ pentru a fi inspectorĭ, agențĭ sanitarĭ, polițiștĭ modernĭ. S'aŭ maĭ adaus și atîtea călcărĭ ale legiĭ pentru a se face loc agenților electoralĭ din cele două partide și tuturor căzăturilor neutilisabile. În cele din urmă zile ale sale. Lascar a putut căpăta astfel dureroasa încredințare că administrația și poliția întemeiate de el nu și-aŭ făcut datoria, că n'aŭ putut ajuta pe țeran ca prietenĭ și nu l-aŭ știut supraveghia ca stăpînĭ și temnicerĭ; i-a fost dat să audă că un Guvern liberal a suspendat, pentru zilele de teroare de jos și de sus, legea sa de inamovibilitate, până la desființarea eĭ, ce se prevede.

Spre amintirea luĭ se îndreaptă însă simpatiile noastre, ale celor cîțĭva isolațĭ, neînțeleșĭ, jigniți și prigoniți necontenit, tocmaĭ pentru această tristeță a bunelor intențiĭ venite înnainte de vreme, pe care realitatea, grosolană totdeauna, tragică une orĭ, în această țară, le sfarmă grosolan și crud.

29 Mart 1907.

LIII.

FRÉDÉRIC DAMÉ.

A murit Frédéric Damé. Fusese amestecat în Comuna revoluţionară din Paris, şi-ĭ era greŭ să rămîie în Franţa. A fost adus pentru ziarele liberale. Îndată a început însă a întemeia ziare propriĭ: *La Liberté*, *l'Indépendance Roumaine*, în parte, şi alte cîteva publicaţiĭ francese aŭ venit din spiritul săŭ de întreprindere, care nu era servit şi de un deosebit talent. A tipărit şi un ziar de romane şi nuvele traduse din franţuzeşte, «Cimpoiul», pe care-l înviase acum în urmă liberalitatea d-luĭ Tache Ionescu, pe sama celor ce aveaŭ afacerĭ pe la percepţiĭ. Ziarul cel vechiŭ era îngrijit şi bine ilustrat; se vindea mult: în el am cetit întăiŭ, cu cea maĭ straşnică emoţie, romanul cu avînturĭ lirice şi cu atîtea scene dramatice al luĭ Hugo, «93», care, astăzĭ cînd se împuşcă ţeraniĭ, ar fi de actualitate în România.

Scriind uşor, a încercat poeme, piese de teatru, nuvele—, mediocre. A tradus în franţuzeşte o parte din «Istoria critică» a d-luĭ Hasdeŭ. A scris în colaboraţie şi o carte despre Aromînĭ. I se datoreşte un dicţionariŭ romîn-frances şi frances-romîn, care e

cel maĭ bun şi care înseamnă şi o contribuţie la lexicografia românească.

Împrejurărĭ foarte neplăcute pentru el l-aŭ silit să nu se poată întoarce un timp în ţara pe care o părăsise într'un chip care uimise. În Paris a scris pentru Alcan o «Istorie a Românieĭ contemporane», plină de greşelĭ şi însufleţită de un spirit duşman nouă în multe părţĭ; în altele, el servia pe noiĭ săĭ stăpînĭ, conservatoriĭ —, maĭ ales pe tachiştĭ. A fost aspru criticat. Ştefan Orăşanu i-a nimicit cartea într'un studiu publicat în «Convorbirĭ literare». Şi eŭ am arătat de ce neîngăduite sentimente e întipărită lucrarea, în «România Jună».

La întoarcerea d-luĭ Tache Ionescu ca stăpîn al ţeriĭ, Damé s'a întors în ţară. Fireşte nu ca profesor; i s'a dat locul de inspector financiar. De fapt însă, era răsplătit pentru articolele sale din «La Roumanie», pe care o conducea. Nu pot şti întru cît era răspunzător pentru tonul pe care în atîtea chestiĭ l-a avut acest ziar. Se anunţa apariţia unuĭ «Bucureştĭ în 1907», care trebuie să cuprindă lucrurĭ bune. Sperăm că va ieşi.

Dintre străiniĭ ce se aşează la noĭ, pentru a-şĭ face o carieră maĭ bună decît acasă, Damé a fost, de sigur, cel maĭ harnic, acela pe urma căruia rămîne maĭ mult scris, şi lucrurĭ scrise maĭ bune.

10 Maiŭ 1907.

LIV.

GIUSEPPE GARIBALDI.

Italia întreagă, smulgîndu-se de la nimicurile şi ticăloşiile politicei de interese, întorcîndu-şi faţa cu desgust de la procese ca al lui Nasi, fostul ministru dilapidator care vine ca să fie achitat, şi de la afaceri ca a bandei de hoţi cu situaţii înnalte, cum e Camorra, asociaţia poftelor, şi a celor criminale, din provinciile sudice,—Italia întreagă, deci, de la bătrîniĭ cari aŭ văzut acele zile până la tinerii cari trebuie să fie idealişti dacă acea frumoasă ţară este să aibă un viitor, serbează suta de ani de la naşterea lui Giuseppe Garibaldi.

E una din acele serbări care vin la un popor ca o bună ploaie rodnică asupra unor cîmpi secaţi de arşiţă sălbatecă. Sufletul oamenilor simpli e primitor şi păstrează bine. Dacă învăţaţii, înţelepţii, practicii şi hîrşiţii, după ce-şi vor plasà discursul despre Garibaldi şi-şi vor juca rolul în serbări, vor fi, ca şi înnainte, urmăritori de plăceri cu banul pe care nu l-aŭ meritat prin talent şi muncă, poporul va ţinea minte şi mai bine după aceasta pe marele desinteresat, pe nebunul idealului, pe biruitorul prin credinţă. Şi va zice că, de vreme ce înnaintea acestui

chip de om nepractic şi lipsit de orĭce viclenie, se pleacă aşa de adînc ceĭ înzorzonaţĭ cu decoraţiĭ şi cusuţĭ în aurul uniformelor, toată oficialitatea trufaşă a Filistenilor, este ceva superior în nepracticitatea poetică şi în sufletul curat de dibăciĭ şi tertipurĭ. Şi se va simţi astfel poporul ca după o slujbă bisericească din acelea care strămută în altă lume maĭ bună şi îndeamnă pe ceĭ ce aŭ fost de faţă să caute a îmbunătăţi şi eĭ lumea.

În fiecare carte de cetire pentru şcolarĭ şi în fiecare manual pentru cetăţenĭ, ar trebui să fie un capitol despre Garibaldi. Nu Garibaldi tragicul şi pomposul, cel cu vorbe multe şi marĭ, pe care-l cunoştea «cuconu' Leonida» cînd se războia cu «Reacţiunea», ci Garibaldi luptătorul, făcătorul de minunĭ prin vitejie şi spirit de jertfă.

Băiat de căpitan de corabie, care copilăreşte în portul Genoveĭ cu tradiţiĭ republicane, în preajma Franciei liberale, pe care a iubit-o pentru că întrupa Revoluţia, chiar atuncĭ cînd se vînzolia cu soldaţiĭ luĭ Napoleon al III-lea, prietenul Papeĭ şi duşmanul libertăţiĭ italiene. Creşte în marele curent revoluţionar al luĭ Mazzini. Pe cînd însă Mazzini e teoreticianul metodic, cînd nu e sentimentalul exclamaţiilor multe, acesta e omul fapteĭ. Înţelege bine acest adevăr elementar, pe care alţiĭ nu ajung a-l înţelege nicĭodată: că în societăţile omeneştĭ se poate trezi orĭcînd simţul către ce e nobil, frumos şi adevărat, şi că acest simţ capătă puterĭ uriaşe, în stare să zdrobească cea maĭ dibace şi veche alcătuire materială, cu două condiţiĭ. Să fie un om — unul singur — în care să se concentreze avîntul, şi acel om să nu predice de pe

cuptor, ci să meargă în cele maĭ depărtate rîndurĭ ale sentinelelor pierdute, şi dincolo chiar de acele rîndurĭ. Căcĭ, dacă oameniĭ pot părăsi dreptatea ce sufere şi-o pot uita chiar în locul eĭ de zăcare, eĭ nu sînt aşa de mişeĭ încît să nu alerge după dreptatea care se încinge pentru luptă şi sare asupra duşmanuluĭ.

Împrejurările din Italia nu se par potrivite tînăruluĭ care vrea să lucreze. Nu stă pe loc în aşteptare. Merge aiurea peste Ocean, la alţĭ Latinĭ, ceĭ din America, între cari face practica eroismuluĭ. Întors, el stă gata să lovească cu sabia luĭ răsplătitoare, orĭ de cîte orĭ neamul luĭ încătuşat se mişcă. Lumea se deprinde a vedea steagul în mînile luĭ. Oficialiĭ se sperie, îşĭ scuipă 'n sîn, îşĭ boscorodesc la urechĭ, chiar ceĭ maĭ genialĭ dintre cuminţĭ. El n'are a face cu dînşiĭ. Îĭ place doar de regele Victor Emanuel, fiindcă e şi dînsul un emancipat, bun ostaş, bun prieten, bun tovarăş, simpatic şi în păcatele sale de risipă şi iubire. De celĭalţĭ, tunşĭ, raşĭ, redingotaţĭ şi împodobiţĭ cu ochelarĭ, ce-ĭ este luĭ ?

Şi valul vine de-l iea. În sfîrşit Piemontul, Casa de Savoia aŭ dovedit că pot «lucra prin sine».. În formele protocoalelor aŭ făcut războiŭ, aŭ încheiat pacea prielnică, aŭ anexat. Se opresc. Prevăd o nouă campanie diplomatică după aliaţĭ, zece anĭ poate de silinţĭ meşteşugite la Curţile prietene. Garibaldi dă soluţia; cu «cămăşile roşiĭ» ce-l încunjură. el înnebuneşte Sudul napoletan, Sicilia. Mia luĭ de ostaşĭ se face un mănunchiŭ de legiunĭ. Cea maĭ frumoasă parte a Italieĭ e dăruită regeluĭ noŭ de acest particular, de acest individualist pe care nu ţi-ar fi venit să-l pofteştĭ cu cartonul obişnuit la o «recepţie» a

Curţiĭ. Dacă n'a putut lua şi Roma, dacă oficialiĭ, urmînd politica luĭ, trebuiră să trimeată gloanţe acelui care represinta totuşĭ idealul naţional al Italieĭ întregĭ, el a însemnat prin dîra sîngeluĭ săŭ drumul pe care se poate merge, prin fapta îndrăzneaţă, la culmea Italieĭ *una*.

Biografiĭ singurĭ sînt osîndiţĭ a vorbi despra Garibaldi bătrînul, deputat, luptător pentru Franţa învinsă, pustnic la Caprera, insula *luĭ*. Ne oprim aicĭ, la dovada strălucită a puterilor minunate pe care convingerea le trezeşte într'o fire eroică, în stare să schimbe, de azĭ pe mîne, o ţară.

Mulţĭ oamenĭ superiorĭ în deosebitele ramurĭ dă şi vremea noastră la deosebitele popoare! Eĭ încap în morminte de marmură în Panteonurĭ naţionale, în statuĭ de răspîntie, în capitole de istorie oficială. În Plutarh însă, nu. Anticitatea eroică pare a fi pecetluit ultima pagină a Biblieĭ eroismuluĭ. Căutîndu-se maĭ bine, s'a găsit un loc pentru Garibaldi. Pănă acum încă *numai* pentru el.

28 Iunie 1907.

LV.

NICOLAE GRIGORESCU.

Una din cele maĭ marĭ şi maĭ curate glorĭ ale patrieĭ şi neamuluĭ, un mare eroŭ modest al arteĭ, un uriaş lucrător, un intim al naturĭ cu care vorbia de-a dreptul fără învăţător şi tălmaciŭ, un suflet românesc de o energie şi lumină geniale aŭ dispărut. Pot jubila eleviĭ diplomaţĭ aĭ celebrităţilor apusene, dichisiţiĭ şi decadenţiĭ, profesoriĭ, tehnicianiĭ, diletanţiĭ şi teoreticianiĭ picturiĭ: marele Grigorescu nu maĭ este. Şi-ţĭ pare în împrejurărĭ de acestea ca şi cum o mînă pizmaşă s'ar răpezi asupra mantieĭ de glorie şi onoare a ţeriĭ tale şi-ar smulge, pentru a nu-l maĭ da nicĭ odată înnapoĭ, unul din cele maĭ curate mărgăritare ce o împodobiaŭ.

Ce frumos bătrîn, cu ochiĭ de o strălucire minunată, de străbător diamant negru! Ce aristocratică distincţie, ca de prinţ, ca de rege, în această faţă de fiŭ din popor, care nu era măcar boier şi care începuse ca zugrav de icoane! Ce siguranţă în mişcărĭ, parc'ar fi fost un tînăr! Ce cumpănire a cuvintelor, luate totdeauna într'ales! Ce bunătate şi

simplicitate desăvîrşită în tonul blînd al glasuluĭ săŭ care nu se va maĭ auzi! Ce bucurie în a face bucuria, ce regulă munificenţă în a răspîndi darul minunilor ce-ĭ răsăriaŭ de la sine supt mîna magică! Ce însuşirĭ rare strînse din mila luĭ Dumnezeŭ în acelaşĭ suflet mare de simplu genial!

Va veni o vreme cînd se vor scrie volume despre fapta luĭ care a cuprins jumătate de veac, din aniĭ săĭ de încercare ca meşter, de rătăcire în Apus în căutarea tehniceĭ nouă, până la zenitul de siguranţă şi măiestrie de armonioasă perfecţie a arteĭ sale, până la seninătatea de idilă a bătrîneţeĭ harnice care pe încetul jertfeşte contururile, formele, topeşte tot maĭ mult natura în albastrul visuluĭ, parcă ar fi coborît tot maĭ mult cer asupra pămîntuluĭ, până ce el însuşĭ, marele singuratec, de mult fără nicĭo legătură cu oameniĭ, s'a deslipit de pe acesta pentru a se pierde în lumina bună a aceluia, pe care era mîndria luĭ s'o descopere, s'o urmărească, s'o redea.

Se va spune însă orĭcînd ceia ce se spunea, ierĭ cu mîndrie, azĭ cu durere, despre mîndria aceasta naţională. Se va spune că prin voia unor puterĭ maĭ marĭ decît noĭ s'a dat în el acesteĭ ţerĭ, acestuĭ neam întreg, omul care să le înţeleagă în toată adîncimea şi nevinovăţia, în toată mîndria şi duioşia, în toată frumuseţa şi simplicitatea, în toată castitatea şi poesia lor. El a ajuns astfel cel maĭ mare poet prin colorĭ al Romînimiĭ adevărate, al vieţiĭ ţerăneştĭ, al idileĭ păstoreştĭ milenare. Raza ce-ĭ căzuse pe fruntea înnaltă, inspirîndu-l pe viaţă, raza aceia i-a luminat până în ultima clipă de lucru, i-a luminat cu aureolă de ideal pe ceĭ mulţĭ, săracĭ şi nevinovaţĭ aĭ

acesteĭ naţiĭ, cu cari, toţĭ, s'a simţit una şi al căror măreţ înnălţător prin artă a fost.

Nu e nevoie să-ţĭ dorim, bătrîne, ca ţărîna să-ţĭ fie uşoară. Cuĭ altuia i-ar putea fi maĭ dulce decît ţie, care aĭ fost prietenul cel maĭ călduros al acesteĭ ţărîne, cu toate florile eĭ, cu toată podoaba eĭ, cu toată viaţa ce s'a desfăşurat pe dînsa? Pe cine l-ar putea ea învăli maĭ cu iubire, pe cine l-ar cuprinde maĭ cald în braţe de mamă, pe cine l-ar feri maĭ cu îngrijire de tot zvonul şi vălmăşagul zădarnic al celor ce aleargă de-asupra, pentru binele şi triumful miciĭ luĭ fiinţe?

Pe malul înflorit al Prahoveĭ, în faţa zărilor largĭ, supt cerul curat al veriĭ, care a fost bucuria ta, în revărsarea de lumină a soareluĭ, care-ţĭ sărută veşnic pînzele, dormĭ, poete alb, dar fără bătrîneţă, dormĭ, muncitor neodihnit, dar fără oboseală. Nu-ţĭ trebuie fier şi bronz, lux şi mîndrie, lucrurĭ ale oamenilor, tu care te afli împreună cu zeiĭ cîmpuluĭ şi păduriĭ, tu care te-aĭ dus cu sufletul între geniile idileĭ româneştĭ. Crucea, însă, să fie, crucea datineĭ pe movilă, şi numele tăŭ singur pe dînsa face cît toate strălucirile gloriilor falşe laolaltă.

În sufletele noastre aĭ lăsat însă o icoană pe care nimenĭ nu ni-o poate lua înnapoĭ, şi ea va fi o parte scumpă din comoara pe care n'o arătăm nimăruĭ, dar din care hrănim zilnic munca noastră pentru scopurĭ care aŭ fost şi ale tale, pentru ideale cu gîndul la care ţi s'aŭ închis pleoapele asupra dumnezeieştiĭ luminĭ a ochilor veşnic tinerĭ!

29 Iulie 1907.

LVI.

LASCAR CATARGIU.

S'a inaugurat statuia de marmură a luĭ Lascar Catargiu, — statuie tare şi albă (aşa i a fost tare şi alb sufletul; succesorilor săĭ *in spe* li se va face o statuie de nichel). De mult putea s'o vadă toată lumea, ascunsă într'un cerşaf,—unitar în momentele de viaţă unitară a partiduluĭ, spîrcuit cînd acesta se desfăcuse în două, în treĭ; cîrpit cînd «conservatoriĭ» s'aŭ fusionat. Poate că inaugurarea s'a făcut, nu numaĭ pentru ca d. Carp să anunţe că are nişte proiecte de legĭ pe care d-sa le-a judecat bune şi să trimeată, prin urmare, pe aĭ săĭ acasă, unde să organiseze şi resistenţa (??) —, ci pentru a înlătura o nouă spîrcuire de vînturile toamneĭ şi ierniĭ a cearşafuluĭ profetic, care determina soarta partiduluĭ.

Lascar Catargiu *vede* acuma. A văzut la un loc oameni pe cari nu el i-a strîns laolaltă şi de adunătura cărora, numită cu un cuvînt străin, din acelea pe care el nu le înţelegea, n'are de ce se bucura. A văzut un mare bulevard de risipă, în care se ţin lanţ case de boierĭ pe cari el i-ar fi dorit la ţară, şi de parveniţĭ pe cari nu i-a îmbogăţit el, ci *acĭlalţĭ*

şi, pe urmă, partidul «săŭ», care a urmat aceleaşĭ drumurĭ. Şi, dacă va fi şi *auzit*, îĭ va fi fost dat să afle că d. Carp, care doria bătrînuluĭ o «îngropare de clasa întăiŭ», prin urmare şi o statuie de marmură şi o întreagă paradă de cuvîntărĭ. că decĭ. succesorul săŭ d. Carp şi celĭalţĭ îl socot «mare bărbat de Stat».

Daŭ din umerĭ statuile? Nu se pomeneşte nicĭun cas. Dar de sigur că trebuie să aibă un mijloc de a-şĭ arăta indignarea saŭ măcar plictiseala (ştiţĭ. aşa cum simţĭ plictiseala cînd te năpădesc muştile care totuşĭ te apreciază, găsindu-te dulce, saŭ cînd te îndeasă ploile mărunte şi recĭ, care însă corespund unuĭ rost al naturii). Trebuie să aibă, decĭ, şi ele, statuile, un mijloc pentru a spune ceia ce noĭ, oameniĭ, spunem prin ridicarea din umerĭ,— suprem şi scurt argument. Căcĭ altfel s'ar desagrega de desperare, ar cădea jos în pulbere desnădăjduită.

Şi să ştiţĭ că aşa a făcut Lascar Catargiu cum este astăzĭ în statuie.

«Mare bărbat de Stat?» «Apreciator al talentelor?» Spunător de cuvinte marĭ? Ironist, mă rog? Ce glume proaste!

I se zicea şi Lascar Catargiu, dar el era «cuconu' Lascar». Învăţase şi el, dar nu prea. Nu cetia. N'a scris nicĭodată. N'avea nicĭun talent de vorbă. Dar avea, într'o lume care umbla cu pălăria ca să prindă stelele din cer şi găsia adesea supt pălărie ce se află pe pămînt în marginea drumuluĭ, avea, prin urmare, un talent, maĭ puţin: o facultate, am nemeri maĭ bine zicînd: un simţ un instinct acela de a şti

ce se poate. Căuta şi nemeria dacă «se poate, bre omule» (se zice că vorbia aşa) saŭ «nu se poate, bre omule». Rosetti, pentru care trebuie să fi avut cea maĭ mare lipsă de preţuire, zicea: «Voieşte şi veĭ putea». Frumoasă maximă francesă! Acestălalt însă, Moldoveanul, de moda cea maĭ veche, şi, astăzĭ, maĭ rară, zicea: «Se poate? Voieşte». Dar numaĭ *dacă se poate.*

Căcĭ era gospodar înnainte de toate, om al pămîntuluĭ şi al caseĭ sale, cu cerdacul săŭ, cu ogorul săŭ, cu bătrîna sa, care uite a plecat şi ea tocmaĭ în această zi a glorieĭ luĭ ca să-ĭ ducă, parcă veştĭ de pe lumea aceasta, a oamenilor zăpăciţĭ. Advocatu', poetul, savantul teoretic, aceia sînt oamenĭ deprinşĭ a crea, în domeniile lor, *dincolo* de realitate. Şi fac tot aşa în politică. La ţară, la ţărină însă nu se face aşa: acolo ce se poate, e suveran.

Şi poate că această filosofie a veşniculuĭ tăcut e cea maĭ mare. Cînd e servită însă de o energie şi răzimată pe o cinste, cînd e legată de alt mare instinct: al interesuluĭ public.

Aşa a fost *el,* iar *toţi* ceĭlalţĭ ce se guduraŭ pe lîngă marmura luĭ, sînt *altfel.*

Şi, cînd se suiaŭ la cer, spre stihia cea maĭ de jos numaĭ, cuvîntările acestor meşterĭ şi maieştri, eraĭ slobod să te gîndeştĭ la deosebirea ce este între focurile de artificiĭ cu litere, cu embleme, cu figurĭ, roşiĭ, verzĭ, albastre, — o d-le Tache Ionescu şi o d-le Carp, plus ceĭlalţĭ cîţĭ aţĭ fost! — şi între un foc de ţeară simplu, luminos şi cald, care împrăştie stafiile întunereculuĭ şi izgoneşte fiarele.

1-iŭ Noembre 1907.

LVII.

DR. I. RADOVICĬ.

În adîncurile mărĭĭ albastre de primăvară s'a coborît pentru a-şĭ găsi odihna de durerile sărmanuluĭ săŭ trup şi de suferinţele unuĭ suflet nobil ale căruĭ avînturĭ toate se sfărmaŭ de stînca bolĭĭ crude, d-rul Ioan Radovicĭ. Cu el dispare una din cele maĭ nobile figurĭ ale tineretuluĭ nostru, unul din oameniĭ ceĭ maĭ aleşĭ prin cultură, inteligenţă, inimă caldă, prietenie sigură şi cavalerism eroic pe cari i-a avut această ţară. Prin moartea sa silnică, de om care jertfeşte o rămăşiţă de viaţă pe care n'o maĭ crede folositoare pentru mulţĭ alţiĭ cărora li închinase toate puterile sale, se desăvîrşeşte una din cele maĭ strălucite fapte de altruism pe care le poate pomeni istoria poporuluĭ nostru.

Cu lacrimĭ în ochĭ pentru pierderea acestuĭ om excepţional, căruia-ĭ păstram toată simpatia pe care trebuia s'o trezească sufletul săŭ curat şi frumos, amin'esc ca un exemplu pentru generaţiile ce se ridică istoria sacrificiuluĭ pe care l-a făcut dr. Radovicĭ.

Însănătoşat pe deplin, după multe îngrijirĭ şi prin

hotărîrea unuĭ caracter de oțel, dr. Radovicĭ se bucura de tot ceia ce viața poate să ofere uneĭ indivdualităţĭ superioare. Tînăr, bogat, încunjurat de iubirea prietenilor şi de respectul adversarilor, împăcat în conştiinţa sa, bucuros de muncă, fericit că putea să ajute pe săracĭ întru apărarea şi alinarea cărora era totdeauna gata, el primi vestea răscoalelor ţerăneştĭ din Mart 1907, a celor d'intăiŭ salve în carne vie, a celor d'intăiŭ nenorocirĭ revărsate asupra ţeriĭ.

Pentru a cruța pierderĭ de vieţĭ imense trebuia ca noul Guvern să dea judeţelor conducătorĭ experienţĭ, energicĭ, dar maĭ ales drepţĭ şi miloşĭ. Eĭ nu se puteaŭ afla decît în cele d'intăiŭ rîndurĭ ale societăţiĭ româneştĭ, printre aceia cari nu primesc de obiceiŭ un post ca acela de prefect.

Din fericire s'aŭ găsit astfel de oamenĭ, gata să pornească lupta împotriva patimilor deslănţuite fără a pedepsi dreptatea răzvrătită în folosul nedreptăţiĭ apărate de lege şi datinĭ. Ceĭ maĭ mulţĭ eraŭ oamenĭ voinicĭ, cari aveaŭ puterĭ de cheltuit. Meritul lor e, de sigur, mare, dar până la sublimul altruismuluĭ se ridică omul şubred, încă bolnăvicios, care începu opera sa de prefect, ştiind aproape că scrie ultimul capitol al vieţiĭ sale minunate. Acela a fost Radovicĭ.

S'a întors din Vasluiŭ, judeţul săŭ, unde nu se vărsase o picătură de sînge, cu totul stors de puterĭ. L-am văzut atuncĭ, şi faţa luĭ spunea în de ajuns că sacrificiul era consumat. Nopţile de veghe, grijile îndelungate, luptele crîncene cu destrăbălarea, prostia, neomenia chemaseră boala înnapoĭ. Lumina frigurilor scînteià în ochiĭ bunĭ şi transfigurà faţa expre-

sivă. Se îmbrăcase în cămașa morțiĭ. De-atuncĭ nu s'a maĭ întremat. Cînd, după vacanță, începură, în comisia parlamentară, discuțiile noilor legĭ agrare, el văzu foarte bine că se înșelase în speranțele pe care le pusese în liberalĭ, atribuindu-li el, fostul socialist fervent, o mare misiune revoluționară în folosul săracilor, îndelung apăsațĭ și chinuițĭ. Trebuì să părăsească țara în curînd, după raza de lumină caldă care maĭ ține pe bolnaviĭ în trupul cărora viața se stinge încet, și veștile pe care le primia acolo în Italia îl întăriaŭ tot maĭ mult în desilusia sa definitivă.

Ar fi vrut să se poată întoarce, să aibă o zi de vigoare maĭ mult decît omenească, să vie în Camera tîrguielilor și «acordurilor» și, într'o ultimă încordare titanică, să arunce ultimele adevărurĭ în obrazul acelora cari, la glasul săŭ, ar fi plecat frunțile. Această mulțămire însă n'o avu.

Acuma e dincolo de hotarul vederiĭ noastre, al înțelegeriĭ și chibzuielilor noastre. E acolo unde am voi adesea să fim, cînd viața-șĭ grămădește prea mult loviturile, asupra noastră și asupra celor iubițĭ de noĭ. E unde nu-l putem urmări.

Printr'o supremă mișcare de discreție aristocratică, el a îndepărtat de la țărîna luĭ pompa prohoadelor și discursurilor, a zădărniciilor și ipocrisiilor. S'a sfiit pare că și de plînsul lacrimilor celor maĭ adevărate. Valurile amare trec asupra luĭ, și ele nu ni-l vor da niciodată înnapoĭ, cu fața-ĭ de tristeță și frumoșiĭ ochĭ scînteietorĭ, acuma închișĭ în adormire. Dar în sufletul tuturor celor bunĭ cari l-aŭ cunoscut va fi pentru dînsul un cenotaf de amintire, către care ne

vom îndrepta spre mărturisirĭ şi sfaturĭ ca faţă de prietenul viŭ, şi odată acest neam, ajuns la înţelegerea celor cari în adevăr l-aŭ iubit, va ridica un monument văzut *eroului*.

24 April 1908.

LVIII.

«CUGETĂRILE» D-NEĬ ADINA OLĂNESCU.

Ar fi fost păcat ca o aşa de frumoasă inteligenţă, ca o forţă morală aşa de curată şi de puternică şi o simţire atît de aleasă ca ale d-neĭ Adina Olănescu să dispară fără să fi lăsat acele urme scrise în care, cînd voieştĭ, poţĭ să afli iarăşĭ sufletul simpatic şi prieten care s'a pierdut.

Adina Olănescu n'a tipărit nimic; pentru o fire ca a eĭ ar fi fost o pretenţie puţin potrivită pentru reserva superioară de care credea că trebuie să se încunjure viaţa femeiĭ. Nu numaĭ că n'a tipărit, dar nicĭ n'a comunicat cuiva din aceia cari o încunjuraŭ maĭ aproape chiar, ceia ce găsise cu cale, ceia ce simţise nevoia de a îmbrăca în formă trainică, din gîndurile eĭ care se opriaŭ asupra întrebărilor marĭ ale moraleĭ, ale credinţeĭ creştine—fiind ea, femeia foarte cultă şi de o înţelegere superioară, o *credincioasă* din acelea care nu cred numaĭ cu sufletul, ci şi servesc luĭ Dumnezeŭ maĭ ales cu dînsul —, precum şi asupra grelelor probleme, care chiamă la o discuţie veşnică, ale filosofieĭ şi ştiinţelor, în partea ce priveşte, nu constatările, ci legăturile şi valoarea lor.

Din fericire aceste cugetărĭ şi consideraţiĭ, aceste mărturisirĭ şi îndemnurĭ ca pentru sine însăşĭ, aceste efusiunĭ în singurătate, aceste *fixărĭ* de adevărurĭ ajunse personale prin experienţă prin găsirea şi încercarea lor, — s'aŭ păstrat Adina Olănescu a avut şi moştenitorĭ pioşĭ. Tot ce o încunjura şi purta aşa de puternic pecetea gustuluĭ şi simţuluĭ eĭ deosebit s'a împrăştiat, dar aŭ rămas foile de hîrtie care cuprind aceste rare şi ferite spovedaniĭ.

Un întreg volum le dă astăzĭ. Va fi cetit de toţĭ, căcĭ aşa trebuie, dar maĭ ales e o cetire care se impune femeilor. Celor ce muncesc în viaţă şi prin aceste paginĭ vor putea găsi maĭ bine drumul spre înnălţimĭ, dar şi acelor ce nu muncesc, nu cred, nu-şĭ atribuie vre-o chemare şi vre-o răspundere, ci lasă drum slobod unuĭ individualism sălbatec saŭ pervers, ajutat de toate îndemănările vieţiĭ. Pentru acestea cartea Adineĭ Olănescu, pe care vor trebui să se arăte că aŭ avut-o în mînă — căcĭ şi ea era, prin nume şi avere, din ceata lor —, va fi o straşnică mustrare şi o aspră lecţie, arătîndu-li în cuvinte care *taie*, prin adevărul ca şi prin blîndeţa lor, că viaţa nu e un teatru de varietăţĭ picante unde anume persoane aŭ, de drept, locurĭ în loje saŭ în stalurile întăiŭ, ci un cîmp de încercare, de pregătire, o tabără uriaşă a muncii, în care orĭcine are a se îngriji, nu numaĭ de plăcerea luĭ, ci de datoria ce i-a căzut, de ajutarea celorlalţĭ în datoria de care sînt legaţĭ, de sprijinirea prin activitate şi jertfă a conceptelor superioare care se chiamă: ţară, neam, civilisaţie.

Li urăm să li folosească Orĭcît ni-am da samă de rivalitatea firească a claselor sociale într'o singură societate, nu ne putem despărţi de dorinţa uneĭ vieţĭ

naţionale unitare şi depline care să cuprindă şi să domine conflictele fireştĭ, cu acea putere cu care idealul senin se bolteşte de-asupra frămîntărilor materieĭ rebele. Şi în vederea acestuĭ ideal avem nevoie şi de oameniĭ aceia, — pentru persoana lor, cît şi, maĭ ales, pentru numele ce-l poartă, pentru bogăţia şi puterea ce se află încă adunate în eĭ.

2 Maiŭ 1908.

LIX.

10 MAIU ŞI VODĂ-CUZA.

Un noŭ «Zece Maiŭ» trece în fîlfîit de steagurĭ, în cîntec de musicĭ, în sunet de arme, pe cînd oficialitatea, în uniforme aurite orĭ în plastroane crocmolite, se închină, şi undeva, într'un colţ, un smerit credincios al dinastieĭ, dîndu-şĭ seamă de însemnătatea acestuĭ puternic sprijin al vieţiĭ noastre contemporane şi de valoarea pentru viitor a acesteĭ garanţiĭ, aclamă pe Măria Sa Biruitorul, stăpînitor de ţară timp de jumătate de veac, pe Regele bătrîn, care, pregătindu-se pentru ziua înfăţişăriĭ marţiale ce se aşteaptă de la purtătorul Coroaneĭ româneştĭ, străbate Dunărea triumfal, primind salutărĭ oficiale puţin trainice, călduroase rugăminţĭ ale ţerănimiĭ scotocite din bordeie, — care ştie că, din moşĭ-strămoşĭ, are dreptul să ceară, fără nicĭun mijlocitor, de la Măria Sa, şi nu face greşeala de a-ĭ pune în socoteală gloanţele şi ghiulelele din Mart 1907, — şi omagiile interesate şi viclene ale suveranilor de peste Dunăre, — cari se închină Regeluĭ ca rege, Hohenzollernuluĭ ca Hohenzollern, bătrînuluĭ cîrmuitor pentru bătrîneţele sale şi păstrează Românieĭ acelaşĭ despreţ, pe care, cu ajutorul luĭ Dumnezeŭ şi dacă

ţara aceasta va încăpea în mînĭ bune, va veni vremea să-ĭ înlăturăm prin biruinţĭ culturale saŭ să-l pedepsim cu arma.

«Trăiască Regele» e strigătul pe care, dacă nu anumite sentimente, măcar cea maĭ superficială judecată a împrejurărilor şi cel maĭ elementar simţ de loialitate la acest popor, aşa de loial în masele sale, trebuie să-l smulgă orĭcăruia din cetăţeniĭ Românieĭ, supuşĭ Mărieĭ Sale, pentru că în Măria Sa vedem întrupată azĭ România însăşĭ, precum sufletul Românieĭ de mîne dorim să-l vedem întrupat în tînărul care va conduce-o după Măria Sa Carol I-iŭ.

Măria Sa, orĭce ar zice linguşitoriĭ — urîtă, dar norocoasă speţă! —, are înnaintaşĭ, uniĭ depărtaţĭ, de o mărime uriaşă. Şi nu poţĭ uita nicĭodată, şi nicĭ cu acest prilej de 10 Maiŭ, pe acela care a gătit pentru Măria Sa «prinţul străin», dorit şi de dînsul, această încăpătoare casă a Românieĭ unice întemeiată pe base nezguduite.

Acum cîteva zile, la plecarea Bucovinenilor, am fost, pentru întăiaşĭ dată, la mormîntul din Ruginoasa al luĭ Alexandru Ioan I-iŭ. Tinerĭ entusiaştĭ şi oamenĭ cari unesc convingerile cu acel curaj ce trebuie pentru a le mărturisi public în această ţară, aŭ maĭ fost pe acolo, pentru a pomeni ziua liberăriĭ ţeranilor prin acest Domn care, coborîndu-se din vechĭ şi bunĭ boierĭ romînĭ, nu moştenise păcatele lor şi nu înţelegea să le păstreze celorlalţĭ. Eŭ, şi destuĭ din ceĭ ce eraŭ cu mine, nu văzusem nicĭodată acest mormînt încunjurat de o taină tristă şi de o amară ironie, acest mausoleŭ ale căruĭ proporţiĭ meschine sînt acelea ale simţuluĭ politic, ale puteriĭ de judecată şi recunoştinţă, ale respectuluĭ faţă de

morţiĭ marĭ în lumea stăpînitoare a politicianilor romînĭ din ultima jumătate de veac.

Am trecut printre ţeranĭ dintre cari unĭ foarte smoliţĭ la faţă adecă Ţiganĭ curaţĭ cari se milogiaŭ teatral, am văzut un parc în paragină prin care se plimbaŭ ca stăpînĭ, cu aierul cuiva care petrece într'o grădină de vară, străinĭ ca şi noĭ. Am văzut un mare castel nelocuit, în dosul geamurilor căruia se vedea slugărit petrecînd ca la cîrciuma din sat, şi mi-a ieşit înnainte un moşneag zdravăn pe care nu ştiŭ cine mi-l presintâ cu pietate ca pe «vizitiul luĭ Vodă-Cuza» şi care juca destul de bine rolul săŭ de relicvie vivantă. Un cimitir cu cîteva morminte numaĭ, în stil romantic banal: înnaintea unuia cu inscripţia «prinţul Alexandru Cuza» — *fiul* —, cîţĭva tinerĭ de şcoală cîntaŭ un imn, crezînd că aŭ aflat locul de odihnă al luĭ Vodă însuşĭ.

Am întrat apoĭ într'o mare biserică, purtînd încă o inscripţie boierească de la începutul veaculuĭ trecut, a Sturzeştilor - nu se supără d. D. A. Sturdza, cel maĭ statornic dintre duşmanii peste mormînt aĭ eroului dezrobiriĭ, fără tunurĭ şi puştĭ moderne, al ţeranilor romînĭ. Prefăcută cu totul, modernisată, spoită de mînĭ jidoveştĭ probabil: o hală luminoasă, bună pentru întrunirĭ, nu pentru reculegere şi meditaţiĭ. Un preot zgribulit, negru şi mut. În *partea stîngă* — nu dreaptă — a bisericiĭ, o marmură gravată cenuşiŭ, cu patru floricele de aur şi o inscripţie avînd greşelĭ de limbă chiar de la aceste d'intăiŭ cuvinte: «Cusa Alexandru Jon I-iŭ». Lumea se îngrămădia într'un cavoŭ îngust, cu scara dreaptă; în acest cavoŭ sînt strămutate oasele celuĭ d'intăiŭ Domn al uneĭ singurĭ Romăniĭ, liberă în toate cla-

sele cetăţenilor eĭ şi mîndră faţă de streinătate. N'a cîntat nimenĭ; te strîngea de gît *ceva.*

Acest *ceva* se chiamă indignare. Şi alte neamurĭ, Bulgariĭ de exemplu, şi-aŭ detronat stăpînitoriĭ. Dar, a doua zi după moartea lor, meritele cîştigate de eĭ, însemnătatea lor simbolică în desvoltarea ţeriĭ şi a neamuluĭ a biruit, a *existat singură.* Azĭ la mormîntul celuĭlalt Alexandru, Battenberg, splendid mausoleŭ aşezat în mijlocul Sofieĭ, păzeşte între drapele biruitoare stegarul din ziua de biruinţă de la Slivniţa şi, în avîntul unuĭ întreg popor, şi Suveranul cel noŭ plecă genunchiĭ pe piatra celuĭ care a ştiut, luptînd întăiŭ, jertfindu-se pe urmă, să-ĭ lase o moştenire.

Alexandru-Vodă al nostru a fost aruncat cu grabă în pămîntul de îngropare al bisericiĭ de pe moşia sa, o moşie cumpărată, cu care nicĭ el, nicĭ neamul săŭ n'aŭ avut nicĭo legătură. Aŭ lucrat răpede şi bine îngropătoriĭ, ştiind cît de viŭ, cît de periculos de viŭ pentru reputaţia lor era acel mort. De atuncĭ aŭ trecut patruzecĭ de anĭ, şi din aceste biete oase, de icĭ pănă colo în această biserică fără măreţie şi fără mister, curge ca şi atuncĭ, în ziua morţiĭ, izvor de viaţă şi se revarsă lumină. Viaţă şi lumină înnaintea cărora ceĭ vinovaţĭ se daŭ încă în lăturĭ, îngroziţĭ de ele, cum se cuvine să fie îngroziţĭ de fapta lor.

Şi iarăşĭ vor maĭ trece cinzecĭ de anĭ. Ţara aceasta va peri în mîrşăvie, pe mînĭ de politicianĭ pripiţĭ să-ĭ smulgă şi cel din urmă inel din degete, saŭ se va preface, se va cuminţi şi înnălţa. Cred — de şi aş munci şi fără această credinţă — că *aceasta din urmă* se va petrece. Şi atuncĭ se va putea face opera

cea mare, de *unire sufletească deplină* în cuprinsul hotarelor Românieĭ, ca să putem rîvni la unirea materială peste hotarele eĭ. În acelaşĭ simţ de cetăţenĭ se vor uni ceĭ de jos, pe cari azĭ îĭ păzeşte noul jandarm jubilar al reformelor, şi ceĭ de sus, păziţĭ numaĭ de fiara egoismuluĭ lor josnic. În aceiaşĭ iubire a ţeriĭ şi neamuluĭ se vor cuprinde toţĭ aceĭ cari aŭ lucrat în viaţa lor pe pămînt ca să le înnalţe şi să le întărească, şi Presentul va da mîna Tradiţieĭ, ridicată din unghiul prigonirilor şi adusă în lumina recunoştinţeĭ şi glorieĭ.

Şi atuncĭ veĭ părăsi locul tăŭ de surgun, în care aĭ zăcut îndelung, scîrbit de uitarea şi ura celor cari aŭ avut atîta bine din mînile tale, veĭ porni din colţul tăŭ de moşie, Vodă Alexandre, săvîrşitor şi paznic cavaleresc şi eroic al Uniriĭ româneştĭ. Deasupra rămăşiţelor tale vor fîlfîi steagurile Românieĭ, în adevăr libere, şi de bubuit de tunurĭ se va cutremura cenuşa ta. Veĭ sta, ctitor al ţeriĭ unite, în mormînt de marmură, în locul cuvenit Voevozilor, în Mitropolia Scaunuluĭ tăŭ de Domnie din Bucureştĭ saŭ în Mitropolia Iaşuluĭ iubit de tine, unde întăiŭ aĭ purtat, cu binecuvîntarea luĭ Dumnezeŭ, coroana românească prin voinţa singură a Romînilor.

Şi atuncĭ, *numaĭ* atuncĭ, cînd urile nu vor maĭ pluti ca făşiĭ de negurĭ negre asupra lucrurilor de veneraţie şi iubire, atuncĭ se va bolti curcubăŭ de pace asupra ţeriĭ, şi numele care trebuie rostit cu evlavie nu va maĭ fi nume de vrajbă şi strigăt de chemare la arme pe buzele arse de nevoĭ şi de patimă ale răsculaţilor din bordeie.

11 Maiŭ 1908.

LX.

TUDOR DE FLONDOR.

Din Bucovina soseşte ştirea tristă a morţiĭ cavalerului Tudor de Flondor, componistul căruia încă dăunăzĭ, la Sibiiŭ ca şi la Bucureştĭ, i se făcceaŭ marĭ şi de deplin meritate ovaţiĭ.

Dintr'un neam care se află pomenit în istoria noastră încă din veacul al XVII-lea şi care, rămîind în Bucovina la anexare, a căpătat predicatul nobiliar şi titlul de cavaler, Tudor de Flondor a avut doĭ fraţĭ; unul din eĭ, d. Nicu de Flondor, e cunoscut Bucureştenilor din vremea Exposiţieĭ, cînd a cîştigat simpatia generală prin amabilitatea sa; cellalt e d. Iancu de Flondor, care a fost odată şeful partiduluĭ naţional romîn în vechiul Ţinut moldovenesc.

Tudor de Flondor, fire impresionabilă şi delicată, visător incorigibil, trăind într'o lume a luĭ în care baniĭ şi alte nimicurĭ n'aveaŭ nicĭo valoare şi în care oameniĭ lunecaŭ ca nişte umbre pe care nu le poţĭ recunoaşte şi numi, a fost din tinereţă un musicant fanatic şi exclusiv, închis în iubirea arteĭ sale. A străbătut-o întreagă ca admirator fervent al maieştrilor celor marĭ şi, între audiţiile sale, a început să scrie, puind deocamdată în musică versurĭ de-ale luĭ Robeanu adecă Gheorghe Popovicĭ însuşĭ, saŭ simple cîn-

tece fără valoare. Cine n'a auzit acum douăzecĭ de anĭ serenada plină de melancolie lină, «Luna doarme», a căriĭ musică e de Flondor?

Spre înnălţimea maĭ mare a opereteĭ s'a avîntat în «Moş Ciocîrlan», care a fost pentru Romîniĭ de pretutindenĭ o revelaţie. Operetă ţerănească, în care sînt fete frumoase, vînătorĭ vitejĭ, Grecĭ fricoşĭ şi alte ingrediente ale comediilor luĭ Alecsandri, la care Flondor rămăsese în ceia ce priveşte literatura. Compositorul dovedia strălucit că-şĭ amintia de multe şi putea să combine cu succes amintirile sale. Lipsia însă nota populară, care era de aşteptat, şi lipsia vioiciunea veselă pe care o cerea subiectul şi pe care el, pierdut în reveriile luĭ triste, nu o putea da.

Şi asupra acestuĭ sfîrşit discret se lasă ca o umbră maĭ adîncă din serbătorirea luĭ Porumbescu, mort şi maĭ tînăr, dar după ce dăduse glas aspiraţiilor unuĭ neam, în atitudinea de revoltă a unuĭ Prometeŭ pe care boala-l roade pe stînca siguranţeĭ în el şi în chemarea luĭ.

18 Iunie 1908.

LXI.

EPISCOPUL NICOLAE POPEA.

În iadul de intrigĭ şi de păcate ale Caransebeşuluĭ, unde s'a făcut întăiŭ de rîs şcoala şi Biserica şi presa românească înnaintea Ungurilor, a murit de bătrîneţă şi de inimă zdrobită acela supt numele căruia se săvîrşiseră greşelile şi împotriva căruia s'aŭ întors lovituri le — ceĭlalţĭ simţindu-le prea puţin —, nevinovatul bătrîn Nicolae Popea. Desgustat de ticăloşiile vieţiĭ, pe care nu o putea nicĭ stăpîni, nicĭ schimba, el a plecat din noroiul zilelor de azĭ pentru a duce solie de jale şi umilinţă aceluia în numele căreia — după al luĭ Dumnezeŭ — a trăit, a lucrat şi a păstorit în viaţă, mareluĭ săŭ dascăl şi părinte sufletesc, luĭ Şaguna.

În istoria Bisericiĭ româneştĭ şi a desvoltăriĭ ideilor politice «dincolo», Nicolae Popea nu va rămînea ca o mare figură, dar o figură va fi.

Era fecior de preot din Ţara Bîrseĭ, dintr'un neam de oameni cinstiţĭ, omenoşĭ, stăruitorĭ şi pătrunşĭ de înţelesul moral al vieţiĭ. Fratele luĭ Ioan Popea, a fost unul din ceĭ maĭ respectaţĭ şi iubiţĭ profesorĭ aĭ gimnasiuluĭ din Braşov, căruia el i-a dat lecţiĭ de

ştiinţă şi exemplu de neclintit şi senin idealism, de nesfîrşită rîvnă pentru lege, cultură şi neam.

Mîntuind studiĭ bune, Nicolae Popea a cîştigat luarea aminte a luĭ Şaguna, care nu judeca pe oamenĭ după recomandaţiĭ şi zvonurĭ, după înfăţişare bună şi linguşirĭ tîrîtoare, după diplome şi certificate, ci după curăţia sufletuluĭ şi după destoinicia la muncă. Ajutătorĭ cu credinţă, cu demnitate şi hărnicie îĭ trebuiaŭ mareluĭ arhiereŭ, care a păstorit o Biserică aşa cum se cîrmuieşte un popor. Între eĭ a fost un Ilarion Puşcariu, care e încă o podoabă a Bisericiĭ româneştĭ de peste munţĭ prin cărturărie şi caracter, şi a fost Nicolae Popea.

Sînt une orĭ ucenicĭ prea bunĭ, cari plîng până la sfîrşit moartea învăţătoruluĭ şi nu ştiŭ să-ĭ părăsească mormîntul din care să fi luat în sine o parte din suflet pentru a propovădui şi maĭ departe necredincioşilor, pentru a da luptă duşmanilor şi a mîngîia pe ceĭ ce aşteaptă solie bună în suferinţile lor. În era cea luminoasă a Bisericiĭ ortodoxe din Ardeal şi Ungaria, Şaguna a fost tot, şi după el n'a rămas, ca îndreptare sigură şi talent de Guvern, nimica. Un soare ce apune, lăsînd cerul negru care nu maĭ poate să aştepte, în deasa scînteiere de stele şi în călătorie veşnică de luceferĭ, alt răsărit.

De aicĭ venia la sinoade veşnic sumbru şi neîmpăcat, criticînd prin însăşĭ înfăţişarea sa, un bătrîn dîrz, cu sprincene stufoase de pustnic, cu privirile războinice în dosul ochelarilor, cu barba lungă de patriarh, cu mersul unuĭ ţeran vechiŭ de zile. Murmura mult şi vorbia în public puţin, iar, de lucrat, renunţase să lucreze, în zile fără de speranţă de rele. Aprins şi neiertător în lucrurĭ de ortodoxie, duşman

pasionat al «uniaţilor», despreţuitor de orĭce politică în care s'ar cuprinde transacţie cu neamul stăpînitor, compătimitor al uneĭ Romăniĭ în care străiniĭ, cu limba, cu banul şi puterea lor, ţin locurile d'intăiŭ, stricîndu-ĭ caracterul de ţară creştină şi drept-credincioasă, — el se închidea în sufletul săŭ mîhnit fără să aibă acel îndemn spre îndreptare, care, şi în casurile cele maĭ desnădujduite, încă foloseşte ceva.

Cînd a fost ales membru al Academieĭ Romîne, nu s'a speriat nicĭ de nepotrivirea ce ar fi între această demnitate şi meritele sale de scriitor pentru memoria luĭ Şaguna şi gloria ortodoxieĭ româneşţĭ, nicĭ de gîndul că va trebui, ca să şĭ ţie discursul de întrare, să meargă la Bucureştĭ — un drum la gîndul căruia tremură Vlădiciĭ romînĭ de peste munţĭ. Nepăsător pentru urmărĭ, despreţuitor de şubreda-ĭ sănătate de bătrîn, episcopul de Caransebeş şi-a făcut datoria şi a cuvîntat despre Şaguna în centrul firesc al vieţiĭ poporuluĭ săŭ A zăcut pe urmă, s'a întors într'un tărziŭ acasă, şi porţile schímnicieĭ sale amărîte s'aŭ închis asupra acestuĭ prisonier al idealuluĭ săŭ, dincolo de veşnicia căruia nu vroia să vadă şi să ştie nimic.

Ce s'a făcut în umbra luĭ, maĭ la urmă nu-ĭ păsa. Ce poate să însemne o greşală, un şir de greşelĭ, un morman de păcate atuncĭ cînd răul cel mare e aiurea, în părăsirea drumuluĭ, în căderea steaguluĭ, în lipsa căpetenieĭ venite de la Dumnezeŭ? Dincolo de uşa pecetluită a peşteriĭ sale, s'aŭ putut răsfăţa la soare gîndaciĭ lacomĭ, s'aŭ putut tîrî melciĭ băloşĭ şi s'aŭ putut săgeta cu limbĭ veninoase şerpiĭ. El stătea împietrit înnuntru, cu gîndul la păcatul cel maĭ mare

şi la rătăcirea cea maĭ rea, aşa de împietrit încît nu găsia măcar o lacrimă şi o rugăciune.

Dacă este un loc de odihnă al drepţilor, Vlădica Popea va merge acolo. Să nu se întîlnească însă cu Şaguna. I-ar cere socoteală de moştenire maĭ ales luĭ, uceniculuĭ celuĭ maĭ iubit. Şi n'ar putea-o da, nicĭ pentru alţiĭ, de cari nu e chemat a răspunde, dar nicĭ pentru el.

1-iŭ August 1908.

LXII.

AMINTIREA LUI SIMION BĂRNUȚ.

Membriĭ «Asociațieĭ» aveaŭ de gînd, până a vorbit represintantul Guvernuluĭ, să adauge la programul de aprobărĭ și banchete, fără măcar, la sfîrșit, un bal frumos, care să pregătească întemeierea cîtorva familiĭ, — a face un pelerinagiu la mormîntul celuĭ maĭ mare dintre fiiĭ Sălagiuluĭ românesc, la locul de odihnă al luĭ Simion Bărnuț, saŭ, pentru a-l scrie cum se scria, după norme din Roma veche: Barnuțiu. Întrebam, cînd s'a zvonit de acest plan, dacă Universitatea din Iașĭ, pe care aŭ înnălțat-o cursurile ținute, anĭ îndelungațĭ, de Bărnuț, se va gîndi la acest nobil învățător și formator de suflete pentru a pune pe piatra sa una din acele cununĭ care nu pot să lipsească.

Pelerinagiul nu s'a făcut, pentru a se dovedi încă odată ce pașnic, răbdător și supus neam de oamenĭ sînt și acești Valahĭ, de cari totușĭ nu încape atîta lume. Universitatea din Iașĭ a putut să uite, în dulcea odihnă a veriĭ, turburată doar de jargonul d-luĭ filolog Hecht, de vestitul învățător al eĭ pe vremurĭ. Numaĭ preotul din Bocșa a făcut slujbă de odihna sufletuluĭ; aŭ ascultat cîțĭva țeranĭ, înțelegînd maĭ

puţin rostul slujbeĭ, iar jandarmiĭ cu pene de cocoş patriotic la pălărie aŭ păzit de o primejdie ce n'a existat niciodată.

Şi totuşĭ ar fi spus ceva, cu oarecare mîlcuire, mormîntul luĭ Bărnuţ. Şi maĭ ales două lucrurĭ.

Cine nu ştie vestita luĭ cuvîntare către adevăratul popor, către miile de sătenĭ doritorĭ de a-şĭ afla vestea mîntuiriĭ din robie şi nedreptate, — cuvîntare ţinută în Cîmpul cel noŭ al Libertăţiĭ, la 3 Maiŭ 1848? Filosofia profesoruluĭ de filosofie a trecut fără înrîurire, şi numaĭ cînd s'a vorbit în graiŭ viŭ de durerĭ viĭ şi nădejdĭ ce înfloriaŭ de fapt în suflete, numaĭ cînd s'a grăit tuturor, în graiul pe care toţĭ îl ştiŭ şi-l întrebuinţează, numaĭ atuncĭ s'a făcut acea sfîntă împărtăşenie a sufletelor, care creează momentele marĭ.

Peste cîţĭva anĭ, Bărnuţ predicà la Iaşĭ, în lecţiĭ de drept, crezul naţional românesc, scoţînd din teoriile sale, răbdător desvoltate, încheierea că sîntem un neam şi trebuie să clădim toate ale noastre pe conştiinţa acesteĭ fiinţĭ deosebite, fireştĭ şi legitime a neamuluĭ nostru.

Şi a venit un filosof maĭ noŭ, maĭ învăţat, poate maĭ ager, d. T. Maiorescu şi cu vioiciunea tinereţeĭ i-a distrus sistemul de argumentare. Aicĭ s'a oprit însă, neputînd pune la loc un altul. Şi, iată, după trecere de mulţĭ anĭ, nu negaţia d-luĭ Maiorescu, ci afirmaţia luĭ Bărnuţ ne stăpîneşte, ne luminează şi ne încălzeşte.

Şi astfel s'a dovedit încă odată că ideia însăşĭ rămîne, orĭcum ea ar fi fost servită într'un timp, prin orĭce construcţiĭ de filosofie şi metafisică trecătoare.

Căcĭ rădăcina eĭ se află aiurea, şi nimenĭ n'o poate smulge de acolo.

Şi de aceia mărimea luĭ Bărnuţ nu scade cu aniĭ, şi memoria luĭ nu s'a întunecat odată cu generaţia ucenicilor săĭ.

6 August 1908.

LXIII.

MITROPOLITUL IOSIF GHEORGHIAN.

Locul de Mitropolit Primat e liber; e liber şi acesta. Luĭ Iosif Gheorghian i s'a iertat, după rugăciunile sale, greutatea bătrîneţelor, şi sufletul săŭ s'a sălăşluit în lăcaşurile drepţilor.

Dar între aceĭ drepţĭ cari s'aŭ pierdut în sfinţenia vieţiĭ lor particulare şi n'aŭ avut ochĭ pentru slăbiciunĭ pe care trebuiaŭ să le înlăture şi pentru păcate pe care eraŭ chemaţĭ să le osîndească. Bunul părinte Iosif, ocupat cu grija rugăciunilor sale, cu suferinţele bătrîneţelor, cu traducerea cărţilor francese, cu călătoriĭ în străinătate pentru îndulcirea bolilor, n'a dus Biserica românească înnapoĭ pe drumul pe care-l părăsise de mult, şi nicĭ n'a crezut vreodată că ar putea îndrăzni o îndreptare morală aşa de grea.

Slab faţă de Guverue, a venit, a plecat şi s'a întors la Mitropolie după chemarea lor.

De aceia mormîntul luĭ de la Cernica nu va fi un loc de pelerinagiu, ci aceĭ cari vor dori marea prefacere a Bisericiĭ şi vor căuta să se inspire de la

înnaintaşiĭ lor, aceia vor cerceta morminte maĭ vechĭ, pe care le vor curăţi de praful şi muşchiul uităriĭ pentru a îngenunchia pe dînsele.

1-iŭ Februar 1909.

LXIV.

CORIOLAN BREDICEANU.

A murit în Lugoj pe neaşteptate cel maĭ popular luptător politic romîn din Banat, Coriolan Brediceanu, deputat al Oraviţeĭ, dar mîndria Lugojuluĭ, a mareluĭ centru românesc pe care-l conducea în sensul celuĭ maĭ strict şi maĭ hotărît naţionalism.

Brediceanu, care avea aproape vrîsta de 60 de anĭ, era totuşĭ un om voinic şi plin de viaţă. Bucureşteniĭ l-aŭ putut vedea cu prilejul Exposiţieĭ jubiliare, cînd el a fost unul dintre aceia cari aŭ îndrăznit să vie, şi nu pe furiş, ci în vederea tuturora, defilînd mîndru între peregriniĭ Romînimiĭ de peste hotare cu ochiĭ la tricolorurile ce fîlfîiaŭ înnaintea alaiuluĭ pe Calea Griviţeĭ.

Nu era un om călduros, şi încă maĭ puţin un entusiast. Nu aştepta dintr'o zi pe alta lucrurĭ marĭ. Păstra din tinereţele luĭ unele prejudecăţĭ şi credea în biruinţa neamuluĭ nostru printr'o strînsă prietenie cu Austria, cu o nouă Austrie, liberă de a ni face bine. Vorba luĭ — tot aşa de curgătoare în româneşte ca şi ungureşte — avea însă energia şi avîntul oratoruluĭ de temperament. Era un adevărat cuvîntător, dintre aceĭ cari zic drept la inimă.

În Parlament nu vorbise de cîtva timp. Moartea-ĭ era prevestită de oboseală: poate nu era alt motiv al tăceriĭ sale.

Dispariţia luĭ e cu atît maĭ de plîns, cu cît el era dintre aceĭ oamenĭ politicĭ, totuşĭ puţinĭ, aĭ Romînilor de dincolo, cari, ieşiţĭ din popor, păstraŭ cele maĭ strînse legăturĭ cu dînsul şi aflaŭ crezare la ţeranĭ.

De aceia cu greŭ va fi înlocuit.

1-iŭ Februar 1909.

LXV.

P. S. AURELIAN.

Dispare la o vrîstă înnaintată P. S. Aurelian, preşedintele Senatuluĭ.

Răposatul a fost unul dintre ceĭ d'intăiŭ Romînĭ cari aŭ avut cunoştinţe serioase de agricultură. A studiat şi scris cîtva timp în acest domeniu, fiind şi profesor al şcoliĭ de această specialitate. Cu vremea el a ajuns a cuprinde întreg domeniu al economieĭ naţionale, şi acţiunea liberalilor, la cari se alipise, a fost determinată, prin aniĭ '80, de ideile sale protecţioniste şi industrialiste.

Din ce în ce politica l-a prins maĭ mult, fără ca acest om rece şi cumpănit să fi avut pasiune pentru dînsa. Totuşĭ, cînd o seamă de liberalĭ maĭ tinerĭ n'aŭ maĭ vrut să fie supt mîna aspră şi în cercul de ideĭ cam strîmt al d-luĭ D. A. Sturdza, «drapeliştiĭ» aŭ gîndit că se poate face un şef de partid din P. S. Aurelian, blînd, împăciuitor, foarte cuminte, vorbitor cumpătat şi plăcut, şi, afară de aceste însuşirĭ, economist recunoscut şi plănuitor al Caseĭ Rurale. Tulburările pricinuite de nechibzuita izgonire cu poliţia a Mitropolituluĭ Ghenadie, care, înnainte de toate, represinta, până la depunerea

cîrjeĭ, Biserica Românieĭ, i aŭ dat prilejul de a înlocui, pe cîteva lunĭ, pe d. Sturdza.

Cîtva timp, partidul a vegetat apoĭ în oposiţie. A fugit răpede în rîndurile oştiĭ celeĭ marĭ, *fără steag*. Vina acesteĭ deserţiunĭ a purtat-o de sigur şi acela căruia steagul, acum ascuns, îĭ fusese încredinţat. Dar P. S. Aurelian nu ceruse această onoare.

Cum n'a cerut nicĭ pe aceia de a fi preşedinte al Academieĭ Romîne, în care calitate iar nu i se puteaŭ aduce critice.

S'a stîns liniştit într'o zi mare a neamuluĭ, o zi în care s'aŭ ridicat lîngă vechĭ steagurĭ glorioase steagurĭ nouă, pe care tineretul le-a ţinut sus ca să se vadă de departe. Moartea luĭ a fost un incident; unul maĭ impresionant pentru mulţĭ însă înmormîntarea luĭ, la care aŭ venit destuĭ «prietenĭ politicĭ», dar nicĭun credincios al vechiuluĭ şef, de atîta timp ajuns şi el la normalitatea smerită a vieţiĭ politice de partid.

1-iŭ Februar 1909.

LXVI.

A. MOCSONYI.

Aşa se scria răposatul, şi cu această ortografie se iscăliaŭ şi se iscălesc toţĭ din acest neam de Aromînĭ, înzestraţĭ de la o vreme cu nobilime ungurească.

Răposatul a jucat pe vremurĭ un mare rol activ în politica Romînilor de peste munţĭ, fără a se gîndi prea mult la legăturile luĭ sociale şi de familie cu Maghiariĭ. Totuşĭ el impunea Romînilor foarte mult prin nume, prin avere, prin împrejurările, neobişnuite pentru eĭ, în care se găsia.

Faţă de direcţiĭ maĭ nouă în politica neamuluĭ săŭ de acolo, el s'a arătat foarte reservat. Rare orĭ, din adăpostul săŭ feodal, veniaŭ scurte declaraţiĭ de principiĭ. Totuşĭ în chip fericit se amesteca în politica zilnică, şi inspira chiar un ziar bănăţean. Altfel îşĭ întrebuinţa vremea cu cetirĭ serioase şi a dat şi un opuscul filosofic.

Dispare bătrîn, lăsînd maĭ mult o mare amintire decît un loc gol.

27 Martĭ 1909.

LXVII.

DOAMNA ELENA CUZA.

A murit la Piatra-Neamţ femeia ideal de bună şi modestă care a fost Măria Sa Doamna Elena, tovarăşa luĭ Vodă Cuza.

Sînt sicrie pe care nu se depun nicĭ florile cele maĭ din inimă închinate. Orĭce laudă, orĭce semn de durere par nepotrivite faţă de măreaţa simplicitate a fiinţeĭ pămînteştĭ care, trăind între noĭ, ceĭ plinĭ de neajunsurĭ şi păcate, a dus curată viaţa cerească, asemenea îngerilor.

Dintre aceste fiinţĭ alese, a fost Doamna Elena, a căriĭ viaţă întreagă înseamnă: uitare de sine, iertare pentru alţiĭ, binefacere ascunsă de lume.

Odihnească în pace în acel pămînt al ţeriĭ despre care spunea că numaĭ cine s'a născut în cuprinsul luĭ poate să-l iubească!

Pentru noĭ, ceĭ aĭ pămîntuluĭ acestuia, ea n'a murit: icoana ideală s'a ridicat numaĭ, prin cea din urmă, dacă nu şi cea maĭ grea suferinţă, ceva maĭ sus, şi un glas din timpurile maĭ bune a tăcut.

5 April 1909.

LXVIII.

O AMINTIRE DESPRE DOAMNA ELENA.

Pe Domna Elena am văzut-o în zilele serbărilor amintitoare ale Unirii. Întovărășiam două studente ale Universității din București care veniaŭ să-i înfățișeze o adresă de omagiu din partea colegelor lor.

Casa ei o dăruise Doamna, d-lui Teodor Rosetti, atunci cînd ea se hotărîse a părăsi țara. Întorcîndu-se — nu știŭ de ce plecase, dar se întorsese de dor, — ea primi găzduirea unei familii bogate din Piatra-Neamț, care-i puse la dispoziție o căsuță curată și veselă, în care ai fi crezut mai degrabă că se sălășluiește primăvara unei familii de funcționari săraci, decît că în ea se adăpostește aceia care a fost Doamna țării.

Multă simplicitate și la primirea de către personalul străin care încunjura pe Măria Sa. Și multă cuviință reservată, multă liniște rece. Mi se părea că întru într'un cavoŭ și că dincolo de ușa închisă, în odaia pe care o prevedeam tăcută și înghețată, voiŭ găsi o umbră din acelea care multă vreme încă flutură în jurul mormintelor mari, fără plîns, fără glas.

Și nu, în acea odăiță neagră, în care se desluşia, în fundul unui fotoliu, dintr'o săracă rochie de doliu veșnic, supt un cauc de călugăriță acoperit cu un văl simplu de lînă, o figură măruntă săpată fin în

fildeş palid, — în odaia aceia era o viaţă care ştia, cetia, afla, care unia cunoştinţa întreagă a trecutuluĭ cu cunoştinţa desăvîrşită a celor de astăzĭ, era o cugetare sigură şi cuminte, era o inimă care bătea pentru tot ce e nobil şi ochĭ în cari nu secase izvorul lacrimilor acelora care ţin viĭ durerile cele marĭ, ascunse de lume, pe care ele n'o privesc.

Cînd una din cele două fete îĭ ceti, cu emoţia ce şi-o poate închipui orĭcine, rîndurile din închinare, Doamna se ridică, sprijinindu-se greŭ pe bietele mînĭ bătrîne, care făcuseră odată atîta bine şi care tremuraŭ slăbite în mînecile de lînă neagră. O vedeam acum limpede : era o femeie micuţă de stat, foarte delicată, pe care o simţiaĭ însă că putuse sta odinioară alăturĭ de un Domn, — şi ce Domn!

Îndrăzniiŭ a mă uita în ochiĭ eĭ, — marĭ, luminoşĭ, adîncĭ în vechile portrete, care răzimaŭ de fotoliul scump, stema ţeriĭ. În orbitele adînc săpate, pline afund de o umbră tristă, ochiul rămăsese, în liniştea luĭ împăcată, viŭ şi puternic, une orĭ cu căutătura stăpînitoare, alte orĭ înduioşat, bun, plin de binecuvîntare.

Cît se auzi pomenindu-se numele şi faptele aceluia pentru care avuse toată iubirea femeiĭ şi o iertare. pe care puţine o pot da, acest ochiŭ privi undeva, departe, unde mergea şi gîndul tuturor celor de faţă. Apoĭ, în arcuitura de jos a orbiteĭ adîncĭ, o lacrimă mare se strecură încet. După patruzecĭ de anĭ ea putea să plîngă încă pentru dînsul.

Şi vorbi, cu un glas care n'avea îndoielĭ şi zăbăvĭ şi în care slăbiciunea punea doar un ritm încet, care te făcea să simţĭ că acestea nu sînt vorbe ca ale

tuturor celorlalţĭ oamenĭ, că e într'însele ceva imaterial, aş zice aproape supranatural, ca în tot ce privia pe această femeie de mult ieşită din rîndurile grăbite, zgomotoase, pătimaşe şi vulgare ale oamenilor.

Şi, în felul eĭ de a vorbi, ştia să amestece două elemente care nu maĭ merg împreună azĭ, dar care prin unirea lor făceaŭ şi marele farmec al elocvenţeĭ mareluĭ eĭ soţ: cea maĭ desăvîrşită simplicitate şi cea maĭ autentică maiestate.

Cînd cetirea adreseĭ se isprăvi, auziiŭ aceste cuvinte de mulţămire, pe care le întovărăşia un adevărat gest de suverană:

«Să trăiască România tînără!»

Nu venisem să întreb, şi eram bucuros că Doamna însăşĭ întreba despre tot ce poate interesa pe o Romîncă de o înnaltă cultură, de o distinsă experienţă şi care-şĭ iubeşte adînc ţara.

Despre ce a vorbit, răspunzînd, întregind, îndreptînd? Despre ce n'a vorbit, în aceiaşĭ exprimare sigură si simplă, pe care o întrerupeaŭ afirmărĭ pasionate, care scuturaŭ tot trupul şubred, înviind în el măreţia celor cîţĭva anĭ neuitaţĭ!

A vorbit despre Biserica ţeriĭ sale, despre marele Veniamin care ştiu să înlăture pretenţiile unuĭ Mihaĭ Sturza şi să părăsească un Scaun pe care nu-l putea apăra, fiind şi un sfînt şi un luptător pentru lege. A vorbit despre lipsa de mîngîiere creştinească a celor săracĭ, despre preoţiĭ aceia cari lasă mortul în drum, dacă li se oferă plată prea mică, şi despre pedeapsa pe care a dat-o Vodă-Cuza unuia pe care-l prinsese asupra faptuluĭ.

A vorbit despre ţeranĭ, despre durerea cea mare pe care a simţit-o cînd «un partid liberal a venit la Guvern prin valurile de sînge ale ţerănimiĭ liberate de Cuza-Vodă», despre iarna grea pe care o duc ceĭ sărmanĭ, despre lipsa de nutreţ, despre primejdia ce ar putea veni în primăvară din această stare de suferinţă. A stăruit asupra nevoiĭ uneĭ gospodăriĭ nouă şi bune pentru adevărata înnălţare a acestuĭ popor. Şi avea amănunte de bună gospodină asupra culturiĭ prunilor, asupra «povidleĭ»...

A vorbit despre un singur duşman, despre care, fără o ipocrisie de care un altfel de suflet e incapabil, spusese că l-a uitat şi că nu-ĭ pare răŭ de nenorocirea luĭ.

Fireşte, a pomenit, de maĭ multe orĭ, pe Domnul Uniriĭ. Îl înfăţişa ca pe un om lipsit de toată jubirea pentru pompă, simplu ca orĭce om de rînd dintre supuşiĭ săĭ; nu, maĭ simplu, mult maĭ simplu, străbătînd stradele, pierdut în mulţime.

— Şi-ĭ ziceam une orĭ.. —Stă şi se opreşte, căutînd cuvîntul: «Măria Ta», i se pare prea solemn, că nu-ĭ zicea astfel. Nu, să spuie cum îĭ spunea: — Şi-ĭ ziceam une orĭ: Omule, de ce nu te păzeştĭ? Se găseşte poate vre-un nebun care să tragă asupra ta. Da' el dădea din umerĭ, luĭ nu-ĭ păsa...

— Şi cîrmuirea era grea pentru dînsul, nu ca pentru alţiĭ cari se trezesc de-odată marĭ şi cărora toţĭ li se închină. Că, vezĭ d-ta, el avea cunoştinţĭ, rudeniĭ, prietenĭ. Şi, orĭcum, nu putea să se poarte cu dînşiĭ numaĭ ca Domn.

Stătu pe gîndurĭ. Apoĭ aminti pe Regele şi Regina.

Italieĭ, ducînd iubirea şi mila lor la Messina, cea maĭ nenorocită dintre cetăţĭ.

— Şi ştiĭ de ce o făcea el aceasta? Pentru că era om al pămîntuluĭ aceluia...

Tăcu o clipă şi, adînc mişcaţĭ, tăcurăm cu toţiĭ.

Altfel, primia puterea care vine de la Dumnezeŭ şi, fără pretenţie, dar fără scădere, ea întreţinea legăturĭ bune cu o Curte nouă, care une orĭ îşĭ aducea aminte de dînsa şi o căuta prin telegrame oficioase, în liniştea eĭ resignată.

I s'a părut odată că aş fi atins păcatul *luĭ*, care a fost durerea eĭ, şi atuncĭ îmĭ tăiè cuvîntul şi începu, dureros, o frasă care trebuia să-l apere şi pe care mă grăbiiŭ s'o împiedec.

Şi a maĭ spus altele pe care le ţin pentru mîngîierea şi îmbărbătarea mea în luptă, precum ţin cu sfinţenie rîndurile dictate de dînsa şi iscălite cu mîna eĭ tremurătoare, în care, ca amintire pentru o intervenţie în vederea serbăriĭ după cuviinţă a semicentenariuluĭ Uniriĭ, ea dădea binecuvîntarea eĭ, de octogenară şi de Doamnă, copiilor mieĭ.

*

Aşa am cunoscut o clipă, o lună de zile înnaintea boliĭ care a răpus-o, pe soţia luĭ Alexandru Ion I-iŭ, pe Doamna Elena a Romănieĭ.

Am crezut că nu am dreptul să mă opresc de la comunicarea acesteĭ amintirĭ.

Maiŭ 1909.

LXIX.

AUREL MUREŞIANU.

Cu Aurel Mureşianu, bătrînul redactor braşovean, nu dispare numaĭ un om, un scriitor stăpîn pe condeiŭ, un cunoscător deplin al politiceĭ, un om de întreprindere şi de mare stăruinţă, un represintant pe dreptate respectat al generaţieĭ maĭ vechĭ, ci una din înfăţişările gazetaruluĭ romîn de «dincolo», poate maĭ interesantă orĭ maĭ vrednică de stimă decît cuceritoare, populară şi simpatică.

«Gazeta Transilvanieĭ», foaia moştenită de Mureşianu, dintr'o familie aĭ căriĭ membri moşteniaŭ datoriĭ literare şi datoriĭ de publicist politic, se deosebia hotărît de celelalte organe ale preseĭ fraţilor noştri din Ungaria. Şi această deosebire nu se datorià redactorilor, tinerĭ asemenea cu aceĭ cari scriŭ la alte foĭ, în stare şi eĭ să aibă patima lupteĭ şi să se mîngîie cu vre-o glumă. Ci se datorià numaĭ şi numaĭ luĭ Mureşianu, care inspira articolele, li dădea tonul, le cetia şi le recetia, le îndrepta, le refăcea adesea, le distrugea une orĭ. El era, chiar de pe patul de suferinţe unde a zăcut multă vreme, redactorul, adevărat, veghetor şi plin de simţul răspunderiĭ, al foiĭ sale.

Ea oglindia maĭ puţin fiinţa luĭ sufletească, faţă de originalitatea căreia fusese, de sigur, cînd ea maĭ trăia, tot aşa de neîndurat ca şi faţă de originalitatea tinerilor pe cari-ĭ aduna lîngă el, ci concepţia luĭ despre menirea uneĭ gazete. Şi maĭ ales a aceleĭ gazete, gazeta luĭ Iacob şi Andreĭ Murăşanu, a luĭ Bariţ, de care se apropia, gîndindu-se la aceştĭ înnaintaşĭ, numaĭ cu cel maĭ mare respect. Aşa fiind, redactorul «Gazeteĭ» se simţia dator a da într'un stil măsurat, fără avînt, dar fără nesiguranţe, cetitorilor săĭ, cari şi eĭ eraŭ specialĭ, avînd aceiaşĭ evlavie faţă de foaie, ştirĭ cu totul sigure şi absolut obiective, judecăţĭ cumpănite, chiar dacă nu eraŭ drepte, tablourĭ ale situaţieĭ în care se vedea silinţa de a prinde de sus lucrurile marĭ. S'a atacat caracterul oracular al «Gazeteĭ», care nu era nicĭ pentru activism, nicĭ pentru pasivism, şi în multe avea aceiaşĭ atitudine ferită; dar în aceasta nu era sfială şi maĭ puţin frica de a întra în conflict cu procurorul şi în atingere cu juraţiĭ neamuluĭ vrăjmaş, ci era numaĭ un covîrşitor simţ de respect faţă de greutatea uneĭ probleme politice.

Locul luĭ Mureşianu îl vor lua alţiĭ,—căcĭ nu cred să dispară «Gazeta» şi n'ar fi bine, pentru că «dincolo» ea e una din puţinele noastre tradiţiĭ, şi ce ni trebuie poate astăzĭ maĭ mult, în orĭce domeniu, sînt tradiţiile. Dacă răposatul redactor ar fi lăsat un fiŭ ziarist, el ar fi condus, la rîndul luĭ, potrivit cu normele dinastieĭ; poate că însă altă vreme, nervoasă, pasionată, personală, nedreaptă, revoluţionară, l-ar fi stăpînit, şi tatăl şi-ar fi privit cu durere un moştenitor pe care nu-l putea deposeda, dar nicĭ schimba. Nefiind acest urmaş de drept, ceĭlalţĭ, de-

prinşĭ a lucra de mult la «Gazetă», vor trebui să chibzuiască bine pentru a putea uni două elemente neapărate: păstrarea caracteruluĭ special al foiĭ, care-ĭ îndreptăţeşte existenţa, şi înţelegerea pentru spiritul timpuluĭ, pe care nimenĭ nu se gîndia să o ceară luĭ Mureşianu, dar pe care toţĭ o vor cere orĭcuĭ altuia.

Poate că într'o direcţie cultural-politică, liniştită şi spornică, e viitorul «bătrîneĭ» foĭ braşovene, ale căriĭ bătrîneţe se pot încheia astăzĭ prin moartea bătrînuluĭ eĭ redactor.

12 Iunie 1909.

LXX.

VEDERILE POLITICE ALE LUI EMINESCU ŞI GENERAŢIA DE AZI.

— PENTRU O PUBLICAŢIE FĂCUTĂ CU PRILEJUL SERBĂRILOR DE LA 14 IUNIE 1909. —

Într'o limbă minunată, cu o logică în aparenţă nezguduită, cu toate mijloacele poetice ale icoaneĭ, fantasieĭ, ironieĭ, Eminescu, redactor la «Timpul» conservatorilor, expune şi în aceste articole teoria că vremea veche era întreagă bună şi vremea nouă e toată rea, şi aceasta din pricina înnoitorilor liberalĭ fără ştiinţă, talent, practică şi sinceritate.

Cetitorul trebuie înştiinţat Vechiul regim politic avea groaznice viciĭ de orientalism. Dar el cuprindea în sine o tradiţie serioasă şi fecundă, aşezăminte care izvorîseră din adîncul fiinţeĭ noastre naţionale, datinĭ care corespundeaŭ însuşirilor noastre osebitoare, o viaţă morală care era a tuturora fiindcă venia de la toţĭ, o solidaritate care strîngea necontenit laolaltă o lume naţională.

Le-am pierdut pe toate acestea, şi e o pierdere uriaşă.

Sincerĭ mulţĭ din eĭ, nepregătiţĭ şi mediocri ceĭ maĭ mulţĭ, liberaliĭ aŭ vrut să clădească pe ruinele acesteĭ

clădirĭ modeste un noŭ palat în stil apusean, a căruĭ desăvîrşire era mîndria lor. Îl avem: vara, ne arde, iarna, ne zgribulim de frig, receala năpădeşte păreţiĭ şi oasele noastre, fumul ne înneacă, praful ne înnăbuşă, mirosurile grele ne desgustă, zgomotul încunjurător ne ameţeşte. Dorim de vechea pace, răcoare, trăinicie, de vechile mirezme ale odăilor sănătoase.

Nu le vom avea la loc nicĭodată. Vremea le-a luat, pe dreptate saŭ fără. În clădirea nouă trebuie începută însă o întreagă operă gospodărească de adaptare, pe care ambiţioşiĭ întemeietorĭ aŭ despreţuit-o. A căzut casa bună a părinţilor noştri; datoria noastră e să potrivim casa bună a copiilor noştri.

Trecutul sănătos şi plin de cuviinţă ni va fi sfătuitor şi îndreptător la tot pasul. Cu el ne vom înţelege iarăşĭ, dar înţelegerea aceasta nu ne va duce la ură oarbă şi stearpă, ci la iubire înţelegătoare, iertătoare şi muncitoare.

În critică ne vom putea sprijini pe genialul înnaintaş: o vom corecta însă şi restrînge. Închinîndu-ne genialeĭ umbre, vom trece totuşĭ pe lîngă durerea eĭ pentru a căuta munca noastră.

19 Iunie 1909.

LXXI.

VASILE COSMOVICĬ.

A murit în Paris poetul Vasile Cosmovicĭ.

A fost un om de talent, ştiind să făurească versul. ştiind maĭ puţin — era medicinist ajuns funcţionar — să găsească ideia. A scris acum vre-o douăzecĭ de anĭ la «Revista Nouă», unde nu era printre ceĭ din urmă. Hasdeŭ l-a îndrăgit, şi pentru înfăţişarea mefistofelică şi macabră a figuriĭ luĭ cu aspre liniĭ crispate, pentru focul sălbatec al ochilor negri. Şi l-a făcut mediu, şi Cosmovicĭ, care ţinea mult la bătrînul cugetător, a căruĭ viaţă încerca dăunăzĭ s'o scrie după amintirĭ povestite de însuşĭ Hasdeŭ *s'a lăsat* prefăcut în mediu. Numaĭ la urmă cînd a descoperit în sfîrşit şarlatania ordinară care se ascundea supt «spiritismul» linguşitor şi exploatator al unora din colegiĭ săĭ de «şedinţe oculte», el a renunţat la jertfa de a se da în spectacol şireţilor, pe cînd ochiĭ de visionar ironic aĭ «maestruluĭ» urmăriaŭ pe hîrtie nesiguranţele voite ale unuĭ condeiŭ inspirat de... «complesenţă».

I-a venit maĭ tîrziŭ ambiţia de a lucra pentru teatru, el, liricul de până atuncĭ. A scris o «Doamnă Oltea», care s'a represintat şi cuprinde multe versurĭ bune. Apoĭ a vrut să redea tragedia luĭ Miron

Costin, căreia i se poate găsi numaĭ cu greŭ o vrednică motivare dramatică.

Spre sfîrşit, cînd îl chinuiaŭ suferinţele nervoase care l-aŭ răpus, el a scoborît o treaptă literară, încercînd a reda prin jocurĭ de cuvinte, maĭ mult silite, humorul grosolan al unuĭ ostaş romîn care s'ar fi luptat pe vremea grenadirilor luĭ Napoleon.

S'a stîns departe, între rudele francese ale soţieĭ sale (a fost de două orĭ căsătorit la Paris, unde a stat mulţĭ anĭ de zile). Caracteristica figură de mucenic desperat al suferinţelor fisice şi al uneĭ ambiţiĭ literare foarte viĭ, pe care n'a avut răgazul s'o servească potrivit cu mijloacele luĭ, care eraŭ reale, — a dispărut. Să păstrăm un gînd bun pentru vechiul prieten şi tovarăş Vasile Cosmovicĭ, — unul dintre ceĭ din urmă romanticĭ sincerĭ, şi rămaşĭ până la urmă romanticĭ, fără banĭ, fără rost, fără titlu, într'o lume de o practicitate aşa de grosolană, şi să salutăm adînc, acum cînd, tîrziŭ, i se află moartea, pe omul deştept care n'a ştiut să ajungă la nimic în România.

Ianuar 1909.

LXXII.

ÎNVĂŢĂMINTE DIN VIAŢA ŞI DOMNIA LUI CUZA-VODĂ[1].

I.

De istoria pragmatică — de fapte — a luĭ Cuza-Vodă nu maĭ poate vorbi astăzĭ, după cartea d-luĭ A. D. Xenopol, cu oarecare noutate.

Starea izvoarelor împiedecă de la aceasta. Istoricul luĭ Cuza-Vodă a lucrat după ziarele timpuluĭ, după desbaterile parlamentare şi după unele acte care i-aŭ fost împărtăşite.

Din această categorie de informaţie pot ieşi paginĭ interesante une orĭ, dar icoana întreagă a vremiĭ nu se poate desface.

În adevăr, ziarul minte; el e făcut ca să mintă, în sensul intereselor unuĭ partid saŭ altuia, al intereselor deosebiţilor indivizĭ amestecaţĭ în politică. A descurca adevărul cuprins în această zilnică minciună e lucru greŭ, şi pentru aceasta trebuie să capete cineva îndreptările de aiurea. Fără a maĭ vorbi de ziarele care prind opinia publică, simţul general

[1] Tema uneĭ conferinţe ţinute la Huşĭ.

al momentuluĭ, în greşelile sale, şi-l exagerează pentru a-l linguşi, a «bate 'n strună», şi astfel a mînà banul la Casa onorateĭ Administraţiĭ. Ce ar fi, în adevăr, dacă ar avea cineva naivitatea de a scrie istorie după judecata cutăruĭ «Fagure» de la cutare «Adivor» ?

Desbaterile parlamentare represintă mărturisirĭ politice pregătite, foarte adese orĭ revăzute, maĭ mult decît odată fundamental schimbate. Sînt un document care nu e totdeauna interesant şi care poate fi dese orĭ puţin autentic.

Actele de Stat care se pot avea maĭ lesne, sînt menite, orĭ a face constatărĭ care pot fi indiferente, orĭ a da supt o anume coloare, acoperind, mistificînd şi momind, situaţia unuĭ moment.

Pentru a întregi şi a rectifica, pentru a da icoane adevărate şi judecăţĭ drepte, trebuie izvoare de alt fel. Trebuie memoriĭ şi scrisorĭ particulare.

Memoriile se scriŭ tărziŭ — pe basa unor însemnărĭ zilnice une orĭ, şi acesta e şi casul cel maĭ bun —; se scriŭ de oamenĭ cari aŭ părăsit scena politică şi cari nu maĭ aŭ interese actuale, de oamenĭ cari trăiesc în singurătate şi acolo-şĭ culeg amintirile, le orînduiesc şi le critică. Le critică avînd acum un simţ al datorieĭ de adevăr, pe care orĭcine ştie ceva o are faţă de urmaşĭ, — generaţia pe care o respecţĭ şi nu cutezĭ a o minţi fiindcă n'aĭ văzut-o, nu te-aĭ deprins cu greşelile eĭ şi ştĭ că te va judeca.

Memoriĭ avem puţine în literatura noastră. Oameniĭ nu le scriŭ uşor. Sînt multe motive, adecă defecte, orientale. Ţinerea în curent a notiţelor pregătitoare, cercetarea şi redacţia lor cer o muncă

grea şi statornică, de care puţinĭ sînt în stare. În al doilea rînd, e în noĭ încă acea stare de spirit nenorocită, o exagerată şi falsă discreţie orĭ sfială, care ne face să nu ne «amestecăm», pentru ca o lume răŭvoitoare să nu creadă că la basa manifestaţieĭ noastre e o dorinţă de a ieşi la iveală, pe cînd, de fapt, orĭcine a prins în amintirea sa ceva din faptele marĭ ale uneĭ epoce, ceva din personalitatea unuĭ om hotărîtor, n'are dreptul să ducă în mormînt fărîme de adevăr trăit care nu sînt ale luĭ. Şi, în sfîrşit, atîţia cari n'ar fi opriţĭ de aceste motive, nu scriŭ fiindcă nu cred că pot scrie, deşi nu e vorba de un scris împodobit *literar* — poate cele maĭ bune amintirĭ privitoare la războaiele luĭ Napoleon I-iŭ sînt ale ofiţerilor inferiorĭ ridicaţĭ dintre ostaşĭ, orĭ aie cine ştie căruia soldat chiar. E adevărat că şi o educaţie greşită nu pune la îndămîna orĭcuĭ a trecut prin şcolĭ putinţa de a scrie cuviincios.

Astfel, cu privire la Domnia luĭ Cuza-Vodă, n'avem încă memoriĭ. Doar cînd, dăunăzĭ, s'aŭ serbat 50 de anĭ de la întemeiarea Românieĭ, uniĭ ofiţerĭ de-aĭ luĭ aŭ vorbit, în ziarele jubilare, cu privire maĭ ales la crima împotriva onoareĭ pe care aŭ făcut-o militariĭ conjuraţĭ din Februar 1866. Mărturisirile aŭ provocat polemice, cuprinzînd alte mărturisirĭ, şi cu toatele vor fi de folos aceluĭ care va fi în măsură a scrie pe larg şi temeinic despre acea zi nenorocită.

Scrisorĭ particulare, corespondenţe personale şi secrete vor ieşi poate la iveală, mulţămită maĭ ales obiceiuluĭ de a se vinde, de moştenitorĭ, hîrtiile răvăşite ale oamenilor cari aŭ jucat un rol în această

ţară, anticvarilor evreĭ, cari le vînd apoĭ, cu cîştig, Academieĭ Romîne.

Avem însă două colecţiĭ de asemenea acte care fără îndoială se vor publicà. Hîrtiile rămase în stăpînirea luĭ Vodă-Cuza aŭ fost păstrate credincios de răposata Doamnă Elena, care le a încredinţat fateluĭ săŭ d. Teodor Rosetti, iar de la d. Rosetti ele aŭ ajuns la prietenul mieŭ A. C. Cuza. Ele cuprind acte privitoare la persoana Domnuluĭ, înnainte şi după detronare, precum şi corespondenţe diplomatice de o mare însemnătate.

Alte hîrtiĭ aŭ fost luate, în clipa trădăriĭ şi din însărcinarea Guvernuluĭ cel noŭ, de cineva care maĭ puţin decît orĭcine ar fi avut dreptul să scormonească în aceste hîrtiĭ cu scopul, mărturisit, de a găsi dovezĭ de politică rea, de «trădare» a ţeriĭ, în corespondenţa secretă a luĭ Vodă-Cuza. «Pot să caute cît or vrea, nu vor găsi ce doresc eĭ», a spus Domnul detronat, după mărturisirea soţieĭ luĭ. Şi în adevăr zădarnic scotociră pripit mînile pătimaşe: din acele scrisorĭ n'a ieşit nimic alta decît ceia ce ştia şi lumea de atuncĭ şi ceia ce ştim maĭ bine noĭ, ceĭ de astăzĭ: că toată activitatea publică a luĭ Vodă-Cuza a fost închinată numaĭ bineluĭ ţeriĭ şi neamuluĭ.

Să nădăjduim că şi aceste hîrtiĭ vor vedea în curînd lumina.

II.

Pănă atuncĭ, pănă la cunoaşterea izvoarelor nouă, se va putea vorbi de Domnia luĭ Cuza-Vodă dintr'un punct de vedere care nu e cel istoric propriu zis.

Căcĭ o epocă din viaţa unuĭ popor poate fi expusă

din punctul de vedere al faptelor întăiŭ. Le afli, le fixezĭ, le înșirĭ și daĭ astfel, cu luminările și înlănțuirea pe care eștĭ în stare a le da, istoria pragmatică a epoceĭ aceleia.

Poțĭ — și istorie, în adevăratul înțeles al cuvîntuluĭ, să se încumete a o face numaĭ cine are acest dar! —, poțĭ să reconstituĭ figurĭ să înviĭ viață în chipurĭ marĭ, stăpînitoare. Atuncĭ aĭ trăit o epocă, și facĭ și pe ceĭlalțĭ să o trăiască.

Dar din stabilirea și orînduirea faptelor, din înțelegerea și zugrăvirea figurilor, se desface un al treilea element, care e moral-istoric. Orĭcine a lucrat pe lume nu scapă de judecată, de o judecată pe care fiecare epocă o reiea potrivit cu alte norme de drept și în altă rază de vedere. De la o vreme se impune o sentință care rămîne, deși revisuirĭ parțiale, aducînd după ele modificărĭ ale condițiilor uneĭ reputațiĭ. maĭ sînt cu putință.

Din aceste desbaterĭ, care pot fi foarte pasionate față de anumițĭ oamenĭ și de anumite timpurĭ, resultă însă *învățăminte*, regule de conducere politică, exemple de imitat, care sînt bune în orĭce vreme și pentru orĭce popor, dar maĭ ales bune pentru poporul în mijlocul căruia și cu privire la care s'a desfășurat o activitate politică, s'a afirmat o personalitate conducătoare. Și, dintre generatiile cărora li poate folosi povața și exemplul, aceia care trebuie să fie maĭ lacomă de a le prinde, fiindcă-ĭ poate ajuta maĭ mult, e generația care vine puțină vreme după o crisă istorică, după un eroŭ al istorieĭ.

În acest sens voiŭ să vorbesc de fapta și de firea luĭ Cuza-Vodă.

Și, pentru aceasta, el poate fi privit din treĭ puncte

de vedere: cum a înţeles datoria sa de Domn: cum a tratat problemele politice ale epocei sale; cum a purtat povara nenorocirii sale.

III.

Cînd un prinţ e crescut pentru tron, cînd din cea maĭ fragedă copilărie a purtat uniforma, a avut regimente, a văzut presintîndu-i-se arma şi închinîndu-i-se steagurĭ, cînd i-aŭ stat la îndemînă ceĭ d'intăiŭ oamenĭ aĭ neamuluĭ — atît maĭ răŭ pentru cine-l creşte, dacă-ĭ lasă la o parte pe aceştia, pentru a lua mediocrităţĭ supuse, personalităţĭ neclare, orĭ cine ştie ce educatorĭ de meserie, bunĭ pentru prinţĭ ruseştĭ, orĭ, dacă nu, persanĭ —, cînd astfel de oamenĭ i-aŭ stat decĭ la îndemînă, pentru a-l iniţia în toate ramurile vieţiĭ publice, care nu trebuie să fie necunoscute unuĭ Suveran, — atuncĭ aĭ tot dreptul de a fi pretenţios şi aspru faţă de unul care, ajuns la cîrmuire, arată că nu-şĭ dă seama în de ajuns de datoria de a munci stăruitor pentru binele ţeriĭ şi neamuluĭ săŭ, orĭ ţeriĭ şi neamuluĭ care l-aŭ adoptat, urmărindu-l cu iubire de la ceĭ d'intăiŭ paşĭ aĭ săĭ în viaţă.

Aşa a fost însă cu Alexandru Cuza, ajuns Domn din întîmplare, prin noroc, — nu norocul luĭ, care şi-a cheltuit viaţa în şepte anĭ, ci norocul nostru, cari am folosit de pe urma acesteĭ mărinimoase risipirĭ de puterĭ?

Fiŭ de boier, din familie mare, şi nu prea mare, cu avere, şi nu tocmaĭ cu multă avere, crescut ca orĭce fiŭ de boier din acel timp. Franţuzeşte la pension, istorie sacră, istorie antică, istorie a Franciei, «literatură», aritmetică, arte de societate, maniere,

călătorie la Paris pentru bacalaureat, care, orĭcum, era maĭ greŭ pentru un şcolar, astfel pregătit, al pensioanelor moldo-romîne decît doctoratul de acum pentru absolvenţiĭ şi licenţiaţiĭ Facultăţilor noastre.

S'a întors în ţară. N'a fost, ca Mihail Kogălniceanu, agricultor care să practice agricultura, n'a întemeiat, ca această fire neastîmpărată în genialitatea eĭ, industriĭ: a hîrtieĭ — vechiŭ sistem fără «încurajărĭ» de la Stat —, a postavuluĭ. Deşi trăia supt cîrmuirea unuĭ Grigore Ghica, venit prin revoluţionarĭ şi bucuros de colaborarea lor, n'a făcut administraţie. Ofiţer cu cariera fulgerătoare — şi parcă astăzĭ nu vedem noĭ, în alte domeniĭ, cariere aşa de fulgerătoare! —, colonelul printr'un capriciu al Caimacamuluĭ Vogoridi, simţind maĭ mult ce trebuia să fie un ofiţer decît deprins la aceasta printr'o şcoală militară orĭ prin activitate la regiment, astfel era Cuza în ziua cînd fu ales Domn, ca să nu se aleagă Mihaĭ Sturza orĭ Grigore Sturza şi ca să fie în stăpînirea celeĭ maĭ înnalte puterĭ măcar un om simplu şi simpatic, lipsit de ambiţie personală şi — lucru foarte însemnat — dispuind, ca locţiitor al Ministruluĭ de Războiŭ, de oştire.

Cunoştea puţină lume, doar cercul de tinerĭ între cari trăise, eleganta lume femeiască din Iaşĭ. Pe ceĭ de jos i-a descoperit după ce a luat Domnia; atuncĭ întăiŭ, potrivit cu datoria luĭ, a recunoscut el cu bucurie omenia, munca răbdătoare, vitejia, credinţa care sînt virtuţile ţeranuluĭ nostru. În sfîrşit, el n'avuse legăturĭ cu lumea de peste Milcov, care, prin conducătoriĭ eĭ liberalĭ, foştiĭ republicanĭ din 1848 şi de după 1848, dorise un alt Domn, pe generalul Nicolae Golescu, o figură cunoscută în Bucureştĭ.

Şi, îndată după alegere, — ce s'a întîmplat cu această fire lăsătoare, aplecată către petrecerĭ, străină până atuncĭ de orĭce muncă statornică, de orĭce spirit de jertfire? S'a întîmplat că, într'o schimbare subită, fulgerătoare, printr'o genială intuiţie a datorieĭ, omul s'a transformat. Colonelul Cuza e una, Vodă-Cuza alta; cel din urmă a luat de la cel d'intăiŭ doar anumite prieteniĭ împovărătoare şi o singură iubire, pentru care-l mustră maĭ mult aceĭ cari n'aŭ iubit nicĭodată. Încolo, pentru noĭ un om noŭ, adevărat noŭ, strălucit noŭ, a răsărit în Ianuar 1859.

El a rămas acelaşĭ până în clipa abdicăriĭ. Cuza-Vodă nu era um om solemn, pompos, formalist. Nu învăţase nicăirĭ eticheta Habsburgilor şi ceremonialul luĭ Carol Quintul saŭ al luĭ Filip Tenebrosul; nu ştia şi nu voià să ştie cum se orînduiesc la un jubileŭ faitoanele, de la cel maĭ măreţ oaspete străin până la cel din urmă lingăŭ de curte şi de ogradă. Eticheta a suferit continuŭ de pe urma unuĭ Domn care se cufunda bucuros în rîndurile mulţimiĭ, ca să afle, ca să îndrepte, ca să pedepsească şi să mîngîie, ca să miluiască pe ascuns de ochiĭ lumiĭ, — cum a făcut apoĭ păstrîndu-ĭ moştenirea, buna şi miloasa luĭ soţie, — cu un cuvînt ca să răspundă nevoiĭ sufleteştĭ a neamuluĭ acestuia, de a fi iubit de suveranul săŭ şi de a l iubi în schimb, călduros, fără reserve, din toată inima.

Şi totuşĭ el a rămas cel d'intăiŭ din poporul săŭ. Ceva îl ridica maĭ presus de ceĭlalţĭ: aceia că nimenĭ nu şĭ făcea datoria maĭ viteaz, maĭ despre-

ţuitor de orĭce meschină prudenţă, maĭ înfruntător al celor maĭ straşnice primejdiĭ, decît el.

Sufletul luĭ întreg era schimbat. Prin gura luĭ nu maĭ vorbia un om, ci, cum se cuvine pentru un stăpînitor de oamenĭ, un neam întreg. Întruparea naţiuniĭ era el în gînd şi graiŭ. Cel d'întăiŭ fior de mîndrie l-a avut generaţia de atuncĭ cînd s'aŭ auzit cuvintele mîndre cu care el vorbia Turcilor, Cabinetelor europene, proclamînd o Românie mîndră.

Amintiţi-vă pe acelea din ultimul mesagiu, cu cîteva lunĭ înnainte de abdicare, acele demne cuvinte prin care nega, de pe tron, orĭce ambiţie pentru sine şi, amintindu-şĭ de ceia ce fusese, făgăduia, cu gîndul la principele străin, pe care-l pregătise, un colonel Cuza, bun, modest şi harnic patriot, întors între tovarăşiĭ săĭ de odinioară pentru a lucra maĭ departe la binele ţeriĭ şi neamuluĭ.

Şi vorbe marĭ, în cea maĭ simplă formă, găsia el, nu numaĭ pentru ceĭ de sus şi în clipele cînd privirile tuturora eraŭ îndreptate asupra luĭ, ci şi atuncĭ cînd în cabinetul săŭ de lucru se îndrepta către un ofiţer din ceĭ maĭ mărunţĭ, chemat ca să audă dojane saŭ laude. Căcĭ el ştia că, în această lume unde legea nu poate prevedea toate şi unde nu se pot fixà răsplătirĭ pentru orĭce fel de merite, cel ce face maĭ mult decît datoria sa are drept la cea maĭ frumoasă răsplată. care vine din cel maĭ strălucit şi maĭ nobil privilegiu al unuĭ principe: acela de a face pe cel vrednic să coboare scările palatuluĭ săŭ cu puterĭ de muncă înzecite şi, iarăşĭ, de a face a se pleca fruntea aceluĭ care şi-a călcat datoria fără ca legea să-l poată atinge.

IV.

Acest nepregătit — altfel decît prin puterea luĭ de intuiţie — avu, din cea d'intăiŭ zi a Cîrmuiriĭ sale, o situaţie politică aşa cum puţinĭ prinţĭ crescuţĭ pentru tron aŭ avut-o înnaintea lor: o situaţie cu totul nouă, cuprinzînd în toate privinţile probleme grele care cereaŭ să fie neapărat şi fără zăbavă resolvite.

Administraţie modernă şi unitară — pentru amîndouă Principatele — nu exista. Finanţele eraŭ într'un adevărat haos. Oastea trebuia înjghebată din două corpurĭ de militare deprinse a sluji supt steagurĭ deosebite, şi vechiul spirit al companiilor de miliţie înlocuit prin spiritul unor regimente luptătoare. Şi, în acelaşĭ timp, se ridicaŭ ameninţătoare pentru însăşĭ fiinţa noului Stat problemele cele marĭ: a situaţieĭ internaţionale a Românieĭ — unită trecător saŭ definitiv, pentru un timp numaĭ saŭ pentru toate timpurile; a înlăturăriĭ vechiĭ stăpînirĭ a mănăstirilor greceştĭ pe pămînt românesc şi, în sfîrşit, a împroprietăririĭ ţeranilor.

Cuza-Vodă ar fi putut greşi în alegerea domeniuluĭ unde trebuia să lucreze întăiŭ energia luĭ. Ar fi putut să facă precum fac spiritele comode, căutînd o manifestare aparentă, fie şi strălucitoare şi zgomotoasă, în domeniĭ micĭ, în care se poate face foarte uşor un fel de dovadă de originalitate, schimbînd, în uniformele ofiţerilor, de pildă, catifeaua gulerelor cu astrahanul, înlocuind mantaua cu dolmanul frances orĭ reglementînd forma chipiuluĭ şi, iarăşĭ, schimbînd, în ordine administrativă, întinderea

plăşilor, numele administratorilor, leafa pe care o primesc ş. a.

Atîţia n'ar fi cutezat să înfrunte, într'o situaţie aşa de şubredă şi cu atît de puţină deprindere a lucrurilor publice, chestiĭ de o aşa de covîrşitoare însemnătate. Ar fi închis ochiĭ asupra greutăţilor, orĭ ar fi căutat să scape de ele, în momentele cînd s'ar fi impus maĭ mult, prin măsurĭ de oportunism care zăbovesc resolvirea problemelor primejdioase, dar o şi îngreuie în măsura zăbăviĭ aduse.

Domnul din 1859 a îndrăznit să atingă cu un curaj consecvent, cu un cavalerism jertfitor, cu un înnalt simţ al celeĭ maĭ înnalte datoriĭ, pe care după dînsul nu le-a maĭ avut nimenĭ, cele treĭ probleme de căpetenie. Ştia că una-l pune în conflict cu Turcia, care avea pe atuncĭ mulţĭ şi puternicĭ aliaţĭ, că alta-ĭ creiază protivnicĭ în călugăriĭ grecĭ, decĭ în toată grecimea, atît de solidară, şi în puternica Rusia, care, confiscînd acasă averea călugărilor grecĭ, nu înţelegea ca alţiĭ, maĭ micĭ, să îndrăznească tot aşa de mult. Iar chestia ţerănească trebuia să trezească duşmănia proprietarilor — afară doar de cîţĭva idealiştĭ desinteresaţĭ ca dînsul —, cari proprietarĭ formaŭ atuncĭ întreaga clasă politică, pe care n'o puteaĭ atinge fără a te meni uneĭ singure căderĭ.

Toate problemele aŭ fost atinse, cercetate, resolvite. Dacă legea de la 1864 nu e cum am fi dorit-o, aceasta se datoreşte silinţilor învierşunate ale proprietarilor, şi maĭ ales faptuluĭ că acel care a *decretat* legea — neputînd-o trece prin Cameră — n'a avut răgazul, — şi ce îndelungat răgaz s'ar fi cerut! — pentru a o pune în aplicare aşa cum se cuvenia.

Cu aceasta însă Cuza-Vodă iscălise peirea sa. Ea n'a întîrziat.

V.

Am avut în trecutul nostru mulţĭ pribegĭ, dintre boierĭ, dintre clericĭ, dintre Domnĭ, pe cari-ĭ goniaŭ păcatele lor saŭ răutatea noastră. Ştim ce făceaŭ. Ceĭ vechĭ mergeaŭ cerşind, din ţară în ţară, de la o Curte la alta, dintr'un oraş în altul, înfăţişîndu-şĭ genealogia şi rugîndu-se de un ajutor de drum, de un sprijin diplomatic. Unde n'aŭ făcut eĭ de rîs ţara şi neamul lor?

În timpurĭ maĭ nouă aŭ pribegit, dintre Domniĭ muntenĭ: Alexandru Ghica, Bibescu, Barbu Ştirbeĭ, dintre Moldovenĭ: Ion Sandu Sturza, Mihaĭ Sturza, Grigore Ghica.

Ce făceaŭ eĭ după pierderea puteriĭ?

Părăsiaŭ ţara, chiar fără a fi siliţĭ. Îĭ înnăbuşia aierul, îĭ desgusta pămîntul, îĭ umpleaŭ de mînie oameniĭ nerecunoscătorĭ. Îşĭ păstraŭ prieteniĭ adevăraţĭ, partisaniĭ; îĭ înteţiaŭ în duşmănia faţă de regimul cel noŭ, cel puţin până la venirea ca Domn a Principeluĭ Carol. Se întorceaŭ numaĭ atuncĭ cînd zorile uneĭ a doua Domniĭ păreaŭ că răsar pentru dînşiĭ.

Doĭ singurĭ fac excepţie. Acel Grigore Ghica-Vodă care, trăind simplu în străinătate, luptâ pentru Unirea cu principele străin, distrugînd astfel orĭce viitor politic pentru dînsul, şi care, neînţeles, calomniat, şi în ceia ce priveşte onestitatea sa personală, s'a împuşcat maĭ curînd decît să se apere. Şi acel, maĭ vechiŭ, Ioan Sandu Sturza, care răspundea, în 1828, ofiţeruluĭ rus venit să-l iea în primire ca prins politic, aceste simple şi memorabile cuvinte: «Spune-ĭ dumisale că, de vra să mă păzească din poruncă,

să-şĭ urmeze datoria luĭ cum ştie, iar, de vra să-mĭ facă ţeremonie, îĭ mulţămesc, că n'am trebuinţă de strajă rusească, fiindcă mă păzeşte Dumnezeŭ».

Ca dînşiĭ şi maĭ presus decît dînşiĭ a fost în exilul săŭ Vodă-Cuza. Indată ce avu cunoştinţă de constituirea unuĭ noŭ Guvern legal, el ceru să fie scos din ţară. Nu pentru că o urà, dar pentru că ştia bine că presenţa sa ar strica o pace de care aveaŭ nevoie instituţiile cele nouă pentru a se înrădăcina, regimul cel noŭ pentru a se consolida.

A plecat. Din străinătate n'a venit de la dînsul nicĭo protestare, nicĭo plîngere, nicĭo aţîţare, pe care le despreţuia de o potrivă. Nobilele luĭ scrisorĭ către principele Carol, înlocuitorul săŭ, sînt vrednice de a fi cuprinse în orĭce carte pentru cultura politică a poporuluĭ.

Odată ambasadorul frances din Viena s'a oferit să ajute întoarcerea luĭ pe tron. Cu indignare, Cuza a răspins sprijinul străin.

Altă dată a fost ales deputat, senator, de acea opinie publică românească, înşelată o clipă, zăpăcită, înnăbuşită maĭ mult, care se deşteptă însă îndată, plină de recunoştinţă şi admiraţie, în favoarea luĭ. A refusat. Pacea ţeriĭ luĭ îĭ era maĭ scumpă decît orĭce alta pe lume.

Trăind aşa ultimiĭ săĭ anĭ, el a adaus la învăţătura că nu trebuie să ocupĭ locul la înnălţimea căruia nu te poţĭ ridica, o a doua: că e dator un Suveran să risce şi situaţia sa pentru a da o soluţie curagioasă problemelor marĭ ale timpuluĭ, şi o a treia: că jertfa pe care aĭ făcut-o odată pentru binele neamuluĭ şi ţeriĭ, n'aĭ dreptul s'o retragĭ.

LXXIII.

UN AVENTURIER INTERESANT: GHEORGHE BRANCOVICĬ «BRÎNCOVEANU», FRATELE MITROPOLITULUĬ ROMÂNESC SAVA.

— NOTE DESPRE O CARTE NOUĂ —

În Ţara-Românească a trăit pe vremea luĭ Şerban Cantacuzino, care cuteza să viseze de Bizanţ şi aştepta mîntuirea de la Nemţĭ, de la catanele Împăratuluĭ, un om care şi el trăgea nădejde să capete ceva la o sfăşiare a Împărăţieĭ turceştĭ, pe care mulţĭ o credeaŭ cu putinţă după cele din urmă înfrîngerĭ şi pierderĭ de provinciĭ ale Turcilor.

Sîrb de obîrşie, dar aproape cu totul romanisat, — fratele săŭ era doar Vlădică românesc în Ardeal, Sava,—Gheorghe Brancovicĭ era întrebuinţat adesea ca agent secret al diplomaţieĭ, cam pretenţioase şi cu puţină basă, a luĭ Şerban. De la o bucată de vreme rosturile luĭ de pretendent la despotatul Sîrbilor, la Domnia Iliriculuĭ, îl despart de noĭ, dar un timp uneltirile acestuĭ om îndrăzneţ şi priceput în multe fac parte din istoria noastră.

De aceia publicarea, de învăţatul sîrb Ioan Radovicĭ, a uneĭ întinse culegerĭ de documente cu privire

la acest aventurier, care era fără îndoială un şarlatan, dar unul dintre aceia cari pot înşela multă lume şi lăsa în urma lor o amintire foarte interesantă, nu e fără folos pentru noĭ[1]. Găsim aicĭ actul din 1607 al principeluĭ ardelean Sigismund Rákóczy pentru Vlădica Sava, care-l ajutase a lua Lipova (pp. 6-7), oferta luĭ Brancovicĭ, din 1673, de a da Impăratuluĭ şi ajutor de oaste românească.

La această dată el asigură că şi fratele săŭ, episcopul Sava Brancovicĭ, de tragică amintire, va «ieşi» în posesiunile împărăteştĭ, prin Moldova orĭ Ţara-Românească, după ce va fi vîndut toată averea familieĭ (p. 24 şi urm.). La 1687 Împăratul, după primirea soluluĭ muntean Antide Dunod, călugăr frances, scrie Patriarhuluĭ din Constantinopol că «a dat putere generaluluĭ săŭ Şerban Cantacuzino, Domn al Ţerilĭ-Româneştĭ ca să vie, răpede şi slobod, cu oştile creştine unite din preajma luĭ, supt ocrotirea sa» (pp. 37-9). La 27 Octombre 1688 se face de acelaşĭ un dar luĭ Brancovicĭ, sol al luĭ Şerban (pp. 41-2). Din «Ţara-Românească», în 1689, Brancovicĭ recomandă, ca «despot, moştenitor legiuit, cu mila luĭ Dumnezeŭ, al Iliriculuĭ întreg şi al Domnieĭ Impărăţieĭ de Răsărit, mare-duce al Mesieĭ-de-sus şi de jos şi prinţ al Sfîntuluĭ Imperiu Roman, al Sfîntuluĭ Sava şi al Muntenegruluĭ, domn veşnic al Herţegovineĭ, Sirmiuluĭ şi Inăuluĭ, conte prin părţile Ungarieĭ şi cele adause eĭ», pe căpitanul săŭ Novac Petrovicĭ; redactează acest act secretariul, care nu e altul decît Ieremia Cacavela, viitorul dascăl al luĭ

[1] *Prilozi za istoriu Srba i Ugarscoĭ u XVI, XVII i XVIII vecu, I*, Novisad (Neoplanta), 1909.

Dimitrie Cantemir (pp. 43-4). În numele săŭ şi al Patriarhuluĭ de Pecĭ, Arsenie, el chema în acelaşĭ an pe Sîrbĭ la Orşova pentru a începe lupta cu Turciĭ (p. 45). Acolo venise el din Bucureştĭ (p. 47). În Iulie el se scria «guvernator al Serbieĭ, Slavonieĭ şi unde se vorbeşte limba sîrbească», şi primia, din Semendria pe Dunăre, scrisorĭ de la Vlădica Sava de Pecĭ şi de la călugărul Dosofteiŭ (pp. 48-9).

El însuşĭ dată tot «in Valachia Subalpina». Cu prilejul acestor uneltirĭ se spune că Brîncoveanu, cînd era încă boier, ar fi vrut «să capete o stăpînire în Serbia, de unde-ĭ vine seminţia» (!), cu ajutorul Imperialilor (p. 51). «Expediţia» «despotuluĭ răsăritean», se isprăvi printr'o mare desilusie: în zădar aştepta el la Orşova pe Vlădica de Cruşedol şi alţiĭ; abia putu strînge cîţĭva ostaşĭ, şi astfel el crezu că e bine să se întoarcă în Ţara-Românească (p. 51).

La 1693 aventurierul era la Viena, de unde dădea diplome slavone, în care lua şi titlul de stăpînire al Severinuluĭ (p. 74). Marchisul de Baden, generalisim imperial, îl atrage în tabăra de la Fetislam şi-l arestează acolo. Dus la Sibiiŭ, el era trimes de acolo la Curte (pp. 118-9). Austriaciĭ ştiuseră să păzească bine pe acest cutezător, care li putea face multe încurcăturĭ. La 1705 era la Eger, bine închis. şi se plîngea de povara bătrîneţelor şi de supărările boliĭ (p. 137).

De şeptesprezece anĭ îşĭ ispăşia păcatul de a fi minţit şi poftit prea mult în viaţa luĭ (p. 158). I se refusâ strămutarea la Praga şi creşterea pensieĭ care-l împiedeca de a muri de foame (pp. 162-3). La 1707 Împăratul orînduia unde să fie îngropat Gheorghe, dacă ar cădea asupra luĭ moarte năpras-

nică (p. 168). În sărăcia şi nenorocirea luĭ el spunea însă şi maĭ departe că e rudă cu Împăraţiĭ Răsăritului şi moştenitor drept al Serbieĭ (p. 213). Cu toate nădejdile el muria, tot în Eger, la 1711 (p. 216). Lăsa datoriĭ şi da încă o dovadă cît e de primejdios a servi Casa de Austria [1].

1909.

---

[1] Între hîrtiile luĭ s'a găsit corespondenţa luĭ Şerban Cantacuzino cu principele Ardealuluĭ Mihail Apaffy, — azĭ pierdută.

LXXIV.

ÎN AMINTIREA LUĬ EMINESCU.

Se pomenește amintirea a douăzecĭ de anĭ de la moartea luĭ Eminescu, privit astăzĭ, și pe cea maĭ desăvîrșită dreptate, ca întruparea cea maĭ deplină a geniuluĭ românesc în a doua jumătate a veaculuĭ trecut.

Nu sîntem în stare încă a-l prăznui, — cînd din punctul pe vedere moral nu formăm încă un popor, căcĭ prin înstrăinare ni lipsește clasa de sus, prin ignoranță cea de jos, iar clasa de mijloc românească, întru cît se poate încălzi de amintirea gloriilor noastre intelectuale, se reduce la un număr destul de restrîns de cărturarĭ.

Tineretul, căruia-ĭ revine maĭ mult decît orĭcuĭ sarcina pioasă de a se închina marilor suflete trecute de aicĭ sus, în lumea unde scînteie, de o lumină limpede și veșnică, viața, decĭ cugetarea și simțirea aleasă a neamuluĭ, — acest tineret nu se poate manifesta încă unitar și disciplinat, ceia ce ar da manifestărilor sale o maĭ mare putere și un prestigiu netăgăduit. Orĭcum însă, și în orĭce formă: prin cărțĭ, orĭcît s'ar recunoaște în ele rostul comercial, prin articole de revistă, în numele deosebitelor cenacule și societățĭ

în comandită, prin cuvîntărĭ ocasionale, maĭ ales prin comemorarea din Cernăuţĭ a Bucovinenilor, Eminescu îşĭ va fi avut ziua luĭ. Şi, anume, cu deplina recunoaştere a rostuluĭ săŭ celuĭ adevărat.

Această reputaţie întreagă aŭ statornicit-o numaĭ aniĭ din urmă, maĭ ales după cunoaşterea manuscriptelor luĭ poetice, după învierea articolelor de cugetare, de polemică şi îndrumare, din care se desfac credinţele şi convingerile unuĭ suflet cu totul superior. Chiar şi în vechea formă, nelămurită, puţin cugetată şi sentimentală — din punctul de vedere, înjositor, al nebunieĭ şi al morţiĭ înnainte de vreme a poetuluĭ, saŭ din acela, tîlcuitor cu tendinţe, al comentatorilor interesaţĭ, — această reputaţie nu e prea veche.

Colaboratorul «Familieĭ» trecuse neobservat. «Dincolo», lipsia simţul pentru mlădierea şi energia uneĭ limbĭ poetice care era nouă, orĭcît ar fi fost înrîurită de stilul luĭ Bolintineanu. La noĭ acest stil era compromis, prin sine însuşĭ, întăiŭ, şi apoĭ prin prea multe reziceri şi ecourĭ, în scrisele poeţilor mărunţĭ din vremea luĭ Cuza. Eminescu primise înrîurirea luĭ Bolintineanu, nu din ţară, ci din Bucovina, unde,—încă de cînd foaia fraţilor Hurmuzachi reproducea în foileton, cu lăudătoare recomandaţiĭ, poesiile acestuĭ sentimental vorbareţ şi negligent, care ajunsese a trece drept un inspirat cîntăreţ al amintirilor şi idealelor neamuluĭ, — faima liriculuĭ muntean nu slăbise. Doar Petrinò, cu toate înrîuririle scriitorilor germanĭ maĭ cetiţĭ prin aniĭ 1860, purcede în parte, aş zice chiar în bună parte, din Bolintineanu, decît care el are însă hotărîtorul merit al sincerităţiĭ poetice pasionate.

În ţară, unde moda literară francesă stăpînià, ele-

mentul noŭ pe care-l aducea încă de pe atuncĭ Eminescu, al căruĭ suflet era îmbogăţit de reflexivitatea germană, nu putea fi preţuit. Lirismul luĭ de iubire, din înduioşatele poesiĭ pe care le publicaŭ mult discutatele «Convorbirĭ literare», părea prea simplu pentru un gust falsificat de retorica amoroasă curentă. Evocările luĭ strălucite dintr'un trecut care putea să-l atragă ca pe un romantic, dar care-ĭ era şi cunoscut adînc, intim, prin cetirĭ îndelungate în vechea noastră literatură — *pe atuncĭ cu totul despreţuită, chiar în «Junimea», şi cunoscută numaĭ ştiinţific, de un Hasdeŭ* —, nu aflaŭ cuvenita preţuire, nicĭ chiar în cercul, atît de ironic, al «Junimiĭ», în care umbrele eroice n'aveaŭ întrare pentru a nu turbura bătaia cu perinele, anecdotele d-luĭ Caragiani orĭ mica pornografie curentă. În sfîrşit, d. Maiorescu, doar, şi cîteva persoane din cerc puteaŭ să aibă înţelegere pentru filosofia care dădea un înnalt înţeles «Rugăciuniĭ unuĭ Dac» şi «Satirelor», filosofie care căpătase la poet energia uneĭ credinţe atotstăpînitoare. Şi chiar acel element din satire în care se coboria presentul, înnălţîndu-se prin aceasta şi maĭ mult gloria, serioasă şi sinceră, omenească şi plină de evlavie, a secolelor viteze şi credincioase, nu putea să aibă primire simpatică: doar societatea de atuncĭ, ieşită biruitoare, pe neaşteptate, din marĭ frămîntărĭ şi crise politice şi sociale, avea toată admiraţia pentru opera eĭ, cu care, şi din neştiinţă, nu putea compara marea operă a trecutuluĭ, şi ea n'avea presimţirea criseĭ morale care trebuia să se declare îndată, urmînd apoĭ şi până în zilele noastre. De la satira personală a luĭ Bolintineanu, înnăcrit de oboseală şi neliniştit de începuturile bolii sale, de la satira glumeaţă, de cuvinte,

a luĭ Baronzi până la *această* satiră, era o distanţă uriaşă, pe care contemporaniĭ n'o puteaŭ trece.

Nicĭ simţul pentru superioara factură a limbiĭ poetice nouă nu-l avea «Junimea», cu tot numărul însemnat de oamenĭ de gust şi de filologĭ (aşa de rare orĭ oamenĭ de gust!) pe care-l cuprindea societatea. Din gura unuĭ membru al cerculuĭ din Iaşĭ ştiŭ că lectura celor maĭ frumoase poesiĭ ale luĭ Eminescu nu era întovărăşită de acea evlavioasă atenţie care ar fi făcut bine unuĭ suflet aşa de delicat, ci cu observaţiĭ critice jignitoare, cu glume grosolane, cu rîsete inconştiente, — care toate îşĭ aflaŭ scusa în «defectele stilistice» ale scrisuluĭ luĭ Eminescu. I se cereaŭ, ca orĭcuĭ, şi în acelaşĭ ton, schimbărĭ. Trebuie să adăugim însă că el, deplin conştient de valoarea opereĭ sale şi de îndreptăţirea unuĭ graiŭ format din cetirea întregiĭ noastre literaturĭ şi din ascultarea Romînilor de pretutindenĭ, răspingea cu o receală hotărîtă propunerile de schimbare, lăsînd, cel mult, ca ele să se facă, fără ştiinţa luĭ, de obişnuitul redactor-corector al foiĭ.

Nenorocirea luĭ Eminescu a deşteptat întâiŭ dintr'o indiferenţă care ar fi foarte vinovată dacă n'ar fi fost atît de firească, publicul nostru. Aceĭ cari nu urmăriseră pe poet în greaua, îndelungata şi marea sa evoluţie, luară în mînă cu interes frumosul volumaş alb, cu frontispiciile delicate şi împodobit cu chipul, de o seninătate şi curăţie de o frumuseţă liniştită şi sigură, de o calmă privire dominatoare al scriitoruluĭ fără noroc. În tineretul din şcolĭ se porni o nemărgenită simţire de milă pentru zeul tînăr care căzuse fulgerat, din Olimpul luminos cu florĭ albe de cireş, mirezme de teĭ, blonde chipurĭ iubitoare cu

ochĭ albaştri în lacrimĭ, cu fantasme măreţe de voinicĭ pururea biruitorĭ, — în Iadul întunereculuĭ şi scrîşniriĭ dinţilor. Versurile se cetiră cu luare aminte, atuncĭ pentru întîiaşĭ dată, şi magia lor, acel farmec vrăjit care te cucereşte din noŭ la însutita cetire a paginilor unice, — rămase unice, poate pentru totdeauna—, se trezi şi birui. Marele singuratec şi neînţeles pătrunse printr'o înţelegere dureroasă în viaţa timpuluĭ săŭ, şi revoluţia pe care trebuia s'o îndeplinească în cugetarea, şi maĭ ales în toată simţirea noastră, începu.

Era prin 1886. Între noĭ, şcolariĭ de curs superior de la liceul din Botoşanĭ, Neagu aduse cel d'intăiŭ vestea uneĭ nouă Evangheliĭ pentru tineret. Maĭ mare decît noĭ, avînd acum sufletul săŭ de bărbat, cu toate coardele din el vibrînd, el *înţelegea*. Peste un an, la liceul din Iaşĭ, noĭ, ceĭ din clasa a IV-a, înţelegeam cu toţiĭ.

Era, de fapt, nu o cetire, întovărăşită de simpatie, de entusiasm chiar, a unuĭ poet, ci o iniţiare, aproape religioasă, o prefacere sufletească a unor tinerĭ deprinşĭ cu aceiaşĭ glumă groasă care rămăsese şi în vrîsta matură membrilor «Junimiĭ», cu aceiaşĭ atmosferă de materialism cras. Această poesie minunată din cele o sută de paginĭ ale cărticeleĭ albe ne ridica spre ideal, — în iubire, care mijia nelămurită în sufletele noastre, în cugetare, spre care se încercaŭ întăiŭ aripile noastre slabe, în taina tuturor depărtărilor şi înnălţimilor. Dacă e puţină bunătate astăzĭ în noĭ, dacă, prin valurile turburĭ ale unor timpurĭ de prefacere, ne-am păstrat ceĭ maĭ mulţĭ curaţĭ şi nobilĭ în viaţa noastră de simţire, aceasta luĭ i-o datorim. Pe pragul deschis al aşteptărilor vrîsteĭ nu

lunecaŭ ispititoare fantasme de desfrîŭ, cu ochiĭ bolnavĭ de o molipsitoare beţie, ci se opriaŭ drepte în lumina primăvăratecă feţele, blînde, albe, ţiind în mînă, ca sfintele stîlpărĭ pentru gloria Mîntuitoruluĭ. crenguţa smerită a florilor albe de cireş.

Supt alte feţe vedeaŭ alţiĭ pe Eminescu, — alţiĭ de altă vrîstă şi de aiurea decît din acea serioasă şi naivă Moldovă a noastră, a căriĭ inimă bate totdeauna pentru noile veştĭ bune ale idealuluĭ. Dar supt alte feţe ni s'a înfăţişat şi nouă poetul nenorocit. Nu ne-a molipsit cerşitul public, cel puţin indiscret, cu publicare de scrisorĭ şi amănunte desgustătoare ale uneĭ bolĭ urîte, — şi în aceste scrisorĭ se amesteca şi numele suroriĭ luĭ, Henrieta, pe care mi-o aduc aminte, aşa de asemenea cu fratele eĭ, zeul tînăr, tot aşa albă, cu faţa de marmură, sigură în liniĭ, cu ochiĭ liniştiţĭ negri, adăugindu-se la această înfăţişare de nerealitate, de frumoasă închipuire, despreţuitoare pentru viaţă, nemişcarea, aproape desăvîrşită, a uneĭ ciudate paralisiĭ de tinereţă. Nu l-am jignit, — am putea zice, de şi era viŭ, nu i-am jignit memoria, — prin cuvîntările de berărie în folosul unor subscripţiĭ maĭ mult saŭ maĭ puţin factice, n'am trîmbiţat şi crăinicit boala luĭ, care maĭ la urma urmeĭ nu-l privia decît pe dînsul, — întru cît îl maĭ putea privi ceva, — şi pe ceĭ săracĭ cari-l căutaŭ în sărăcie, iar pe ceĭlalţĭ îĭ putea îndemna doar la ajutorul ascuns pe care mîna stîngă nu-l ştie în clipa cînd îl depune dreapta. N'am aşteptat interpretarea socială a d-luĭ Gherea din «Contemporanul», un fel de «Viaţa Românească» a timpuluĭ, maĭ brutală, dar maĭ sinceră, maĭ grosolană, dar maĭ puţin perfidă, pentru a primi în noĭ pe Eminescu.

Trecea pe stradele Iaşuluĭ un om greoiŭ, gros, cu mustăţile rase, răŭ îmbrăcat, împiedecat în mişcărĭ, care-şĭ smulgea firele de păr de pe faţă şi apuca de turnure pe femeile care-ĭ plăceaŭ. Mulţĭ se ţineaŭ de dînsul, — Doamne iartă-ĭ! — distrîndu-se. Noĭ întorceam capul de la el, cum l-aĭ întoarce de la trupul neînsufleţit, ajuns hidos prin impia descompunere, al uneĭ fiinţe respectate şi iubite. În Botoşanĭ întra apoĭ, aşteptat de o seamă de lume, lîngă Henrieta, nicĭ tristă, nicĭ veselă, ci nemişcată în alba eĭ figură liniştită, acelaşĭ om gros, fără vrîstă, pe buza de sus a căruia se desfăcea acum o mustaţă groasă neagră. Acasă la el veniaŭ acum des prieteniĭ, ca să afle veştĭ, care ajungeaŭ pe urmă în presă. Odată lîngă piaţa cea mare îl întîlniiŭ, tîrîndu-şĭ greŭ picioarele bolnave, cu ochiĭ pironiţĭ în jos. S'a uitat lung la acela care-ĭ salutase geniul, ca şi cum n'ar fi fost la mijloc ceaţa nenorociriĭ, şi apoĭ picioarele bolnave tîrîră maĭ daparte pe acel care fusese Mihail Eminescu.

...Şi care n'a maĭ fost nicĭodată, de sigur nicĭodată el însuşĭ, cu toate scurtele licărirĭ înşelătoare. Cînd interesaţiĭ îl scoaseră înnainte din noŭ la Bucureştĭ, cu «Fîntîna Blandusieĭ», un simţ de ruşine indignată ni strînse sufletele. Moartea, orice moarte era maĭ bună, şi, cînd moartea cea maĭ rea desrobi de tirania uneĭ bolĭ înjositoare un suflet care se întrupase pe veciĭ vecilor în versurĭ nemuritoare, ca o vedenie urîtă se depărtă de noĭ. Eminescu se absorbise întreg în gloria sa.

Ea creşte zilnic. Tinerii altor generaţiĭ pot fi robiţĭ trecător de alte stele, maĭ apropiate de eĭ. Lumina lor nu ni e străină şi o primim cu mulţămită,

dar, cît privește mîngîierea, îndemnul, religioasa purificare și înnălțare a sufletuluĭ pe care aĭ dreptul să o ceĭ de la poesie, si pe care ea o dă așa de rar. noĭ, cari am fost tinerilĭ de acum douăzecĭ de anĭ, nu maĭ avem nevoie să căutăm raze. Neclintită și eternă ni le trimite și azĭ steaua noastră.

1909.

LXXV.

D. CAIAN.

A murit la Focşanĭ, în vrîstă de 71 de anĭ, profesorul D. Caian, fost director al liceuluĭ şi primar al oraşuluĭ.

Caian era de loc din Ardeal. Păstrase, — ca puţinĭ dintre Ardeleniĭ ce trăiesc în ţară, făcînd averĭ frumoase, — dragostea pentru aĭ luĭ de acasă şi interes pentru causa cea mare a romînismuluĭ. Noua secţie a Ligeĭ s'a întemeiat în mare parte prin silinţile sale.

A scris istoria Focşanilor pe basa întinsuluĭ material inedit pe care-l strîngea de multă vreme, cu o exemplară rîvnă şi iubire de ştiinţă. A avut bucuria să-şĭ vadă cartea premiată de Academie.

Om hotărît şi muncitor, el nu-şĭ va afla uşor urmaşul, în toate rosturile în care era amestecată personalitatea sa vrednică de toată stima.

Un partid politic îl numără între membriĭ săĭ: noĭ ni aducem aminte că a semnalat de mult primejdia evreiască.

21 August 1909.

LXXVI.

GIMNASTICUL MOCEANU.

Moartea gimnasticuluĭ Moceanu. De loc din Ardeal — Moldován Gergely bătea dăunăzĭ din pintenii de împrumut spunînd că întăiul nume al luĭ Moceanu a fost acela, ungurit, de Mociari — el s'e aşezat la noĭ pentru a îndeplini o operă pe care, după ideile şi puterile luĭ, a şi îndeplinit-o. A dat o întreagă pleiadă de gimnasticĭ îndrăzneţĭ, *eroi ĭ*, de *artişţĭ* de echilibristică, si mîndria luĭ era să-ĭ poată arăta şi străinătăţiĭ, smulgîndu-ĭ aplausele.

A înţeles însă şi valoarea danţuluĭ popular, şi până la sfîrşit avea o mare bucurie să-l joace în mijlocul tineretuluĭ pregătit de dînsul. Astfel învăţămîntul luĭ are şi o însemnătate actuală.

Era acum un bătrîn de şeptezecĭ de anĭ care, ca un adevărat eroŭ al gimnasticeĭ, nu se dădea. Părul mare, negru, bine îngrijit; ochiul focos şi viŭ, faţa rumenă, puţină încetineală doară în mers, care nu era însă obosit. *Figurĭ,* era în stare a-ţĭ face orĭcînd.

De cîte orĭ era vorba ca, într'o serbare cu scopurĭ naţionale, gimnastica să-şĭ aibă partea, puteaĭ fi sigur că-l aĭ pe Moceanu. Îl aveaĭ fără plată. Şi l-aĭ fi

putut avea şi fără mulţămirĭ. Bucuria luĭ era că nu l-aĭ uitat, că nu i-aĭ uitat arta.

Nu numaĭ o figură, dar şi un om de bine, acest represintant, dintre ceĭ din urmă, aĭ Ardelenilor veniţĭ pentru a deschide la noĭ, cu orĭce preţ, drumurĭ nouă.

23 Septembre 1909.

LXXVII.

BARONUL NICOLAE HURMUZACHI.

Din Bucovina ni se anunţă moartea baronuluĭ Nicolae Hurmuzachi, membru onorar al Academieĭ Romîne, care a răposat la 19 Septembre în vrîstă de 83 de anĭ. Era ultimul dintre mariĭ Hurmuzăcheştĭ, dintre feciorii bunuluĭ boier Doxachi, atît de Moldovean, de creştin şi de gospodar, dintre mîndriĭ feciorĭ de boierĭ răsăriţĭ în Curţile de la Cernauca, unde azĭ domneşte un proprietar evreŭ, pe cînd biserica se apleacă spre ruină şi muşchiul mînîncă piatra mormintelor familieĭ.

A făcut şi el frumoase studiĭ la Paris şi la Berlin, pe vremea cînd neamul nostru pretutindenĭ căpăta cunoştinţă de el însuşĭ şi cînd în aceleaşĭ şcolĭ din Franţa şi Germania căuta lumina, pentru a o revărsa larg asupra neamuluĭ săŭ, genialul Mihail Kogălniceanu şi cîntăreţul fără oboseală şi durere trainică Vasile Alecsandri. Şi el s'a pătruns de fiorii anuluĭ '48, cînd fraţiĭ luĭ proclamară prin graiŭ şi scris că trăieşte în Bucovina o naţie românească, a căreia este, şi trebuie să fie ţara de moştenire.

Dar Nicolae Hurmuzachi nu era un luptător, deşi lupta neamuluĭ săŭ, pe orĭce teren, nu l-a lăsat

vre-odată nepăsător. A stat la moşie, în mijlocul familieĭ luĭ, făcînd acele studiĭ de ştiinţă care i-aŭ meritat alegerea la Academie, doĭ anĭ după ce Austria îl făcuse baron.

La moartea unuĭ bătrîn aşa de împovărat de anĭ, părerile de răŭ se şoptesc numaĭ. Totuşĭ de fapt cu durere se pomeneşte trecerea din mijlocul celor viĭ, cari aŭ munca, răspunderea şi suferinţa lor, a celuĭ din urmă dintre oameniĭ uneĭ marĭ generaţiĭ care prin singură fiinţa sa putea să fie pentru vremea de azĭ o mustrare, pentru ziua de mînĭ un îndemn.

27 Septembre 1909.

LXXVIII.

POMENIREA LUI ŞAGUNA.

— O PUBLICAŢIE JUBILARĂ —

După cercetărĭ maĭ îndelungate d. I. Lupaş, profesor în Sibiiŭ şi cel maĭ bun scriitor istoric din tînăra generaţie ardeleană, ni dă, cu prilejul anuluĭ jubilar, care ar fi trebuit serbat după cuviinţă, şi de toată lumea, cartea sa despre Andreĭ Şaguna [1].

Subiectul e foarte întins. Din multe puncte de vedere se poate privi această figură mare —, măreaţă, n'aş zice, şi se va vedea de ce. În două felurĭ el a fost creatorul Bisericiĭ ortodoxe a mariĭ majorităţĭ a Romînilor din Ardeal şi Ungaria. A creat-o prin organisarea culturală şi şcolară, ridicîndu-ĭ starea de supt neînsemnatul Moga, — o turmă de popĭ pletoşĭ, bărboşĭ şi neluminaţĭ supt un păcurar adormit cu cîrja în mînă, şi, al doilea, prin alcătuirea pentru această Biserică, întărită şi înnălţată înnainte de toate prin cultură, a uneĭ forme superioare, recunoscute de Stat şi îngăduind o manifestaţie a preoţilor şi credincioşilor care trecea de margenile bise-

---

[1] *Mitropolitul Andreĭ Şaguna*; Sibiiu. 1909.

riceştĭ pentru a fi naţională. În aceasta maĭ mult decît în orĭce, stă meritul veşnic al luĭ Şaguna. Dar alăturĭ de arhiereul care nu ştie numaĭ să binecuvinteze, ci ştie să şi îndemne luptînd şi să înfrîneze cîrmuind, a fost şi înţelegătorul nevoilor uneĭ culturĭ naţionale, care a lucrat hotărîtor pentru întemeiarea «Asociaţieĭ», de la care aştepta altceva decît instituţia protocolară şi personală de maĭ tîrziŭ. Şi, în desbaterile politice privitoare la noua soartă a naţieĭ romîne întregĭ întru cît e supusă monarhieĭ vecine, el şi-a avut punctul de vedere, pe care l-a represintat cu statornicie, l-a apărat cu talent şi a cules biruinţile morale ce se puteaŭ culege.

Această parte, maĭ întinsă, din cartea d-luĭ Lupaş, interesează maĭ mult. Cartea ar interesa întreagă în cel maĭ înnalt grad, fiind bine lucrată şi scrisă foarte limpede, dacă s'ar fi încercat — lucru pe care-l recunosc că e foarte greŭ — a se înfăţişa într'o *singură legătură* toată cugetarea şi fapta luĭ Şaguna. Şi astfel însă, trebuie să fim recunoscătorĭ aceluia care ni dă mijlocul de a ne lămuri maĭ bine asupra capitolelor activităţiĭ mareluĭ arhiereŭ.

Decĭ partea maĭ nouă şi folositoare, şi prin potrivirea cu împrejurările de astăzĭ, a cărţiĭ de faţă e aceia care se referă la atitudinea politică a luĭ Şaguna.

El a fost om împărătesc. Aceasta nu înseamnă că n'a iubit neamul nostru, de şi nu se ridicase din masele luĭ adîncĭ şi nu-şĭ trăise tinereţa într'un mediu curat românesc, deşi n'a legat relaţiĭ maĭ strînse cu Romîniĭ din alte părţĭ, pe cari abia de i-a cunoscut, de şi, în sfîrşit, el nu şi-a făcut o cultură specific românească, prin cetirea literaturiĭ noastre maĭ vechĭ

şi prin urmărirea celeĭ contemporane. Chiar să nu fi fost din bun neam aromînesc şi să nu fi apucat vremea cînd Aromîniĭ înstrăinaţiĭ păstraŭ în grad înnalt conştiinţa naţională, el era dintre aceĭ oameni cari aŭ ca regulă de viaţă a represinta după cuviinţă aşezămîntul în fruntea căruia ajung. Şaguna a înţeles că acea Biserică ortodoxă e, cel puţin tot pe atîta, o Biserică românească, menită a luptà pentru un neam, şi decĭ în această direcţie şi-a cheltuit silinţile.

Ca unul din conducătoriĭ Adunăriĭ din Blaj, ca deputat la două diete ardelene, ca om de încredere la Viena el a vorbit pentru ridicarea Romînilor la rangul de adevărată naţie, înzestrată cu instituţiĭ şi garantată în desvoltarea eĭ. S'a deosebit însă de Bariţ, care nu era maĭ puţin patriot decît dînsul, dar avea maĭ puţine însuşirĭ de om politic şi era lipsit de basa solidă pe care i-o dădea luĭ Şaguna Scaunul săŭ de episcop, prin aceia că nu ţinea la principatul ardelean ca zid de apărare pentru naţionalitatea noastră. S'a deosebit apoĭ de alţiĭ prin resemnarea cu care a primit, după catastrofa din 1867 a tuturor speranţelor, dualismul, şi prin combaterea pasivismuluĭ,— a desinteresăriĭ, adecă, în formele constituţionale, de o viaţă politică nedemnă.

Cu credinţă a păstrat sentimentele faţă de dinastie, cu recunoştinţă i-a primit darurile, cu o supunere tristă desilusiile venite de la «Tronul prea-înnalt». Nu l-a revoltat, nicĭ măcar desgustat, trecerea de la un program la altul, înteţirea aspiraţiilor naţionale şi tendinţa de a le înnăbuşi, programul de centralisare şi, îndată după aceia, sfîşiarea unităţiĭ reale,— toate acestea legate prin firul tare al unuĭ egoism

dinastic, pe care orĭcine-l va găsi firesc, dar căruia puţinĭ vor crede că se cuvine a i se jertfi ce are o naţie maĭ scump, credinţa în ea însăşĭ, prin care singură se poate mîntui.

În aceasta stă slăbiciunea luĭ Şaguna. Că a fost un om mare, aceasta o pot tăgădui numaĭ minţile înguste orĭ stăpînite de prejudecăţĭ care n'aŭ ce căuta în apreciarea figurilor istorice. A fost însă dintre oameniĭ marĭ cari sînt cu totul din vremea lor, a căror acţiune se desfăşură întreagă în margenele posibiluluĭ, ale celor *imediat posibile* şi cari pentru aceia biruiesc şi mor împăcaţĭ cu eĭ înşiĭ, bucuroşĭ de o izbîndă statornică. Ceva maĭ marĭ sînt aceia a căror mînă puternică smulge din viitorul pe care ceĭlalţĭ nu-l zăresc, folos pentru causa ce o apără. Eĭ lasă, nu numaĭ situaţiĭ, ci şi învăţăturĭ veşnice; de la eĭ pleacă un drum larg care se pierde în nesfîrşitul idealuluĭ. Eĭ n'aŭ vămuit numaĭ vremea lor, ci aŭ găsit vraja prin care orĭce vremurĭ pot da tot ce trebuie unuĭ popor. Şi sînt alţiĭ cari, pe *această* cale, n'aŭ izbutit, cari şi-aŭ stors puterile în luptă şi aŭ căzut la un colţ de drum, pe cînd pe cărarea rătăciriĭ treceaŭ supt steagurĭ, în sunet de musicĭ, în aplause şi strigăte de biruinţă, ceĭ mulţĭ, gloata timpuluĭ lor; dar, cînd s'a văzut rătăcirea, plătită cu atîtea silinţĭ, şi mulţimile s'aŭ întors înnapoĭ, ele aŭ trebuit să treacă pe acolo unde zăcea mortul uitat, şi, orĭcît ar fi fost de grăbite, pentru cît timp risipiseră, aŭ trebuit să afle vreme pentru a presăra ţărînă asupra celuĭ căzut şi a-ĭ aprinde la cap o lumînare ce se hrăneşte minunat din flacăra eĭ însăşĭ şi nu se stînge în veac.

Dacă te uiţĭ bine, aceştĭ oamenĭ, biruitorĭ saŭ învinşĭ, aŭ o *singură taină:* încrederea în puterile cele adevărate, cultivarea şi întărirea lor, pentru ca prin ele să se atingă, mînĭ orĭ peste cîteva veacurĭ, scopul firesc. Cu privire la un neam, taina e simplă: *prin el însuşĭ.*

Astfel privind lucrurile, fapta luĭ Şaguna se micşurează întru cîtva: instituţiile luĭ sînt un adăpost pentru ceĭ ce rătăcesc încă pe drumurĭ străine. Folositor adăpost, fără care ar fi stat în primejdia friguluĭ şi furtunilor. Nu-ĭ putem fi destul de recunoscătorĭ pentru că le-a întemeiat. Dar va veni o vreme cînd ele se vor ruinà, părăsite de neamul nostru, pornit aiurea, pe calea cea grea, dar sigură, ce duce spre izbîndă. Şi atuncĭ însă numele luĭ nu va fi uitat, măcar pentru că a fost un om mare într'un neam care nu-ĭ dă în toate zilele şi pentru că a ştiut meşteşugul de a face să i se ierte această crimă.

1909.

LXXIX.

IVIREA LUI ŞAGUNA.

Pomenirea luĭ Şaguna vine la timpul săŭ, şi astfeĭ după moarte chiar marele arhiereŭ înrîureşte asupra soarteĭ Bisericiĭ întemeiate de dînsul.

În toată viaţa luĭ el a luptat — şi a izbutit — pentru treĭ scopurĭ, de căpetenie, pentru treĭ scopurĭ culturale şi morale, afară de scopul, politic, al organisăriĭ bisericeştĭ autonome, pe care l-a atins.

A vrut să facă din preoţiĭ săĭ oamenĭ de cultură şi de conştiinţă, şi represintanţĭ adevăraţĭ aĭ naţieĭ româneştĭ.

A vrut să înnalţe demnitatea unuĭ arhiereŭ romîn aşa de sus, încît să poată sta alăturĭ cu ceĭ maĭ mîndri represintanţĭ aĭ oficialităţiĭ civile şi militare.

A vrut ca această Biserică, de cultură şi demnitate, să fie pentru ceĭ de altă lege şi de alt neam cetate de cremene cu porţile închise.

Astăzĭ, până la primejduirea formelor pe care le-a cîştigat pentru Biserica sa, în care se cuprind ceĭ maĭ mulţĭ Romînĭ din Ardeal şi Ungaria, sînt greŭ atinse, din vina multor factorĭ, dar maĭ ales a celor

cari, aşezîndu-se în moştenirea luĭ, n'aŭ cerut spiritului săŭ mare să se coboare asupra lor, elementele morale pe care el le-a cîştigat pentru neamul săŭ.

Legătura strînsă între preoţimea românească ortodoxă şi cultura românească, steag sfînt şi minunată pavăză, scade pe zi ce merge. Preotul lasă ca alţiĭ, pe lîngă el şi împotriva luĭ, să-ĭ iea locul cel d'intăiŭ în munca pentru cultură. A fi bun bisericaş şi bun gospodar ajunge ca pe vremea luĭ Moga pentru păstorul de sat românesc.

Al doilea, pe cînd Şaguna găsia uşĭ deschise şi ascultare respectuoasă pretutindenĭ, până la Palatul împărătesc, acum căpeteniile religioase şi naţionale ale Romînilor sînt tratate peste umăr de te mirĭ ce trecător consilier ministerial, şi, faţă de oamenĭ ce nu ştiŭ să-şĭ ţie prestigiul, oficialitatea cutează a bate din picior şi, poate cu uimirea eĭ, se vede ascultată. În «Telegraful Romîn», foaia luĭ Şaguna, se recomandă Romînilor politica moderată a luĭ Babeş Emil, care nu înseamnă altceva decît frică, slugărnicie, abdicare. La picioarele statuiĭ luĭ Kossuth Lájos se tîrăşte un episcop românesc. Candidaţĭ de episcopie se înfăţişează la toate uşile pentru a mărturisi sentimente patriotice şi a cerşi astfel mila confirmăriĭ, prin d. ministru, de Împăratul. În cutare mănăstire, un călugăr cu fruntea plecată, ochiĭ tulburĭ şi mişcările furişe ţese, ajutat de cine n'ar trebui, cu nicĭun preţ şi pentru nicĭo legătură de sînge, să se coboare până acolo, intrigă împotriva celor ce se aleg, pentru ca la urmă să ajungă el în locul unde nu-l trimet meritele sale şi vrednicia sa.

Şi, în sfîrşit, un asalt furios se dă împotriva cetăţuiĭ pe ale căriĭ zidurĭ, tot maĭ dărăpănate din

neîngrijire, flutură în anume ceasurĭ, ţinută de mînĭ trădătoare, zdreanţa albă a păciĭ.

Şi, de aceia e bine ca, măcar cîteva ceasurĭ, Şaguna să iasă din mormînt, — omul de lume, omul de carte, stăpînitorul cu cîrja în mînă, Domnul românesc de Biserică, ţinînd crucea de-asupra slăbiciunilor şi patimilor!

4 Octombre 1909.

LXXX.

V. ROLA PIECARSCHI.

A murit bietul Rola Piecarschi.

Ciudat om! Un Polon adăpostit la noĭ, venit Dumnezeŭ ştie de unde şi de ce. Răŭ îmbrăcat, stîngaciŭ, milogitor la înfăţişare, trăind cea maĭ sărăcăcioasă viaţă de boem, fără cămaşă pe el şi cu păhăruţul alăturĭ.

Era de mirare cîte le ştia! Şi cu cît simţ înţelegea lucrurile noastre. Un foarte talentat pictor decorativ. Foile luĭ de titlu în colorĭ tarĭ şi liniĭ aspre nu eraŭ lipsite de un deosebit simţ al împodobiriĭ. Casa de editură «Minerva» îĭ datoreşte mult. Şi noĭ toţĭ cari am tipărit la dînsa. Desemnurile luĭ Piecarschi aŭ chemat publicul la cetirea cărţilor noastre.

Unde e acuma, i-ĭ de sigur maĭ bine pribeaguluĭ. Aicĭ pe pămînt a avut mult amar. Şi, în clipele cînd era singur cu dînsul, singur şi cu mintea limpede, va fi curs, într'o tresărire de mîndrie, şi o lacrimă asupra suferinţelor sale, pentru care şi el era vinovat, — între altele fiindcă aşa-l lăsase Dumnezeŭ.

30 Octombre 1909.

LXXXI.

POMENIREA LUĬ MIHAĬ VITEAZUL.

La 8 Novembre 1909, împlinindu-se 310 anĭ de la cucerirea Ardealuluĭ, Liga Culturală a făcut un pelerinagiŭ la mormîntul de la Mănăstirea Dealuluĭ al luĭ Mihaĭ Viteazul,— zic mormînt, dar mormîntul a fost profanat de meşteriĭ străinĭ de la restaurarea luĭ Vodă Bibescu, capul scos şi pus pe o masă de lemn, apoĭ într'un dulap de sticlă, lîngă al luĭ Radu-cel-Mare, ctitorul mănăstiriĭ, şi, pentru a nu fi confundat cu altul, o mînă naiv-profanatoare a scris cu slove marĭ numele mareluĭ Domn şi mi se pare şi aniĭ de Domnie.

S'aŭ înscris pentru această pioasă călătorie, pentru această comemorare datorită, 270 de persoane din ceĭ 800 de membri bucureştenĭ aĭ Ligeĭ. Ministeriul de Lucrărĭ Publice acordase reducere de jumătate. Din tineretul şcolilor aŭ venit, între alţiĭ, 55 de şcolarĭ din clasele superioare ale Seminariuluĭ Central, alcătuind un cor de cea maĭ bună pregătire şi de cea maĭ desăvîrşită înţelegere a sensuluĭ înnalt pe care-l avea serbarea. Un număr de membri aĭ secţiuniĭ Ploieştĭ, căreia nu i se acordase reducere pe

Căile Ferate, aŭ ţinut să vie totuşĭ, cu secretariul lor, profesorul D. Munteanu-Rîmnic, în frunte. De la Piteştĭ a sosit un număr însemnat de membri aĭ Ligeĭ, purtînd frumoase cocarde tricolore.

Liga înştiinţase din timp, invitîndu-ĭ la serbare, pe dd. prefect, primar şi comandant de garnisoană din Tîrgovişte. D. prefect Dimitriu, care nu ignorează nicĭuna din datoriile situaţieĭ sale, lipsia din ţară. Altfel, credem că ar fi ştiut să aducă pe uniĭ oamenĭ la simţul chemăriĭ lor, care nu e numaĭ la biroŭ între funcţionarĭ. Gara era pustie, stradele în stare destul de rea. Cu toate silinţile, vrednice de laudă, ale d-luĭ director de liceŭ Chr. Georgescu şi ale d-luĭ revisor şcolar Cherciu, cari ne-aŭ şi întîmpinat împreună cu d. institutor Cărpenişanu, puţine trăsurĭ aşteptaŭ pe pelerinĭ. Ele aŭ ajuns abia pentru doamne şi domnişoare şi pentru aceĭ membri aĭ Ligeĭ cari nu puteaŭ face pe jos, prin noroiŭ, drumul de patru chilometri până la mănăstire.

Pelerinii aŭ străbătut Tîrgovişteа în cea maĭ frumoasă ordine, supt steagul Ligeĭ. Aşteptaŭ, în cale, mulţĭ cetăţenĭ şi un număr de ofiţerĭ cari aŭ salutat steagul. Maĭ departe însă, am văzut cu mirare tinerĭ ofiţerĭ călărind în preajma mănăstiriĭ fără a saluta steagul şi fără a-şĭ aminti că la o aruncătură de săgeată de eĭ se află în lăcaşul săŭ de odihnă ocrotitorul veşnic al oştilor româneştĭ, nemuritorul Arhanghel al vechilor biruinţe, mucenicul celeĭ maĭ marĭ gloriĭ româneştĭ.

Represintanţiĭ Comitetuluĭ Central aŭ cerut ca rămăşiţele luĭ Mihaĭ să fie aşezate la locul lor, în monumentul, orĭcît de vechiŭ, care poate fi privit ca un mormînt până ce Liga va da şi ctitoruluĭ de mă-

mănăstire, Radu, şi acestuĭ ctitor al idealuluĭ nostru, locul cuvenit în mausolee de marmură. A fost o clipă adînc emoţionantă cînd trupa a salutat steagul şi cînd, la trecerea preotuluĭ cu sfînta moaşte, soldaţiĭ descoperiţĭ aŭ presintat armele în sunetele prelungĭ ale rugăciuniĭ oştirilor.

Protoiereul judeţuluĭ şi treĭ preoţĭ aŭ făcut slujba, în bisericuţa plină de oaspeţĭ, care până sus în fundul boltit al cupoleĭ îndrăzneţe se umplea de glasurile preoţilor de mîne cari vor sămăna prin satele pline de întunerec şi sterpe la suflet sămînţa bună a credinţeĭ ce izbăveşte prin muncă, a nădejdilor ce se îndeplinesc prin faptă. S'aŭ pomenit robiĭ luĭ Dumnezeŭ Mihaĭ, Stanca Doamna luĭ, Nicolae-Vodă pribeagul şi Florica Domniţa, Teodora, mama cu ochiĭ cuprinşĭ de grijă şi înnecaţĭ în ceaţa lacrimilor.

Venerabilul preşedinte al Ligeĭ a găsit cuvinte calde pentru amintirea eroluluĭ creştin şi romîn care se pomenia. Locotenentul Tudor Popescu a vorbit ca un ostaş, în graiul ca şi în ochiĭ căruia scînteià, sigur de o neapărată biruinţă, oţelul luptelor pentru neam, şi, cînd mîna voinică a tînăruluĭ ofiţer a lovit pe mînerul săbieĭ, gata a-şĭ face datoria la chemarea ce se aşteaptă, un fior a trecut prin asistenţĭ, — şi mulţĭ ochĭ aŭ plîns.

În numele tineretuluĭ din şcolĭ a vorbit un Ardelean, Bota, care în cuvinte simţite a rostit o dorinţă şi o făgăduială, care veniaŭ şi din partea acelor cari-l trimeseseră la şcolile din Bucureştĭ.

D. căpitan Hergot, comandantul şcoliĭ de copiĭ de trupă din mănăstire, şi d. locotenent M. Popescu, ajutorul săŭ, ne-aŭ primit cu toată cinstea şi dragostea şi ni-aŭ arătat, prin represintarea uneĭ piese de

ocasie, că tineriĭ daţĭ în seama d-lor nu primesc numaĭ o pregătire militară, ci şi o bună pregătire sufletească.

In sala de arme, pusă binevoitor la disposiţia noastră, s'a rostit de secretarul Ligeĭ, înnaintea tuturor pelerinilor şi a unuĭ însemnat număr de Tîrgovişteni culţĭ şi cu sentimente bune, de la cari sîntem în drept a aştepta o înviere a acestuĭ sfînt oraş de mărire românească, o conferinţă pe care o dăm în resumat, după notele pe care le-a luat cel maĭ bun cunoscător al Tîrgovişţiĭ, d. Virgil Drăghiceanu.

Învăţăturile ce le dă Mihaĭ Viteazul.

I.

Persoanele sosite cu noĭ nu maĭ aŭ nevoie de a fi lămurite asupra scopuluĭ cu care am venit noĭ aicĭ.

O fac aceasta pentru acea parte din Tîrgovişteni carĭ aŭ venit să ne vadă şi să ne asculte şi cărora li exprim — în lipsa celorlalţĭ — mulţămirĭ pentru primirea ce ni s'a făcut în acest oraş de cultură.

Venim fără nicĭun scop ascuns şi fără nicĭun sentiment de interes personal orĭ de partid. Venim pentru biserica în care zace Mihaĭ-Vodă, venim să prăznuim 310 anĭ de la împlinirea dateĭ cînd o oaste românească a întrat în Bălgrad, în Alba-Iulia, prin dreptul biruinţeĭ, prin răsplata dreaptă a unor silinţe marĭ, a unor grele jertfe. De aceia am venit.

Şi eram datorĭ să venim, chiar în împrejurările în care am venit, pentru că atuncĭ cînd s'aŭ împlinit 300 de anĭ în capăt de la petrecerea eve-

nimentelor care alcătuiesc epopeia anilor: 1595-1601, cînd s'aŭ putut socoti treĭ veacurĭ depline de la isprăvile străbunilor, gîndul societăţiĭ româneştĭ era aiurea, la micile noastre nevoĭ şi patimĭ, la păstrarea locurilor cîştigate în lupta politică şi la aducerea pe căile obişnuite a unor stăpînĭ noĭ.

Totdeauna, ca şi la serbătorirea zilelor marĭ ale luĭ Mihaĭ Viteazul, ţara aceasta a fost prea ocupată pentru a-şĭ pierde vremea în cultul eroilor săĭ.

Şi maĭ era ceva care a împiedecat comemoraţia cuvenită. Sîntem deprinşĭ a întreba, cînd e vorba de comoara amintirilor şi de flacăra nădejdilor noastre, şi pe duşmanĭ, pentru ca şi eĭ, aliaţiĭ noştri, să nĭ îngăduie amintirea şi aşteptarea. Întrebăm Viena. care întreabă la rîndul eĭ Pesta, dacă avem voie să serbăm pe aceĭ cari, avînd o inimă, o îndrăzneală, un avînt, şi-aŭ îngăduit să cucerească pentru neam fără să întrebe nicĭ Pesta, nicĭ Viena.

De aceia, cînd s'aŭ împlinit treĭ sute de anĭ de la marea biruinţă şi de la fulgerătoarea tragedie a luĭ Mihaĭ Viteazul de la înfrîngerea luĭ la Mirislăŭ, de la răsbunarea din Goroslăŭ, de la Călugăreniĭ celuĭ d'intăiŭ luminiş de săbiĭ româneştĭ libere, de la luarea în stăpînire a pămîntuluĭ românesc din Ardeal, de la întregirea prin cîştigarea Moldoveĭ a trupuluĭ naţional românesc desrobit, de la trădarea şi măcelărirea Viteazuluĭ, aceiaşĭ linişte neturburată ca şi astăzĭ stăpînià în Tîrgovişte, în mănăstirea Dealuluĭ.

Măcar astăzĭ şi măcar noĭ am venit.

Şi am fi venit într'un întunerec şi maĭ adînc. cu şi maĭ slabe puterĭ ca să ni facem datoria, către neam, de a luminà.

N'am venit la mormîntul luĭ Mihaĭ Viteazul ca la

orĭce mormînt. Căcĭ sînt morminte închise şi altele pe care nimic, nicĭo voinţă duşmană, nicĭo tiranie nu le poate închide. Şi mormîntul luĭ Mihaĭ Viteazul e dintre acelea care nu pot fi închise. Acolo se zbuciumă, neîmpăcat şi dureros, idealul nostru, şi, cît timp va fi neîndeplinit acest ideal ce se zbuciumă în durere, nu va fi loc şi ceas de odihnă pentru acel mort de acolo care e viŭ în cugetele noastre, care e însăşĭ viaţa, rîvnitoare spre dreptate, spre lumină, spre putere a acestor cugete.

În Tîrgovişteа moartă de azĭ, noĭ, ceĭ viĭ, am venit astfel să vorbim cu Mihaĭ, cel veşnic viŭ în suferinţă. Şi, în tăcerea de mormînt de acolo, el ni-a vorbit, după clipa rugăciunilor de pomenire şi a şoaptelor de nădejde.

Puhoiul neamurilor ne stăpâneşte şi ne-a stăpînit, şi, faţă de acest blestem, atîta am ştiut să facem, — să ne întrebăm: pînă cînd această nemilostivire dumnezeiască, pînă cînd această mucenicie a unuĭ popor nevinovat? Şi n'am înţeles că rugăciunile cerşesc în zădar mila cerurilor! N'am înţeles că adevărata rugăciune, primită de Dumnezeu în orĭce ceas, este aceia a munceĭ, a conştiinţeĭ de sine. Cerurile, care nu aruncă binecuvîntarea lor asupra cerşetorilor, se deschid, bogate în binecuvîntărĭ, asupra munciĭ omeneştĭ conştiente de scopurile eĭ, asupra vitejieĭ, asupra străduinţelor îndărătnice, asupra isprăviĭ îndeplinite.

Prin fapta luĭ, aşa vorbeşte Mihaĭ. El a venit într'un present netrebnic, pe care uniĭ îl linguşiaŭ şi se folosiaŭ de pe urma luĭ, alţiĭ îl înduraŭ, alţiĭ plîngeaŭ şi se rugaŭ şi cereaŭ dreptate, iar el, înarmîndu-se, l-a răspins.

Conştiinţă nouă şi tare, luminată asupra drepturilor noastre şi asupra puterilor ce eraŭ în noĭ, el a izgonit cu sabia de foc a arhanghelului pe aceĭ cari nu înţelegeau că trebuie să plece de pe pămîntul altuĭ neam. N'a chibzuit prea mult şi n'a cerut sfaturĭ îndelungate înţelepciuniĭ, care potriveşte drumul la fapte, maĭ rare orĭ decît moralisează pe urma lor după ce, fără dînsa, ele aŭ fost îndeplinite. Prin răscoala contra Turcilor, el, stăpînitor slab peste ţară slabă, el, nesigur de aĭ săĭ, a înfruntat pe cel maĭ mare Împărat al lumiĭ, stăpîn pe cele maĭ uriaşe puterĭ de bogăţie şi de oştire: a provocat lumea turcească, admirabil disciplinată. Un viteaz, — *aceasta* înseamnă, adăugind la acea slăbiciune, la acea nesiguranţă elementul personal care transformă şi învinge. Astfel el a putut fi liberatorul acestuĭ neam românesc în glorie şi jertfă, nu în socotelĭ şi cerşire.

Şi, astăzĭ, pot să iea aminte ceĭ ce întreabă oracolul, cu mînile pline de darurĭ, şi staŭ pe gîndurĭ între Viena şi Pesta, între Împărat şi Kossuth, între Kossuth şi Justh. Liberarea unuĭ neam se plăteşte cu sînge, şi neamul care n'are în present acest prisos scump de viaţă pentru a-şĭ pregăti viaţa viitoruluĭ, acela să-şĭ suporte robia în tăcere. Căcĭ nimic nu se poate dobîndi —, cum o spunea în biserică preşedintele nostru, — decît prin tine însuţĭ, prin ce-ţĭ găteştĭ luptînd cu primejdia vieţiĭ, cu generoasa risipă a sîngeluĭ tînăr.

Nu pe o cale plină de florĭ, zvîrlite din dreapta şi din stînga, pe cînd de sus plouă lumina ceruluĭ albastru, ci pe calea tragică a trupurilor calde, stropite de sînge, se merge drept la izbîndă. Cu ostaşiĭ, şi nu cu cerşitoriĭ neobosiţĭ aĭ tuturor vremurilor! Biruinţa smulsă la Călugărenĭ luĭ Sinan-Paşa n'a fost,

astfel, fapta unuĭ singur om, ci a unuĭ neam întreg, a miilor de tinerĭ cari de bună voie s'aŭ coborît supt brazdă, jertfindu-se pentru ca să putem trăi noĭ, ceĭ de astăzĭ.

Şi iată o întăie învăţătură pentru ceĭ ce se duc *acolo* la mormîntul Luĭ, de unde se revarsă în veşnic izvor cuvîntul de viaţă: că pentru a putea trăi o viaţă, ce ţi-a fost dăruită, eştĭ dator s'o meriţĭ, ca om şi ca neam, în fiecare clipă.

II.

Şi a doua învăţătură ni vine din greutăţile vieţiĭ luĭ, din suferinţa şi moartea străbunuluĭ.

După Călugărenĭ, avîntul războinic îl ducea maĭ departe, într'un mare vifor de patimă, de primejdie, de osteneală şi suferinţă. Înnainte de-a trece, el, Domnul muntean liber, în Moldova, înnainte de a întra în Iaşĭ şi în Suceava, făcînd să tresară de mîndrie în mormîntul luĭ de la Putna Ştefan-Vodă-cel-Mare, unind gloria luĭ nouă cu sfînta glorie veche, el a întrat în Ardeal, trecînd Carpaţiĭ despărţiriĭ seculare. În ceasul acesta la Şelimber se înnalţă tără pomenire, lipsită de recunoştinţa învinşilor şi de tămîia celor de un neam cu învingătoriĭ, movila morţilor noştri din ceasul cuceririĭ, asupra cărora n'aŭ curs încă lacrimile noastre juruind răsbunare, răsplată.

Dar nu ca înduioşat Domn romîn întra Mihaĭ-Vodă în Ardeal, ci, după idealul timpuluĭ aceluia, ca mîndru cuceritor. Acel care, în 1595, desrobia Ţara cu un mare gest eroic, pătrundea în Ardeal, nu cu acea conştiinţă care se răspîndeşte astăzĭ mîntuitoare, ci ca represintant al drepturilor Împăratuluĭ

de la Viena, al dinastieĭ habsburgice, care totdeauna a ştiut să întindă mîna cînd a crezut că folosul se poate avea fără risc, să o retragă după ce s'a fript şi să găsească pe alţiĭ pentru a-şĭ arde mînile ca să i-l scoată din flacăra primejdieĭ.

În Iunie 1598, cinstitul, credinciosul Mihaĭ-Vodă, om al vremurilor de cinste şi credinţă, virtuţĭ pierdute de atuncĭ, jură la mănăstirea Dealuluĭ, în faţa represintanţilor imperialĭ, jurămîntul de credinţă Împăratuluĭ creştin. Decĭ, el vasal, eroul libertăţiĭ noastre? Dar nu e deosebire între vasalitatea declarată de atuncĭ, şi între cea de azĭ, nedeclarată. Sînt vasalităţĭ cu libertate şi este o libertate unită cu cea maĭ păgubitoare robie. Eram stăpînĭ atuncĭ, la noĭ acasă, pe bogăţia noastră, pe idealul nostru. Azĭ, în vremea neatîrnăriĭ, a glorieĭ, a strălucitoareĭ coroane ridicate, într'o ultimă mişcare, de mînile tinere care înţepeniaŭ de atingerea morţiĭ pe cîmpul de luptă, noĭ nu maĭ sîntem stăpînĭ pe bogăţiile noastre, şi nu prin tirania din afară, ci prin frica din lăuntru chiar, ni se interzice dreptul de a păstra idealurile noastre.

Şi, întrînd în Ardeal, a găsit Mihaĭ multă lume, de naţiĭ, suflete şi limbĭ deosebite. A găsit pe Ungurĭ neîmpăcaţĭ, cari strigaŭ că maĭ bine ar trimete Împăratul din curţile sale un măturător decît să li impuie pe acest «Valah».

A găsit pe Saşĭ, conştienţĭ până azĭ că, dacă sînt acolo şi trebuie să fie, o datoresc mariĭ lor naţiĭ, luminate, solidare şi puternice, aĭ căror represintanţĭ sînt eĭ aicĭ, la poalele Carpaţilor.

Dar a găsit şi pe Romîniĭ săĭ, cari-l aşteptaŭ.

Astfel se dovedia şi atuncĭ că maĭ adevărat decît cugetarea critică a celor de sus e instinctul sigur, pornind de la puterile cele marĭ ale vieţiĭ, de la tainele organismelor naţionale, al mulţimilor omeneştĭ. Şi s'a sculat astfel în ceasul izbăviriĭ, s'a sculat sat cu sat la vestea întrăriĭ luĭ Mihaĭ. În văile munţilor, pe întinderea şesurilor, miĭ de miĭ, în sate bătrîne, aŭ nădăjduit şi aŭ aclamat. Aceia cari, şi azĭ, după trecere de 300 de anĭ, în robie şi umilinţă, în indiferenţa noastră desăvîrşită faţă de eĭ, sînt în aşteptarea Craiuluĭ, a Împăratuluĭ românesc, pe care-l cer ceĭ din Ungaria, cînd n'aŭ dreptate de la Ungurĭ şi pe care-l văd în viitor ţeraniĭ bucovinenĭ, cînd, în umbra uneĭ ctitoríĭ a luĭ Ştefan Împărat, întreabă pe oaspetele din Ţară cînd va să vie Împăratul românesc cel noŭ.

Aceasta era, şi e până astăzĭ, după cele treĭ sute de anĭ de indiferenţă din partea noastră, starea de spirit a ţerănimiĭ de acolo. Dar Mihaĭ Viteazul era un om politic — adesea orĭ aşa de puţin şi de nesigur lucru, chiar cînd e cineva un adevărat om politic, şi nu un biet politician —, şi, ca un om politic, el se încredinţă *factorilor competenţĭ* cari se chiamă azĭ în Ungaria Andrassy, Apponyi, Kossuth, Justh, iar la noĭ cum îĭ ştim fiecare. Şi «factoriĭ competenţĭ», îndepărtîndu-l de aĭ săĭ la fiecare pas, pe neted drum de oficialitate, l-aŭ adus la întrîngerea de la Mirăslăŭ, l-aŭ întrebuinţat la Goroslăŭ şi l-aŭ tîrît la Trădarea de la Turda.

Mare învăţătură. Prin neamul nostru se putea îndeplini trainic idealul, dacă, întru cît era cu putinţă măcar, eroul ar fi ţinut seamă de *acest* factor, *ne*competent. Tot geniul săŭ militar nu i-a putut asi-

gura însă biruinţa pe calea *altora*, pe care se rătăciseră paşiĭ săĭ, după strălucirea ispiteĭ. Călugăreniĭ aŭ fost sfărîmarea porţilor Iaduluĭ, şi osîndiţiĭ nevinovaţĭ strigaŭ din durerĭ către Arhanghelul izbîndeĭ, dar el a mers înnainte, pe drumul de bucuriĭ ispititoare, la capătul căruia îĭ zîmbia Raiul şi-l aştepta prăpastia, şi decît Iadul maĭ neagră. Greşeala de atuncĭ nu maĭ trebuie repetată. Orĭunde e o fărîmă din neamul nostru, de ea trebuie să ţinem seamă întăiŭ. Din pămîntul nostru să scoatem aurul care-ĭ zace în adîncimĭ.

III.

Şi, acum, al treilea învăţămînt, cel ce vine, după moartea erouluĭ, din nerăsbunarea luĭ.

Nicĭun om mare nu e aşa de mare încît el singur să poată îndeplini o operă mare.

Omul cel maĭ mare are nevoie de ceĭ maĭ micĭ, de dorinţa de muncă, de setea de jertfă a lor. În această neapărată solidaritate omenească la cele maĭ înnalte lucrurĭ ale vieţiĭ e o îmbărbătare şi o mîngîiere pentru cine n'a fost ales din cerurĭ pentru a sta în frunte. Nenorocirea luĭ Mihaĭ Viteazul fu că el se găsi de la o vreme singur cu conştiinţa luĭ, cu încrederea luĭ în sine, cu vitejia şi mîndria luĭ. Oameniĭ marĭ însă cresc în puterĭ prin valoarea morală a societăţiĭ în care trăiesc. Altfel se înneacă în trivialitatea vieţiĭ obişnuite, orĭ se sfarmă. Sînt oamenĭ cari fac pasul greŭ d'intăiŭ, în jos, şi în curînd numaĭ un vîrtej al apeĭ murdare arată unde aŭ dispărut; pe mormîntul lor nu se pune nicĭo cruce şi nu se varsă nicĭo lacrimă. Şi sînt oamenĭ marĭ

cari nu consimt a întovărăşi, pentru avantagiile lor personale, în păcatele eĭ o societate ordinară.

Eĭ se zdrobesc. Dar, chiar dacă un astfel de om se zdrobeşte, zdrobirea luĭ nu e zădarnică. Peste tragedia luĭ pluteşte o amintire veşnică pe care n'o pot nimici aceĭ cari l-aŭ ucis, şi, neapărat, vor veni timpurĭ care se vor curăţi prin aducerea aminte a celuĭ care a suferit martiriul.

Aşa fu soarta luĭ Mihaĭ Viteazul. Dacă s'ar fi sprijinit pe o societate însufleţită de spiritul săŭ, el n'ar fi rătăcit ca un prigonit de soartă pe pămîntul Ţeriĭ căreia-ĭ dăduse libertatea. N'ar fi rătăcit ca un fugar de la Buzăŭ la Argeş, de la Argeş în Oltenia, în mîndra Oltenie unde fusese şi el Ban al Mehedinţilor şi care acum stătea nesimţitoare la nenorocirea luĭ. Nu şi-ar fi sîngerat fruntea de treptele «tronuluĭ prea-înnalt». Nu s'ar fi întors braţ la braţ cu Basta şi nu s'ar fi întîmplat apoĭ ce s'a întîmplat la Turda.

O ţară întreagă s'ar fi ridicat să-l apere, să-l înnalţe, să-l răsbune, şi s'ar fi văzut ce poate face o ţară întreagă.

L-a ucis crima luĭ Basta, dar noĭ întăiŭ, strămoşiĭ noştri. L-a ucis siguranţa luĭ Basta că nimenĭ nu se va ridica să-l răsbune, că după uciderea luĭ va rămînea partid împărătesc la noĭ, pe care nu-l va desgusta nedreptatea şi nu-l va cutremura crima.

Astfel Mihaĭ a perit din lipsa de conştiinţă a poporuluĭ săŭ. Dar veacurĭ aŭ trecut, şi conştiinţa noastră învie la lumina amintiriĭ luĭ.

Noĭ îĭ vom da capuluĭ profanat, scos spre priveala curioşilor şi doritorilor de distracţie, un mausoleŭ de marmură. Dar piatra de de-asupra luĭ nu-l

va închide. O cheie de aur vom păstra-o pentru a deschide mormîntul în ceasul care se va cuveni. Cultura românească-l va pregăti, prin toate aşezămintele eĭ, şi prin acesta al nostru în care pătrunde şi o rază din alt ideal. Cheia de aur o vom ţinea aproape de inima noastră. Şi în ziua cuvenită cu ea vom atinge mormîntul, şi el se va deschide pentru a creşte puterea conştiinţeĭ noastre cu puterea minunată a Viteazuluĭ ce aşteaptă.

13 Novembre 1909.

LXXXII.

ÎN AMINTIREA PRIETENULUĬ AUGUSTIN BUNEA.

Nu se putea ca Romînii de dincolo, în ce priveşte valoarea lor culturală şi morală, să sufere o maĭ straşnică pierdere, ca a luĭ Augustin Bunea.

Fiŭ de preot din Ţara Oltuluĭ, el căpătase învăţătura sa în şcolile româneştĭ din Ardeal şi le desăvîrşi la Roma. Întors la Blaj, unde era atîta de lucru pentru oameniĭ obişnuiţĭ, dar maĭ ales pentru oamenĭ aşa de neobişnuiţĭ ca dînsul, pe cari de mult îĭ aştepta Biserica unită a Romînilor şi întreg neamul românesc, el a fost, o viaţă întreagă, aşa de plină de fapte, de şi s'a isprăvit aşa de răpede, un îndeplinitor al datorieĭ. A fost un învăţat în toată puterea cuvîntuluĭ, spirit critic, deosebit de pătrunzător, minte constructivă din acelea, rare, care caută a clădi totdeauna din resultatul sigur al cercetărilor adîncite un sistem, a stăpînit un stil ştiinţific cumpătat şi limpede, dar a fost în stare să se ridice în cuvîntările sale până la cele maĭ marĭ înnălţimĭ ale oratoruluĭ stăpînit de puternice sentimente nobile.

Ar fi avut dreptul să închidă uşa cămăruţeĭ sale

de lucru şi să nu îngăduie ca, grijĭ materiale să-l tulbure. Totuşĭ de la nicĭun serviciu pe care-l cerea Biserica sa, şi prin ea naţia sa, n'a vrut să se dea în lăturĭ. Anĭ întregĭ, a purtat socotelile moşiilor întinse ale Mitropoliei, dovedindu-se un gospodar eminent şi crescînd veniturile din care se ţine Biserica şi Şcoala românească. In maĭ toate comisiunile arhidiecesei se poate urmări activitatea sa, aceia pe care o dă un om maĭ greŭ, fiindcă nu se răsplăteşte şi nu se vede. În timpul din urmă luase şi rectoratul Seminariuluĭ blăjean.

In cele politice nu părea amestecat, dar cine dintre conducătoriĭ Romînilor de dincolo n'ar fi folosit din sfaturile luĭ? Credea într'un viitor al neamuluĭ săŭ şi păstra nădejdea, pe care şi dăunăzĭ mi-o exprima în scris, cu toată convingerea, că prin Habsburgĭ vor veni în curînd zile maĭ bune.

Rare orĭ am văzut un om de un merit aşa de mare împodobit cu atîta modestie. La Blaj avea o căsuţă cu două, treĭ odăĭ, în care însă era totdeauna loc pentru oaspeţĭ. La Bucureştĭ îĭ ajungea o odăiţă de student la Arhiepiscopia catolică. Un Scaun de episcop n'a rîvnit nicĭodată, şi voturile fricoase de Guvern aŭ ştiut totdeauna că nu se pot opri asupra acestuĭ om întreg.

Acum cîteva lunĭ Academia Romînă îl alegea membru activ al eĭ, şi aşteptam cu toţiĭ a-ĭ auzi cuvîntarea de întrare, în care ar' fi răsunat ceva din durerea celor încătuşaţĭ aĭ neamuluĭ nostru. Dăunăzĭ pomenia cu acea energie senină care se potrivia cu înfăţişarea luĭ robustă, cu aspra luĭ figură de Roman, în care străluciaŭ ochĭ de o neobişnuită lumină fosforică, cu glasul săŭ puternic, pe Iacob Murăşanu,

muncitor căzut pe brazdă, fără să ştie că brazda celeĭ din urmă silinţĭ a luĭ nu era nicĭ ea departe. La Societatea de teatru acum în toamnă el a vorbit maĭ frumos decît orĭcînd, părînd că ridică până la cer durerile alor săĭ pentru a sili mîngîierea să se coboare asupra lor. Poate nicĭodată o adunare de Romînĭ neliberĭ n'a fost străbătută de fiorĭ ca aceia pe cari puterea luĭ de cuvînt a ştiut să-ĭ trezească, într'o manifestare de o îndrăzneală care putea uimi.

Maĭ sigur de dînsul, maĭ încrezător în ce ni aşteaptă neamul prin acele locurĭ de suferinţă milenară, maĭ bucuros de muncă şi de luptă nu fusese nicĭodată. Şi moartea l-a vrut astfel, în clipa celeĭ maĭ triumfătoare energiĭ. L-a luat fără nicĭo durere, ca pe un eroŭ, într'o apoteosă tragică a munciĭ sale.

Şi, acum, în chiliuţa părinteluĭ Augustin va fi, un timp, pace. Grijile nu vor maĭ trezi pe nimenĭ. Gîndurile marĭ nu-şĭ vor maĭ înfăşura aripile pentru a încăpea între ceĭ patru păreţĭ aĭ sărăcieĭ. Lumina idealuluĭ nu va maĭ străluci în tărziile ceasurĭ de noapte cînd se scriŭ rîndurile care nu mor nicĭodată, fiindcă nu veĭ şti nicĭodată cine ţi-a ţinut atuncĭ mîna de ţărînă. Cărţile prietene nu vor maĭ spune taina lor ochiuluĭ ager obişnuit să le străbată, ci ele vor merge cine ştie unde la vre o bibliotecă a tuturora.

Toate vor trece, dragă părinte Augustine. Cine ştie ce viaţă nouă se va sălăşlui în locul de unde vor fi ridicat trupul tăŭ învins de osteneală! Dar *sufletul* tăŭ nicĭun mormînt nu va putea să-l încapă, căcĭ e dintre acelea care aŭ ţintit prea mult spreceurĭ în toată trecerea lor pe pămînt ca să nu-şĭ afle în sfîrşit lăcaşul acolo. Viŭ te vom păstra în mintea noastră, noĭ aceia cari cu tine viŭ am îm-

părţit rîvnirĭ şi am schimbat gîndurĭ, şi cari n'avem nevoie să fim acum în chiliuţa ta plină de oamenĭ ce plîng pentru a ni vărsa lacrima cu care întovărăşim trecerea ta la veşnicie.

Veĭ rămînea viŭ în viaţa noastră, şi, cînd ea se va isprăvi, vom simţi doar că şi noĭ ne ridicăm, din mila aceluiaşĭ ideal şi din meritul aceleiaşĭ jertfe, ncet încet, acolo unde eştĭ tu acuma.

22 Novembre 1909.

LXXXIII.

KARL KRUMBACHER.

Marele bizantinist, întemeietorul bizantinologieĭ moderne, autorul uimitoareĭ enciclopediĭ bizantine pe care o întitulase «Istoria literaturiĭ bizantine», conducătorul revisteĭ «Byzantinische Zeitschrift», revista care unia silinţile bizantiniştilor din toate ţerile şi neamurile, — a murit la München, unde era profesor la Universitate, în vrîstă de abia 54 de anĭ, «după o maĭ lungă suferinţă, dar neaşteptat de iute», spune înştiinţarea.

Pentru Romînĭ moartea luĭ Krumbacher e deosebit de dureroasă. Răposatul ne cuprindea în vastul cerc al atenţieĭ sale luminoase. Pentru ştiinţa noastră şi represintanţiĭ eĭ, el a avut simpatiĭ care nu se vor şterge din inima celor ce aŭ fost onoraţĭ de dînsele. Rînd pe rînd un număr destul de mare de studenţĭ romînĭ i-aŭ urmat cursurile şi seminariul, în care nu odată numele ţeriĭ şi naţieĭ noastre a fost numit.

Cade copleşit de o muncă supraomenească, în atitudinea eroică a celuĭ ce nu s'a cruţat în îndeplinirea sarciniĭ ideale căreia-ĭ închinase viaţa. Cuvîntul

nostru de durere trebuie să se auḑă înnaintea acestuĭ mormînt la căpătîiul căruia va arde nestinsă candela celeĭ maĭ curate gloriĭ.

13 Decembre 1901.

LXXXIV.

I. RUSU ŞIRIANU.

A murit în Bucureştĭ, unde căutase, de puţină vreme, un adăpost pentru desilusiile, oboseala şi boala luĭ, care a înnaintat neaşteptat de răpede, I. Rusu Şirianu.

Răposatul a fost, înnainte de toate — căcĭ a scris şi un volum de nuvele şi a alcătuit o mare lucrare de statistică, «Romîniĭ din Statul, ungar» şi chiar un studiu istoric de proporţiĭ marĭ despre Iobăgie,—un ziarist. A început la noĭ, făcînd învăţătura lui la gazetele liberale. Cînd s'a dus «dincolo» — el era din Şiria-Világos, locul capitulăriĭ Ungurilor în 1848 — stagiul săŭ la liberaliĭ din Bucureştĭ s'a cunoscut. Un timp «Tribuna Poporuluĭ», apoĭ «Tribuna» a fost el. Aceasta înseamnă că «Tribuna» vădia un spirit isteţ, o minte aleasă de om cult şi un deosebit talent de a scrie, energic maĭ totdeauna, une orĭ cu o mare putere de a înduioşa.

Dar iarăşĭ «Tribuna» luĭ Rusu Şirianu a urmat până la ultima rătăcire — nespusele înjosirĭ faţă de Ungurĭ în interesul candidaturiĭ episcopale Mangra — indicaţiile patronilor liberalĭ din Bucureştĭ. Până ierĭ

a maĭ rămas ceva, cît de puţintel şi cît de rar, din spiritul de atuncĭ.

Şi deputat a fost Rusu Şirianu, şi încă unul ales cu mult entusiasm. N'a rămas însă multă vreme. La noile alegerĭ n'a izbutit. Între el şi deputaţiĭ acestor alegerĭ, printre cari mulţĭ din foştiĭ săĭ colegĭ, a domnit astfel, un timp, receală, apoĭ duşmănie. «Lupta» de la Pesta a clubuluĭ deputaţilor, ziar salutat cu bucurie de toată lumea, care aştepta o formulă nouă, era menită a distruge vechea «Tribună», opera luĭ Rusu. El şi colegiĭ săĭ aŭ ţinut însă a păstra foiĭ lor o nediscutabilă întăietate.

Pentru deosebite motive Rusu Şirianu se ducea acum cîteva lunĭ la Bucureştĭ. Nu bănuia nimenĭ că se duce să moară. Ardeleniĭ din România vor şti să onoreze mormîntul acestuĭ luptător, căzut de ostenelile lupteĭ pe care alţiĭ o duc astăzĭ înnainte.

18 Decembre 1909.

LXXXV.

ADELINA TĂZLĂUANU.

Din Sibiiŭ vestea tristă a morţiĭ doamneĭ Adelina Tăzlăuanu, născută Olteanu.

D-na Tăzlăuanu a tipărit cărţĭ pentru copiĭ, foarte potrivite şi scrise în limba cea maĭ limpede.

Cine a cunoscut pe această femeie de elită, care răspîndia în jurul eĭ bunătate şi lumină, n'o va uita nicĭodată. În Sibiiŭ, unde inteligenţa şi distincţia nu sînt rare, ea a fost maĭ mult decît o foarte distinsă femeie, de o inteligenţă deosebită. Aducînd din «ţară» tradiţiile uneĭ vieţĭ sociale de o fineţă superioară, ea a dat în scurta-ĭ viaţă, îngrijind de copiiĭ rămaşĭ de pe urma suroriĭ eĭ şi a neuitatuluĭ profesor Barcianu, dovezĭ de o putere de jertfă, de o caritate creştină de care sînt în stare numaĭ sufletele cele maĭ nobile. Ştiindu-se osîndită la o moarte timpurie, ea n'a cruţat totuşĭ nicĭodată puterile sale pentru a face binele. Frumuseţa fisică şi morală eraŭ unite în persoana eĭ în chip nedespărţit.

Astfel ea a fost dintre acele fiinţĭ iubite de Dumnezeŭ, dintre acele suflete de înnaltă poesie şi bunătate, care nu se plîng în zădar, ci care rămîn şi după moarte exemplu viŭ pentru toate vremurile.

12 Ianuar 1910.

LXXXVI

EUGENIU CARADA.

A murit omul care în România a făcut maĭ multă politică, timp de jumătate de veac, fără să-ĭ fi aplicat cineva legile, fără să-ĭ fi cetit discursurile, fără să-ĭ fi auzit glasul şi fără să-ĭ fi văzut chipul.

Carada era un om de o mare inteligenţă organisatoare, un general de stat-major, conducînd mulţĭ anĭ de zile campaniile uneĭ marĭ oştirĭ de la masa luĭ de lucru, fără să fi comandat un asalt şi să fi văzut sîngele unuĭ rănit, şi era o voinţă căreia, ca hotărîre şi statornicie, rar i s'ar găsi părechea. A-l privi însă ca o personalitate pe acest «invisibil» şi mut, veşnic «ocult», al liberalilor, ar fi o mare greşeală. Carada era şi maĭ puţin şi maĭ mult decît atîta.

Era însuşĭ vechiul liberalism din şcoala luĭ Mazzini. A avut într'o tinereţă agrementată cu lucrărĭ de literatură, — traducerĭ, adaptărĭ şi imitaţiĭ pentru Teatrul Naţional din Bucureştĭ, luat în antreprisă de prietenul cu care sămăna aşa de mult, Rosetti, — fasa luptătoruluĭ «roşu». Polemist îndărătnic şi sectar, fără generositate, toleranţă şi poesie, fără umanitate în lupta luĭ, el a fost pentru «*Romînul*» luĭ Rosetti

un redactor ideal. Libertate, de o parte, despotism de alta, lumină decĭ şi întunerec, moralitate şi imoralitate, virtute şi viciu, bine şi răŭ, — maĭ mult: talent şi lipsă de talent, acesta era felul luĭ de a judeca.

S'a coborît şi în stradă, cu gestul cuiva care, într'o clipă solemnă, se suie pe o tribună. Urînd, din toate puterile sufletuluĭ săŭ, pe Cuza-Vodă, ca despot şi ca «imoral», el a luat parte la tulburările din Bucureştĭ, izbucnite în lipsa Domnuluĭ, care, la întoarcere, răspunse printr'un larg act de amnistie. A redactat, se zice, Constituţia tuturor libertătilor pentru noul principe Carol I-iŭ şi a veghiat asupra faptelor luĭ cu gelosia republicanuluĭ fanatic şi ireductibil, care, din motive de oportunitate, îngăduie un monarh. L-a prins şi pe acest stăpînitor în flagrant delict de anti-liberalism şi a lucrat pentru revoluţia de la Ploieştĭ, cu foştĭ ofiţerĭ,—Candiano Popescu—, şĭ cu ofiţerĭ în activitate. A fost dat în judecată şi a trecut înnaintea tribunalelor. A trebuit să înceapă o nouă pribegie, în Parisul de unde culesese în tinereţă o nestinsă ură împotriva «despoţilor».

Palatul nu l-a avut ca oaspe. Prin Cameră abia a trecut, văzînd el de la început ce sînt Camerele liberalismuluĭ săŭ. Un altul şi-ar fi încheiat altfel cariera: cu pălăria de carbonaro pe cap, cu sombrero pe umerĭ, ar fi căutat o baricadă unde se poate muri pentru libertate, cum aŭ făcut atîţia pe cari-ĭ mînà o nestinsă sete a martiriuluĭ modern, pentru ideie orĭ pentru ilusie.

Nu, el a rămas. Din tinereţa luĭ el a păstrat un singur lucru, iubirea exclusivă, stăpînitoare, vrednică de cea maĭ mare muncă şi de cea maĭ desăvîrşită

abdicare, pentru partid. Ca un părinte care nu maĭ iese în public cu copilul luĭ, fiindcă a apucat drumurĭ pe care le desaprobă de şi le înţelege, dar care, la întunerec, urmăreşte toţĭ paşiĭ luĭ, apărînd providenţial în orĭce clipă de crisă şi lipsindu-se de strictul necesar pentru a-ĭ strînge o avere uriaşă, astfel a lucrat aproape o jumătate de veac Carada. Alţiĭ aŭ fundat Banca Naţională şi Creditele şi celelalte aşezăminte financiare ale liberalilor. El le-a creat ca puterĭ active, menite să ajungă răpede la înflorire. Le-a creat, — el patriotul declamator din piesele de teatru trecătoare,—şi pentru naţie, pe care o iubia, în România şi afară din România, dar cu mult maĭ mult pentru «aĭ săĭ», cari pentru el, care n'avea familia cea mică, eraŭ ca o mare familie, — cu care însă nu ieşia la primblare nicĭodată.

Bătrînul Mazzinian, prefăcut în cel maĭ caracteristic şi admirabil sectar pe care l-a cunoscut România, a dat morţiĭ, la 73 de anĭ, o luptă pe care puţinĭ tinerĭ ar fi în stare s'o deie. Fără voie a părăsit lumea în care până la urmă a stat în rîndurile întăiŭ ale muncii. Şi, ca să-şĭ răsbune, a lăsat un loc care va rămînea veşnic gol, căcĭ nu se va afla, într'o lume care gustă viaţa cu patimă, un urmaş al virtuţilor sale de simplicitate, renunţare, credinţă şi hărnicie.

16 Februar 1910.

LXXXVII.

DR. LUEGER.

După suferinţĭ fără nume, îndurate creştineşte, cu acel despreţ de moarte pe care-l pot avea numaĭ ceĭ cari şi-aŭ făcut datoria cu prisos fără a cere nimic vieţiĭ, s'a stîns primarul Vieneĭ, dr. Carol Lueger.

În această revistă a maĭ fost odată prilejul de a se vorbi de această mare personalitate, atuncĭ cînd, în zilele de mişcare ale Exposiţieĭ jubilare, tot Bucureştiul alerga să primească, maĭ bine decît pe un Suveran indiferent, venit să-şĭ vadă Înnaltele rude din România, pe unul din mariĭ prietenĭ aĭ noştri.

În miĭ şi miĭ de rîndurĭ, prin sute şi sute de cuvîntărĭ, Viena şi Austria întreagă vor spune ce aŭ pierdut. Celeĭ d'intăiŭ i-a redat caracterul creştin înnainte de a face din ea, prin cele maĭ îndrăzneţe concepţiĭ şi cea maĭ stăruitoare şi desinteresată muncă, un strălucit oraş modern. Cealaltă a căpătat prin Lueger ce avea maĭ puţin: un suflet. Căcĭ el a prefăcut instinctul dinastic în sentiment austriac, şi nu e vina luĭ că acest sentiment, pătrunzînd în anumite cercurĭ cu ambiţiĭ medievale, a produs fantasma

unuĭ Gross-Oesterreich de limbă germană şi de dinastie habsburgică, gata a primi în castelul săŭ de stilul veaculuĭ al XV-lea toate popoarele pentru a le mîntui.

În Viena mulţĭ vor plînge pe *omul* cunoscut lor, pe tînărul frumos şi voinic, care fermeca femeile prin singură înfăţişarea luĭ, pe cuvîntătorul plin de sinceritate, de spirit, de isteţime populară, care despreţuia şi diplomaţia şi parada, pe care se sprijină atîtea reputaţiĭ oratorice şi politice, pe bunul primar totdeauna gata a primi pe iubiţiĭ săĭ *supuşi* şi a-ĭ mîngîia măcar printr'o vorbă de bun camarad, veselă, din inima veşnic tînără. În curînd personalitatea luĭ va primi de la ceĭ mulţĭ cari l aŭ admirat, veşmîntul legendeĭ nemuritoare.

Va fi mare bucuria în Ierusalim şi în Noul Ierusalim maghiar. A murit un duşman care nu cruţa.

N'aibă grijă, vor răsări alţiĭ. Sînt prea răĭ aceştĭ Iudeĭ şi Iudeo-Maghiarĭ pentru a putea să rămîie fără duşmaniĭ pe cari-ĭ merită. Dar un prieten ca dînsul vom căpăta greŭ noĭ, a cărora bunătate cine o ştie oare! Şi de aceia moartea luĭ, prevăzută totuşĭ de atîta vreme, o aflăm cu un simţ de durere deosebită.

1-iŭ Mart 1910.

LXXXVIII.

BJÖRNSTIERNE BJÖRNSON.

A murit la Paris marele scriitor Björnstierne Björnson, care a înţeles că apărarea dreptăţiĭ e unul din drepturile cele maĭ netăgăduite ale unuĭ mare scriitor.

A fost un om din vremea luĭ, din ţara luĭ, şi, prin ţara luĭ, din omenirea de astăzĭ. Nicĭo problemă n'a fost care să nu-ĭ frămînte mintea, nicĭo durere omenească de care inima luĭ să nu bată, nicĭun imn către ideal la care glasul luĭ puternic să nu se adauge.

Ţara luĭ îl va plînge, şi, cînd se va isprăvi, mîne, ceasul plînsuluĭ, îl va aşeza în rîndul celor marĭ aĭ eĭ; maĭ mult: în rîndul ctitorilor vieţiĭ eĭ culturale şi, prin ea, aĭ vieţiĭ eĭ de Stat, asigurată prin conştiinţa pe care el a coborît-o în fiecare om de sîngele luĭ şi respectată pentru gloria pe care, faţă de neamurile celelalte, el a revărsat o asupra neamuluĭ săŭ.

Istoriciĭ literarĭ, culturalĭ, politicĭ nu vor maĭ isprăvi scriind despre dînsul, an de an şi veac de veac. Eĭ îl vor cerceta, îl vor lămuri, îl vor judeca, îl vor lăuda atîta, până ce, tot eĭ, se vor simţi da-

torĭ să-ĭ înjosească. Maĭ presus şi maĭ trainic decît tot scrisul lor va fi rostirea universală şi veşnică prin care se va spune că în veacul egoismuluĭ crud şi al războiriĭ crîncene a intereselor materiale, în veacul zarveĭ trecătoare şi a îmbulzelilor de o clipă, a fost un om care a trăit o viaţă întreagă până la bătrîneţele patriarhilor în mijlocul ideilor luminoase, a scrisuluĭ frumos şi a faptelor bune şi că pentru aceia Björnstierne Björnson a fost aşezat de toate neamurile în rîndurile Drepţilor nemuritorĭ.

19 April 1910.

LXXXIX

UN REGE CARE S'A DUS

A părăsit viața un om care a iubit-o mult în toate farmecele eĭ materiale, îngrijindu-se prea puțin de celelalte, regele engles Eduard al VII-lea, Împărat al Indiilor.

Oameniĭ politicĭ cari pot fi judecațĭ și din punctul de vedere al uneĭ superioare moralităților personale, al uneĭ vieți private lipsite de orĭce pată, întrec nesfîrșit pe ceĭlalțĭ, ba chiar se pare că pentru a-ĭ numi trebuie un calificativ maĭ distins decît acela de oameni politicĭ, de bărbațĭ de Stat. Bărbatul de Stat are însă dreptul de a cere să fie judecat de contemporanĭ supt singurul raport al foĭosuluĭ pe care l-a adus Statuluĭ în serviciul căruia a fost, cu un mandat de represintant în buzunar, cu un portofoliu de ministru supt braț saŭ chiar cu o coroană pe cap.

Ceĭ maĭ marĭ bărbațĭ de Stat sînt aceĭ cari adăugesc ce au primit, augmentatoriĭ patrieĭ, prin consolidarea interioară saŭ prin ridicarea prestigiuluĭ eĭ. Aceia se nasc însă, nu din orĭce tovărășie omenească, ci numaĭ din acelea pe care, fără să vadă nimenĭ, Dumnezeŭ le-a miruit cu sfîntul și rarul mir al divinității sale.

Alţiĭ păstrează numaĭ, paznicĭ neadormiţĭ, ce li s'a dat în seamă, apărînd Statul de orĭce duşmănie. Maĭ sus însă decît această speţă comună a oamenilor de Stat e alta: a celor cari asigură şi după dînşiĭ ţara încredinţată conducerĭ lor.

Între aceştia a fost răposatul rege al Angliei. El a ştiut să dea acesteĭ ţerĭ un viitor politic sigur, pe care să nu-l poată ameninţa nimenĭ. Prin legăturile luĭ de familie, prin amabilitatea luĭ, prin garanţiile pe care le oferia un caracter politic lipsit de ambiţie — şi de talente prea marĭ —, el a făcut o Anglie care, din siguranţa de astăzĭ a muncĭ şi culturĭ sale, făgăduieşte o veşnică pomenire recunoscătoare luĭ Eduard al VII-lea.

30 April 1910.

XC.

CEVA DESPRE ION CREANGĂ

L-aŭ comemorat pe Creangă la Iaşĭ. Pentru că acolo i se află mormîntul. De lemn bun trebuie să fie crucea, fiindcă n'a putrezit (lemnul era maĭ ieften cînd l-aŭ îngropat). Se zice că împrejur nu-s florĭ. Dar nicĭ el n'a fost om de floricele ale stiluluĭ.

Un scriitor *instinctiv* foarte caracteristic. Ni e drag, nu atîta pentru el, care, orĭcît am scotoci noĭ azĭ după aşa ceva, n'a avut într'însul nimic sentimental, ci pentru ce se vede prin el aşa de limpede şi de întreg, în tot hazul, în toată sfiala, în toată înţelepciunea şi supunerea luĭ creştinească: neamul nostru. Creangă a fost totul prin acest neam, fiind şi rămîind un ţeran ca toţĭ ceĭlalţĭ, maĭ isteţ doar şi căzut între boierĭ cărora li plăceaŭ «prostiile» luĭ, măcar pentru că se deosebiaŭ aşa de mult de eleganţele lor. Dacă e vorba să i se facă vre-un monument la groapă, n'aŭ ce căuta marmură, fier şi aur. Ar trebui, în locul crucii de la Iaşĭ, crucea din satul luĭ, aşa cum se pune la toţĭ morţiĭ, chiar şi la aceia cari aŭ fost preoţĭ şi n'aŭ ştiut să rămîie preoţĭ. Fiindcă, orĭcum, el tot a rămas preot, în dragostea

pe care o avea ca învăţător, fie şi de oraş mare, pentru sufletul copiilor daţĭ în sama luĭ. Şi în orĭce copil este o parte hotărît religioasă, şi sînt şi taine, sfinte taine, în nevinovăţia luĭ, şi este la capăt raiul şi iadul, după judecata cea d'intăiŭ, — a vredniciei.

La crucea luĭ Ion Creangă aŭ vorbit tinerĭ, studenţĭ, oamenĭ maĭ învăţaţĭ de cum a fost el. Ce aŭ vorbit arată legătura strînsă ce este astăzĭ între cine are înţelepciune din cărţĭ şi cine o are numaĭ din încercărĭ şi suferinţe. Scriitorĭ n'aŭ fost: redacţieĭ «Vieţiĭ Româneştĭ» nu-ĭ miroase bine studentul şi studentuluĭ nu-ĭ miroase bine redacţia «Vieţiĭ Româneştĭ»,—redacţia şi maĭ ales administraţia. Prieteniĭ luĭ Creangă s'aŭ dus şi eĭ să-l întîlnească pe altă lume. Iar cîte unul din ceĭ cari aŭ lucrat cu dînsul la cărţĭ de şcoală va fi fost şi el, prin mulţime.

Puţine ştirĭ despre viaţa luĭ aŭ ieşit la iveală cu prilejul acesteĭ comemorărĭ. La dreptul vorbind, el a şi avut numaĭ atîta viaţă cîtă poate încăpea într'o căsuţă ca a luĭ. Nu eŭ voiŭ putea să contribuiŭ cu amintirĭ la biografia acestuĭ scriitor al neamuluĭ, — al neamuluĭ întreg: prin ceĭ de jos, şi de la ceĭ de jos pentru toţĭ ceĭlalţĭ. Mi-l aduc aminte odată la un congres didactic unde se discuta dacă şcoala de la sat trebuie să fie şi cea de la oraş şi unde ceĭ înnaintaţĭ în vederĭ, democraţiĭ, până la ceĭ maĭ straşnicĭ socialiştĭ, cereaŭ un singur tip de şcoală începătoare, pentru ca să nu maĭ fie vorba de clase. O ilusie care încălzia pe mulţĭ! Pe scena Teatruluĭ s'a suit atuncĭ un om scurt, gros şi roşu, cam burtos şi îmbrăcat ca un dascăl de biserică; pare c'a scos şi o basma de cele marĭ care se daŭ la morţĭ şi s'a şters pe frunte, pe barbă, pe mustăţĭ ca după ploaie

orĭ la o căldură mare. Toată sala rîdea, de şi ştia că va vorbi Creangă, saŭ tocmaĭ de aceia. El era om bun şi s'a gîndit că nu trebuie să-ĭ strice cheful. Şi a vorbit ca să rîdă sala si maĭ departe. A spus două-treĭ vorbe, încheind cu aceia că e *pentru contra*. S'a rîs mult şi s'a trecut maĭ departe, fără să creadă cineva că s'a emis o părere, de o persoană foarte competentă. Şi, faţă de şcoala cu un singur tip, cea de la oraş, şi pentru sat, aceasta era hotărîrea cea bună: pentru *contra* al luĭ Ion Creangă.

Peste cîteva lunĭ stătea în biserică, şi avea două lumînărĭ la cap. Se uita multă lume la dînsul, - şi oamenĭ învăţaţĭ, dacă nu chiar de la «Junimea» unde făcuseră atîta haz de dînsul. Nu era un mort urît: căzuse bun sănătos şi era roşu la faţă, cu gura întredeschisă ca pentru a vorbi şi lumina făcliilor parcă făcea să-ĭ joace pleoapele apăsate ca pentru somn. Şi era în stare s'o fi făcut într'adins. De ce să supere el atîta lume maĭ supţire decît dînsul care, dacă venise să l vadă, nu trebuia să ducă înnapoĭ acasă o întipărire rea?

Dăunăzĭ foiletam «Gazeta din Iaşĭ» a junimiştilor, carĭ şi atuncĭ eraŭ tot aşa de tinerĭ ca şi acum. Era mare luptă electorală în 1866, pentru cele d'intăiŭ Camere ale luĭ Vodă Carol, prinţ constituţional, ceia ce avea o deosebită însemnătate. Se făceaŭ marĭ discuţiĭ de principiĭ, la care lua parte şi d Maiorescu, şi «Gazeta» publică dările de seamă ale Parlamentuluĭ electoral.

A îndrăznit să vie şi Creangă, pe atuncĭ preot. Cuvîntarea luĭ nu se tipăreşte: nu era la nivel. Dar se arată ce voià părintele: «învăţătura elementară,

care pănă astăzĭ nu este încă destul de bine organisată».

Trebuie să fi fost ca la congres. Atîta numaĭ că părintele era tînăr: «un părinte tînăr de anĭ, frumos de figură, blond de păr», scrie foiletonistul, «bun de gură şi viguros ca o creangă de stejar». Glumia, şi cine se uită în gura cuĭ glumeşte? Rîde şi trece. «Cînd vorbia acesta», urmează tînărul învăţat din foiletonul «Gazeteĭ», «se înflăcăra auditoriul cumplit: toţĭ peroraŭ de odată. Talentul săŭ oratoric infecta *(sic)* întreaga adunare, astfel încît, în tot timpul cît avea cuvîntul părintele, luaŭ fără autorisaţie cuvîntul cu toţiĭ, — nu prea ştiŭ pentru ce cuvînt, de şi maĭ că mi-aş explica scopul».

Şi iată de ce, orĭ de cîte orĭ oamenĭ cu învăţătură vorbesc serios şi frumos de chestiĭ grave, cu acel simţ de răspundere care deosebeşte pe omul de Stat, pe profesor, pe conferenţiar, pe scriitorul romîn, şi răsare de undeva cîte unul care glumeşte şi se rîde de gluma luĭ şi se trece la ordinea zileĭ fiindcă el a glumit şi eĭ aŭ rîs, mă gîndesc la Creangă cel din 1866 vorbind înnaintea inteligenţeĭ şi boierimiĭ ieşene şi la Creangă din 1889 vorbind înnaintea marilor pedagogĭ şi profesorilor de Universitate, — ca Oarecine, care avea în vrîsta luĭ tot atîta nevinovăţie ca el în umilinţa luĭ, înnaintea fariseilor strînşĭ la Sinagogă.

10 Ianuar 1910.

XCI.

TEOHARI ANTONESCU.

A fost din generaţia noastră, a studenţilor cari mergeam în străinătate acum douăzecĭ de anĭ cu maĭ puţină ambiţie strălucitoare şi rece, sigură de mecanismul eĭ, decît alte generaţiĭ. Am studiat la aceleaşĭ Universităţĭ, am cunoscut în aceleaşĭ împrejurărĭ arta şi viaţa modernă, am locuit supt acelaşĭ acoperemînt. Şi, cu toate că, în această strînsă colegialitate, n'am fost prietenĭ, cu dînsul se duce ceva din tinereţa mea, şi plîng şi pentru dînsa cînd amintesc cu adîncă părere de răŭ pe acest tovarăş de studiĭ din aniĭ tinerĭ.

Antonescu era un elev al luĭ Odobescu şi un elev al d-luĭ Maiorescu, iubit de amîndoĭ şi încercînd, cu o recunoscătoare admiraţie, a se apropia de amîndoĭ. În tesa sa despre Cultul Cabirilor, ca şi în articolele şi publicaţiile sale următoare, se vede spiritul luĭ Odobescu: iubirea stiluluĭ frumos, cu draperiĭ largĭ căzînd cam leneş şi luxul expuneriĭ, al ilustraţieĭ, al ipoteseĭ şi reverieĭ ştiinţifice,

În felul de a-şĭ face lecţiile, şi chiar în convorbire, era vădită înrîurirea d-luĭ Maiorescu, fără a degenera în acea jenantă caricatură pe care o afli la alţiĭ.

Închis, timp de douăzecĭ de anĭ, într'o viaţă de familie care-ĭ ajungea, el n'a fost un om de acţiune, nicĭ un om de convingerĭ. Profesorul de arheologie din Iaşĭ trăia estetic, într'o lume a luĭ, pe care o dominà un rece ideal de frumuseţă eternă. Şi aicĭ era încă o înrîurire a unuia dintre ceĭ doĭ maieştri aĭ luĭ.

Se duce încă tînăr, lăsînd totuşĭ impresia uneĭ vieţĭ încheiate, care-ĭ plăcea însă, tocmaĭ prin aceia că, în pacea eĭ asigurată în toate privinţile, nu maĭ ascundea nicĭo surprindere. Nu fără un zîmbet în urmă a întrat astfel sufletul luĭ în luntrea ce trece peste apele rîuluĭ de uitare

17 Ianuar 1940

XCII.

DISCURSURILE LUI V. BOERESCU.

O îngrijire pioasă a pus în mînile cetitorilor cari nu sînt prea absorbiţĭ de politica nouă pentru ca să li lipsească răgazul de a străbate paginile în care se vorbeşte de politica veche, — volumul întăiŭ din Discursurile luĭ Vasile Boerescu. El merge de la începutul carierei mareluĭ cuvîntător şi însemnatuluĭ bărbat de Stat până în preajma Războiuluĭ în care întîmplarea a voit ca el să nu aibă un rol însemnat, apărînd interesele ţeriĭ.

Puţinĭ îşĭ maĭ aduc aminte de acela pentru care cu vre-o două, treĭ deceniĭ în urmă nu se găsiaŭ destule laude din partea prietenilor. Ce nu se uită! Şi în ţara noastră maĭ iute decît aiurea. Iar ceĭ ce aŭ ţinut locurĭ întăiŭ în politică maĭ degrabă decît alţĭ corifeĭ aĭ timpuluĭ lor. Astfel cartea a trecut în mijlocul indiferenţeĭ generale, cîte un redactor maĭ binevoitor mulţămindu-se a strecura titlul eĭ la bibliografia gazeteĭ sale.

Boerescu merită să fie amintit pe larg cu acest prilej. Domniĭ autorĭ de pamflete săptămînale saŭ lunare, în loc să clevetească pe urma oamenilor cari

muncesc avînd un scop înnaintea lor, ar fi putut să-şĭ cheltuiască isteţimea şi străbătînd paginile acestuĭ volum.

În adevăr, Boerescu a fost un om politic, şi nu un politician. Ba a fost aşa de puţin politician, încît clasarea luĭ în vre unul din partide întîmpină greutăţĭ. Şi el însuşĭ tăgăduia scurt şi cuprinzător şi după 1866 rostul partidelor asemenea cu cele din străinătate. I se părea că maĭ e mult de lucru până la întregirea formelor constituţionale şi la crearea realităţiĭ constituţionale. Pe urmă soluţiĭ clare, absolut opuse, în chestiile marĭ sociale şi naţionale, soluţiĭ în legătură cu desvoltarea normală a *claselor* şi cu evoluţia firească a *ideilor*, ar fi rămas a da partide adevărate.

De sigur că amestecul luĭ în frămîntările partidelor, adecă, în mare parte, a individualităţilor ce se tăgăduiaŭ între sine, n'a însemnat o aderare la politica nenorocită care a împiedecat acea creare de realitate constituţională şi care azĭ tăgăduieşte osebirile netede, cu neputinţă de trecut, între ideĭ şi interese sociale.

Om învăţat, deprins a vorbi, nu ca advocat, ci, în cea maĭ mare parte, maĭ ales ca profesor de drept; cugetător politic vrednic de acest nume, om de răspundere şi de caracter, el dădea, prin aceste însuşirĭ ale sufletuluĭ, talentuluĭ săŭ oratoric un fond fără de care orĭce uşurinţă de vorbă oboseşte şi desgustă. Însemnate serviciĭ aduse patrieĭ încă din tinereţă adăugiaŭ o deosebită autoritate criticelor ca şi îndemnurilor sale.

Astfel, din toate aceste puncte de vedere, discuţia

cu privire la chestia rurală, la credite, la Căile Ferate, aceia care atinge înnainte de Războiŭ, împotriva luĭ Kogălniceanu — şi cu cîtă antică demnitate! —, politica externă a Romănieĭ, aŭ o mare valoare şi astăzĭ.

De aicĭ tineretul care întră în politică va căpăta informaţie temeinică şi lecţiĭ de purtare demnă şi patriotică.

25 April 1910.

XCIII.

O NOUĂ EDIŢIE A AMINTIRILOR LUI DINICU GOLESCU[1].

D. Nerva Hodoş dă o ediţie perfectă a notelor de călătorie pe care acum optzecĭ de anĭ le publicà la Buda, pentru folosul bieteĭ sale naţiĭ umilite şi rămase în urmă, pentru învăţătura eĭ prin exemplele civilisaţieĭ apusene, nu numaĭ a celeĭ materiale, care uimeşte maĭ uşor şi trezeşte maĭ greŭ emulaţia «barbarilor» îngroziţĭ de minunile tehniceĭ, ci maĭ ales a celeĭ morale —, Dinicu Golescu.

Ediţia e perfectă prin reproducerea îngrijită şi sigură a textuluĭ —, fără d. Nerva Hodoş n'am fi avut *Bibliografia românească veche*, înţeleg: aceia pe care o avem —, prin bogăţia ştirilor cuprinse în Prefaţă, prin varietatea multora din informaţiĭ şi prin critica discretă cu care e scos la lumină adevărul. Se daŭ şi ilustraţiĭ trebuitoare: un chip frumos al luĭ Golescu, în toată măreţia boierieĭ sale, care se întrevede maĭ puţin în scrierea ce urmează, o pisanie de biserică şi foaia d'intăiŭ a ediţieĭ originale.

---

[1] Constantin (Dinicu) Golescu, *Insemnare a călătorieĭ mele în anul 1824, 1825, 1826*, tipărită din noŭ şi însoţită de o introducere de Nerva Hodoş, bibliotecar-ajutor al Academieĭ Romîne; Bucureştĭ, 1910.

Multe cărţĭ vechĭ se pot retipări într'un timp, pentru plăcerea şi uşurinţa erudiţilor, pentru mulţămirea bibliografilor, cărora astfel de darurĭ ca ediţia d-luĭ Hodoş în condiţiĭ de excelentă tehnică, li sînt nepreţuite, pentru întîmplătoarea cetire a celor ce nu se mulţămesc numaĭ cu beletristica vremiĭ lor. Unele din ele, foarte puţine, *se cer* a fi tipărite din noŭ şi, apărînd într'un noŭ veşmînt, exercită o *înrîurire necesară* asupra spirituluĭ uneĭ epoce.

Între acestea un loc de frunte-l iea cartea Golescului.

Şi azĭ avem nevoie de oamenĭ cari să compare starea noastră, de sigur nenorocită, cu starea maĭ fericită a altor ţerĭ şi neamurĭ. Acel care o face trebuie să ţie seamă, înnainte de toate, — fără care condiţie ar fi dat numaĭ o lucrare de curiositate şi interes trecător —, de motivele exclusiv morale al buneĭ-stărĭ de care se bucură Europa în adevăr civilisată el trebuie să descopere sufletul de muncă şi jertfă, de solidaritate şi ideal, de credinţă şi speranţă care e la basa triumfurilor lumiĭ moderne în stăpînirea şi folosirea naturiĭ.

Dacă acest om va fi un biet scriitor orĭ un mare scriitor, un cugetător de orĭce treaptă, va fi folos, dar nu aşa de însemnat. Doar acesta e meşteşugul scriitoruluĭ şi al cugetătoruluĭ: să se încălzească pentru ce e frumos, bun, nobil, vrednic de omenire şi să vadă, din mijlocul societăţiĭ care-l cuprinde şi binevoieşte a-l îndura, ceia ce în toate acele privinţĭ e maĭ presus de stările de lucrurĭ actuale, peste care zboară avîntul simţiriĭ şi cugetăriĭ sale! Un preot care se închină cu evlavie de dimineaţă până seara

într'o tovărăşie de păgînĭ, ce poate fi maĭ firesc! Nu se impresionează nimenĭ, şi conştiinţa nimănuĭ nu se zguduie şi nu se preface prin acea zguduire.

Altfel e însă cînd unul din aceĭ păgînĭ cari se uită la cer numaĭ de vreme bună orĭ rea se trezeşte, prin voia luĭ Dumnezeŭ care l-a pornit pe drumul Damasculuĭ şi l-a fulgerat cu mila sa, *altul*, cînd el, cel aspru şi crud, tăgăduitorul şi batjocuritorul, cînd *el* ridică mînile luĭ încă pline de sînge spre înnălţimile unde nu ajunge omul şi pleacă genunchiĭ luĭ dîrjĭ de luptător şi se roagă avînd în glas nevinovăţia copiluluĭ. Cînd un boier de la 1820, un mare boier, un mare stăpîn de pămînturĭ şi de oamenĭ, scrie cartea de căinţă, de durere pentru suferinţa omenească, de ruşine pentru «barbaria» românească, pe care o făcut-o Dinicu Golescu, *acesta* e lucrul cel mare. Şi poate această stare de spirit a boierimiĭ de la 1820-30 a folosit maĭ mult pentru întemeiarea Românieĭ moderne decît toate marile discursurĭ revoluţionare, învăţate pe din afară de la 1848.

Mu'te avem dreptul să aşteptăm în zilele turburĭ de astăzĭ, cînd prin văzduh pluteşte încă un fum de sînge nevinovat. Maĭ ales însă aşteptăm pe omul care de la înnălţimea puteriĭ, a bogăţieĭ, a numeluĭ săŭ să spuie despre viaţa şi viitorul nostru, răzimat pe comparaţiĭ drepte pentru a trage încheierĭ crude, cu aceiaşĭ sinceritate ca Dinicu Golescu, ceia ce spunea întorcîndu-se din «Europa», cu sufletul schimbat, acest fruntaş al vremiĭ vechĭ.

16 Maiŭ 1910.

XCIV.

I. CODRU DRĂGUŞANU, UN CĂLĂTOR ARDELEAN PRIN EUROPA APUSEANĂ [1].

Prin anii 1820 Dinicu Golescu, boier muntean cu oarecare educaţie, grecească şi apuseană, cu multă inteligenţă firească şi cu o inimă simţitoare pentru suferinţile ca şi pentru isprăvile omenirii, străbătea Europa, pentru a-şi duce copiii la şcoli mai înnalte saŭ mai bune şi nu credea, la întors, să-şi poată lipsi naţia de învăţăturile ce se desfăceaŭ pentru dînsul, neuitate şi îndemnătoare, din aceste drumuri nouă prin lumea mare a arteĭ, a tehniceĭ biruitoare, a rînduieliĭ disciplinate, a solidarităţiĭ omeneştĭ,— a civilisaţieĭ.

Tot atuncĭ însă unul, a căruĭ amintire s'a pierdut cu totul şi de multă vreme, un fecior de «boier» din Făgăraş, cu pergamente şi fără avere, trecea în «Ţară» pentru a încerca să-şi cîştige viaţa între fraţii de aceiaşĭ limbă. A trăit o bucată de vreme în Prin-

[1] Prefaţă la «Călătoriile unuĭ Romîn ardelean», de I. Codru Drăguşanu, Văleniĭ-de-Munte, 1910. XVIII + 250 pp.

cipatul muntean, sus la Cîmpulung, jos în Ialomița, și, după ce a trăit pe lîngă maĭ mulțĭ și a încercat diferite ocupațiĭ, el avu norocul, știind acum și franțuzește, să întovărășească la Paris pe un «prinț» bucureștean, care-l aduse în Capitala culturiĭ apusene și, după o ceartă, îl lăsă acolo.

Tînărul era, nu numaĭ de o inteligență deosebită, strălucitoare și originală, dar și de o mare vitejie în a înfrunta greutățile viețiĭ. Descoperi prietenĭ bunĭ, prietene cu iubire de soră, și, la urmă, se găsi la biroul uneĭ bibliotecĭ circulante. Ținu, zece zile, locul de învățător la Puteaux, în Sud. Apoĭ plecă în Italia, pe care o străbătu cu aceiașĭ siguranță ca satele din Țara Oltuluĭ, de unde plecase. Peste cîteva lunĭ era «curierul», secretarul de drum, al unuĭ călător rus care pleca din Neapole acasă. Răsăria decĭ tocmaĭ în Rusia. Și din Rusia se întorcea, cu alt prinț, un *cneaz* muscălesc, în Parisul ce-ĭ era așa de bine cunoscut, și mergea cu stăpînul săŭ, bolnav de oboselĭ războinice, în Elveția.

Se pare că în adevăr acest Romîn înzestrat cu cele maĭ bune însușirĭ ale neamuluĭ nostru scria necontenit, pe rînd: din țară, din Germania, din Franța, din Anglia, din Italia din Rusia, din Elveția, de la 1835 la 1843, și de acolo înnainte, pănă la o dată pe care n'o putem ști, unuĭ prieten de acasă, căruia-ĭ amintia locurile de naștere și chipurile de care-ĭ fusese încunjurată copilăria. Cînd se întoarse definitiv acasă, călătorul nesățios de cerurĭ nouă, I. Codru Drăgușanu (născut, spune V. Gr. Pop, la 1823; de la d. dr. Drăgușanu, fiul saŭ, medic al orașuluĭ Sinaia, am putut căpăta și alte știrĭ), ajuns «director

al prefecturiĭ» la Făgăraş, publică la Sibiiŭ, în «prevezătura» luĭ S. Filtsch, «tomul I» din «Peregrinulu transelvanu» saŭ «Epistole scrise den tiere straine unui amicu in patria, de la anulu 1835 pana închisive 1848.»

Cartea e foarte rară. N'o are nicĭ Academia Romînă. Cu o astfel de ortografie şi cu atîtea cuvinte fabricate, ea nu se putea ceti.

Azĭ, cînd apare cu limba de azĭ, înlăturîndu-se capriciile filologice din Ardealul aceluĭ timp, e o carte cu totul nouă. Şi, de sigur, una din cele maĭ interesante, maĭ bogate în ideĭ, în fantasie, în puncte de vedere originale din cîte le are literatura noastră. Avem astfel bucuria de a învia un scriitor a căruĭ vervă originală, al căruĭ pătrunzător spirit de observaţie, unit cu zbeguirĭ romantice şi cu apucăturĭ ironice de care nu e capabil orĭcine, îĭ asigură un loc onorabil în literatura noastră maĭ veche.

Cîtva timp din viaţa luĭ I. Codru Drăguşanu rămîne nelămurit. În 1847 el apare însă ca profesor la Ploieştĭ şi la 15 Novembre el rosteşte un «cuvînt şcolastic» la deschiderea cursurilor. «Ioan Germaniu Codru», precum îşĭ zicea acuma, nu călătorise în zădar prin lumea largă. El socotia că un învăţător e locţiitor al Statuluĭ şi al părinţilor şi, decĭ, «ca locţiitor al Statuluĭ are o grea responsabilitate înnaintea lumiĭ, ca locţiitor al părinţilor o are şi maĭ grea înnaintea luĭ Dumnezeŭ». Fericirea spre care tind societăţile prin educaţie o ştia el că «stă în chiar inima omuluĭ, în conştiinţa sa, în sentimentul virtuţiĭ, în curăţia cugetuluĭ, în pacea d'innăuntru».

Şi era conştient de datoria ce o aveaŭ toţĭ învăţătorii de atuncĭ de «a formà o generaţie nouă, apărată de erorile, defectele şi viţiile» celeĭ vechĭ, maĭ ales prin buna creştere, superioară învăţăturii, care poate fi une orĭ numaĭ o condamnabilă «spoitură deşeartă».

«Timpul luminăriĭ şi al desmorţiriĭ», sosit acum şi pentru *România*. cere neapărat îndeplinirea acesteĭ misiunĭ. Şi sfîrşitul cuvîntăriĭ are ceva din mustrătoarea energie a luĭ Lazăr: «Romînĭ, Romînĭ unde e locul ce ocupam odată între popoare, unde e suvenirea glorieĭ şi a virtuţilor străbune?... Virtutea străbună să ni fie ţinta tendinţelor; pămîntul nostru să-l punem la contribuţie prin industrie, negoţ şi cultură [1].»

La 27 Octombre 1848 e acum acasă; a doua zi, funcţionar ales.

Apoĭ ne maĭ întîlnim cu el abia în 1860, cînd, la 17 Octombre, ca «adjunct pretorial» supt regimul absolutist, maĭ prielnic Romînilor, el vorbeşte la deschiderea şcoliĭ româneştĭ din Cincul-Mare. Data aceasta, era încredinţat că sprijinul împărătesc va folosi Romînilor pentru a-şĭ deschide drumurĭ nouă. Pănă atuncĭ doar în Biserică dacă se putuse adăposti sufletul ţeranuluĭ robit, şi Biserica, neajutată de Stat şi plătită din agonisita puţină a unuĭ neam sărac, trebuia să decadă însăşĭ. «Creşterea în instituţiile străine a fost moartea maĭ multor ginţĭ.» Şcolile nouă vor putea crea însă, prin cultură, viitorul neamuluĭ, dacă ele vor fi ajutate şi iubite de toţĭ, «pănă în coliba celuĭ maĭ de pe urmă sătean» [2].

---

[1] *Universul* din 1848, n-l 1.

[2] *Amicul şcoliĭ*, 1860, p. 368.

Peste doĭ anĭ era vice-căpitan la Făgăraş şi vorbia la examenele din Maiŭ-Iunie. Amintia că «sărăcia morală», alăturĭ de cea fisică, ne-a ţinut patru veacurĭ în loc. Acum «am ajuns însă acel timp de reînviere cînd nimenĭ nu se maĭ ruşinează de a fi Romîn», afară de cel «sărac de înger». «Numaĭ acela e adevărat Romîn care încă nu şi-a uitat de opincă şi se jertfeşte pentru sărmanul popor.» «Om de omenie», şi el vrea să folosească toţĭ din «puţinele cunoştinţe ce mi-am cîştigat pribegind în lume», şi înnaintea alor luĭ se înfăţişează, nu ca un om mare, învăţat şi puternic, ci «simplu, cum mă cunoaşteţĭ din copilărie».

Urmează cu sfaturĭ bune. Naţia să se înţeleagă în sfîrşit. «Nu e Ţinut, nu e sat, nu e familie unde să nu se ridice unul asupra altuia.» Să primească bucuroşĭ pe noiĭ şi prielniciĭ «dregătorĭ» romînĭ, cari, orĭcum, se deosebesc de ceĭ «cari se bucură de baniĭ, de puiĭ şi de ouăle» de prin sate, iar, cînd omul are de lucru cu eĭ, «orĭ nu s'a sculat, orĭ e la masă, orĭ e prea tărziŭ» şi sînt astfel de-o potrivă cu «un hoţ şi tălhar».

Neînţelegerea poporuluĭ nu trebuie să desguste pe dregătorul cel bun. Şi, cu acest prilej, se daŭ, în ton poporal, recomandaţiĭ necruţătoare noilor juzĭ comunalĭ aĭ regimuluĭ Constituţieĭ, cari trebuie să aibă iertarea şi mila totdeauna ca îndemn pentru hotărîrĭ maĭ drepte decît dreptatea. În schimb nicĭ lumea nu trebuie să facă binele numaĭ «de silă». Şi, la urmă, sînt paginĭ întregĭ pline de coloare şi de haz, în care vedem însăşĭ viaţa de atuncĭ a Romînilor de peste munţĭ.

«Cu ocasiunea solemneĭ încorporărĭ a domeniuluĭ Branuluĭ cu districtul Ţerilĭ Făgăraşuluĭ», Drăguşan vorbeşte, la 30 Maiŭ 1863: el punea în vedere Romînilor, scăpaţĭ de supt un aspru regim nepopular, că poate-ĭ aşteaptă patruzecĭ de anĭ aĭ căinţeĭ până să între cu adevărat în rîndul neamurilor, avînd în frunte oamenĭ în stare a-ĭ duce la bine. «Noĭ am pribegit destul», spunea el cu durere, «am cerşit pînea altora, şi ni-a fost amară... Să mergem pe picioarele noastre, după călăuzilĭ noştri, aşa cum îĭ avem, şi vom ajunge la ţinta dorită[1].»

Membru al Dieteĭ Ardealuluĭ, ca deputat de Haţeg, Codru vorbia la 20 Septembre 1863, declarînd de la început că «nu ştie nicĭo boabă ungureşte», cerînd să se respecte în administraţie drepturile limbiĭ romăneştĭ, pe care o vorbesc două treimĭ din locuitorĭ şi o înţeleg ceĭlalţĭ[2].

La 1-iŭ Iulie 1868 el vorbia în Sinodul ortodox al Făgăraşuluĭ, arătînd ce se poate numi un popor civilisat. Era încredinţat că Romîniĭ vor merita în curînd a fi numiţĭ astfel, poporul fiind «dotat cu marĭ talente, — în genere blînd, docil şi de-o moralitate exemplară», lăsîndu-se la o parte viţiile, căpătate, ale nepăsăriĭ şi beţieĭ. Clasa cultă însă sufere de «lipsa de caracter», căreia, orĭce s'ar zice, «nimica nu-ĭ poate servi de scusă». Educaţia e chemată a fructifica însuşirile şi a înlătura pe încetul păcatele. Lăudînd aşezămîntul sinodal, el vorbia de «şcoala

---

[1] *Telegraful Romîn*, XI, 42.

[2] Manuscrisul d-luĭ d-r Drăguşanu, pp. 35-44. După manuscript am întrebuinţat şi celelalte articole.

amărîtă» ce se păstrează în Făgăraş, «patria luĭ Negru-Vodă», unde ar trebui «o şcoală capitală centrală», fie şi cu ajutorul «uneĭ colecte la fraţiĭ noştri din România», unde, adauge el, «am cunoscuţĭ mulţĭ bărbaţĭ generoşĭ». «Reuniunĭ libere de temperanţă», adecă de înfrînarea de la băuturĭ spirtoase, ar folosi şi ele mult pentru însănătoşarea naţieĭ. Şi una şi alta s'ar face supt scutul Sinoduluĭ [1].

La 1/13 Septembre 1869 vice-căpitanul avea bucuria să-şĭ inaugureze «şcoala capitală» din Făgăraş, pe care o numi «şcoala Radu Negru». În cuvîntarea ce o ţinu atuncĭ se vorbeşte de educaţia integrală, care, dacă nu dă totdeauna oamenĭ superiorĭ, formează totuşĭ un popor. Cultura străină dă suflete înstrăinate, care ajung a urî neamul lor, pe care în chip firesc îl văd tot aşa ca şi străiniĭ la cari aŭ învăţat. Uniĭ merg până acolo încît îşĭ ascund şi originea [2].

În acelaşĭ an, încă din 9 Mart, Drăguşanu vorbia alegătorilor săĭ, «boierĭ» şi alţĭ sătenĭ, strînşĭ la vre-o 500 în biserica ortodoxă din Făgăraş. El arăta obîrşia neamuluĭ şi-ĭ schiţà pe scurt desvoltarea peste munţĭ. În vremile maĭ nouă el pomenia faptul că până la 1860 «Romîniĭ n'aŭ gustat recunoştinţă pentru sacrificiile lor, cu 40.000 de suflete căzute în războiul civil, pentru apărarea Tronuluĭ contra Maghiarilor». Faţă de desconsiderarea Romînilor în cea d'intăiŭ dietă ardeleană după restabilirea Constituţieĭ (1860),

---

[1] *Federaţia*, no. 104/289, 24/12 Septembre 1869. Scriitorul citează cartea sa «Regulamente pentru vătăşiĭ şi decuriĭ», 1864.

[2] *Federaţia*, 1869, no. 105 208, din 26/14 Septembre.

prin care se făcu unirea cu Ungaria, faţă de lipsa de rost a deputaţilor romînĭ în dieta comună din 1865-8, el recomandă abţinerea, pasivitatea, hotărîtă în consfătuirea de la Miercurea, legea electorală nouă fiind însăşĭ «o batjocură naţională». Rugà pe aĭ luĭ să nu voteze duşmanĭ, străinĭ orĭ renegaţĭ, ca nenorocita naţie, de 3.000.000 totuşĭ, a «Slovacilor saŭ Tăuţilor, cărora noĭ li zicem *drotoşĭ*». «O Romînilor, nu cred să vă dejosiţĭ şi d-voastră ca drotoşiĭ, să vă bucuraţĭ de mîncare şi băutură şi ca Isav să vă vindeţĭ dreptul pe blidul de linte la vrăjmaşiĭ naţiuniĭ voastre[1]».

În 1870 scriitorul nostru vorbeşte la Congresul bisericesc, lăudînd în Şaguna pe «trimesul Providenţeĭ», apoĭ la Beclean ca vicepreşedinte al «Asociaţieĭ», cerînd nouă arme pentru «noile primejdiĭ» ce ameninţă neamul, arme care se pot afla în arsenalul culturiĭ naţionale.

Un discurs din 1873 în legătură cu alegerile sinodale e cel din urmă: şi în el se afirmă caracterul practic, luptător al epoceĭ nouă. Şi iarăşĭ în cultură vedea el semnul vremiĭ, care trebuie să înţeleagă altfel, adăugim, pe *Deşteaptă-te Romîne*. Astfel, prin munca şi jertfa tuturora, vom ajunge să nu maĭ «măturăm la uşile altora».

Incă la 1871 Drăguşanu ocupa funcţia sa administrativă. La 1880 trecea la Sibiiŭ, în serviciul averilor grănicereştĭ.

Moare în Novembre 1884 — după comunicarea

---

[1] După manuscriptul citat. pp. 62-72.

fiuluĭ săŭ, d. d-r Emil Codru Drăguşanu; mormîntul luĭ e la biserica din Groapă.

Viaţa sa întreagă fusese îndreptată după ideile pe care le trezise în sufletul săŭ de tînăr civilisaţia apuseană, cunoscută în toată întregimea şi valoarea eĭ, ideală şi practică.

E un învăţămînt în aceasta, şi cu semnalarea luĭ încheiŭ aceste rînduri menite să atragă atenţia din noŭ asupra unuĭ om de talent care a fost şi un om de bine [1].

27 Iunie 1910.

---

[1] Soţia răposatuluĭ d-r Ion Turcu, care a descris excursiile sale prin munţiĭ Făgăraşuluĭ, era fiica luĭ. I. Codru Drăguşanu se căsătorise la 1855 cu Elena Georgescu din Bîrlad.

XCV.

«UN POETA MINOR»: N. VOLENTI.

A murit la Iaşĭ, după o lungă boală care era o crudă agonie, mintea fiind întemniţată, lucidă şi vie, în trupul mort, N. Volenti, fost magistrat, membru al clubuluĭ conservator din localitate, dar, după gustul şi aplecările luĭ, înnainte de toate poet.

Poet pentru prietenĭ, pentru un public foarte restrîns, dar maĭ ales pentru el. Că nu-l ştia lumea cea mare, de unde vin încoronările pompoase ale regalităţilor literare, de cele maĭ multe orĭ aşa de trecătoare, orĭ măcar acele aplause, cît de discrete, din care se hrăneşte vanitatea omenească, aceasta nu-l interesa. Fondul melancolic, disposiţia sfioasă a sufletuluĭ săŭ nu numaĭ că-l făceaŭ să se împace cu lipsa luĭ de «succes», dar de sigur că l-aŭ împiedecat de a se gîndi vre-odată la dînsa. În tinereţa vrîsteĭ sale şi în tinereţa, sociabilă, idealistă, a culturiĭ noastre moderne, cînd doĭ scriitorĭ puteaŭ sta alăturĭ pentru alt ceva decît pentru a-şĭ lua măsura, el s'a simţit dator faţă de sine să cînte, şi i-a plăcut că poate cînta. Sentimente alese şi cugetărĭ înnalte se găsesc îmbrăcate într'o formă plăcută în puţinele scrierĭ,

tipărite 'n «Convorbirĭ», retipărite 'ntr'un alb volum uitat şi pe care poate rudele orĭ intimiĭ, dacă i-a avut, le vor învia ca un omagiu adus memorieĭ acestuĭ om cum se cade, care nu lasă decît părerĭ de răŭ

Din viaţa sa literară încheiată, el păstrase ochĭ dulcĭ şi blînzĭ, senina faţă de frumuseţă visătoare, graiul vibrant şi încet ca pentru rugăciune, aplecarea spre ceĭ pe cari şi-ĭ simţia fraţĭ în cuget, — însuşirĭ care deosebiaŭ pe poeţiĭ acelor fericite zile de idilă în care-şĭ petrecuse aniĭ ceĭ maĭ bunĭ. Apoĭ nu-l maĭ întîlni nimenĭ. Se arăta numaĭ fereasta unor frumoase case marĭ, dincolo de perdeaua albă a cărora se stîngea încet un suflet ale căruĭ legăturĭ cu lumea fuseseră rupte de fatalitatea oarbă care cruţă maĭ puţin pe ceĭ născuţĭ ca să fie maĭ cu deosebire cruţaţĭ.

Privirea care căuta de la acea fereastă, ce încadra, lumea luĭ, apusurile de soare în cerurĭ strîmte şi tresăririle de primăvară în grădinile bogate ale mareluĭ oraş de amintirĭ, s'a stîns. Lin, ca o rază. Şi numaĭ acel cîntec al luĭ, ferit de lume, ascuns ca un tesaur, rămîne să ni aducă aminte de dînsul.

Pămîntul nu-ĭ va fi greŭ visătoruluĭ: el are doar florĭ pe dînsul!

26 Septembre 1910.

XCVI.

UN OM CUM NI-AR TREBUI MULŢI: AL. ŞTEFULESCU.

Acum două săptămînĭ cîţĭva prietenĭ petreceaŭ la mormînt pe institutorul Al. Ştefulescu, din Tîrgu-Jiiuluĭ. Pe lîngă dînşiĭ se adăuseseră cîţĭva învăţătorĭ gorjenĭ cari-şĭ aduceaŭ aminte ce bun revisor, cu tragere de inimă pentru nevoile lor, fusese, pe vremurĭ răposatul. Nicĭo foaie din Bucureştĭ n'a pomenit cuvîntărĭ funebre ce s'ar fi rostit la această îngropare. Şi nicĭ n'ar fi fost de nevoie, căcĭ doar cine era să ştie, între oameniĭ cari se preocupă doar de talentele pe care le admiră şi de scandalurile pe care le iartă, de politica de azĭ şi de protagoniştiĭ pe cari-ĭ tîrăşte în vîltoarea eĭ, cine era să ştie de acest modest om de muncă?

Dacă, în ţara aceasta unde nu e nimic maĭ obişnuit decît miserabila plăcere de a te întrerupe din lucrul pe ogorul tăŭ pentru a zvîrli o piatră în ogorul, maĭ sărac orĭ maĭ bogat, unde unul ca tine, maĭ destoinic orĭ maĭ puţin destoinic, lucrează acelaşĭ lucru, dacă într'o ţară ca aceasta am avea o revistă istorică, recensentul, prefăcut în panegirist, ar înşira

titlurile cărţilor ce a scris Ştefulescu şi ar face critică discretă a lipsurilor luĭ, care eraŭ reale,— ca şi meritele.

Aceasta nu e însă o revistă istorică, şi cetitoriĭ nu cer bibliografia exactă a operelor aceluĭ care a dat, în *Tismana*, în *Istoria Tîrgu-Jiiuluĭ*, în *Gorjul*, în monografiile despre mănăstirile Polovracĭ şi Strîmba, despre satul Căleştĭ, contribuţiĭ documentare pentru cunoaşterea ţeriĭ, care vor rămînea în mijloacele de informaţie ale orĭcăruĭ istoric. Eĭ nicĭ nu pretind să afle cît de bine ştia slovoneşte institutorul gorjan şi care eraŭ defectele de metodă şi plan ale culegerilor luĭ.

Pe dînşiĭ iată ce-ĭ poate interesa. Şi, Doamne, pe mulţĭ i-ar putea interesa în această lume de oamenĭ cari se pregătesc cu multă cheltuială, cari rîvnesc foarte sus, cari costă foarte scump, cari se admiră foarte mult şi cari daŭ, în condiţiĭ de lucru minunate, aşa de puţin! Ne interesează pe toţĭ cari putem avea un simţ pentru scopurile cărora li se poate închina o viaţă omenească şi pentru ceia ce poate lăsa în urmă, *sensul* acesteĭ vieţĭ retrase de om fără faimă, şi, dacă voiţĭ, fără talent.

Iată un institutor inteligent şi energic. Are şi el voinţa moşneanuluĭ gorjean, şi puterea luĭ. Va fi fost şi un bun vorbitor, căcĭ, dintre toţĭ Oltenii pe cari i-am cunoscut, doar colegul mieŭ d. C. Rădulescu-Motru dacă gîngăveşte, — şi cînd cugetă! Ce excelent material pentru un bărbat politic de provincie, care se simte! Era firesc «să se înscrie: la liberalĭ, la conservatorĭ, la tachiştĭ», să-l mute partidul la Bucureştĭ, să-l facă director, maĭ tărziŭ să-l aleagă deputat. Şi la moarte un judeţ întreg ar fi plîns la

groapa «eminentuluĭ nostru prieten» şi «adversaruluĭ nostru loial»!

Dar ăsta era un om ciudat, — cum doar printre ceĭ de departe, în Ţinuturĭ rurale şi rustice, îĭ maĭ afli. Voià să ştie ce zice în «pieile de cerb» din săculeţele cu documente ale moşnenilor. Eraŭ multe în slavoneşte. Ce-are a face: o să înveţe slavoneşte! Şi a învăţat. A crezut el — naivă închipuire! — că limba *sanscrită* nu i-ar strica. A învăţat-o. De s'ar fi găsit cineva care să-ĭ recomande limba turcească, s'ar fi apucat şi de aşa ceva. Ştia că în Viena se află un mare slavist, profesorul Jireček, — s'a dus la Viena. L-ar fi căutat şi în alt continent poate!

Altul s'ar fi mulţămit să ştie, să aibă el mulţămirea că în toată Oltenia e singurul om în stare a ceti şi traduce o carte domnească slavonă. Dar aicĭ se adauge al doilea element al acesteĭ vieţĭ folositoare şi vrednice de a fi luată ca exemplu de atîţia profesorĭ de liceŭ, împodobiţĭ cu diplome sterpe şi cu învăţătură zădarnică. Autodidactul s'a aruncat cu patimă asupra comorilor istorice care-ĭ stăteaŭ înnainte.

An de an, cu o minunată răbdare, el a scos din tăşulcile ţeranilor săĭ povestea unuĭ întreg Ţinut, şi a unuia din cele maĭ interesante ale ţeriĭ. O avem acuma la îndemînă, şi cel maĭ iscusit scriitor n'are decît să răsfoiască pentru a căpăta informaţie destulă.

Dar omul acesta era şi un gospodar. Dintre oameniĭ de ştiinţă — şi el nu era un om de ştiinţă în deplinul înţeles al cuvîntuluĭ, şi de aceia lucra înnainte, orĭ de-l ţineaŭ în seamă, orĭ de-l despreţuiaŭ bărbaţiĭ eruditĭ aĭ patrieĭ noastre —, cîţĭ lasă pe lîngă cărţile lor şi un drum deschis pentru alţiĭ ce

ar veni pe urmă! Ba aĭ găsi şi de aceia cari ar închide bucuros toate cărările după dînşiĭ, numaĭ să se oprească orĭce cercetare ulterioară. Ştefulescu era însă un om de ţară, un *simplu* al acestuĭ pămînt. Şi de aceia, pe urma străduinţeĭ luĭ şi a ciudatuluĭ pribeag Rola Piekarski, ajutaţĭ şi de profesorul I. Moisil, Gorjul singur între toate judeţele ţeriĭ îşĭ are Museul —, ştiut orĭ neştiut de Cîrmuirile ce trec.

M'am simţit dator a scrie aceste rîndurĭ şi pentru şcolariĭ mieĭ, de ierĭ orĭ de azĭ, cari călătoresc ceĭ maĭ mulţĭ, şi vor călători, pe buna şosea, cu avantagiĭ, pe care deosebitele alcătuirĭ de interese şi ambiţiĭ aŭ aşternut-o pentru picioarele gingaşe. Am crezut bine să li arăt că în ţara talentelor maĭ trăieşte icĭ şi colo cîte un biet om care ştie ce să facă din viaţa luĭ, pe care nu i-a dat-o nicĭun şef de partid.

21 Novembre 1910.

XCVII.

UN POET-COPIL: C. D. CRĂCIUNESCU.

(O PREFAȚĂ)[1].

În volumul care se deschide prin aceste rînduri se vor găsi vădite semne ale unui talent însemnat. Tînărul cu ochii frumoși, fața slabă și trupul plecat parcă spre un mormînt înnainte de vreme, și-ar fi luat, în cîțiva ani, locul printre scriitorii ceĭ buni ai timpului noŭ.

Avea o simțire aleasă, care va fi ajutat să-l nimicească, o cultură superioară celeĭ pe care o poți cere de la vrîsta luĭ și un mare meșteșug firesc al graiuluĭ. Versul luĭ se citește cu plăcere, fragmentele de prosă aŭ o alcătuire solidă, o închegare sigură, o precisie de cuvînt care impresionează la cele d'intăiŭ rînduri. E o adevărată evocare în aceste scene din cariera luĭ Ioan-Vodă cel Cumplit.

Împreună cu alți scriitori cari nu și-aŭ putut rosti lămurit nici întăiul cuvînt, Crăciunescu din Craiova e, de sigur, dintre aceia al căror scris nu se gîndește nimeni a-l judeca, dar al căror nume nu are dreptul nimeni a-l uita.

De cîte ori cîte un talent care făgăduia dispare,

---

[1] La volumul: Constantin D. Crăciunescu: Versuri și Prosă».

e datoria celor în mîna cărora aŭ întrat hîrtiile luĭ să le aleagă şi să le publice. Poate că şi acel care s'a încumetat să zugrăvească furtuna tragică a carierei luĭ Ioan-Vodă maĭ avea scrise care să fie descoperite. Ele se pot adăugi maĭ tărziŭ la cele ce văd lumina astăzĭ.

Iar cînd, împrejurările de cultură fiind la noĭ, în sfîrşit şi la noĭ, altele, culegerile de poesie maĭ veche vor avea altă soartă decît cărticelele noastre din seria «Poeţilor Romînĭ» pe care nu le cere nimenĭ, s'ar putea alege din Alexandrina Mihăescu, din Maria Mavrodin, din Crăciunescu, din cîţĭva alţiĭ cari aŭ avut o soartă omenească tot aşa de tristă, materialul pentru un volum de cîntece ce se pot cînta şi maĭ departe decît ziua cînd aŭ izvorît din suflete tinere pe care moartea le pripia din urmă.

2 Maiŭ 1910.

XCVIII.

MARIA MAVRODIN.

Într'o revistă din Iaşĭ, «Frăţia Românească», d. Eugen Revent, poet şi el, tipări în vara anuluĭ trecut cîteva poesiĭ iscălite Maria Mavrodin, cu însemnarea că autoarea lor, o studentă, de loc din Roman, a murit, de boala care iea la vrîsta aceasta, alegînd, cu cruzime, pe ceĭ maĭ bunĭ.

Era o revelaţie de duioasă frumuseţă simplă, de curat dor al iubiriĭ, dar nu fără un simţ filosofic al zădărnicieĭ lumiĭ, al mariĭ minciunĭ a vieţiĭ, pe care singură munca o poate înviora şi mîngîia, lucru pe care nu-l ştiŭ cele maĭ puternice minţĭ la douăzecĭ de anĭ.

Semnalînd, odată cu descoperirea acestuĭ talent, stîngerea luĭ aşa de răpede, d. Revent mi-a trimes două din poesiile Marieĭ Mavrodin, care aŭ şi apărut în «Neamul Românesc» şi în calendarul acesteĭ foĭ.

Încă de la început arătasem dorinţa de a cuprinde într'un volum versurile rămase după nenorocita fată al căriĭ luminos suflet s'a desprins aşa de curînd, cu toată sfăşietoarea eĭ rugăminte de a trăi, numaĭ de a trăi, orĭcît de înşelătoare ar fi viaţa.

Furtunĭ şi patimĭ, maĭ veniţĭ
Şi mult şi mult mă chinuiţĭ,

Aprindeţĭ voĭ ţărîna rece,
Al morţiĭ prag să nu-l pot trece.

Am scris vechiuluĭ mieŭ prieten profesorul N. Apostol din Roman, şi el, interesîndu-se, a găsit undeva, în oraş, o sărmană bătrînă nemîngîiată, care-şĭ îngîna suferinţile eĭ de mamă părăsită privind chipul plin de energie şi înţelegere al celeĭ duse şi cetindu-ĭ scrisul, veşnica-ĭ mărturisire, de vis, de dor, de iubire, de suferinţă şi desnădejde.

S'a învoit cu greŭ să-mĭ puie la îndămînă acest caiet, care începe astfel : «Aceste sînt poesiile scumpeĭ mele Mariĭ, copiate de mine, nemîngîiata eĭ mamă ; 1906, August 22» şi se mîntuie cu aceastălaltă însemnare : «Sfîrşitul poesiilor scumpeĭ mele pierdute pe vecĭ şi eŭ, sărmană mamă nemîngîiată, rămasă numaĭ cu suvenirea eĭ». Am aflat poesiile ce urmează, desluşite pe cît se poate dintr'o copiare pe atît de mişcătoare, pe cît de defectuoasă ; am lăsat însă la o parte treĭ bucăţĭ de prosă poetică, frumoase ca limbă, dar scrise într'un gen de romantism de mult părăsit şi avînd unele falsul ritm de poesie pe care l-a propagat, cu scrisele uneĭ doamne din Iaşĭ, una din cele maĭ vechĭ reviste de acolo.

Poesiile Marieĭ Mavrodin sînt scrise între 1903 şi 1906 ; un progres se simte, fără ca forma să fi ajuns vre-odată ca a poeţilor pe deplin formaţĭ. Pentru a urmări acest progres, tabla dă bucăţile în ordinea cronologică. În reproducerea lor am păstrat ordinea caietuluĭ.

Această cărticică, în care zace un suflet superior şi o caldă simţire tînără, va avea, de sigur, şi cetitorĭ şi judecătorĭ cari vor şti cu ce măsură se măsură opera morţilor cărora nu li-a fost dat a-şĭ trăi viaţa.

1909.

XCIX.

UN BUST LUI ION GHICA.

Nicĭ nu ştiĭ cînd vin iniţiativele pentru un act de dreptate. Uneĭ astfel de iniţiative neaşteptate, şi care de sigur că n'a venit prea curînd, i se datoreşte împodobirea grădiniĭ Ateneuluĭ cu bustul luĭ Ion Ghica.

Şi e foarte interesant cine l-aŭ comemorat: un liberal ajuns conservator-democrat, un liberal rămas liberal, dar care n'a avut nicĭodată legăturĭ strînse cu Ion Ghica. Prieteniĭ politicĭ, vechiĭ prietenĭ de aproape, tineriĭ formaţĭ pe lîngă dînsul? Vor fi fost ocupaţĭ aiurea, în aceste zile de congrese nouă pentru lucrurĭ şi moravurĭ foarte vechĭ. Prieteniĭ personalĭ? Dar cine nu ştie ce înseamnă în România, să zicem maĭ larg: la Romînĭ, «prieten personal»?

Despre politica luĭ Ion Ghica se pot spune multe. Cel maĭ adevărat lucru ar fi acela că el a fost unul din oameniĭ politicĭ, foarte mulţĭ la număr, cari nu fac politică. *Nu pot* s'o facă. În casul luĭ special, ar fi făcut politică, şi încă aşa de activă, în acele împrejurărĭ ale vechiuluĭ regim pe care le osîndia, de altfel, din toate puterile sufletuluĭ săŭ. Acest liberal,

nu prea liberal, avea aptitudinĭ moştenite pentru politica de cabinet, care în legăturile dintre State se chiamă diplomaţie, dar care la popoarele nelibere înlocuieşte propaganda largă, crearea şi conducerea curentelor, păstrarea contactuluĭ cu o întreagă lume care, odată trezită la viaţă, înţelege a o trăi, şi cu cîtă patimă! A început conspirator, a urmat ca beiŭ de Samos, reformator în sens european, şi cu mult succes; a încheiat ca represintant al Romănieĭ la Londra. În sfătuirĭ ştia să tacă şi să aştepte; la Ministeriŭ avea, din educaţia pe care o primise, rîvnirĭ spre nepărtenirea Statuluĭ, aşa cum o afli maĭ mult saŭ maĭ puţin la Apusenĭ; în Cameră nu-şĭ afla locul, deşi ca profesor se dovedise vorbitor. Uniĭ din tovarăşiĭ săĭ de activitate nu l-aŭ cruţat maĭ mult decît duşmaniĭ: puţinĭ i-aŭ stat în adevăr aproape şi aŭ păstrat despre dînsul o amintire vie şi iubită.

In literatură — a scris şi un roman — şi în ştiinţă, dacă e vorba de evoluţia formeĭ literare, a cuvintelor orĭ a concepţieĭ ştiinţifice, abia dacă i s'ar putea face un loc. Ca profesor a funcţionat puţin, de şi în împrejurărĭ care nu se vor maĭ întoarce ca sens, valoare şi folos al uneĭ catedre. Dacă Ion Ghica se cuvenia de mult să aibă un semn de amintire, aceasta se datoreşte însă, nu aceleĭ politice de nuanţă puţin cam orientală în ton, orĭ aspiraţiilor spre occidentalism pe care ea le îmbrăca, şi, în sfîrşit, meritelor scriitoruluĭ, bărbatuluĭ de ştiinţă, ci *însemnătăţiĭ luĭ culturale.*

A venit într'o vreme cînd, urmărind acelaşĭ scop, înnoitoriĭ ştiaŭ să-şĭ găsească fiecare drumul săŭ

deosebit, potrivit cu însuşirile de care era înzestrat fiecare; a venit ca represintantul aceluĭ sfîrşit de veac al XVIII-lea, fără nimic romantic, modern în el. Era omul lecţiilor pe care le primise, al cărţilor pe care le cetise. Nu poate fi socotit nicĭ ca un inginer, nicĭ ca un matematic, nicĭ ca un naturalist, nicĭ, în sfîrşit, cu toate sfaturile pe care le-a dat în această privinţă, cuprinzîndu-le într'un volum întreg, ca economist. Dar avea, ca învăţătoriĭ săĭ prin graiŭ şi prin scris, o încredere nemărgenită în ştiinţă, în ştiinţa positivă, exactă, căreia-ĭ atribuia şi o superioară valoare educativă, socotind-o ca mijlocul prin care, reformîndu-se toată cugetarea lumiĭ, se poate crea o nouă omenire pe deplin lămurită asupra motivelor, îndreptăţiriĭ şi urmărilor tuturor faptelor sale, noua omenire fericită a Libertăţiĭ, Egalităţiĭ, Fraternităţiĭ, logic şi definitiv demonstrate.

Fireşte că în această concepţie era o greşeală. Nu cu cele treĭ cuvinte magice, nicĭ cu deprinderea argumentelor şi cu practica sofismelor înnaintează lumea, ci cu o cultură morală care nu vine din silogisme, nicĭ nu se sprijine pe teoreme. Dar din acest fel de gîndire putea să iasă un fenomen sufletesc care, acela, înnalţă şi impune: admiraţia pentru cuceririle ştiinţeĭ, pentru supunerea naturiĭ de dînsa, pentru apropierea oamenilor unul de altul şi alinarea greutăţilor traiuluĭ. Şi sentimentul acesta era la Ion Ghica aşa de puternic, încît el dă aripĭ fraseĭ ştiinţifice şi amestecă într'o cuvîntare inaugurală, într'o lecţie, într'un articol de revistă, paginĭ de acelea care, prin superiorul lor idealism şi energia afirmaţiilor de ordin înnalt, pot servi la ridicarea sufletuluĭ generaţiilor tinere.

Un bust? Cutare primar bucureştean are o statuie întreagă. Poate că luĭ Ghica astăzĭ i se cuvenia ceva maĭ mult: a se pune lîngă povestirile luĭ din viaţa trecutuluĭ, — acele «Scrisorĭ către V. Alecsandri» după care-l cunoaşte lumea, — scrierile mărunte risipite prin reviste, pierdute ca broşurĭ. În ele cred că s'ar găsi, prin astfel de paginĭ, ceia ce trebuie pentru a-l aşeza şi maĭ sus în stima timpurilor noastre.

23 Maiŭ 1910.

C.

ÎN LEGĂTURĂ CU CARTEA DESPRE GRIGORESCU A D-LUI VLAHUŢĂ.

Cartea de prietenie şi pietate a d-luĭ Vlahuţă despre Grigorescu a apărut. E un vrednic prinos adus memorieĭ celuĭ maĭ mare artist pe care l-a produs această ţară pentru a se recunoaşte, înseninată, înnălţată şi veşnicită, în opera luĭ. Până acum nu s'a tipărit la noĭ o scriere a căriĭ înfăţişare exterioară să fie aşa de mult la nivelul datorieĭ de recunoştinţă pe care o înfăţişează.

Multe se pot spune despre această biografie poetică şi interpretaţie lirică, prin care autorul eĭ a dat încă odată dovadă de finul săŭ simţ pentru frumuseţa atinsă şi prin alte mijloace decît ale literaturiĭ, în care ocupă un loc de frunte. Aicĭ vreaŭ să amintesc însă numaĭ două marĭ datoriĭ pe care le avem faţă de pictorul ţeriĭ şi ţeranuluĭ nostru.

Grigorescu era dintre aceĭ oamenĭ cari se închid în misiunea lor ideală, cari înlătură orĭce curiositate profană de la un laboratoriŭ de artă din care aŭ ţinut şi ştiut să facă un altar, cari nu se pot

vedea pe eĭ decît în ce aŭ ajuns să îndeplinească prin contopirea deplină a sufletuluĭ lor cu dumnezeiescul model. Ce poate fi pentru un asemenea om, care a lepădat de mult zdrenţele sale vulgare de personalitate — tinzînd a fi numaĭ o individualitate în cuprinsul arteĭ lor —, amănuntul biografic, genealogic, cromologic: accidente, legăturĭ cu lumea, de la care de mult s'a hotărît să nu primească nicĭo înrîurire, oprindu-se chiar de la cetitul în ceasurile libere, pline pentru dînsul de visiunĭ nouă? Astfel a doua zi după moartea sa marele pictor a întrat în legendă, în acea «legendă de aur» pe care talentul d-luĭ Vlahuţă o schiţează astăzĭ cu măiestrie.

Dar nouă ni e iertat să dorim a afla lucrurĭ pe care Grigorescu însuşĭ nu le-a preţuit şi de care n'a vrut să audă. Recunoştinţa noastră, fără să piardă caracterul eĭ pios, vrea să le ştie. Nu vor fi totdeauna esenţiale pentru arta luĭ prin care s'a înscris în paginile d'intăiŭ ale vieţiĭ neamuluĭ, dar, şi astfel, până la cel maĭ «neînsemnat» punct din atingerile cu pămîntul ale acestuĭ om care şi-a găsit o cărare în cerurĭ luminoase, ne simţim datorĭ a cunoaşte. Şi, orĭcum, cel maĭ singuratec dintre isolaţĭ, prin modestie orĭ mîndrie umană, sufere de aicĭ de jos atingerĭ care schimbă alcătuirea intimă a aceluĭ suflet pe care s'a chinuit aşa de mult să-l ţie maĭ presus de orĭce influenţă.

Avem nevoie de biografia amănunţită a luĭ Grigorescu. Azĭ încă ea nu se poate scrie. Dar se cuvine să o pregătească orĭcine are în păstrarea sa o informaţie care poate folosi. D. Livianu, care a cunoscut pe pictor în aniĭ de la început, a scris o viaţă a luĭ Grigorescu, de proporţiĭ destul de întinse, şi

o ţine gata de tipar: poate că vom putea-o da în curînd. Între hîrtiile răposatuluĭ academician Grecescu se află scrisorĭ inedite ale artistuluĭ tînăr, care învăţa în Apus o disciplină artistică şi se formà într'un mediu care lipsia la noĭ. Acasă, în locuinţa de muncă din Cîmpina, fiul mareluĭ iniţiator în pictura despre noĭ înşine posedă de sigur o sumedenie de hîrtiĭ asupra cărora şi publicul are drepturile sale. Cine ar lua asupră-şĭ sarcina de a cerceta, clasà şi întrebuinţa aceste materiale, ar merita, de sigur, mulţămita tuturor. Să se grăbească: în această ţară a noastră lucrurile cele maĭ preţioase se împrăştie şi se pierd răpede, în mijlocul uneĭ indiferenţe care arată ce superficială e încă acea cultură cu care ne place a ne mîndri.

Grigorescu nu s'a învoit nicĭodată la popularisarea, în orĭce chip, şi de orĭcine, a opereĭ sale. Dăduse forma definitivă, tipul caracteruluĭ artistic al unuĭ popor, dar *popular* nu era nicĭ prin gusturĭ, nicĭ prin ambiţie, nicĭ prin dorinţă de traiŭ bun. Îĭ era de ajuns că tablourile luĭ *sînt*, că le vede, că le văd şi alţiĭ, carĭ pot înţelege ceva din ele. A le preface orĭ a le vedea prefăcute în fototipiĭ îĭ era peste măsură de antipatic. Toţĭ carĭ l-aŭ cunoscut ştiŭ cu ce groază se cutremura el la ideia acesteĭ împuţinărĭ triviale a celor realisate de dînsul cu atîta silinţă a sufletuluĭ întreg, setos de a se exprima într'o formă invariabilă.

De sigur că este o mare deosebire între tablourĭ şi cea maĭ izbutită reproducere a lor. Maĭ ales cînd aĭ a face cu opere de acelea în care conturul se înlătură ca artificial, în care coloarea însăşĭ e silită a da efecte care nu par a putea să fie în limita mij-

loacelor materiale, în care, în sfîrşit, tendinţa, tot maĭ pronunţată, în despreţul orĭcăriĭ aprecierĭ, e să dea prin natură un fior de poesie supranaturală.

Însă aceasta e osînda picturiĭ, — fiecare artă avîndu-şĭ osînda de insuficienţă. Altfel nu-l putem avea toţĭ pe acelaşĭ Grigorescu. Şi trebuie să-l avem. Sîntem astăzĭ în stare să simţim această nevoie. Ne încunjurăm de propria noastră fiinţă prin el. Prin mijlocirea luĭ primim o maĭ înnaltă conştiinţă de valoarea noastră şi o maĭ deplină simţire pentru elementele ideale care în sufletul nostru aşteaptă să fie chemate. O necesitate morală e astăzĭ să avem supt ochiĭ noştri carăle rătăcitoare, fetele zăgrăvite din nevinovăţie şi lumină, păstoriĭ încunjuraţĭ de natura din care eĭ fac parte întregitoare, primăvara pomilor şi a florilor, scenele clipeĭ eroice a Războiuluĭ.

Să aibă curagiul un editor — dar nu fără sfătuitorul săŭ artistic — de a împodobi tot Ţinutul vieţiĭ noastre naţionale cu bune reproducerĭ din pînzele cele marĭ ale luĭ Grigorescu. Ar contribui la educaţia noastră a tuturora. Saŭ Casa Şcolilor, care a editat splendidul volum al d-luĭ Vlahuţă, li-ar putea da astfel o maĭ largă răspîndire prin clişeiele uneĭ cărţĭ care costă 90 de leĭ.

24 Octombre 1910.

CI.

LA MOARTEA LUĬ TOLSTOI.

Ce greŭ e să poţĭ trăi pentru gîndul tăŭ, numaĭ pentru el! Să închizĭ uşile caseĭ şi uşile sufletuluĭ. Să te întorcĭ spre tine, spre conştiinţa ta, spre credinţa ta, dar nu pentru a te opri acolo, ci pentru a întra astfel în legătură cu puterile cele marĭ şi veşnice de unde vine toată acea lume din lăuntru pe care atuncĭ n'o maĭ poţĭ crede peritoare.

Mare vis, şi vis zădarnic. Vis neîngăduit însă, de sigur. Tu eştĭ, nu pentru Dumnezeŭ de la care socoţĭ că viĭ, şi pe care-l reclamĭ pentru tine, ci tocmaĭ pentru acea lume pe care vreĭ s'o înlăturĭ, de care vreĭ să te fereştĭ, înnaintea căreia vreĭ să te ascunzĭ. Tu eştĭ pentru soţia aceia cu toane bune saŭ rele, pentru copiiĭ aceia cari-ţĭ samănă orĭ ba în alcătuirea şi îndreptarea lor sufletească, eştĭ pentru vecniiĭ tăĭ, chiar dacă-ţĭ strică liniştea, pentru ceĭ ce te văd trecînd pe stradă şi poate rîd de tine, eştĭ pentru curioşiĭ ce năvălesc în casa ta, cît de bine păzită, cu întrebărĭ saŭ cu interviewurĭ, cu acele aparate de fotografie saŭ de... cinematograf, eştĭ pentru duşmanul tăŭ cel maĭ straşnic, care pare să aibă,

şi el, un drept asupra ta. Om, eştĭ pentru oamenĭ. Şi nu pentru a li cruţa sarcina de a se îngriji de tine, ci pentru a primi sarcina de a te îngriji de eĭ.

Filosoful cel mare şi duşmanul cel mare al filosofieĭ, cugetătorul adînc şi tăgăduitorul cugetăriĭ, creştinul cel entusiast şi provocatorul creştinismuluĭ care este, — şi poate trebuie să fie —, a hrănit şi el ultimul vis al *păstrăriĭ pentru sine, al ruperiĭ legăturilor cu omul făţarnic şi zădarnic.* A fugit din mijlocul glorieĭ, şi a uitat că fuge din mijlocul datorieĭ, care nu e totdeauna plăcută, dar e inevitabilă totdeauna. A căutat un ascunziş pentru zile, lunĭ, poate anĭ din urmă. Şi, peste cîteva ceasurĭ, el gîfîia în durerile agonieĭ pe patul improvisat din sătuceanul Astacovo. Acolo-şĭ dădea sufletul singur, pe cînd căsuţa care slujeşte de gară era năvălită de tot ce credea că a lăsat pentru totdeauna în urmă.

Soarta a răspuns astfel la întrebarea luĭ. Pentru a ieşi din viaţă nu e decît o singură poartă: a morţiĭ. Şi ce e maĭ cuminte e să aştepţĭ să ţi-o deschidă puterea de la care ţiĭ viaţa. Iar până atuncĭ fiĭ al celorlalţĭ, cît poţĭ maĭ mult şi cu cît maĭ multă bucurie. Va fi o vreme — şi poate e aproape — cînd veĭ trăi numaĭ printr'înşiĭ. Orĭcîtă lumină ar fi în Raiul tuturor speranţelor!

14 Novembre 1910.

CII.

D. A. TEODORU.

Un accident de automobil mîntuie zilele luĭ D. A. Teodoru, secretarul-general al Ministeriuluĭ de Instrucţie.

Teodoru era o inteligenţă clară, un vorbitor plin de vervă, un cugetător care avea interes pentru marile probleme, un scriitor elegant, care a scris şi versurĭ, un om foarte cult, care făcuse bune studiĭ istorice. Pe vremurĭ, ca socialist, se dovedise un călduros prieten al claselor nenorocite. Prins de politica de partid, aceasta-l ridicase la onorurĭ, dar ne făcea adesea să nu maĭ putem recunoaşte în actele luĭ administrative libertatea de spirit şi lărgimea de vederĭ a fostuluĭ nostru coleg.

Moartea luĭ neaşteptată şi aşa de grozavă e unul din acele evenimente care arată în ce stă valoarea vieţiĭ omeneştĭ, al căriĭ viitor se află 'n puterea naturiĭ inconştiente: în singurele fapte, pe care nimic nu le poate nimici, în ele saŭ în urmările lor.

12 Decembre 1910.

CIII.

O CARTE DESPRE IORDACHI GOLESCU[1].

Istoria literaturiĭ noastre vorbeşte despre cărţile care nu s'aŭ cetit. Aceasta e şi deosebirea cea mare între dînsa şi istoria literaturilor Apusuluĭ, care tratează despre cărţĭ care s'aŭ cetit, s'aŭ păstrat, s'aŭ căutat din noŭ, aŭ fost iubite, admirate şi prefăcute de oameniĭ pe cari ele-ĭ înrîuriseră, în realitate vie, socială şi politică.

Şi la noĭ sufletul omenesc simţia nevoia să vorbească altfel decît într'o absolută intimitate, şi într'o intimitate trecătoare. Voià să păstreze clipa dureriĭ, a bucurieĭ, scînteierea fulgerătoare a gînduluĭ, cutremurul zguduitor al faptuluĭ. Şi atuncĭ boierul lua condeiul şi însemna, în chirilică răpede, supt formă de cronică, de satiră, de cîntec, ceia ce se mişcase înlăuntrul săŭ. În răgaz de bătrîneţe putea să întitinerească la cetirea acelor rîndurĭ, şi, dacă avea un bun prieten, îĭ împrumuta caietul —, ca să-l cunoască maĭ bine.

[1] N. Bănescu, *Viaţa şi scrierile luĭ Iordachi Golescu*, Tipografia «Neamul Românesc», Văleniĭ-de-Munte.

În acest timp meşterii de tipar lucraŭ la Psaltirĭ şi Evangheliĭ, la cărţĭ de tîlcuire şi îndrumare creştinească. Acelea *trebuiaŭ* să se publice. Acestelalte adesea *nu* trebuiaŭ să se publice. Eraŭ doar ca un fel de Memoriĭ secrete, pline de marĭ primejdiĭ.

Une orĭ — rar — se găsia în familie cîte o fiică iubitoare. Fiică, nu fiŭ —, fiindcă aceia, fiind *eĭ* saŭ nefiind nimic, nu trăiesc lîngă vre-o amintire. Ea dădea la tipar manuscrisul. Maĭ ales dacă-l cerea vre-un tipograf de mărimea intelectuală a unuĭ Eliad orĭ Kogălniceanu. Şi astfel apărea cartea, dar tot ca să nu se cetească. Pentru că vremea eĭ trecuse, şi cîţĭ sînt, cîţĭ *pot* şi *vreaŭ* să fie maĭ mult decît oameniĭ vremiĭ lor!

Nu e o întîmplare că astăzĭ Iordachi Golescu învie prin pietatea unor descendente ale familieĭ, d-nele Golescu şi Perticari. Opera de publicare şi interpretare a luat-o asupră-şĭ d. N. Bănescu, care a cheltuit atîta timp pentru luminarea împrejurărilor literare din veacul al XIX-lea şi a dat dovadă de o pietate aşa de inteligentă faţă de figurile ce tot maĭ mult răsar înnaintea noastră pentru a rosti vorbe de înţelepciune, care, în marea lor vechime, par nouă.

O biografie neobişnuit de bine informată — căutîndu-se şi prin dosarele din Arhivele Statuluĭ — şi de o limpiditate desăvîrşită deschide volumul. Avem apoĭ satirele în chip de comedie. Studiile luĭ Golescu îl îndreptaseră spre această formă de înfăţişare a nemulţămiriĭ, a indignăriĭ, a pasiuniĭ luĭ răsplătitoare. E vorba de birurĭ marĭ, de grozave suferinţĭ, de averĭ scandaloase, de favorurĭ compromiţătoare. E sfirşitul «fanariotismuluĭ» prins de un colaborator al luĭ, care înţelege, simte şi se pocăieşte. Fără să fi avut ca

motiv al acesteĭ stărĭ de suflet nouă, ca fratele săŭ Dinicu, călătorul în «Europa», comparaţia cu ordinea şi nepărtenirea administraţieĭ de acolo, dominate de ideia bineluĭ public, Iordachi face aceleaşĭ mărturisirĭ. Numaĭ cît el nu trece dincolo de ele pentru a împărtăşi o durere, care e omenească, şi e a oamenilor din neamul săŭ. Îĭ ajunge să denunţe, şi în tonul pîriĭ e ură, temperată doar de glumă, nu milă.

Iordachi Golescu nu era cunoscut ca traducător, nicĭ ca un spirit preocupat de probleme morale superioare. Fragmentele din Iliada sa românească şi din cugetările sale pe care le dă d. Bănescu, sînt decĭ o surprindere plăcută.

Chiar cînd e banal orĭ trivial, Golescu stăpîneşte minunat, cu toată ucenicia sa, şcolară şi literară, în elineşte, graiul românesc al poporuluĭ aceluia despoiat şi batjocurit de fiarele marĭ şi micĭ ale uneĭ fiscalităţĭ odioase. A cules proverbe — prin care-l cunoaştem —, a publicat o gramatică — nu fără interes —, dar, pe lîngă aceasta, a strîns multe alte lucrurĭ, şi a avut chiar — acesta fiind şi scopul săŭ din urmă — marea ambiţie a unuĭ dicţionar, pe care a şi realisat-o în parte. D. Bănescu l-a semnalat şi apreciat: va veni vremea cînd informaţia cuprinsă în el va întra în circulaţie.

Această carte era pentru editoare o datorie, a căriĭ îndeplinire le onorează, şi, a fost pentru d. Bănescu o plăcută ocupaţie, de roadele căreia trebuie să-ĭ mulţămim; nu ştiŭ ce va fi pentru cetitorĭ, dar pentru istoria culturală e încă un preţios izvor şi pentru literatura românească o întregire neapărată şi de mult cerută.

28 Novembre 1910.

CIV.

GRIGORE ŞTEFĂNESCU.

Dintre membriĭ Academieĭ se maĭ duce unul care era bătrîn numaĭ în numărul anilor — 73, zice necrologul —, dar altfel avea toată puterea fisică, toată hărnicia, toată pasiunea unuĭ om mult maĭ tînăr. În uşurinţa cu care pleca la congrese şi făcea fără osteneală drumurĭ lungĭ, în regularitatea cu care venia la toate şedinţele adunăriĭ — de la Universitate plecase de mult —, în vioiciunea cu care urmăria toate manifestările vieţiĭ publice — în Iunie el presida în Bucureştĭ meetingul «Ligeĭ» împotriva silnicieĭ din alegerile de peste munţĭ —, în nervositatea cu care-şĭ manifesta simpatiile şi antipatiile, la care nicĭodată n'a renunţat, se simţia, dacă nu tinereţa *luĭ*, măcar nebiruita tinereţă a uneĭ epoce fericite, peste represintanţiĭ politicĭ şi culturalĭ aĭ căreia bătrîneţa, socotită, prudentă, practică, nu s'a putut înstăpîni pe deplin nicĭodată.

Grigore Ştefănescu are o lungă carieră de om de ştiinţă, amestecat, ca maĭ toată lumea la noĭ, din cînd în cînd şi în împrejurările politice A ocupat mulţĭ anĭ catedra de geologie la Universitatea din

Bucureştĭ, a fost şi rector — şi un bun rector, cinstit, gospodar şi părintesc faţă de studenţĭ, — a făcut parte din Corpurile Legiuitoare, şi până în ultima zi a purtat grija unuĭ Museŭ de Geologie pe care-l atingeaŭ adesea, spre marele luĭ năcaz, care nu zăbovia cu desminţirea cea maĭ aprinsă, criticele tineretuluĭ. A scris mult, şi manualul luĭ de Geologie l-aŭ avut în mînĭ atîţia dintre şcolariĭ învăţămîntuluĭ nostru secundar, până ce l-aŭ înlocuit alte cărţĭ, maĭ apropiate de actualul nivel al cunoştinţelor. Nu i-a lipsit norocul în descoperirĭ pe care nicĭ adversariĭ luĭ nu i le tăgăduiesc.

Aceştĭ adversarĭ aveaŭ maĭ multă ştiinţă decît dînsul, dar, cînd eĭ făceaŭ să reiasă deosebirea, uitaŭ un lucru, care trebuie să înrîurească judecata oricuĭ. Grigore Ştefănescu făcea parte dintre aceĭ oamenĭ cu nesfîrşită iubire pentru cultură, cu nobil entusiasm pentru specialitatea lor, cu înţelegere pentru nevoile intelectuale ale unuĭ neam ce trec peste margenile uneĭ singure ştiinţe, cari, întorşĭ din străinătate, aŭ adus cu dînşiĭ, eĭ ceĭ d'intăiŭ, interesul pentru cunoştinţile înnalte, pentru explicaţiile superioare, pentru concepţiile dominante ale lumiĭ. Nu s'aŭ închis în laboratoriĭ, nicĭ în bibliotecĭ, ci, pe toate căile, prin conferinţe, prin cursurĭ, prin convorbirĭ, prin cărţĭ, manuale de şcoală, reviste, ziare, aŭ trezit societatea la o viaţă potrivită cu civilisaţia modernă. Ce greutăţĭ aŭ întîmpinat, putem judeca după acelea care astăzĭ încă se întîmpină. «Revista ştiinţifică» a luĭ Ştefănescu şi Aurelian a luptat anĭ de zile ca să se poată menţinea între neînţelegătorĭ, şi numaĭ după cele maĭ marĭ jertfe de timp şi de banĭ redactoriĭ eĭ aŭ trebuit să renunţe la o publi-

caţie instructivă şi senină, de felul căreia şi acuma am dori să avem una. Numaĭ cît dorinţa de a folosi celor cu o neîndestulătoare cultură a slăbit simţitor de atuncea, şi specialiştiĭ maĭ mult saŭ maĭ puţin bine instalaţĭ staŭ prea sus pentru a vedea în ce necunoştinţă trăieşte încă poporul lor.

Aceste lucrurĭ trebuie amintite, înnainte de orĭce, de cîte orĭ unul dintre ceĭ d'intăiŭ luminătorĭ ştiinţificĭ aĭ societăţiĭ noastre româneştĭ ne părăseşte.

27 Februar 1911..

CV.

G. ORLEANU.

În Gheorghe Orleanu, plecat dintre noĭ, după îngrozitoare şi îndelungate suferinţĭ, în timpul cărora el dispăruse, ascunzîndu-şĭ în străinătatea depărtată cele din urmă chinurĭ, — literatura românească sufere fără îndoială o pierdere, precum sufere o pierdere şi societatea, în care el se deosebise totdeauna prin purtările alese ale unuĭ om de felul cărora avem prea puţinĭ.

Gheorghe Orleanu, versat ca puţinĭ alţiĭ în literatura francesă, maĭ ales aceia din timpurile maĭ nouă, era un om de talent. Stăpînià forma poetică, nu era lipsit de imaginaţie, şi traducerile sale sînt printre cele maĭ bune ale literaturiĭ noastre. A scris foarte îngrijite sonete şi s'a încercat chiar în drama istorică, schiţînd într'un moment de entusiasm general, în zilele comemoraţieĭ naţionale din 1904, epoca luĭ Ştefan-cel-Mare. O parte din această lucrare a fost publicată în «Calendarul Ligeĭ Culturale», pe 1907, şi n'a aflat preţuirea trebuitoare.

Dacă numele regretatuluĭ poet nu e maĭ cunoscut, aceasta se datoreşte şi lipselor temperamentuluĭ săŭ.

Orleanu era un sfios de lume, un visător străin de realitate, un cetitor pasionat care trăia prea mult în creaţiunea altora ca să poată căpăta vre-o-dată acea încredere în sine care e condiţia neapărată a creaţiunilor proprii; înţelegea prea multe şi în prea multe chipurĭ pentru a putea să fie el însuşĭ, să capete acea definire şi persistenţă a caracteruluĭ care exclude influenţele, care taie hotare de isolare pentru ca sufletul, îndreptat asupra luĭ însuşĭ, să dea măsura luĭ întreagă. Ce a fost maĭ bun în acela a căruĭ amintire ne încunjură azĭ, s'a dus împreună cu dînsul: blîndeţa, prietenia, plăcerea de a vorbi cu alţiĭ, ignorîndu-se pe sine, dar, în acelaşĭ timp, şi puterĭ care n'aŭ fost lăsate, de cea maĭ timidă discreţie, a ieşi în luptă şi a învinge.

L-am auzit vorbind de cîteva orĭ, la Bucureştĭ şi la Galaţĭ, unde stătea. Îşĭ scria cele cîteva cuvinte ce era să spuie. Şi nu le nemeria nicĭ atuncea, pierzîndu-se la cele d'intăiŭ sunete ale glasuluĭ săŭ, care, în acea mulţime, îl impresiona răŭ. Şi totuşĭ, prin icoanele ce-ĭ răsăriaŭ în minte, prin stăpînirea stiluluĭ oratoric, prin simpatia ce trezia înfăţişarea luĭ de artist cu lungĭ bucle creţe în jurul strălucitoareĭ frunţĭ palide, ar fi fost un foarte bun vorbitor.

L-am avut tovarăş de excursie, — într'una înspăimîntat de tot ce se îmbulzeşte şi face zgomot pe lume, pierzînd astfel orĭce plăcere de a trăi, căcĭ nicăirĭ pe pămînt zeiĭ n'aŭ lăsat un colţ pentru ceĭ ce rîvnesc numaĭ către dînşiĭ. A luat parte cîtva timp la lupta noastră politică şi a cules 350 de voturĭ la Colegiul al II-lea de Covurluiŭ, în alegerile generale din 1908. Apoĭ se lăsă prins în clubul conservator şi se simţi aşa de jenat de această părăsire,

care la oamenĭ ca dînsul nu e nicĭodată o desertare, încît, fără cuvîntul de explicare pe care nu l-ar fi putut scrie, alergă cu o mie de leĭ în sprijinul societăţiĭ noastre de editură.

Familia ar trebui să păstreze într'o carte care nu s'ar uita, ce s'a îndurat el să scrie, şi maĭ ales ce a îndrăznit să arunce în circulaţia literară acest suflet ales, menit să trăiască în liniştită şi tăcută fericire şi asupra căruia natura şi-a încercat cele maĭ straşnice cruzimĭ ale eĭ.

6 Mart 1911.

CVI.

UN EXEMPLU ÎN VIAŢA POLITICĂ A BULGARILOR: DRAGAN ŢANCOV.

A murit în Bulgaria unul din aceĭ oamenĭ cari, cu toate greşelile lor, cu toată schimbarea la faţă pe care li-a impus-o ambiţia, năcazul pe ridicarea altora orĭ slăbiciunea vrîsteĭ, aŭ pentru un popor marele, neîntrecutul folos de a înfăţişa în fiinţa lor, rămasă pe pămînt parcă anume pentru aceasta, peste margenile obişnuite ale vrîsteĭ omeneştĭ, trecutul de sfinte speranţe şi eroice lupte ale ţeriĭ şi neamuluĭ lor. Faţă de tineriĭ uneĭ vremĭ bătrîne eĭ rămîn bătrîniĭ uneĭ vremĭ care trăieşte tînără în amintirea tuturora.

La 1859, anul Uniriĭ noastre, Dragan Ţancov începea să publice cea d'intăiŭ adevărată foaie politică dincolo de Dunăre, *Bulgaria.* Supus, ca şi patrioţiĭ romînĭ din acea vreme, înrîuririĭ francese, din triumfătoarea epocă a luĭ Napoleon al III-lea, el se făcu unit din ură împotriva Fanariotismuluĭ, care stăpînia încă toată viaţa bisericească şi culturală a naţieĭ sale (pe atuncĭ unchiul d-ruluĭ Racovschi, care vrea să fie neapărat şeful socialiştilor «fără patrie» în Ro-

mănia, se luptà din Belgrad pentru vechea ortodoxie de care nepotul habar n'avea; unchiul era un «aventurier», «un cap nesigur şi cu toane», scrie Jireček).

În luptele pentru autonomia Bisericiĭ bulgare el îşĭ păstră rolul. Făcea parte, ca maĭ toţĭ scriitoriĭ, din mişcarea «democraţieĭ». Cînd prinţul Alexandru luă în 1881 puterea absolută, el se puse în fruntea agitatorilor, dar trebui să meargă la Vraţa pentru a medita într'o onorabilă deţinere politică asupra «tiranilor». În fruntea coaliţieĭ partidelor, el luă conducerea Ministeriuluĭ constituţional. Duşmanul săŭ cel maĭ statornic, liberalul Caravelov, poet cu plete marĭ, răsturnă pe acest conservator. De atuncĭ Ţancov ajunse fireşte duşmanul de moarte al prinţuluĭ care dăduse puterea lui Caravelov, şi el luă parte la criminala faptă a izgoniriĭ celuĭ care dăduse Bulgarieĭ unitate şi glorie.

Ura împotriva nouluĭ prinţ Ferdinand îl înlăturâ apoĭ cu totul din rîndul oamenilor politici cari mai aŭ acţiune în ţara lor. Ireductibil, amărît, bătrînul revoluţionar s'a stîns, lăsînd pentru cine face, chiar cu meritele luĭ, politica luĭ, o lecţie.

18 Mart 1911.

CVII.

IOSIF STERCA ŞULUŢIU.

Bătrînul, foarte bătrînul preşedinte al Asociaţieĭ ardelene a murit, a doùa zi după aprinse polemice, şi i s'aŭ adus la mormînt laude de care în lunga luĭ viaţă nu s'a împărtăşit prea mult. Vom avea fiecare parte de lauda pe care n'om auzi-o, şi tot e maĭ bine decît batjocura pe care nu maĭ eştĭ în stare s'o răspingĭ.

Iosif Sterca Şuluţiŭ n'a fost nicĭ un orator, nicĭ un scriitor de frunte, nicĭ un om politic cu vază, care să fi jucat un rol mare: el nu s'a impus recunoştinţiĭ urmaşilor nicĭ prin aşezămîntul pe care netăgăduit să l fi înnălţat şi întărit, de şi i-a fost dat să presideze serbările pentru inaugurarea Palatuluĭ din Sibiiŭ al Asociaţieĭ. Era şi un om cu mijloace materiale foarte modeste, şi nu s'aŭ revărsat din dărnicia luĭ binefacerĭ asupra naţieĭ.

Şi cu toate acestea cuvintele de pietate spuse acum cîteva zile în cimitirul bisericiĭ unite a Sibiiuluĭ nu sînt numaĭ îndeplinirea uneĭ ultime datoriĭ de bună-cuviinţă oficială. Măcar acum preşedintele Asociaţieĭ trebuia să primească o recunoaştere generală. Şi anume pentru treĭ motive.

În poporul acesta al nostru sînt atîţia cari se gîndesc, din neamul lor, numaĭ la eĭ şi primesc bucuros a părăsi şi o parte maĭ mare orĭ maĭ mică din trecutul lor personal. Oamenĭ cari să simtă datoria ce aŭ faţă de un nume cinstit, faţă de un înnaintaş respectat, nu prea întîlneştĭ. Şi meritul luĭ Şuluţiŭ a fost acela de a fi făcut parte dintre aceste persoane rare. Nepot al unuĭ bun, blînd şi darnic episcop romîn, căruia soarta prielnică i-a îngăduit a ridica Biserica sa la vechea demnitate metropolitană, el n'a uitat nicĭodată ce datorie-ĭ impunea această înrudire. A trăit în amintirea unchiuluĭ săŭ, şi memoria acestuia a găsit în el cel maĭ convins apărător.

Vlădica Şuluţiŭ n'a invidiat pe marele Şaguna pentru puterĭ omeneştĭ care nu sînt date orĭcuĭ. Aŭ trăit mult timp bine împreună. Ceia ce Mitropolitul unit i-a recunoscut şi, în unele privinţĭ, poate şi îngăduit Mitropolituluĭ celuĭlalt, Iosif Şuluţiŭ n'a vrut nicĭ să recunoască, nicĭ să îngăduie. A fost un înviersunat detractor ale celuĭ maĭ însemnat bărbat politic ce a stat în fruntea Romînilor din Ungaria, şi n'a cruţat nimic pentru a-l scădea în ochiĭ noştri. Urîtă faptă, aĭ zice. Dar, gîndindu-te la motivele eĭ, o îndreptăţiaĭ: maĭ mult încă, ajungeaĭ la o înnaltă stimă pentru omul care, împotriva tuturor, dintr'o nezguduită convingere, unită cu o preferinţă firească, apăra la lumina zileĭ, luînd asupra luĭ tot odiul, o concepţie de care nimic nu l-a putut despărţi. Simţiaĭ că nu era vorba de dînsul, de persoana luĭ şi de interesele acesteĭ persoane în ponegrirea neîmpăcată a mareluĭ mort, şi nu puteaĭ s'o condamnĭ cum fără îndoială în alte împrejurărĭ eraĭ dator a o face.

Ştiind ce datorià numele săŭ, Şuluţiŭ avea, în sfîrşit, o prestanţă aristocratică, un simţ de aleasă demnitate, o supraveghere a purtărilor, cuvintelor şi atitudinilor sale, care dădea «Asociaţieĭ» în unele împrejurărĭ un anume prestigiu pe care cea maĭ grea muncă saŭ talentul cel maĭ recunoscut nu pot să-l dea în aceiaşĭ măsură. Era omul marilor solemnităţĭ, al inaugurărilor, al comemoraţiilor, şi, cînd de la naţiile celelalte veniaŭ nobilĭ de veche obîrşie şi înnalţĭ demnitarĭ de Stat, îţĭ părea bine că poţĭ opune morgeĭ lor despreţuitoare reserva rece de patrician a acestĭ bătrîn fruntaş romîn.

Prieteniĭ luĭ aŭ plecat înnainte de dînsul; admiratorĭ n'aŭ putut cuceri însuşirile luĭ modeste. Dar ceĭ cari l-aŭ stimat vor simţi în anume momente lipsa acestuĭ om care de sigur că nu era cum sînt toţĭ ceĭlalţĭ.

27 Mart 1911

CVIII.

NICOLAE DENSUŞIANU.

S'a dus dintre noĭ un om tăcut şi aspru, neînduplecat şi fanatic, un visionar de gîndurĭ marĭ, de ipotese imposibile, de fantastice teorii îndrăzneţe. Nu un poet ca Hasdeŭ, zburînd pe aripile de vultur ale uneĭ închipuirĭ uriaşe, nu o minte superioară filosofică, scăldîndu-se în eterica lumină a ideilor nemuritoare. Nu atîta şi aşa de mult, ci un îndărătnic al credinţelor sale, care *ajungeaŭ* în ştiinţă, venind de aiurea.

A fost decĭ Nicolae Densuşianu, bătrînul singuratec, care a murit pe ascuns de oamenĭ, străinĭ de dînsul şi urîţĭ de dînsul, a fost el un om politic care să-şĭ servească scopurile şi prin cărţĭ de istorie? A jucat el, ca orator, ca agitator, ca deputat în Parlament un rol oarecare în acele timpurĭ de după '48, dar maĭ ales de după '66, după silnica unire cu Ungaria şi pierderea tuturor drepturilor şi risipa grozavă a tuturor speranţelor?

Nu: a fost un gazetar literar, un polemist, iar la noĭ un pribeag. Tipul pribeaguluĭ care nu înţelege, nu admite, nu iartă, care nu poate şi nu vrea să se

asimileze. Nu unul din aceĭ Ardelenĭ cari se găsesc bine în cluburile, cafenelele orĭ saloanele noastre şi, odată naturalisaţĭ, dar şi fără aceia, daŭ asalt la leafă, la situaţie, la notorietate. Şi era destul de inteligent, destul de energic şi de harnic ca să răsbată, dacă nu prin linguşirea şi intrigile, familiare, din nenorocire, altor emigraţĭ din ţara de unde ideal, nu pofte trebuie să ni se aducă, măcar prin mîndra siguranţă de sine, pe care ca anume Ardelenĭ o avea. Şi n'a fost decît bibliotecarul Statuluĭ-major, şi la mormîntul luĭ, de unde lipsia Academia Romînă, de şi-ĭ fusese membru corespondent, a vorbit doar un ofiţer, coleg de slujbă.

N. Densuşianu a strîns un material istoric preţios. El a închinat luĭ Horea o monografie extraordinar de bine informată, care va rămînea şi ar merita să fie retipărită. A atras atenţia asupra permanenţeĭ uneĭ organisărĭ politice la Romîniĭ din Ungaria, şi în acest spirit a strîns, din cărţĭ tipărite, cele cincĭ volume de întregire la colecţia «Hurmuzaki». Poate se va vedea ce ipotese, de sigur maĭ mult decît odată curioase, se cuprind în cartea de muncă îndelungată în care pretindea să explice altfel decît toţĭ ceĭlalţĭ vremile străvechĭ ale acestor ţerĭ locuite şi astăzĭ de Romînĭ.

Dar maĭ interesant decît acest scris al săŭ, care cuprinde informaţie bună şi paginĭ ce nu vor muri, era el însuşĭ. Trăia în acest bătrîn, coborîtor de nemeşĭ din jurul ruinelor Ulpieĭ Traiane, nu mîndria romană, cum i-ar fi plăcut luĭ, ci o neînvinsă încăpăţînare dacă. Şi maĭ trăia ceva: conştiinţa tuturor suferinţelor îndurate de aĭ noştri acolo, de la cel d'intăiŭ apărător al ţărîniĭ ardelene căzut înnaintea

călăreţilor maghiarĭ aĭ năvăliriĭ până la moartea silnică a tatăluĭ săŭ, în zilele cumplite ale revoluţieĭ de la 1848. Acest om părea, cu statura luĭ înnaltă, cu aspra luĭ privire, cu bătrîneţa luĭ dîrză, cu vorba-ĭ puţină şi sila de lume, icoana însăşĭ a nenoroculuĭ nostru care nu se dă, a înfrîngeriĭ noastre care în tăcere găteşte după cea din urmă luptă pierdută clipa celeĭ maĭ apropiate răsbunărĭ.

Şi e păcat că s'a dus în mormînt fără să aibă singura bucurie de care sufletul săŭ fără zîmbet era în stare.

3 April 1911.

CIX

C. STOICESCU.

A murit răpede acest represintant distins al vieţiĭ politice dominante astăzĭ. Maĭ ierĭ stătea în Parlament, bolnav după cît se spunea, dar rumăn la faţă, voinic, bucuros de vorbă şi de luptă. Azĭ două, treĭ bolĭ neiertătoare l-aŭ răpus.

În istoria contemporană a Românieĭ numele fostuluĭ ministru, în treĭ rîndurĭ, nu se va pomeni. N'a avut nicĭo ideie care să-ĭ aparţie în aşa chip încît să nu poată fi despărţită de amintirea luĭ. Elocvenţa luĭ era elocvenţa generaţieĭ luĭ: pregătită, solemnă, fardată; foarte plăcută, dar, dacă nu în acel moment, măcar a doua zi, fără urmărĭ. A jucat şi el odată rolurĭ prime într'o piesă proastă care se va uita.

Nu putea suferi pe «socialiştiĭ» cari în ultimele timpurĭ luaseră tot în partidul liberal, până şi speranţele luĭ de a maĭ fi ministru. Şi puţină dreptate de sigur că avea. La clădirea caseĭ liberale, bună rea, cum e, dar mare, încăpătoare şi cu venituri însemnate, nicĭunul din aceştĭ domnĭ şi domnişorĭ n'a adus o cărămidă, n'a dat o lovitură cu ciocanul. Dar maĭ mulţĭ sergenţĭ de stradă cred că recunosc în eĭ

pe aceia cari, maĭ de mult, cercaseră să dea foc imobiluluĭ în care s'aŭ instalat acuma, cu zgomotul, lăfăiala şi beatitudinea «intelectualilor» cari n'aŭ muncit şi n'aŭ produs.

Dacă Stoicescu nu-ĭ putea suferi pentru acest caracter de usurpatorĭ, avea dreptate. Dar, dacă-ĭ urà ca socialiştĭ, greşia. Nu sînt şi nicĭ n'aŭ fost socialiştĭ. Speţa autentică n'a existat nicĭodată la noĭ, în ce priveşte pe indigenĭ. Caracterele eĭ sînt idealism, pasiune, şi proselitism, disciplină, ostăşie, apostolat. Cunoaşteţĭ pe cineva care să samene cu această caracterisare?

Dar de sigur nu era vorba de aceasta. Nu era vorba nicĭ de liberalism. El se stînge prin colţurile de provincie unde sînt bătrînĭ cu plete albe cari visează revoluţia trecînd peste mormintele lor în curînd deschise. «Liberaliĭ» cărora li aparţinea Stoicescu, ceĭ d'intăiŭ epigonĭ, sînt fraţĭ bunĭ cu tachiştiĭ şi n'aŭ alte apucăturĭ decît socialiştiĭ, fratele cel mic, cu acelaşĭ aier de familie.

Samănă aşa de bine, încît nu se pot răbda, pentru că li e cu neputinţă să încapă uniĭ de alţiĭ.

18 Maiŭ 1911.

CX.

ION ADAM.

În Ion Adam, pe care o boală grozavă-l iea de tînăr după ce i-a întunecat gîndul în ultimul timp, literatura românească pierde una din cele maĭ originale naturĭ de artist.

Dacă ar fi luat cineva în mînă orĭce carte a luĭ, afară doar de aceia, ieşită dăunăzĭ, care-ĭ cuprinde glumele populare, hazliile snoave, poveştile simple şi fără nicĭuna din acele pretenţiĭ stilistice care pot numaĭ să li strice, ar fi crezut că are înnaintea sa pe un estet crescut în contactul cu civilisaţiile apusene care nu maĭ pot da noutate decît în exagerarea şi ciudăţenia stilistică, orĭ în bizareria concepţiilor, în fantasia deslănţuită fără frîŭ a chipurilor şi situaţiilor. Maĭ ales din cele d'intăiŭ nu lipsiaŭ diafane figurĭ de castelane, eroĭ cu puterĭ neobişnuite, clipe de un dramatism curios şi jignitor pentru gust. E decĭ tocmaĭ înfăţişarea acelor cari vin în mijlocul uneĭ lumĭ aşa de nouă cu oboseala şi goana după sensaţiĭ neîntîlnite până atuncĭ a anumitor cercurĭ «intelectuale» din bătrîna Europă apuseană.

Şi nu. Omul era un fiŭ de sătean, un fost învă-

ţător. Fusese şi el prin altă lume şi cetise şi el în alte limbĭ, dar nu la vrîsta cînd sufletul se înrîureşte şi se schimbă. Dacă stăpînià la dînsul această notă tare, neaşteptată, zguduitoare saŭ tulburătoare, era de vină sufletul luĭ însuşĭ, suferinţile, ce se pregătiaŭ, ale acestuĭ suflet. Aşa-ĭ era luĭ dat să fie, om nenorocit, scriitor cu uimitoare şi bolnave licărirĭ, adesea maĭ frumoase decît cea maĭ deplină şi sigură lumină.

Şi că nu era la dînsul o manieră de împrumut orĭ un calcul de stilist, că era un om noŭ în aceste lucrurĭ nouă, sincer şi cînd putea fi bănuit de maĭ multă afectare, că el dădea adevărate visiunĭ ale luĭ şi combinaţiĭ logice pentru dînsul, o dovedia adevărul, strălucit adesea, al notărilor şi caracterisărilor luĭ, mişcarea puternică de viaţă a scenelor luĭ, coloritul specific românesc al atîtor părţĭ din opera sa.

Cînd va vrea cineva să alcătuiască o carte de cetire cu ce se găseşte maĭ serios şi egal în scrisul românesc nu va culege poate nimic din Ion Adam, dar cînd originalitatea fiecăruia se va desemna în de ajuns, nu ştiŭ zăŭ cîţĭ vor putea sta alăturĭ cu dînsul.

22 Maiŭ 1911.

CXI.

C. ALIMĂNEŞTIANU.

De un timp moartea culege şi printre ceĭ maĭ tinerĭ. În C. Alimăneştianu, mort la 45 de anĭ, cînd abia văzuse o parte din îndărătnicele sale silinţĭ încununate cu strălucită izbîndă, nu numaĭ partidul săŭ, care de astfel de oamenĭ are maĭ multă nevoie decît de advocaţĭ frasorĭ şi de diletanţĭ obosiţĭ, dar ţara întreagă pierde *o forţă*, o forţă necontenit activă, setoasă de întreprinderĭ nouă, pasionată de-a cuceri, de-a stăpîni, de-a adăugi.

Nu venia din Bizanţul uneĭ familiĭ marĭ, nicĭ din burghesia orăşenească îmbogăţită de partidul săŭ, şi încă maĭ puţin făcea parte, cu toată calitatea sa de prieten personal al fostuluĭ şi viitoruluĭ prim-ministru, din acea preţioasă tinerime, atît de înnaintată şi atît de rafinată în acelaşĭ timp, care se plimbă prin viaţa noastră politică şi socială prea adese orĭ ca printr'un Parc aux Cerfs.

Nu ştiŭ dacă era fiŭ de sătean, dar de la sat venia. Şi era *ţeran* prin partea cea maĭ bună şi maĭ folositoare a sufletuluĭ săŭ. Stăruitor, socotit, econom, simplu în moravurĭ, practic, scurt şi stîngaciŭ în

vorbă, — «boierii» nu sînt aşa. Şi era îndatoritor, săritor la nevoie, bun ajutător al prietenilor săĭ, cum sînt de obiceiŭ oameniĭ dintre cari el s'a ridicat.

De la dînsul nu va rămînea amintirea unuĭ talent strălucitor, ci ceva cu mult maĭ mare pentru împrejurările de astăzĭ ale ţeriĭ noastre: exemplul uneĭ energiĭ triumfătoare.

3 Iunie 1911.

CXII.

UNUL CARE S'A DUS: EPISCOPUL SZABÓ.

Gherla nu are episcop. Ioan Szabó cel nevăzut a dispărut din mijlocul puţinora cari se puteaŭ apropia de dînsul. Acuma îşĭ dă seamă aiurea de ceia ce a făcut, şĭ noĭ n'avem să ne ocupăm de dînsul pentru a reînnoi asupra mormîntuluĭ acea aspră mustrare indignată care s'a îndreptat totdeauna, fără patimă personală, dar fără putinţă de iertare, împotriva celuĭ ce trăia, — între Romînĭ, dar pentru ceĭlalţĭ.

Ceĭ maĭ mulţĭ i-aŭ încunjurat cu negru viaţa, alţiĭ cu negru îĭ încunjură vestea morţiĭ. E o deosebire de judecată. Pe uniĭ îĭ ştim sincerĭ, — nicĭ nu pot fi altfel, n'aŭ de ce să fie altfel; sincerĭ îĭ bănuim şi pe ceĭlalţĭ. Afară de rudele sale vor fi maĭ fost ochĭ româneştĭ cari să plîngă la acest sicriŭ care n'a închis nicĭo speranţă.

Şi aceasta e interesant. Îmbucurător însă, nu. Căcĭ asupra unuĭ Vlădică românesc, viŭ saŭ mort, nu poate fi decît o *singură* părere. Şi activitatea luĭ nu se poate presinta decît *dintr'un singur* punct de vedere.

Dumnezeŭ n'a făcut lumea pentru episcopĭ, nicĭ pentru catehisme, nicĭ pentru dogme. Ci pentru oa-

menĭ, pe cari va fi ştiut de cè i-a făcut, a inspirat dogme, a îngăduit catehisme şi a pus Vlădicĭ. Un Vlădică bun e un îndemnător şi mîngîietor de oamenĭ pe căile însemnate de voinţa veşnică a lumiĭ. Aceste căĭ sînt însă ale *neamurilor*.

Vlădică evlavios, curat, cinstit, la o naţie nenorocită, prigonită, umilită, fără ca el să-ĭ sară în ajutor, orĭ cu ajutorul luĭ adaus la silnicia duşmanilor, — aceasta nu se poate decît pentru mintea infirmă a unuĭ confesionalist cu ţeasta strîmbată. Un Şaguna, un Strossmayer, iată Vlădiciĭ din mila luĭ Dumnezeŭ. Ceĭlalţĭ doar din mila Papeĭ şi a Guvernuluĭ străin pot să fie. Dar asta nu ni ajunge.

Şi astfel, dacă a fost un cleric cuvios, pot să-l şi beatifice în latineşte aceia cari aŭ această chemare, dar laude rostite în româneşte nu pot petrece la săvîrşirea din viaţă pe cine n'a iubit această limbă a noastră şi sufletul ce se exprimă într'însa.

8 Maiu 1911

CXIII.

UN DUŞMAN AL ROMÎNILOR CARE DISPARE.

Ungaria n'a pierdut în Desideriu Bánffy, mort la o vrîstă înnaintată, pe un bărbat politic în stare să-ĭ maĭ aducă serviciĭ. Ungaria, adecă obştea maghiară saŭ maghiarisată din această ţară; cît despre naţiile celelalte, clasificate despreţuitor ca «naţionalităţĭ», ele nu scapă de un duşman în stare să le maĭ lovească, ci privesc la încheierea deplină a unuĭ capitol de mult întrerupt al istorieĭ ungureştĭ.

Între oameniĭ cari de la moartea luĭ Tisza cel mare aŭ căpătat puterea în Statul vecin, nicĭunul n'a avut maĭ mult decît Bánffy meritul sincerităţiĭ. Acesta cel puţin nu umbla, ca Apponyi, cu discursurĭ despre umanitate, cultură şi pace între neamurĭ, nu se îmbrăca în uniforma de Curte care poate să impuie celor apăsaţĭ, cum face astăzĭ Khuen-Hedervány, şi nu şoptia, ca groful Zichy, cuvinte misterioase despre era nouă de dreptate, pe care va şti s'o deschidă Moştenitorul. Cinic şi brutal, dar curagios şi primind tot riscul, el îşĭ făcea de cap, cu haita de procurorĭ şi de jandarmĭ după dînsul, dar îşĭ făcea de capul *luĭ*. Cu o nespusă îndrăzneală a luat drumul drept care ducea, în credinţa luĭ, la

îndeplinirea visurilor şoviniste, la Maghiaria unitară, cu un singur fel de «buze». A mers cît a putut, cu încordarea tuturor puterilor luĭ, şi, cînd a căzut, nu era nevoie să baţĭ tufişurile ca să l descoperĭ; zăcea pe acel drum larg al lupteĭ sale, în vederea tuturora, cu picioarele frînte, rănit de moarte.

De atuncĭ a trăit o lungă şi dureroasă agonie, pe care mulţĭ ar fi putut-o privi ca o pedeapsă. În noĭ avînturĭ către acelaşĭ scop alţiĭ se aruncaŭ, schimbîndu se răpede; la dînsul nu se gîndiaŭ. Eĭ aveaŭ alte căĭ şi nu-l puteaŭ vedea. Iar pentru dînsul personal — dacă nu pentru naţionalistul maghiar — era o ultimă satisfacţie în acest fapt că, deşi căzut, rănit, sfîrşit, altul nu cuteza să-ĭ iasă înnainte pe aceiaşĭ cale.

Deosebirea de temperament între dînsul şi alţĭ bărbaţĭ de Stat ungurĭ, e vădită. Ea cere o explicaţie, şi o dă chipul săŭ, obîrşia sa, numele săŭ. N'avea în vinele sale sîngele de perfidie asiatică al naţieĭ sale, pe care o servia. Se născuse în Ardeal, la Cluj, dintr'un neam care trăise în colţul nordostic al ţeriĭ, neam de nobilĭ «opincarĭ», pe cari adevărata nobilime de dincolo de Tisa i-a despreţuit totdeauna. Cu faţa luĭ rotundă, cu ochiĭ marĭ, focoşĭ, el se abătea de la osoşiĭ saŭ puhaviĭ luĭ colegĭ de Parlament. Şi numele săŭ însuşĭ spune ce era: un «fiŭ de Ban», de Ban valah în aceste părţĭ de graniţă.

Şi astfel întîmplarea tragică a voit, pe de o parte, să nu fi avut un maĭ aprins duşman decît acest frate de sînge, dar ea n'a putut împiedeca vădirea, în această luptă chiar, a însuşirilor acelui sînge.

16 Maiu 1911.

CUPRINSUL.

	Pag.
Teofil Frincu	5
Un utopist: August Treboniu Laurian	9
Angel Demetriescu	15
Un «idealist»: Apostol Mărgărit	21
Doctorul Davila	27
Ştirbei-Vodă	33
Ştefan Orăşanu	39
Andrei Şaguna	45
Alexandru Odobescu	51
Anton Pann	61
Gheorghe Bariţiu	69
O icoană curată: Mitropolitul Veniamin Costachi	75
Eminescu şi generaţia de astăzi	81
Un orator al generaţiei bătrîne: Nicolae Ionescu	87
Un scriitor pentru popor: I. Pop Reteganul	93
Serbările pentru Schiller	99
Cîteva rînduri de «dincoace» în amintirea lui Timoteiŭ Cipariu	105
C. Negruzzi	111
Cel d'intăiŭ volum din operele în proză ale lui Eminescu	117
Mommsen	123
Statuia lui Cuza-Vodă	129
O lacrimă pentru George Popovici	135
Jubileul d-lui P. Poni	143
Jubileul episcopului Popea	147
Un scriitor necunoscut: Mihail Teliman	151
Un eroŭ modern: Henric Ibsen	157

Pag.
Un poet din vremile nehotărîte: N. Nicoleanu . . 163
Un poet basarabean: C. Stamati 169
O personalitate culturală din Ardeal: Ion Lăpădatu . 177
Un roman de Eminescu 185
Corespondența luĭ Alecsandri 191
Longfellow 197
Paginile Alexandrineĭ Mihăescu. 201
Un cercetător al vieţiĭ poporuluĭ românesc: S. Fl. Marian 207
Leon Tolstoĭ. 211
Un arhiereŭ artist: Anastasie Crimca. 215
B. P. Hasdeŭ 221
Iosif Vulcan 225
Dante în româneşte 229
Liciu şi teatrul luĭ Alecsandri 233
La desvălirea monumentuluĭ luĭ Alecsandri . . 237
Lueger 241
La mormîntul luĭ Kogălniceanu 245
La trecerea unuĭ eroŭ. 249
Un profesor: Dimitrie A. Laurian 253
Alecsandri şi «Lipitorile Satelor» 257
Un dispărut: Vicenţiu Babeş 263
Dr. Isak 265
Moartea generaluluĭ Lahovari 267
Gr. Triandafil 269
Grigore şi Adina Olănescu 271
O figură: Vasile Lascar 275
Frédéric Damé 279
Giuseppe Garibaldi 281
Nicolae Grigorescu 285
Lascar Catargiu 289
Dr. I. Radovicĭ 293
«Cugetările» d-neĭ Adina Olănescu 297
10 Maiŭ şi Vodă-Cuza 301
Tudor de Flondor 307
Episcopul Nicolae Popea 309
Amintirea luĭ Simion Bărnuţ 313
Mitropolitul Iosif Gheorghian 317
Coriolan Brediceanu 319
P. S. Aurelian 321

Pag.
A. Mocsonyi. 323
Doamna Elena Cuza 325
O amintire despre Doamna Elena 327
Aurel Mureşianu 333
Vederile politice ale luĭ Eminescu şi generaţia de azĭ . 337
Vasile Cosmovicĭ 339
Învăţămintĭ din viata şi Domnia luĭ Cuza-Vodă . . 341
Un aventurier interesant: Gheorghe Brancovicĭ «Brîncoveanu», fratele Mitropolitului românesc Sava . . 355
În amintirea luĭ Eminescu 359
D. Caian 367
Gimnasticul Moceanu 369
Baronul Nicolae Hurmuzachi 371
Pomenirea luĭ Şaguna 373
Ivirea luĭ Şaguna 379
V. Rola Piecarschi 383
Pomenirea luĭ Mihaĭ Viteazul 385
În amintirea prietenuluĭ Augustin Bunea. . . . 399
Karl Krumbacher. 403
I. Rusu Şirianu 405
Adelina Tăzlăuanu 407
Eugeniu Carada 409
Dr. Lueger 413
Björnstierne Björnson. 415
Un rege care s'a dus 417
Ceva despre Ioan Creangă 419
Teohari Antonescu 423
Discursurile luĭ V. Boerescu 425
O nouă ediţie a amintirilor luĭ Dinicu Golescu . . 429
I. Codru Drăguşanu, un călător ardelean prin Europa apuseană 433
«Un poeta minor»: N. Volenti 443
Un om cum ni-ar trebui mulţĭ: Al. Ştefulescu . . 445
Un poet copil: C. D. Crăciunescu 449
Maria Mavrodin 451
Un bust al luĭ Ion Ghica 453
În legătură cu cartea despre Grigorescu a d-luĭ Vlahuţă 457
La moartea luĭ Tolstoĭ 461
D. A. Teodoru 463

Pag.
O carte despre Iordachi Golescu. 465
Grigore Ştefănescu 469
G. Orleanu 473
Un exemplu in viaţa politică a Bulgarilor : Dragan Ţancov 477
Iosif Sterca Şuluţiu 479
Nicolae Densuşianu 483
C. Stoicescu 487
Ion Adam 489
C. Alimăneşteanu 491
Unul care s'a dus: Episcopul Szabó 493
Un duşman al Romînilor care dispare 495